STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01166

PIONERN FUN YIDISHER POEZYE IN AMERIKE

N. B. Minkoff

•

Permanent preservation of this book was made possible
by Lewis & Josephine Schneider
in honor of
Trevor & Lisa Link

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נ. ב. מינקאָוו

פּיאָנערן פון ייִדישער פּאָעזיע אין אַמעריקע

דאָס סאָציאַלע ליד

צווייטער באַנד

ניו־יאָרק — 1956

N. B. MINKOFF

PIONEERS OF YIDDISH POETRY IN AMERICA

The Social Poetry

Volume II

Copyright, 1956,
by N. B. Minkoff
New York, N. Y.

Prnted in U. S. A.

GRENICH PRINTING CORPORATION
151 West 25th Street
New York 1, N. Y.

געוידמעט
מיין פרוי

אינהאלט:

בנימין ראָזענבלום:

„אַרעם פּראָלעטאַריער־קינדער" — — 9
זיין קינדהייט — — — — — — 10
אין וואַרשע — — — — — — — 11
אין אַמעריקע — — — — — — 13
דער פּראָצעס — — — — — — 17
הויפּט־שטריכן אין זיין פּאָעזיע — 22
אויך אין די לירישע לידער... — — 27
אַריטמיע, אינהאַלט און פּאָרם — — 29
סאָציאַלער אומיושר און פּריהייט — 35
יידישע מאָטיוון — — — — — — 41
סאַטירע — — — — — — — 45
פּאָרלויפער — — — — — — — 48

י. ש. פרענאָוויץ:

דער סענטימענטאַלער סאָציאַליסט
פּאָעט — — — — — — — — — 53
זיין קינדהייט — — — — — — 54
אין אַמעריקע — — — — — — 59
די ערשטע לידער — — — — — 61
אין פּילאָדעלפּיע — — — — — 70
פּינצטערניש און ליכט — — — — 73
לירישע לידער — — — — — — 79
דער וועג צום יחידישן ליד — — — 87

אברהם ראָדזקי:

טרוים קעגן ווירקלעכקייט — — 105
קינדהייט און יוגנט אין אייראָפּע — 106
אין ענגלאַנד — — — — — — 110
דער מענטש פון מעשים — — — 114
אין אַמעריקע — — — — — — 116
טרוימער און מאָנער — — — — 119
לירייקער — — — — — — — — 122
סאָציאַלע לידער — — — — — — 127

ס. לאָפּוכאָווי־קאַרמען:

דער לירייקער — — — — — — 139
ביאָגראַפישע שטריכן — — — — — 142
ערשטע לידער — — — — — — 146
צוואַנציק יאָר שפּעטער — — — 160
אַלגעמיינע יחידישקייט — — — 168

יצחק זוילין:

אויפקום — — — — — — — 185
זיין לעבן — — — — — — — 188
זיינע לידער — — — — — — — 194
אַרבעטער־לידער — — — — 194
טרערן־ליד — — — — — — — 197
איינגעבראַכענער געמיט — — — 199
דאָס סאַטירישע ליד — — — — 203
דעם פּאָעטס שליחות — — — 205

חיים אַלעקסאַנדראָוו:

פילוזיטיקער שרייבער — — — 211
קינדהייט אין פּעטערבורג און פּאָעטישע
טרוימען — — — — — — — 212
אין ווילנער לערער־אינסטיטוט — 214
עקשנות, תפיסות און פּאָליטיאישע
אויפזיכט — — — — — — — 215
אין ניו־יאָרק — — — — — — 216
„דער ישיקוואַל פון יידישן שרייבער
אין אַמעריקע" — — — — — 224
קריטיק — — — — — — — 232

יידישיזם — — — — — — — — 236
געזעלשאַפטלעכע טעמאַטיק — — — 240
דעקאַדענטן — — — — — — — — 249
„אַ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן" — 255

עזור ממאַלענסקין:

ערשטע דרייסיק יאָר אין אייראָפּע — 263
ערשטע אייַנפלוסן — — — — — — 265
אין אַמעריקע — — — — — — — 269
מזמור לתורה — — — — — — — 276
אַפּיקורסים — — — — — — — 281
ואתם אומרים שירה — — — — — — 286
סאַציאַלער דלות און פרייהייט — — 289
„איך און מיין מוזע" — — — — 292

ניימן לעמפערט:

פריער טויט — — — — — — — 297
ביאָגראַפישע פּרטים — — — — — 299
די ערשטע לידער — — — — — — 304
קאַמף־לידער — — — — — — — 318
פּאָליטישע לידער — — — — — — 315
יידישע טעמאַטיק — — — — — — 320
לירישע לידער — — — — — — — 323

ב י ל ד ע ר:

בנימין ראַזענבלום — — — — — — 7
בנימין ראַזענבלום צו 29 יאָר — — 23
י. ש. פרעגאַוויץ — — — — — — 51
י. ש. פרעגאַוויץ — אויף דער עלטער— 81
אברהם ראַדוצקי — — — — — — 103
אברהם ראַדוצקי — אין די עלטערע
יאָרן — — — — — — — — — 129
ס. לאָפּוכאָוו־קאַרמען — — — — — 137
יעקב מאַרינאָוו לייענט פּאָר אַ ליד
ס. לאָפּוכאָווס, דעמווער, קאָלאָ־
ראַדאָ, 1895 — — — — — — — 173
יצחק זיילין — — — — — — — 183
חיים אַלעקסאַנדראָוו — — — — — 209
חיים אַלעקסאַנדראָוו — צו 35 יאָר — 237
עוזר סמאַלענסקין — — — — — — 261
נייטן לעמפערט — — — — — — 295

בנימין ראָזענבלום

1902 — 1872

בנימין ראָזענבלום

„אָרעם פּראָלעטאַריער־קינד"

אין דעם יולי־נומער „צוקונפט", 1902, איז אין ווינטשעווסקיס אָפּטיילונג „רונדשוי" דערשינען אַ רירנדיקער נעקראָלאָג:

„אָרעם פּראָלעטאַריער־קינד!

„מיט אַ מאָנאַט צוריק איז אין אונדזער זשורנאַל דערשינען אַן אַרטיקל פון אים; מיט דער צייט וועט זיין געבוג מאַטעריאַל פאַר אַ ביאָגראַפּיע פון אים; היינט — ביים קבר, אויף וועלכן די ערד איז נאָך ניט פאַרהאַרטעוועט — גיבן מיר דיזן זיפּץ נאָך אים.

„אַ יתום אין דלות; דאַן אַ שלאָסער מיט אַ געוואַלדיקן ווויסנס־דראַנג; דאַן אַ לערנער מיט אַ ליידיקן מאָגן; דאַן אַ סטודענט, אַר־בעטנדיק צו דערהאַלטן דאָס לעבן, און איצט אַ ברן־מינן, נאָכדעם ווי ער האָט ענדלעך נאָך אַ לאַנגן, געפערלעכן קלעטערן עררייכט דעם שפּיץ־באַרג — דיזע פינף־אַקטיקע טראַגעדיע באַשרייבט דאָס לעבן פון בנימין ראָזענבלום.

„און די אויגן זיינען אויף אייביק געשלאָסן געוואָרן גראַדע אין דעם מאָמענט וועו אין זיין פענצטערל האָט אַריינגעשיינט אַ וואַרעמער זון־נענשטראַל. — און די ליבפולע האַרץ האָט אויפגעהערט צו קלאָפן אין דעם אויגנבליק וועו מאַדאַם פאַרטונאַ מיט מתנות אין האַנט האָט ענדלעך אָנגעקלאָפט אין טיר. — און די הענט זיינען געוואָרן קאַלט און בלאָס און שטאַר אַזוי גיך וויי עס איז פאַר זיי געקומען די צייט עמפאַנגען דעם לאָרבער־קראַנץ, וועלכן זיין טאַלאַנט האָט פאַר אים אויסגעפלאָכטן.

„מיט מי, מיט שווייס, דורך הונגער און דורך ליידן איז ער ענד־לעך געווען צוגעקומען צום עץ־הדעת. קוים האָט ער דערגרייכט דעם ערשטן פרוכט־באַלאָדענעם צווייג, איז שטיל, ווי אַ פייגלינג אַ מערדער, אונטערגעקומען דער טויט, האָט אים אַראָפּגעהאָקט פון די פיס און מיט די ערשטע עץ־הדעת־פרוכט צווישן די פינגער איז

בנימין ראָזענבלום אַנידערגעפאַלן אויף דער ערד און דער פּאַראַנג האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער אויסגעשפּילטער טראַגעדיע.
„אָרעם פּראָלעטאַריער־קינד!"

זיין קינדהייט

בנימין ראָזענבלום איז געבוירן געוואָרן אין גראָדנע, דעם 16טן דעצעמבער, 1872. אַזוי האָט ער אַליין אָנגעגעבן אין אַלע אָפּיציעלע פּאַפּירן. די דאָזיקע דאַטע איז פּאַרצייכנט אין סטודענטן־לייסטער פון ראָטגערס אוניווערסיטעט („אָלומנאי ענד סטודענטס אָוו דהי קאָלעדזש פּאָר מען, 1774—1932"), אַדויסגעגעבן פון דער געזעלשאַפט פּאַר די גראַדואירטע סטודענטן פון ראָטגערס קאָלעדזש. דאָס טראַגישסטע אין זיין לעבן איז געווען דאָס, וואָס ער איז געווען — „א יתום אין דלות". אָט־די טראָגיק געפּינען מיר אין ראָזענבלומס אויטאָביאָגאַפּיש ליד „איך קען ניט זינגען קיין פּריילעכע לידער". דאָ האָבן מיר אונדזער דיכטערס לעבנס־באַשרייבונג בעת ער איז געווען אַ קינד ביי זיין מאַמען אין הויז:

איך קען ניט זינגען קיין פּריילעכע לידער,
איך האָב אין דער יוגנט זיי זעלבסט ניט געהערט,
דאָס קלאָגן און וויינען די שוועסטער און ברידער —
דאָס איז נאָר געווען מיר צו הערן באַשערט.

נאָך היינט אויך געדענק איך אַכט צורות וויי לייכטס,
פּאַרמאָגערטע, דאַרע — כ'זועל נימאַלס פּאַרגעסן —
וואָס שרייען און בעטן פּאַראַוועפלט, אָן כוחות,
„גיב,מאַמע, גיב ברויט אונדז, מיר ווילן שטאַרק עסן".

מיר פלעגן אין ענגשאַפט אויף שטרוי וויינטער ליגן,
פון קעלט און פון הונגער פּאַרשמאַכט און פּאַרפראָרן,
דער וויגט פלעגט אונדז זינגען און פייפן, פּאַרוויגן,
ביז וואָגעט מיר זיינען אָנטשלאָפן געוואָרן.

אָפט פלעג איך דערוואַכן האַלב נאַכט ניט געגעסן,
און אַלץ נאָך די העמדער מיין מוטער פלעגט נייען,

זאָ איז זי געבויגן אין דרייען געזעסן,
פון מאָרגן ביז וואַנען די הענער פלעגן קרייען.

שוין לאַנג איז מיין פאָטער אויף דעם בית־הקברות,
און לאַנג איז מיין אַרעמע מוטער שוין טויט,
די שוועסטער און ברידער, נאָך ליידן זיי צרות,
און אַרבעטן שטענדיק און האָבן קיין ברויט.

כ׳קען פריילעך ניט זינגען. איך קען נאָר באַקלאָגן
די לאַנע, די שלעכטע, פון מענטשן, פון ברידער.
צי האָט ווער פון אונדז דען קיין צרות פאַרטראָגן?
צי הערט ווער פון אונדז דען אויך פריילעכע לידער?

(„פרייע אַרבעטער שטימע", דעם 6טן מאַי, 1892)

אומפאַרמיטלט, אומהיימלעך גיט אונדז דער דיכטער איבער, אויף אַ פשוטן, דירעקטן אופן, אַ גרויליק בילד ווען טיפער אַרעמקייט, וועגן גרויסע יסורים.

ראָזענבלומס פאָטער איז געווען אַ רב. אויף וויפל עס לאָזט זיך פעסטשטעלן, איז ער געווען רב אין זאַווילין, מינסקער גובערניע. דער פאָטער איז יונג געשטאָרבן און איבערגעלאָזן אַן אלמנה מיט אַכט קליינע קינדער. די משפחה האָט זיך דעמאָלט באַזעצט אין בריסק־ליטאָווסק, וואו די אלמנה האָט געהאַט עטלעכע אָרעמע קרובים. אין גיכן, אָבער, איז אויך די מוטער געשטאָרבן. איז די דערציערין און פאַרזאָרגערין געוואָרן די עלטסטע טאָכטער, אַ מיידל פון 16 יאָר.

דאָס איז אַלץ, וואָס מיר וויסן וועגן ראָזענבלומס קינדהייט.

אין וואַרשע

ווען ראָזענבלום איז געקומען קיין וואַרשע, איז ער נאָך קיין 15 יאָר ניט אַלט געווען. ער האָט שוין ז׳עמאָלט געקענט אָפלערנען אַ בלאַט גמרא. אין וואַרשע זיינען געווען צוויי באַוואוסטע יידישע פילאַנטראָפישע פאַר־שולן. אַיין שולע איז געווען אויף מוראַנאָוו. דאָס

איז געווען די ד״ר פֿאָזנאַנסקי־שולע. די צווייטע, די דיקשטיין־שולע, האָט זיך געפונען אויף דער שליסקע גאַס. ראָזענבלום האָט באַזוכט די שולע, די „שקאָלאַ זשעמיעשניצא״, אויף שליסקע גאַס. ער האָט זיך דאָרטן געלערנט שלאָסעריי. די שילער פון ביידע שולן האָבן געגעסן צוזאַמען אין אַ געמיינשאַפטלעכן רעסטאָראַן. די שקאָלעס האָבן געדעקט די הוצאות. אין אָט־דעם רעסטאָראַן האָט זיך ראָזענבלום געטראָפֿן יעדן טאָג מיט דעם צוקונפטיקן דיכטער מאַקס מילטאַן. מיל־טאָנס עלטערער ברודער יודל קאָלטאַן און ראָזענבלום זיינען געווען צוויי האַרציקע חברים. דער זייער אינטערעסאַנטער יודל קאָלטאַן — דער שפּעטערדיקער וועלט־וואַנדערער, באָהעם, גרויסער קינסטלער אין שניצעריי — איז געווען עלטער פון ראָזענבלומען מיט אַן ערך זעקס יאָר. זיי זיינען צוזאַמען געקומען קיין אַמעריקע, אין יאָר 1891.

ראָזענבלום איז געווען ביי אַלעמען באַליבט. ער האָט געהאַט, ווי מ׳דריקט זיך אויס, אַ דימענטענע נשמה. ער איז געווען אַ שווייגנ־דיקער יונגערמאַן, מיט אַ דינעם שמייכל אויפן פּנים. אַ טעמפּע־ראַמענטפולער בי״ז נערוועז׳יטעט, זייער ריין אָנגעטאָן, אינטעליגענט און אַריסטאָקראַטיש אין אויסזען. נאָר אין וואַרשע—אַדאַנק זיין האַלטונג האָט ער געקראָגן אַ צוטריט צו די צווייַ פֿאָפולערסטע הייזער צווישן די וואַרשעווער משכילים, די קאַרנאָווסקיס און די קאַמינסקיס. דאָרטן האָט ער זיך געטראָפֿן מיט לעאָן גאָטליבן, יעקב מילכן און אַ סך פֿראָ־גרעסיוו יונגעלייט, וואָס האָבן שפּעטער געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין יידישן לעבן. אין אַ געוויסער צייט האָט ער אין וואַרשע געוואוינט ביי טימפֿאָווסקין. טימפֿאָווסקי איז געווען באַוואוסט אין וואַרשע ווי אַ גאָר גוטער לערער. זיין הויז איז שטענדיק געווען פול מיט עקס־טערנעס. ער האָט זיי געגרייט צו די עקזאַמענס אין די פֿאַרשיידענע לערן־אַנשטאַלטן. דאָרטן האָט אַ צייט געוואוינט דעם באַוואוסטן אַנאַרכיסט ד״ר מיכאל קאָהנס ברודער. אין אָט־דער אָטמאָספערע — לערנען, טרוימען און שטרעבן — האָט דער שלאָסער־שילער דורכ־געלעבט זיינע יאָרן אין וואַרשע. העברעאיש און רוסיש האָט ראָזענבלום זייער גוט געקענט. אַ געוויסע צייט האָט ער געאַרבעט אין „הצפירה״, דערנאָך אין „האשכול״.

אין אַמעריקע

מיט אַ יאָר שפּעטער ווי ראָזענבלום איז געקומען קיין אַמעריקע האָט ער אָנגעהויבן פאַרעפנטלעכן לידער. זיינע ערשטע לידער זיינען דערשינען אין יאָר 1892. אין יענעם יאָר איז אין קאָלאָראַדאָ געשטאָרבן עדעלשטאַט און באָושאָווערס נאָמען האָט אָנגעהויבן ווערן באַקאַנט. גוט באַקאַנט זיינען שוין דעמאָלט געווען די פּאָעטן נ. ב. באַבאַד און י. זעילין. צווישן די פּאָעטן אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן הערן דער נאָמען בנימין ראָזענבלום. די דעמאָלטדיקע ליטעראַרישע קרייזן האָבן אים אויפגענומען מיט ליבשאַפט און גרויס אָנערקענונג. ער האָט אין יענעם יאָר זיך געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פרייַנד", אין „פרייַער אַרבייטער שטימע" און אין „צוקונפט". אין אַלגעמיין איז דאָס יאָר 1892 געווען זייַן פּראָדוקטיוווסט יאָר. שפּעטער האָט דאָס צוגריטן זיך צום אוניווערסיטעט און דאָס לערנען אין אוניווערסיטעט אים אָפּגעריסן פון ליטעראַרישער אַרבעט, הגם ניט אין גאַנצן. אין שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער זיך געמיט אומקערן צו שרייבן לידער. אָבער ער איז שוין דעמאָלט געווען געפערלעך קראַנק. יונגערהייט איז ער אַוועק פון דער וועלט.

די ערשטע יאָרן אין ניו־יאָרק האָט ער געלעבט אין גרויס דחקות, ווי אַלע אימיגראַנטן־אינטעליגענטן. אַ גאַנצן טאָג האָט מען געאַרבעט אין די שוויצפאַבריקן, און ביינאַכט האָט מען זיך געלערנט אין די נאַכט־שולן (נאַיט־סקולס).

לאַנג איז ראָזענבלום ניט געווען אין ניו־יאָרק. ער איז אַוועק זיך לערנען אין דער באַראָן הירש אַגריקולטור־שולע אין וואודבאַין, ניו־דזשוירזי. נאָכדעם איז ער געקומען קיין נוארק, ניו־דזשוירזי. ווי צוזוי און פאַרוואָס ראָזענבלום איז געקומען קיין נוארק איז ניט קלאָר. אפשר האָט נעטערס הויז געהאַט אַ שייכות מיט ראָזענבלומס איבערקלייבן זיך אַהין. נעטער, דער ערשטער פאַרוואַלטער פון „צוקונפט", האָט געוואוינט אין נוארק. זיין הויז איז געווען דער צענטער פאַר אַלע ראַדיקאַלן אין יענער שטאָט. סוף־וואָך און ימים־טובים פלעגן צו אים קומען געסט פון די אַרומיקע געגנטן, דער עיקר, פון ניו־יאָרק. נעטער און זיין פרוי מיט זייַנע געראָטענע טעכטער זיינען געווען ליבע מענטשן און גרויס מכניסי־אורחים. קומענדיק מיט פרייַנד זייַער אָפּט צו די נעטערס, האָט ראָזענבלום זיך, מן־הסתם, באַקענט מיט דער

שטאָט, געפונען אַרבעט אין אַ בעקעריי און אַזוי נאָך איז ער געבליבן אין נואַרק.

ווען ער איז אָנגעקומען אין נואַרק אין האַי־סקול, אין מיטלשול, האָט ער געאַרבעט ביי פאַרשיידענע צופעליקע מלאכות. אַ געוויסע צייט האָט ער געאַרבעט ווי אַ שיק־יינגל ביי אַ קצב. זייער אָפט האָט ער ניט געהאַט וואו צו שלאָפן. דער אַמביציעזער ראָזענבלום איז, אָבער, געווען זייער שטאָלץ. ער האָט די נעטערס ניט דערציילט וועגן זיין מצב. אַ שמש אין אַ בית־מדרש האָט באַמערקט דעם שטאָלצן יונגנ־מאַן און ער האָט שנעל אַלץ באַגריפן. האָט ער דערלויבט ראָזענבלו־מען שלאָפן אין בית־מדרש. אין יענעם בית־מדרש האָט ער פאַר־לאָרן דעם גרעסטן טייל זיינע ניט־פאַרעפנטלעכטע כתבים.

דער פאַל האָט זייער שטאַרק געווירקט אויף דעם נערוועזן און אויפגערעגטן ראָזענבלומען. ער האָט זיך דעמאָלט געוואָלט נעמען דאָס לעבן. צוויי יאָר צייט האָט ער געלערנט אין נואַרקער האַי־סקול. פאַרענדיקט האָט ער דאָרטן זיין לערנען מיט אַן אויסצייכענונג: ער האָט געקראָגן אַ שטאָט־סטיפּענדיע, זיך לערנען אין אוניווערסיטעט. אין 1896 איז ער אָנגעקומען אין ראָטגערס קאלעדזש, אין ניו־בראָנזוויק. פיר יאָר צייט האָט ראָזענבלום געוואוינט דאָרטן, ביז ער האָט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט אין 1899.

זיין געמיט־צושטאַנד אין יענער צייט, זיין בליק אויף זיין נייער היים, קען מען זען אין דער סאָציאַליסטישער פּאַראָדיע אויף געטעס באַרימט יחידיש ליד:

קענסטו דאָס לאַנד

(נאָך געטע)

קענסטו דאָס לאַנד, די פינצטערע,
וואו אייביק הערשט די נאַכט?
דאָרט וואו דער ריז, דער שלאָפנדער,
האָט קיינמאָל ניט דערוואַכט?
וואו סיוואוינען וועלף פאַרווילדעטע און בערן סטאַדענווייז;
וואו ווייט און ברייט די וויסטעניש
און פיל באַדעקט מיט אייז; —
קענסטו דאָס קאַלטע ווילדע לאַנד? —
דאָס איז מיין אַלטע פאָטערלאַנד!

קענסטו דעם בער „צאַר־קאָלאָקאָל"
וואָס שלעפערט איין דעם ריז?
וואו אויף אַ סטאַדע שעפסעלעך
אַ טיגער פּאַסטוך איז;
וואו פול איז פּעטראָפּאַוולאָווסקי
און גאַלעריעס־וויסט;
דאָרט וואָלגאַ־מאַטושקאַ
מיט בלוט און טרערן פליסט? —
קענסטו דאָס פרומע רויבער־לאַנד? —
דאָס איז מיין אַלטע פאָטערלאַנד!

קענסטו דאָס פרייע גאָלדן־לאַנד,
מיט שטיינער, קלאָבס און שאַפס,
וואו מיידל וועגוס ליבט זיך אין
מערקורי דעם קאַצאַפּ?
„אָלל מען אַר באָרן איקווע! — דאָס
האָט שקלאַפן־בלוט געקאָסט.
און איצט האָט זי דאָך ליבער דעם,
וואָס האַלט, „אין גאַד וויי טראָסט"...
קענסטו דאָס פרייע שקלאַפן־לאַנד? —
דאָס איז מיין נייע קבר־לאַנד!

(„פרייע אַרבייטער שטימע", מאַי 26, 1893)

אין ניו־בראַנזוויק האָט ראָזענבלום אַ געוויסע צייט געוואוינט אויף האַיראַם סטריט, נומער 14, אין אַ טונקל צימער, אין אַן אַלט־מאָדיש, דריי־שטאָקיק הויז פון רויטע ציגל. אין יענע צייטן איז אין דער דאָזיקער געגנט געווען אַ טומלדיקער מאַרק. דער מאַרק האָט ממש געקאָכט מיט די געשרייען פון פּעדלערס, קוגים, קינדער, פאַר־בייגייער, לאָסט־וועגענער און טראַמווייען. אָט אין דעם טומל האָט געוואוינט דער נערוועזער דיכטער, דער סטודענט־אימיגראַנט. זיין פאַרגניגן איז געווען — זיך אַריבערכאַפן צו די נעטערס אין נוארק. דאָרטן פלעגט ער זיך טרעפן מיט זיינע פרייַנד, חברים און קאָלעגן. דורך נעטערס הויז איז ער געקומען אין שטענדיקן באַריר מיט דער יידישער ראַדיקאַלער אימיגראַנטישער וועלט, ווי אויך מיט דער יידי־שער ליטעראַטור.

די פּראָדוקטיוויטעט צייט אין זיין שאַפן — ווי דערמאָנט — איז געווען דאָס יאָר 1892. מיר ווייסן ניט געניו וואָס און וויפל ראָזענבלום האָט געשריבן בעת ער איז געווען אין קאַלעדזש. קיין סך האָט ער דעמאָלט ניט געדרוקט. פון יענער צייט זיינען אונדז באַקאַנט זיינע עטלעכע לידער אין יידיש: „אַן אומעדיקעס ליד", „על קידוש השם", „ביי דעם ברעג".

וועגן יענער צייט וויסן מיר אויך: זיינער אַ נאָענטער פריינד איז געווען זיין אוניווערסיטעטן־חבר, מיט וועמען ער האָט צוזאַמען געלערנט געוויסע לימודים אין זעלבן קלאַס. דאָס איז געווען דער שפּעטערדיקער ספּעציאַליסט אין ערד־כעמיע און באַקטעריאָלאָגיע, פּראָפעסאָר דזשייקאָב גודעיל ליפּמאַן. באַקאַנט האָט זיך ראָזענבלום מיט ליפּמאַנען נאָך אין יאָר 1894, בעת זיי האָבן זיך ביידע געלערנט, אַ געוויסע צייט, אין דער בארָאן הירש אַגריקולטור־שול אין וואוד־באַין, ניו־דזשוירזי.

אין ראָטגערס קאַלעדזש האָט ראָזענבלום שטודירט וויסנשאַפטן און געענדיקט ווי אַ ציווילער אינזשינער. ער איז געווען פאַררעכנט צווישן די בעסטע סטודענטן. ביי דער גראַדואיר־צערעמאָניע, אין יאָר 1899, האָט מען אים און נאָך אַ צווייטן סטודענט, אויסגעקליבן צו האַלטן די וואַלעדיקטאָריעס, די געזעגענונגס־רעדעס ביים אויסטיילן די דיפּלאָמעס די געענדיקטע סטודענטן. אין די אַמעריקאַנער אוניווערסיטעטן איז עס פאַררעכנט פאַר אַ גרויסער אויסצייכענונג.

וועג ער האָט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט האָט ער געקראָגן אַ שטעלע ווי אַ געאָמעטער (אַן אויסמעסטער) ביי דער „דזשוירזי סענטראַל ראָוד". דעם 20סטן דעצעמבער, 1900, האָט ער געקראָגן אַ שטאָטישע רעגירונג־שטעלע אין דער טאָפּאָגראַפישער אָפּטיילונג אין ברוקלין. ער האָט געצייכנט מאַפּעס פאַר נייע ברוקלינער גאַסן, וואָס מען האָט דעמאָלט געשניטן. זיין געהאַלט איז געווען אַ גאַנץ שיינער פאַר יענע צייטן — 1200 דאָלאַר אַ יאָר. געבליבן איז ער אויף דער דאָזיקער שטעלע ביזן טאָג פון זיין טויט, דעם 2טן יוני, 1902, ד"ה דריי יאָר נאָכדעם ווי ער האָט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט. געשטאָרבן איז ער יונג, אין עלטער פון דרייסיק יאָר.

די לעצטע דריי יאָר פון זיין לעבן האָט ער זיך שוין געקענט דערלויבן צו לעבן ווי אַ מענטש. זיינען די דאָזיקע יאָרן גאָר געווען פאַר אים יאָרן פול מיט יסורים. ער איז געווען קראַנק: געשווירן

אין מאָגן, וואָס ער האָט זיך אָפּגעשפּאָרט אין די הונגער־יאָרן. חוץ דעם האָט ער געהאַט אויף זיך אַ פּראָצענט אַ קנאַפּן יאָר פּאַר זיין טויט.

דער פּראָצעס

דער דעפּאַרטמענט, וואו ראָזענבלום האָט געאַרבעט, האָט זיך גע־פונען אויפן אַכטן שטאָק אין דער דזשעפערסאָן־געביידע אויף קאָרט סקווער, לעבן דער פּולטאָן גאַס, אין ברוקלין. צוזאַמען מיט אים האָבן דאָרטן געאַרבעט נאָך עטלעכע מאַפּע־צייכענער, ציווילע אינזשינערן. אינער איז געווען אַ טשעך, קלעטשקאָ, אַ פּעאיקער מענטש, אָבער אַ שיכור. קלעטשקאָ איז, אייגנטלעך, געווען די טיבה פון אַלע צרות אין ראָזענבלומס אַרעסט. דער צווייטער איז געווען דער 60־יאָריקער דייטש, עדגאַר שרעדער. שרעדער האָט געאַרבעט אין דעם דעפּאַרט־מענט אַרום 15 יאָר. ער האָט אין דייטשלאַנד געקראָגן אַ מיליטעריש־טע בילדונג און געדינט אין דער דייטשער אַרמיי, אַ געוויסע צייט האָט ער געדינט אין וואַטיקאַן, אין דער פּויפּסט־אַרמיי, וועו פּיוס דער 7טער איז געווען דער פּויפּסט. שרעדער האָט אויך געדינט אין דער פּראַנ־צויזיש־פּרייסישער און אין דער איטאַליענישער מלחמה. אין אַמעריקע איז ער געווען אַ לייטענאַנט אין בירגערקריג. דער דריטער צווישן ראָ־זענבלומס חברים־אינזשינערן איז געווען דזשיימז דזשעיקאָבס (יעקב יאַקאָבס). דזשעימז דזשעיקאָבסעס רוסישע לידער האָבן זיך געדרוקט אין אַמעריקע. זיין טאַטע, אַ קרוב פון די ווילנער סטראַשונס, האָט אָנ־טיילגענומען אין אַמעריקאַנער בירגערקריג, אין 1863. נאָכן בירגער־קריג האָט ער גענומען זיינע קינדער, געבוירענע אין אַמעריקע, און איז אַוועק קיין אייראָפּע. די קינדער האָבן זיך ז׳ערצויגן אין רוסלאַנד. שפּעטער האָבן זיי עמיגרירט קיין אַמעריקע און געבליבן רוסישע אינ־טעליגענטן. דזשעיקאָבס און ראָזענבלום זיינען געווען נאָענטע חברים. זיי האָט דערנעענטערט די זעלביקע פּאָעטישע חלומות און ליטעראַ־רישע אינטערעסן.

דעם 15טן יולי, 1901, צען מינוט נאָך אַכט אין דער פרי, האָט דער בריוווטרעגער געבראַכט די פּאָסט אין דער דזשעפערסאָן־געביידע. צוויישן די בריוו אוז פּעקלעך האָט זיך אויך געפונען אַ קעסטעלע, ווי פּאַר נאָדלען, אַדרעסירט צו דזשאָן קלעטשקאָ. פּאָרנדיק אַרויף אוז אַראָפּ מיטן עלעווייטאָר, האָט דער עלעווייטאָר־בחור אויסגעטיילט די בריוו

און די פּעקלעך. קלעטשקאָס פּעקל האָט ער געהאַלטן ביי זיך אין קע־
שענע ביז קלעטשקע איז געקומען צו דער אַרבעט. אין אַ שעה אַרום
איז קלעטשקע געקומען. דער עלעווייטאָר־בחור גיט אים איבער דאָס
קעסטעלע און פּירט אים אַרויף אויפן אַכטן שטאָק, וואו קלעטשקאָס
ביורא האָט זיך געפונען. וועג קלעטשקע איז אַריין אין ביורא האָט
ער אַ וויז געטאָן ראָזענבלומען דאָס פּעקל און אַ זאָג געטאָן: דאָס
איז דזשעיקאָבס אַ שפּיצל. קלעטשקע האָט זיך אויף דעם געריכט. מיט
אַ צייט צוריק האָט מען דזשעיקאָבסן טעלעפאָנירט אין ביורא און
אים אָנגעזאָגט, ער מוז גלייך אַריבערגיין אין קאָראָנערס אָפּיס. דזשעי־
קאָבס האָט זיך זייער דערשראָקן. ווי באַוואוסט, אין קאָראָנערס אָפּיס
רופט מען בלויז דעמאָלט, וועג מען דאַרף אונטערזוכן פּאַרדעכטיקע
טויט־פאַלן. וועג דזשעיקאָבס איז געקומען אַהין צולויפן האָט מען
אים געענטפערט, אַז זיי ווייסן ניט פון וואָס צו זאָגן. האָט ער פּאַר־
שטאַנען — דאָס האָט דזשאַן קלעטשקע אים אָפּגעטאָן אַ שפּיצל. ער
איז געקומען צוריק אַ פּאַרשעמטער, אַ ברוגזער. די קאָלעגן האָבן
דעמאָלט ניט אויפגעהערט צו חוזקן פון אים.

קלעטשקע איז געווען זיכער, אַז דאָס פּעקעלע, וואָס ער האָט דער־
האַלטן, יענעם מאַנטיק, האָט צו טאָן מיט דזשעיקאָבסעס נקמה. וועג
שרעדער האָט דערזען דאָס פּעקעלע, האָט ער עס אַרויסגעכאַפּט פון
קלעטשקאָס האַנט. ער האָט עס געוואָלט עפענען מיט אַ שארף מעסערל,
וואָס ער האָט שוין געהאַלטן אַנגעגרייט. וועג ער האָט ניט געקענט
עפענען דעם אייבערשטן טייל קעסטעלע מיטן מעסערל, האָט ער גע־
נומען דרייען דעם אונטערשטן טייל, און דעמאָלט האָט זיך דאָס קעס־
טעלע אויפגעריסן מיט אַ קראַך ווי אַ באָמבע. וועג מ׳איז זיך אַנגעלאָפן
אין צימער, איז שרעדער געלעגן אויפן דיל אַ פּאַרבלוטיקטער, אַ שטיקל
לינקע האַנט אָפּגעריסן. וועג דער אַמבולאַנס וואָלט אַזוי גיך ניט גע־
קומען, וואָלט שרעדער זיכער אָפּגעגאַנגען מיט בלוט. קלעטשקע איז
אויך געלעגן אויפן דיל, אָבער ער איז אָפּגעקומען מיט עטלעכע שניטן
פון די שטיקלעך צעשמעטערטע פענצטער. דער פּאָליציי־קאַפּיטאַן קע־
נעדי איז אָנגעקומען מיט דריי דעטעקטיוון פון אַדאַמס סטריט אָפּטיי־
לונג און אַוועקגענומען אַהין קלעטשקאָן, אים דאַרטן אויסצופרעגן. אין
פּאָליציי־אַמט האָט קלעטשקע דערציילט דעם קאַפּיטאַן קענעדי עטלעכע
זאַכן. איינס — ער האָט געהאַט צו טאָן מיטן ווייבס שוועסטער. ער
האָט איר צוגעזאָגט געלט און איר דאָס ניט געגעבן. צוויי — ער
האָט ניט לאַנג צוריק געהאַט אַן איבערראַשט מיט ראָזענבלומען, און

ראָזענבלום רעדט ניט מיט אים. דריי — ער אַליין האָט געענדיקט די באַרג־בוי (מינען)־שול אין קאָלאָמביע אוניווערסיטעט; אָבער ראָזענבלום איז אַ געענדיקטער כעמיקער. פיר — ראָזענבלום איז די לעצטע עטלעכע טעג געווען טאַקע אין ניו־דזשוירזי, פון וואַנען דאָס פּעקל איז אָנגעקומען.

דאָס וואָס קלעטשקאָ איז אַ שיכור, האָט צו טאָן מיט אַנדערע כרוזיען, זיין אייגן וויב האָט פון אים אויסגעריסענע צרות—דאָס אַלץ האָט ניט געמאַכט קיין שטאַרקן אייגדרוק אויף דעם פּאָליציי־קאַפּיטאַן קענעדי. קענעדי האָט, אָבער, געהאַט אַ מיינונג וועגן „רוסן"—ווי אַ סך אַמעריקאַנער אין יענער צייט. קענעדי האָט געוואוסט איין זאַך: אַ רוס איז זיכער אַ ניהיליסט, אזן אַ ניהיליסט וואַרפט באָמבעס. איז ער געקומען צום „אייזפאַכן" אויספיר: ראָזענבלום, דער ניהיליסט, איז שולדיק אין אויפּרייס. דערצו האָט ער געהאַט עטלעכע באַווייזן: ראָזענבלום איז אַ כעמיקער; ער איז געווען שבת און זונטיק אין ניו־דזשוירזי, פון וואַנען מ׳האָט געשיקט די באָמבע; ער איז ניט געווען שוה־בשוה מיט קלעטשקאָן; פון צימער, וואו דער אויפּרייס איז געקומען, איז ער אַרויס עטלעכע מינוט פֿאַרן אויפּרייס. דאָ איז צוגעקומען נאָך אַ שפּאָגל־נייער באַווייז. מען האָט דורכגענישטערט דאָס מעבלירטע צימער, וואו ראָזענבלום האָט געוואוינט אין ברוקלין, אויף 35 ווילאָבי סטריט. מען האָט דאָרטן געפונען אַ לייַדיק פלעשל באָראָליפּטאָל. אויפן עטיקעט איז געשטאַנען, אַז 5 פּראָצענט פון דעם שטאָף איז אַצעטאָ־באָראָ־גליצערין. קענעדי האָט פון דעם אַלעם געדרונגען: ראָזענבלום איז דאָך אַ כעמיקער, האָט ער פון דאַנען אַרויסגעקראָגן ניטראָ־גליצערין. אויפן זעלביקן עטיקעט איז געשטאַנען, אַז דאָס איז אַן אַנטיספּטיק. באַזונדערס גוט פאַר שוועמקען אַ קראַנקן האַלדז. אויף דעם, אָבער, האָט זיך קענעדי ניט אומגעקוקט. און ניט קיין וואונדער — מען האָט קענעדיס צעשראָקענע פאַנטאַזיע גענערט מיט אַ מעשה־נורא: ראָזענבלום איז ניט נאָר אַ ניהיליסט, נאָר אַ פּירער פון אַ געהיימען רוסישן אָרדן אין פּעטערסבורג, ניו־דזשוירזי. אָט־די אַנאָנימע אינפאָרמאַציע האָט קענעדי אויפגענומען זייער ערנסט. ער האָט אַהין תיכף אַרויסגעשיקט צוויי דעטעקטיוון.

שרעדערס באַלעבאָסטע, מר״ס ריינהאַלד, האָט געהאַט אַן אַנדער טעאָריע. זי האָט גוט געקענט ביידן, אי שרעדערן, אי קלעטשקאָן. קלעטשקאָ האָט אַ געוויסע צייט ביי איר געוואוינט. זי האָט געטענהט: דאָס איז קלעטשקאָס אַ שפּיצל. ער האָט ליב אָפּצוטאָן שפּיצלעך. און

חוץ דעם — קלעטשקאָ איז שולדיק שרעדערן געלט. ווייל ער פּטור ווערן פון שרעדערן.

אויף קענעדיס באָפעל האָט מען פֿאַרגליכן ראָזענבלומס האַנט־שריפט מיט דער האַנטשריפט אויפן פּעקל. קענעדי איז אויך אַוועק צו שרעדערן אין שפּיטאָל, וואו מען האָט שרעדערן אַראָפּגענומען אַ שטיק האַנט ביזן געלענק. אָלץ, וואָס קענעדי האָט געקענט באַווייזן שרעדערן, איז „טשקאָ", פּיר אותיות — דעם סוף פון קלעטשקאָס נאָמען, און „ינג" — דעם סוף פון וואָרט „בילדינג". שרעדער האָט ניט צוגעגעבן, אַז דאָס איז ראָזענבלומס האַנטשריפט. ער איז אָבער באַשטאַנען, אַז זי איז אים קאָנטיק. פֿאַר קענעדין איז דאָס געווען גענוג. איז ער געקומען צום אויספּיר: דאָס איז ראָזענבלומס האַנט־שריפט. און אויב דאָס איז ניט ראָזענבלומס האַנטשריפט, האָט ער אַן אַנדער באַווייז. ראָזענבלום האָט געהאַט אַ געהילף, וועמענס האַנט־שריפט איז שרעדערן באַקאַנט. און אַזאַ באַקאַנטער איז דאָך געווען אונטער דער האַנט. דאָס איז געווען דער צווייטער ניהיליסט — דזשיימז דזשעיקאָבס, ראָזענבלומס חבר אין דער זעלביקער אָפּטיילונג.

נאָך אַ נאַכט אַרעסט, איז פּרייטיק, דעם 19טן יולי, געקומען ראָ־זענבלומס אַדוואָקאַט, וואָס די שטאָט האָט אים אָנגעשטעלט. געפּאָדערט האָט ער, מען זאָל באַפּרייען דעם אַרעסטירטן און באַשטימען פּאַר אים ערבות־געלט (בעיל), אָדער מען זאָל אים תיכף אויספרעגן. ביז זונ־טיק איז פּאַרגעקומען אַ גאַנצער קאַמף אַרום דער פּראָגע. ריכטער דולי האָט געטענהט אַז, די אויספּאַרשונג־טעג זיינען דינסטיק און דאָנער־שטיק. דעריבער מוז דער אַרעסטירטער זיין פּאַרשפּאַרט ביז קומענדיקן דאָנערשטיק. דאָס איז דער פּריסטער טאָג, וועז מען קען אים עק־זאַמענירן. ראָזענבלומס אַדוואָקאַט בעט דעם ריכטער, ער זאָל באַ־שטימען די ערבות־סומע און פּריי לאָזן דעם אַרעסטירטן. דער ריכ־טער איז שוין געניגט דאָס צו טאָן. מישט זיך אַריין קענעדי און דער־קלערט: דער פּראָקוראָר קלאַרק איז קעגן פּריי לאָזן דעם אַרעסטירטן. דער אַדוואָקאַט וועגדט זיך נאָך אַ האַבעאַס קאָרפּוס צום העכערן גע־ריכט, צום סופּרים־קאָרט ריכטער הוקער. דער גרונט איז — אין דער באַשולדיקונג איז ניטאָ מער ווי אַ חשד וועגן דעם אַרעסטירטנס כוונה דערהרגענען קלעטשקאָן. דער אַדוואָקאַט האָט אַרויסגעקראָגן דעם האַבעאַס קאָרפּוס, און זונטיק האָט מען ראָזענבלומען באַפּרייט ביזן טאָג פון פּראָצעס.

ראָזענבלום איז יענעם זונטיק אַוועקגעפאָרן מיט זיינע חברים פֿאַרבראַנגען אין מאַנהעטן ביטש.

קענעדין איז אַלצדינג געווען קשה. ער האָט ניט געקענט פֿאַרשטיין ווי אַזוי אַ יונגערמאַן ווי ראָזענבלום, וואָס פֿאַרדינט אַ סך געלט, לויט זיין השגה, האָט ניט קיין גראָשן בייַ דער נשמה און קען ניט באַצאָלן „בעיל" פֿאַר זיך. וואו טוט ער אַהין דאָס געלט? נאָך מאָדנער האָט אים אויסגעזען דאָס, וואָס דער אַרעסטירטער האָט אַזויפיל פרייַנד, וואָס לייגן איין ווערטן. דאָך איז קיינער ניטאָ אַוועקצולייגן פֿאַר אים די סומע. אַ יונגע פרוי פון ניו־דושוירזי האָט צוגעזאָגט ברענגען די סומע. איז זי נעלם געווארן. קענעדי האָט, מן־הסתם, געהאָט אין זינען נעטערס אַ טאַכטער, צו ווערמען ראָזענבלום איז ניט געווען אינגאַנצן גלייכגילטיק. דעם „בעיל" האָט ענדלעך אייניגעצאָלט אַ ווילדפרעמדער ייד ליפֿמאַן לאָסקאָווסקי, פון 1707 פיטקין עוועניו, בראָנוויל.

אין שייכות מיט ראָזענבלומס אַרעסט האָט דער שפּעטער ווערטבאַרימטער פּראָפעסאָר, דזשעיקאָב ג. ליפּמאַן, אַרויסגעגעבן אין ראָטגערס אוניווערסיטעט די פּאָלגנדיקע דערקלערונג:

„מ״ר ראָזענבלום און איך זיינען געווען קלאָס־חברים דאָ, אין ראָטגערס־קאָלעדוש, און מיר האָבן דעם קאָלעדזש פֿאַרענדיקט מיט צוויי יאָר צוריק. פון דעמאָלט אָן האָב איך אים זעלטן געזען. לעצטנס האָט ער מיר געשריבן און זיך אָנגעפרעגט צי ער קען מיך קומען זען און כאַפן אַ שמועס וועגן די אַלטע קאָלעדזש־טעג. איך האָב אים געהייסן קומען. ער האָט דאָ פֿאַרברַכט, פרייטיק, שבת און זונטיק, און מיר האָבן וויניק־וואָס גערעדט וועגן אַנדערע זאַכן חוץ אונדזערע קאָלעדזש־דערפֿאַרונגען. איך געדענק ניט, מיר זאָלן האָבן גערעדט וועגן כעמיע. ער האָט מיר דערציילט וואָס ער טוט. ער האָט מיר אָבער גאָרניט דערציילט צי ער האָט עפּעס קעגן עמעצן. מ״ר ראָזענבלום, האָט, פֿאַרשטייט זיך, געלערנט כעמיע אין קאָלעדזש און האָט זיך אויסגעצייכנט אין דעם לימוד, אָבער דאָס איז ניט געווען קיין העכערער קורס. מיטן וויסן, וואָס ער האָט געהאָט ביים פֿאַרענדיקן קאָלעדזש, וואָלט ער קוים געוואָגט זיך פֿאַרנעמען מיט אויפרייס־שטאָפּן.

„ער איז זייער אַ געבילדעטער מענטש און ער האָט געהאַט איינעם פון די בעסטע כאַראַקטערן. ער האָט קיין וואָרט ענגליש ניט פֿאַרשטאַנען וועז מען האָט אים געבראַכט פון ניו־יאָרק אין דער באָראָן דע

הירש פאַרם־שול אין וואודבאַין. און אין פינף יאָר צייט האָט ער פאַר־ענדיקט קאַלעדזש. דאָס באַווייזט ווי פּעאיק ער איז געווען. נאָכדעם האָט ער געאַרבעט פאַר ד'ער „דושוירזי סענטראַל ראָוד" ווי אַ „ראַד־מען", און מיט זעקס חדשים צוריק האָט ער געקראָגן די שטעלע אין ברוקלין. איך גלויב בשום אופן ניט, אַז ער איז דער סאָרט מענטש, וואָס זאָל אָפּטאָן אַזאַ זאַך".

אויפן פּראָצעס, דעם 30סטן יולי, 1901, האָט קלעטשקאָ אָנגע־הויבן לייקענען, אַז די האַנטשריפט אויפן פּעקל איז געווען ראָזענבלומס. מען איז, אָבער, צוגעשטאַנען צו אים פאַרוואָס האָט ער אונטערגעשריבן אַן אַפידייוויט, און געשוואָרן, אַז די האַנטשריפט אויפן פּעקל איז יאָ געווען ראָזענבלומס. האָט ער געענטפערט: ער האָט געשוואָרן אונטערן דרוק פון אויפרעגונג. ווי נאָר דאָס איז געוואָרן קלאָר, צוזאַמען מיט אַנדערע לעפּישקייטן מצד דער אָנקלאָגע, האָט דאָס געריכט אָפּגע־שטעלט דעם פּראָצעס און באַפרייט ראָזענבלומען.

קיין סך נחת האָט שוין ראָזענבלום ניט דערלעבט. ער איז שוין דעמאָלט געווען זייער קראַנק. די געשווירן איז מאָגן — אַן אָפּרוף פון זייגע הונגער־יאָרן — האָבן אים פאַרשאַפט גרויסע יסורים. אין אַ יאָר אַרום, דעם 2טן יוני, 1902, איז ראָזענבלום געשטאָרבן אין מאָונט־סיני שפּיטאָל.

הויפּט־שטריכן אין זיין פאָעזיע

קיין בוך לידער האָט ראָזענבלום ניט געלאָזן נאָך זיך. ער האָט זיך געדרוקט אין דער ראַדיקאַלער פּרעסע. מאָריס ווינטשעווסקי האָט אים זייער דערמוטיקט. אין ווינטשעווסקיס באָסטאָנער „אמת" האָט זיך געדרוקט זיין ליד „אַן אומעטיקעס ליד" (דעם 6טן דעצעמבער, 1895). ער האָט זיך ווידער באַוויזן אין „צוקונפט" אונטער ווינטשעוו־סקיס רעדאַקציע, פעברואַר, 1902. אין יענעם נומער איז דערשינען זיינס אַן איבערזעצונג פון הייגעס ליד „1649־1792???" („די ענג־לענדער האָבן זיך פיין ניט באַאַנגען מיט זייער קעניג..."). אין דעם זעלביקן נומער איז דערשינען ראָזענבלומס אַ פּאָפולאַריזאַציע: „טע־לעגראַף אָן דראָטן" — מאַרקאָניס דערפינדונג, דערקלערט פון פּראָ־פעסאָר פופּין. ווי מען קען זיך אָנשטויסן, באַוונדערס פון דער פּאָ־

פּולאַריזאַציע, ווי אויך פון ווינטשעווסקיס נעקראָלאָג־נאָטיץ אין יולי־נומער, 1902, האָט ראָזענבלום זיך ערשט געקלײבן פאַנאַנדערנעמען זיינע פּליגלען. ער האָט געוואָלט דעריאָגן דאָס, ווָאס ער האָט פאַר־פּעלט דורך די יאָרן בשעת ער האָט שטודירט, און בשעת ער האָט זיך צוגעשלאָגן צו אַ שטיקל תכלית. איידער אָבער זיינע פּליגלען האָט אים אַוועקגעטראָגן, האָט דער טויט זיי פאַרשניטן.

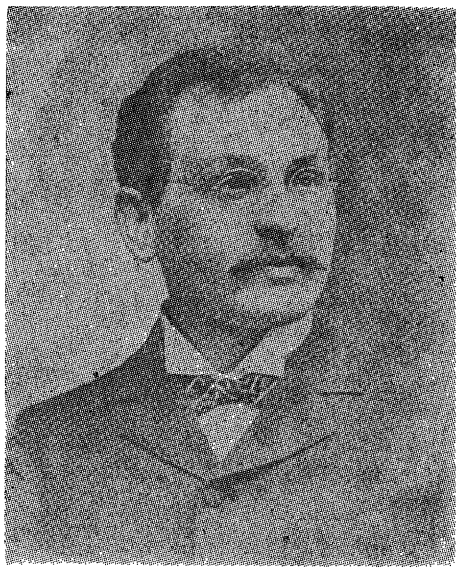

בנימין ראָזענבלום
צו 29 יאָר

ווען ניט דער טויט וואָלט ראָזענבלום זיכער געווָארן אייגער פון די באַדייטנדיקסטע יידישע פּאָעטן. ער איז געווען קערנדיק, עכט, רייך אין טעמע, מאָטיוון, ריטם און אַלגעמיינער פּאָרם. שוין אין זיין, מעגלעך, ערשט געדרוקט ליד, „צום ציל" (דעם 25סטן מערץ, 1892, „פרייע אַרבייטער שטימע") ליגן פאַרליגט, פאַר יענער צייט, אינטערעסאַנטע גראַמען־האַרמאָניעס. זיי שאַפן אַן אייגנאַרטיקן טעמפּ אין ליד. וויכטיק איז עס דערמיט, וואָס מען באַמערקט עס כמעט

ניט. אין דעם וועלביקן ליד פילט זיך שוין אַ לאַנגער אָטעם אין יעדער שורה. און יעדע שורה זייגט איז קרעפטיק:

צום ציל

איך האָב געבלאָנדושעט לאַנגע צייטן און געזוכט אַ זעג,
דורך פיל ווייסטע וועלדער, פעלדער, אָן אַן עק, אַ ברעג,
איך בין געגאַנגען אין דער יוגנט אייגזאַם, עלנט, שטיל;
אַהין, אַהין צו אַ גן־עדן איז געווען מיין ציל,
אַהין, אַהין צו אַ גן־עדן, וואו דער אידעאַל
באַהערשט מיט פרייהייט, וואַרהייט אַלע הערצער איבעראַל.

ניט איין מאָל געטראָפן פילע פינצטערע גריבער
און מעכטיקע פעלזן האָב איך אויף מיין וועג;
דאַן בין איך די פעלזן, די גריבער אַריבער
מיט קוואַלן און צרות אָן אַ שיעור, אָן אַ ברעג.
דער וואַלד פון מיין פאַלן פלעגט אָפטמאָל דערוואַכן,
די בייגער, די פייגל פלעגן אויך פון מיר לאַכן; —
איך האָב ניט פאַרצווייפלט, בין וויטער געגאַנגען;
פאַרויס איז געפלויגן אַ מחנה פאַרלאַנגטן,
פון הינטן — די יאָרן, וואָס זיינען פאַרגאַנגען.

און פינצטערער אַלץ געוואָרן איז אום מיר אַרום,
אַלץ שרעקלעכער דער וועג, קיין אויסגאַנג! אומעטום
וואַר נאַכט. קיין אייניציק שטראַל האָט האָפנונג מיר געגעבן;
און יאָרן פליען, רויבן ביסלעכווייז מיין מוט,
איך וויר וואָס וויטער שוואַכער, ס׳קילט אין מיר מיין בלוט.
„ניטאָ קיין וועג אַהין, אומזיסט איז שוין מיין שטרעבן!
ניטאָ קיין ציל, ניטאָ קיין גליק פאַר מיר אַמאָל אין לעבן!״
— האָב איך געשריען ווילד.

דאָך האָט געבראַכט די צייט
מיך וויייט פון דאָרט אַרויס, גאָר אויף אַן אַנדער וועג;
איך זע, איך פיל אָן דאָרט, מיין ציל איז שוין ניט וויייט,

עס קלאַפּט אין מיר מיין האַרץ פון פריידע אַן אַ ברעג.
איך הער פון דאַרט אַ שטים, ווי אַנגענעם זי קלינגט,
פון פרייהייט, וואַרהייט, ליבע, הער איך וויי זי זינגט,
עס שיינט אַ ליכט, אַ זון פון יענער געגנט דאַרט,
פיל וואַנדערער מיד און קראַנק פון אַלע זייטן קומען:
מיר גייען זוכן רו אַהין צו יענעם אָרט.

אויף יענע רייכע פעלדער צווישן רויזן־בלומען — — — — — —
פאַרווערטס, ברידער!
פאַלט ניט נידער,
הייבט זיך, שטאַרקט זיך, ווייטער גייט!
קומט — אַן דאַרטן
אין דעם גאָרטן,
האַלט דאָס גליק די הענט צעשפּרייט!...

די לעצטע סטראָפע (די לעצטע זעקס שורות) איז דאָ, אפשר, אי־בעריק. צוגעטראַכט און קלינגט רעטאָריש. אָבער דאָס גאַנצע ליד האָט אין זיך ברייטע ריטמען, געלונגענע אַריטמישע אָפשטעלן, אַ וואָגיקן גאַנג. די זעלבע מעלות קען מען ביי אים זען אויך אין אַ ליד, וואָס טראָגט אין זיך אַ סך אימפּעט, רוף און פּאַרצווייפלטן געשריי. דאָס ליד איז אַ „שוואַכער כעסן", נאָך דעם העברעאישן דיכטער יהל"ל („אַר־בייטער פריינד", לאָנדאָן, דעם 16טן דעצעמבער, 1892).

„מיין פעדער! זאָלסט ווערן אַ חלף אַ שאַרפער,
אַ ביקס און אַ שפּיז, און אַ שווערד און האַמער;
מיט מאַל זאָל איך קריצן, אין בלוט זאָל איך טונקען,
אין בלוט און אין גאַל זאָל זיך באַדן מיין פעדער.

מיין האַנט! וו זאָלסט ווערן ווי אייזן און שטאָל האַרט,
אַ באַמבער, קאַנאָנע, אַ שטייגערנער האָגל;
זאָל דראַסקען מיין קולאַק, זאָל ווערן אַ דונער,
זאָל ציטערן, פלאַטערן הימל און ערד.

זאָל דראַסקען, צעשמעטערן... — און גוואַלד, וואו בין איך?
די וועלט איז די זעלבע, און איך בין אין צימער;

פאַרדאַמט ווער מיין פעדער, ביסט גרינג ווי אַ פעדער,
פאַרפלוכט ווער מיין האַנט, דו ביסט פלייש, ניט קיין דונער!

צי זאָל איך דאָ זיצן און צוזען גלייכגילטיק,
ווי איין מענטש דעם אַנדערן רויבט און דערמאָרדעט?
ווי הונדערטער טויזנטער מענטשן, ווי שעפסן
זאָלן ווערן געשאָרן, געשלאַכטעט פון איינעם?

זאָל ווערן פאַרשקלאַפט, באַרויבט און דערמאָרדעט?
צי קען מען דאָס צוזען? גוואַלד, פייער און פלאַמען!
מיין בלוט קאָכט און זידט און עס ברענט מיר די נערוון.
אַ ווינט־אוראַגאַן אין מיין ברוסט ברויזט און שטורעמט.
מיין האַרץ פלאַצט און קראַכט און זי שפּאַלט זיך אויף צווייען.

איך גיס הייסע טרערן, איך גיס זיי ווי וואַסער,
איך קלאַפּ מיר אין האַרצן, איך רייס מיר די האָר אויס,
איך שריי און איך וויין — נאָר וואָס העלף איך דען איינער?
און רויבער אַזויפיל!... אָט, גיט מיר אַ חלף!

ווי הונדערטער טויזנטער ווערן אין קייטן
פאַרשמידט צו מאַשינען פון וויגל ביז קבר,
ווי שוועכלעכע פרויען און יונגינקע קינדער.

שנעל גיט מיר אַ מעסער, גיט שווערדן, קאַנאָנען,
כוויל שטערן, פאַרניכטן... וואָס טוט זיך? ווי קומען
אַהער רויטע קעלנער? וואָס ווילן זיי האָבן? —
— מען שמידט מיך אין קייטן... איך בין אַ פאַרברעכער!...

בין איך אַ פאַרברעכער? האַ, איך אַ פאַרברעכער?
אָ, וועלט, פול מיט רויבער!... פאַרפלוכט און פאַרדאַמט ווער!
און זיי אַלע, גיפטיקע פּיאַווקעס און שלאַנגען
און זיי זיינען ערלעך? און איך אַ פאַרברעכער?
אָ, וועלט, פול מיט רויבער!... פאַרפלוכט און פאַרדאַמט ווער!!

אויך אין די לירישע לידער . . .

אויך אין זייַנע לירישע לידער פילט זיך אַ לאַנגער אָטעם און זי־
כערער קרעפטיקער ריטם. צוליב דעם ליריזם אין אַזעלכע לידער
קענען אין זיי ניט זיין קיין שאַרפע איבער־בראָכן אָדער אַריטמישע אָפ־
שטעלן, וואָס דינגען וויי הפסקות פאַר אַ וויטערדיקן בריייטן גאַנג. דאָך
הערט מען אין זיי דעם פאָעטס שטים און געמיט — זייערע איבער־
גאַנגען און מאָדולאַציעס. און דאָס פאַרטיפט דאָס ליד, ברענגט עס
נעענטער צו וויירקלעכע איבערלעבונגען, צו נאַטירלעכקייט. אין דעם
טיף־לירישן ליד וועגן טייך וועלט דער רעאַליזם, די נאַטירלעכקייט
אין ליד ממש אוניווערסאַליזירט. דאָס ליד וועלט דערהייבן און פאַר־
אַלגעמיינערט אַדאַנק דעם אינהאַלט, דעם מיסטישן אינהאַלט.

ביי דעם ברעג

(צום אַנדענקן פון י. סלאָנים)

דער טייך ליגט אויסגעצויגן וויים און בריים,
און וויי אַ גלאַטע סטעגגע אייגעדריים
שלאָפט ער אין טיפן טאל:
עס בלאָוט און אָטעמט ניט קיין קלענסטער ווינט,
עס קנייטשט זיך ניט קיין קלענסטע שוואַכסטע אינד,
דאָס וואַסער, אומשולדיק ווי אַ קליין קינד,
זעט קלאָר אויס ווי קריישטאל.

נאָר פלוצלונג וואַכט אויף שנעל דער שטילער טייך,
עס פלוטשקעט, בולבעט עפעס זיך און גלייך
פאַרזינקט אַ מענטש אין שלונד:
עס מורמלט נאָר אַ קליינע כוואַליע שטילערהייט.
וואָס קימערט דען דער וועלט וואָס יונגערהייט
געפינט אַ מענטש אַ קאַלטן נאַסן טויט
אין טיפן שטילן גרונד?

דער טייך ליגט אויסגעצויגן וויים און בריים,
און וויי אַ גלאַטע שלאַנג ליגט אייגעדריים

צו רויבן זיין געיעג...
דאָס וואַסער זעט אויס אומשולדיק און קלאָר,
און פּאַלש איז אויפן גרונד זיין בוזעם גאָר.
עס שוויגט — די קלייַנע אינדן שעפּטשען נאָר
די סחדות אויפן ברעג...

אַמאָל ווערט ביי אים קרעפּטיק אַ סטראָפּע, ניט נאָר מחמת דעם זיכערן לאַנגזאַמען שטראָם אָדער זיכערער לאַנגזאַמער באַשרייבונג. זי ווערט אַזוי אויך דורך דעם, וואָס ער האַקט איבער דעם גאַנג פון אַ זאַץ — כמעט ביים סוף זאַץ — און פּאַרענדיקט עס אויף אַ נייַער שורה.

דער פּאַרבערעער

שטום, פּאַרצוויפלט מיט אַ טויטן
בלאַסן, מאַגערן געזיכט,
פּירט מען אים געשמיידט אין קייטן
צום געריכט.

מענטשן קוקן אַן, באַטראַכטן,
און ער ווערט נאָך מערער בלאַס...
פּרייַע מענטשן... זיי באַטראַכטן
אים מיט האַס.

דומע מענטשן! ווער צום לעזן
טיף אין האַרץ איז ניט בליגנד,
לעזט, וואָס איז מיט אים געוועזן,
ביז זיין זינד...

לעזט די צרות, זיין געשיכטע
פון דעם וויגדל ביז דער קייט,
שוואַרצע שורות די געדיכטע
פול מיט נויט.

זאָס, צופריידן בלייבט איר אימער.
„שיינע, פיינע בראָוע לייט".

זאַל נאָר ווערן שלימער, שלימער
אייך די צייט.

פּרואוט אַמאָל אַ טאָג גיט עסן
שלאָפן „פריי" אין סטריט אויף קעלט...
וואָלט איר דעמאָלט אַלץ פאַרגעסן
אויף דער וועלט.

לעבט דען רואיק, וועט געפערלעך
פּייניקט ראַכע, דריקט די נויט,
פּרואוט צו זיין דאָן בראָוו און ערלעך
אָנע ברויט!...

סאיז אַזעלכע ווייט צו זוכן...
וואָס זשע האַסט איר דיון פאַל?
האַסן דאַרפט איר נאָר און פלוכן
זיין שיקזאַל...

(„דער אַרבייטער פריינד", דעם 15טן יולי, 1892)

אריטמיע, אינהאַלט און פאָרם

ראָזענבלומס מעלות זיינען: קערנדיקע שפּראַך, זיכערע אויסגע־צויגענע שורה, לאַנגער אָטעם, קרעפטיקע סטראָפע, לאַנגער זאַץ, וואָס גייט דורך דורך עטלעכע שורות אוֹן, צומאָל, דורך אַ גאַנצער סטראָפע. ראָזענבלום איז קאָנקרעט און דירעקט. מחמת אָט־די אַלע מעלות האָט ער געקענט אָרקעסטרירן זיין ליד אין פאַרשיידענע מאָדו־לאַציעס. ניט אומזיסט האָט ער ביים סאָמע אָנהייב זיך פאַרמאָסטן גאַנץ גרויס. מיט דער פערז־קולטור אָנהייב נייגציקער יאָרן האָט מען קיין גרויסע זאַכן גיט געקענט אונטערנעמען. דאָך האָט ער שוין אין 1892 אָפּגעדרוקט אַ פרייַע איבערזעצונג פון בייראָנס „דער געפאַנגענער פון שילאָן".

פאַר דעם היסטאָריקער ווי פאַר דעם קריטיקער פון דער יידישער איבערזעצונג־קונסט וועט ראָזענבלומס איבערזעצונג „דער געפאַנגענער פון שילאָן" זיין בלי־ספק זייער וויכטיק. רייַך איז די פּאָעטישע איבער־

זעצונג־קונסט דעמאָלט ניט געוועזן. קיין צופיל פּאָעטישע איבער־געזעצטע ווערק קען מען אין יענער צייט ניט אָנציילן. פאַר יענער צייט איז „דער געפאַנגענער פון שילאָן" געווען ניט קיין גרינגע זאַך איבערזעצן. ווען מען נעמט אין אַכט די דעמאָלטיקע פערז־קולטור ווערט קלאָר, אַז אַנדערש ווי פריי איבערזעצן האָט מען דעמאָלט ניט געקענט. מען איז פּשוט ניט געווען גענוג פּאָעטיש קולטיווירט צו האַלטן זיך וואָס נעענטער צום זעלבן ריטם, גראַם־שליסל, וואָרט, קלאַנג און ליכט. דאָך באַווייזט אונדז די איבערזעצונג איין זאַך: מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ היפּש רייפן פּאָעט, ניט געקוקט אויף דעם וואָס ער איז דעמאָלט געווען אַן אָנפאַנגער.

ראָזענבלומס מעלות האָבן פאַר אים גרינג געמאַכט דעם וועג צום נאראטיוו. אָן שום שווערי־קייטן שרייבט ער נאראטיווע לידער. צווישן די ערשטע לידער אַזעלכע איז פאַראַן זיין שיינע באַלאַדע „די בלום". איך דערלויב זיך אָפּטיילן יעדע סטראָפע מיט אַן אָפּשטאַנד, דעם לייע־נער זאָל פּשוט זיין גרינגער צו לייענען. מעגלעך, דאָס איז אויך געווען דער אופן ווי דער דיכטער האָט עס אָריגינעל אָנגעשריבן. אין לאָנדאָ־נער „אַרבייטער פריינד", וואו דאָס ליד איז געווען געדרוקט דעם 2טן סעפּטעמבער, 1892, זיינען אַלע סטראָפעס געדרוקט צוזאַמען. דוחק אין פּלאַץ האָט, מעגלעך, געצוואונגען דעם רעדאַקטאָר צו דרוקן די סטראָפעס צוזאַמען.

די בלום

(באַלאַדע)

אין אַ גרויסן, ברייטן מדבר
וואַקסט אַ שיינע בלום,
ניט קיין מענטשן, ניט קיין לעבן
זעט מען זוייט אַרום.

נאָר די ברענענד זון פון אויבן
שמייכלט איר און לאַכט,
נאָר דער שטורעם־ווינט פון צפון
וויגט איר איין ביינאַכט.

„גרויסע געטער" — טוט זי תפילה —
בעמט מיר צו פון דאַנט!
זאָל מיך צוזישן ליבע מענטשן
זעצן אייער האַנט!

ס׳בלאָזט אַ ווינטל, וויגט די בלום איין
אין איר וויסטן היים,
און איר חלומט זיך אַ מאַדנער
וואונדערבאַרער טרוים:

אין אַ רייכן פרעכטיק גאָרטן
וואַקסט זי דאָרטן יעצט
און פון אַלע הערלעך בלומען
איז זי מער געשעצט.

אַלע שיינע, רייכע דאַמען
רימען איר אָן אַ שיעור;
אַלע פיינע יונגע הערן
ליבן, קושן איר...

און צופרידן איז געוואָרן
אונדזער וויסטע בלום,
שטאָלץ מיט יונגע רייכע פרייגדע,
וואָס זי האָט אַרום.

אַך, ווי גליקלעך האָט געשעצט זיך
אונדזער בלום גאָר דאַן.
וען צום באַל האָט אויסגעריסן
איר אַ יונגער מאַן;

אויפן שוואַרצן ראָק איז קליאַפּע
האָט די בלום געשיינט,
אַזש באַצויבערט זיין געוואָרן
פון איר זייַע פרייַנט...

אָבער ס׳האָט ניט לאַנג געדויערט,
אומזוער בלום האָט באַלד
אָנגעהויבן אין זיך פילן,
אַז עס ווערט איר קאַלט.

אַז וואָס וויייטער שטאַרבט אָפּ שנעלער
יעדער אויבציק בלאַט;
אַז איר קערפּער ווערט פּאַרטריקנט
און די פּאַרב ווערט מאַט..

באַלד האָט מיט אַ קרומע מינע
איר באַמערקט דער פרואַנט,
און ער האָט אַוועקגעשלייַדערט
איר פון זיך מיט שאַנד.

„אַך, ווי גליקלעך וואר איך דעמאָלט״
— האָט די בלום געקלערט,
וועז עס האָבן בייַז מענטשן
נאָך מיר ניט געשטערט;

וועז איך וואַר נאָך פול מיט לעבן,
רוע, לוסט און מוט; —
אַך, ווי ס׳איז מיר אין דער וויסטע
דאָז געוועזן גוט!...

***

אויפן בריייטן דרום־הימל
שיינט די זון אזן לאַכט,
ס׳בלאָזט אַ שטאַרקער ווינט פון צפון
אזן די בלום ערוואַכט.

פון איר שלעכטן בייזן חלום
האָט די בלום ערוואַכט
אזן אַ לאַנגע צייט פּאַרוואונדערט
שטייט זי שטום, פּאַרטראַכט...

ראָזענבלום האָט, קאָנטיק, געפילט די אַלע אָנגעווויזענע פּאָרם־פּראָבלעמען, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט זיין שרייבן. וועג מען קוקט זיך צו ווי אַזוי זיינע לידער האָבן זיך אַנטוויקלט, זעט מען ווי אַזוי ער האָט קולטיווירט זיין פערז. די אַריטמיע אין געוויסע שורות קען, אויפן ערשטן בליק, אויסזען ווי דאָס וואָלט געשריבן אַן אומדערפּאַרענער דיכטער. אין זיין אָנפאַנגער־ליד „איך קען אייך ניט זינגען" איז פאַראַן אַזאַ אומבאַהאָלפענע שורה, די לעצטע שורה אין דער סטראָפע:

„אָפּט פלעג איך דערוואַכן האַלב נאַכט ניט געזעסן,
און אַלץ נאָך די העמדער מיין מוטער פלעגט נייען,
זאָ איז זי געבויגן אין דרייען געזעסן,
פון מאָרגן ביז וואַנען די הענער פלעגן קרייען".

אַן ענלעכע שורה איז אויך פאַראַן אין זיין, מעגלעך, לעצט ליד — אַגב, זייער אַ שיין לירישׂ ליד:

אָוונט־געדאַנקען

שוין וויידער אַ טאָג פון מיין לעבן פאַריבער
שוין וויידער ווערט טונקל, עס קומט אָן די נאַכט;
איך גיי פון דער ארבעט אָן כוחות, פאַרמאַטערט,
איך שלעפּ זיך פאַמעלעך פאַרחלומט, פאַרטראַכט.

די זון זינקט אין מערב־זייט ביסלעכווייז ניידער
די שטראַלן די לעצטע זיי נעמען באַלד אָפּשיידן,
די גאַנצע נאַטור ווי זי וואָלט געוואַן שלעפריק
און אָפּרוען לייגט זיך פאַרמאַטערטערהייט.

עס ציען זיך שאַטנס ווי טונקעלע שלייערס —
פאַרהענגען דעם הימל, באַהאַלטן דאָס ליכט;
עס בלאָזט מיר אַ קילנדער פרישינקער ווינטעלע
גלייך אין ברענענדן הייסן געזיכט.

איך ליב דיך, דו קילנדער, שפּילינקער ווינטל,
מיין אייגציקער טרייסט אין מיין לעבן ביסטו! —

איך אַרבעט געדולדיק דעם גאַנצן טאָג האָפנדיק,
באַלד קומט שוין די שטונדע פון פרייהייט און רו.

וואָס בין איך זאָ אומעטיק — לאָזט מיר צופריידן! —
איר שוואַרצע געדאַנקען גענוג שוין געפלאָגט.
אַך לאָזט מיר איין שטובדע פאַרגעסן די צרות,
צי האָב איך נאָך וויניק געיאָמערט, געקלאָגט!?

(„צוקונפט", מערץ, 1903)

די ערשטע און דריטע שורה אין יעדער סטראָפע ענדיקט זיך מיט אַן אַקצענט אויף דער פאָרלעצטער זילבע, ד״ה אויף דער צווייטער זילבע ביים סוף. און אָט די אַקצענטירונג דערוואַרט מען אומבאַוואוסט־זיניק אין יעדער ערשטער און דריטער שורה אין יעדער סטראָפע. אין צוויי פאַלן איז צעשטערט דער נאַטירלעכער גאַנג: אין דער דרי־טער סטראָפע, שורה דריי, און אין דער פערטער סטראָפע, שורה דריי. אנשטאָט דער אַקצענט זאָל זיין אויף דער צווייטער שורה ביים סוף, ווי, למשל:

„די שטראַלן די לעצטע זיי נעמען באַלד אָפשייד"

ווערן אין די צוויי דערמאָנטע פאַלן די אַקצענטן אַריבערגעטראָגן פון דער צווייטער זילבע ביים סוף אויף דער דריטער זילבע ביים סוף:

„עס בלאָזט מיר אַ קילנדער פרישינקער ווינטעלע"

אָדער:

„איך אַרבעט געדולדיק דעם גאַנצן טאָג האָפנדיק".

אנשטאָט איין ניט־אַקצענטירטער זילבע ביים סוף, ווערט אין די צוויי שורות צוויי ניט־אַקצענטירטע זילבעס ביים סוף.

עס איז דאָ, אָבער, אַ דערקלערונג פאַר דעם. בדרך כלל איז רא־זענבלום געווען אַ גוטער פּאָעט און אַ גוטער טעכניקער. פאַרוואָס האָט ער אין זיין לעצט ליד געמאַכט אַזעלכע פעלערן? ראָזענבלום אַליין האָט טאַקע דאָס ליד ניט אָפגעדרוקט. ער האָט, מן־הסתם, געוואָלט נאָך אַרבעטן אויפן ליד. דאָס ליד איז געווען געדרוקט אין „צוקונפט", מערץ, 1903, ניין חדשים נאָך זיין טויט. ביים ליד איז פאַראַן אַ בא־מערקונג: איבערגעגעבן צום דרוק פון י. ווינטרויב.

דאָס זיינען די צוויי אויסנאַמען אין ראָזענבלומס לידער. בדרך כלל איז זיין אַריטמיע אַ באַוואוסטזיניקע. זי האָט אַ באַשטימטן דראַמאַטישן ציל. זי דינט אין קאָנצענטרירן אַ טראַף. טיילמאָל — כדי שווערער און וואָגיקער מאַכן די שורה, אָפכאַפן דעם אָטעם פאַר אַ וויטער, לאַנגער מוזיקאַליש־דראַמאַטישער פראַזירונג. אַזוי איז דאָס ליד „דער שוואַכער כעסן" (לויט יהל"ל).

פאָרם איז, אָבער, ניט געווען ראָזענבלומס הויפט־אינטערעס. ער האָט אפשר געטראַכט וועגן דעם מער ווי אַ סך אַנדערע דעמאָלטיקע פּאָעטן. אָבער פונקט ווי זיי, האָט אים ניט אינטערעסירט אַנטוויקלען דעם פערז פאָרמעל, קולטיווירן די פאָעטישע אָרקעסטרירונג. ניט צוליב דעם האָט ער געשריבן לידער אין פאַרשיידענע שליסלען. ניט צוליב דעם האָט זיין ליד פאַרמאָגט ברייטן פאָרנעם, וואָג, קראַפט, צאָרן, רוף. ניין, אים האָט בפירוש אינטערעסירט בלויז דער אינהאַלט. אים האָט אינטערעסירט פאָרם, כדי דער אינהאַלט זאָל זיין ווי ער וויל. ער האָט געפילט און געוואוסט: דער אינהאַלט און די פאָרם זיינען אייגנס. ער האָט גיט איבערגעזעצט ביירָנס „געפאַנגענער פון שילאָן" צוליב פאָרם־חריפות. ער האָט עס איבערגעזעצט צוליבן אינהאַלט.

סאָציאַלער אומיושר און פרייהייט

ראָזענבלום איז געווען דורכויס אַ סאָציאַלער פּאָעט. ביי אים איז ניט פאַראַן קיין איין ליד, וואָס זאָל ניט האָבן דעם סאָציאַלן עלעמענט אין זיך. דאָס ליד מעג זיך זיין אָפילו לירישׂ־אינדיווידואַליסטיש, אָפילו נאָציאָנאַל. ס׳איז כדאי זיך צוקוקן געוויס צו די עסטעטישע ווערטן אין זיינע לידער. זיין רעאַליזם איז ניט — באַשרייבן טאָג־טעגלעכע געשעענישן, טאָג־טעגלעכע געשטאַלטן, טאָג־טעגלעכע ווירק־לעכקייט. אין זיין מרה־שחורהדיק ליד „איך קען אייך ניט זינגען..." ווערט די געשטאַלט פון דער מוטער־אַלמנה, וואָס נייט העמדער דורך דער נאַכט, פאַרוואַנדלט אין עפעס מער ווי אַ ווירקלעכע געשטאַלט. עס שאָפט זיך אַ בילד פון שטילער גרויל־ווירקלעכקייט, אַ שטומע אימה אין דער שטילקייט פון נאַכט.

אים האָט טאַקע אינטערעסירט די רעאַליסטישע געשטאַלט, די מיאוסע אומגליקלעכע ווירקלעכקייט. ער האָט עס געזען אַרום זיך פון קינדווייז אָן. אָבער דער פראָעסטירער, דער וועקער אין אים, איז

געווען אַנגעשטעקט מיטן טראַגישן „סאַציאַלן שמערץ". דאָס איז יענע מרה־שחורה־שטימונג, וואָס דערפילט דעם אנטאגאניזם צווישן מענטש־לעכע אידעאַלן און דער אַרומיקער סביבה, צווישן סאַציאַלער טיראַניע און מענטשלעכן נעוויסן, צווישן פאַרשקלאַפונג און פרייהייט.

„דער גרעפאַנגענער פון שילאָן" איז פאַר ראָזענבלומען געווען דער טראַגישער אַפּאָטעאָז פון אַ פרייהייט־קעמפער, פון באָניווארן. אין זיין באַמערקונג צו דער איבערזעצונג שטעלט ער זיך אָפּ, דער עיקר, אויף דעם עטישן און טראַגישן לעבן פון דעם העלד. דאָס האָט ראָזענ־בלומען אינטערעסירט מער ווי אַלץ. אָט איז זי הקדמה:

„דער גרעפאַנגענער פון שילאָן איז דאָס דער באַרימטער און באַליב־טער באָניווארער ווילכער איז געבוירן געווארן אין יאָר 1436 אין גענף, שווייץ. ער האָט שטודירט אין טורין, איטאַליע, און האָט גרעירשנט אַ גרויסע רייכטום פון זיינעם אַ פעטער.

„זיין ליבע צו דער פרייהייט האָט איבערגעשטיגן אַלע גרענעצן. פאַר אים איז קיין זאַך ניט שווער געווען צו טאָן. אַבי ער זאָל זען זיין פאָטערלאַנד גליקלעך און פריי פון פרעמדע און אייגענע הערשער. ער איז שטענדיק געווען גרייט צו אָפּערן זיין אייגענע פרייהייט פאַר די פרייהייט פון זיינע מיטבריידער; ער האָט ניט געזוכט קיין כבוד, האָט פאַרהאַסט זיין רייכטום און האָט זיך אָפּגעגעבן נאָר צו העלפן אַלע אַרעמע, געדריקטע און פאַרשקלאַפּטע מיטמענטשן, ניט מיט ווערטער, נאָר מיט טאַטן. די געשיכטע פון גענף, ווילכע ער האָט געשריבן, איז באַרימט געווארן דורך פילאָסאָפישע און ריכטיקע אָנמערקונגען.

„אין 1519 האָבן זיך ערשט אָנגעפאַנגען זיינע ליידן פאַר זיין פאָ־טערלאַנד: דער הערצאָג פון סאַוואָיען האָט מיט 5000 מאַן באַזיגט גענף און האָט באָניווארן, אַזוי ווי דעם פאַרשטייער פון שטאָט און דעם גרעסטן שונא זיינעם, פאַרשפּארט אין קערקער, וואו ער איז אָפּ־געזעסן צוויי יאָר. עס האָט אים געגליקט דערנאָך באַפרייט צו ווערן און דאָן האָט ער, אום אויסצומיידן ווייטערע אומגליקן, פאַרלאָזן זיין געליבטע שטאָט און איז לאָנגע צייטן געווען נע ונד אין פרעמדע לענדער. אין 1530 יאָר זיינען אים באַפאַלן רויבער און האָבן אים ווי־דער איבערגעגעבן דעם הערצאָג אין די הענט. דער לעצטער האָט אים, אָן דין און משפּט, פאַרשפּאַרט אויף לעבנס־לענג אין געפענגעניש פון שילאָן; אָבער אין 1536 האָבן די איינוואוינער פון בערן באַזיגט דעם הערצאָג פון סאַוואָיען מיט זיין מיטהעלפער דעם בישאָף און האָבן באָניווארן באַפרייט אאַז„וו."

ראָזענבלומען האָט דאָ אינטערעסירט דאָס געזאַנג צום „אייביקן גייסט", דאָס געזאַנג צו פרייהייט, און די מאָנונג, די מאָנונג פון „טויזנ־טער געדריקטע", ווי דאָס האָט ראָזענבלום אויסגעדריקט אין זיין פרייער איבערזעצונג „שיר צו שילאָן" (דעם סאָנעט וועגן שילאָן):

„דו אייביקער גייסט, וואָס דו היילסט אַלע וואונדן —
דו פרייהייט! — אין קערקער פאַרברענגסטו די יאָרן,
אין קערקער ביי שקלאַפן אין האַרצן פאַרבונדן,
פאַרבונדן מיט ליבע שטריק ביסטו געוואָרן!

ווען דיינע געבראָטענע קינדער אין תפיסה
פאַרברענגען דעם לעבן אין צרות און קוואַלן —
דאַן הערט זיך די שטימע די ליבע, די זיסע,
דאַן ווערן די קייטן צעשמעטערט, צעפאַלן.

***

שילאָן! עס איז הייליק אין דיר יעדע צעלע!
דען ס'האָט אין דיין גרוב זיך געמאַטערט אַ זעלע,
אַ זעלע פון פרייהייט, דורך קוואַלן און פלאָגן;
זאָל באָניוואַר, איינער פון טויזנט געדריקטע,
וואָס שמאַכטן אין קערקערס, די ענגע, פאַרשטיקטע, —
זאָל ער פאַר דער וועלט די טיראַנען פאַרקלאָגן!!"

פונקט ווי אַלע פאָעטן אין די 90ער יאָרן, האָט ראָזענבלומען, דעם פרייהייטס־טרוימער, אינטערעסירט אין דעם ווערק בלויז דער סיפור־המעשה און דער מרה־שחורהדיקער בייראָניזם, דער וועלט־שמערץ. דערפאַר האָט ער די קאָמפליצירטע שילאָן־איבערזעצונג איבערגעגעבן פריי. דער אמת איז — כמעט אַלע איבערזעצונגען אין יענער צייט זיינען געווען פרייע. און זייער אָפט, צו־פרייע איבערזעצונגען. אין אַ סך פאַלן האָבן די איבערזעצער ניט געפונען פאַר נייטיק איבערצוגעבן דעם אמתן נאָמען פון ליד אין אָריגינאַל, אַפילו ניט דעם מחברס נאָ־מען. מען האָט אָפט צוגעשטעלט אַן אונטערקעפל: פון רוסישן, אָדער, פון דייטש אאַז"וו. אין דער שילאָן־איבערזעצונג האָט ראָזענבלום זיך דערלויבט בייטן אַפילו בייראָנס גראַם־שליסל. דאָך — ניט געקוקט

אויף די אַלע פרייקייטן, האָט מען געמוזט פאַרמאָגן אַ גוטע טעכניק, אַ ווירטואָזיטעט, כדי, אין 1892, איבערזעצן דעם „געפאַנגענעם פון שילאָן".

פריי האָט ראָזענבלום אויך איבערגעזעצט היינעס ליד „1649 — 1792 ? ? ?" (געדרוקט אין „צוקונפט", פעברואַר, 1902) : די איבערזעצונג האָט בשעתו געמאַכט אַ רושם. ראַדיקאַלע יונגעלייט האָבן זיך עס אויסגעלערנט אויף אויסווייניק און אָפט דעקלאַמירט.

פון היינע

1792—1649

די ענגלענדער האָבן זיך פיין ניט באַנאַנגען
מיט זייערן קעניג. — ער האָט אין דער תפיסה
כמעט ניט געשלאָפן די גאַנצע נאַכט פריער
איידער מען האָט אים געפירט צו דער מיתה.
ווייל ס׳האָבן געהערט זיך געלעכטערס און שפּאַט
פון רעבל, אין בויענדיק דעם עשׂפּאָט.

און אויך די פראַנצויזן זיינען ניט געווען העפלעך
מיט זייערן קעניג ביי זיין ביזן דין;
זיי האָבן געפירט אים אַן ישום צערעמאָניעס
צו ווערן געטויפט אויף דער גילאָטין.
אַן שטאָט און אַן מאָדע, אַן טאַקט און אַן טאָלק,
וויי ס׳וואָלט זיך געפאַסט פאַר אַן איידעלן פאָלק.

און ערגער פון אַלעמען איז אַנטאָניעטע,
ביי אירן סאַנקולאָט נאַכגעפאָרן באַגלייטעט,
אַן בלומען, גירליאַנדעס, אַן סוויטעס, הויך־דאַמען,
איז זי ווי איר מאַן אויך געווארן געטויטעט.
איר ליפּ איז פאַר שאַנדע נאָך גרעבער געווארן
(ביי האַבסבורגער איז אַ גראָב ליפּ קיין חסרון).

דאָך ענגלענדער און אויך אפילו פראַנצויזן
באַזיצן ניט וואָלכע, גאַלאַנטע מאַניערן

ווי ס׳האָבן די דייטשן, וואָס וועלן אויך אידל
פֿאַרבלייבן וועז אַ רעוואָלושן (רעוואָלוציע) זאָל ווערן.
די דייטשן וועלן אימער דעם קעניג הויך שעצן
און וועלן ניט זיינע געפילן פֿאַרלעצן.

אין שענסטע קאַרעטן, די פערד ווי די אָדלעכס,
מיט שוואַרצע גירלייאַנדן באַפּוצט און באַצירט,
וועט ווערן, אוי האָך איך, במהרה אין גיכן
אַ דייטשישער קיסר מיט ערע געפירט,
מיט העפֿלעכקייט, אָן קיין געלעכטערס און שפּאָט,
צו ווערן געטויטעט אויף דעם עשאַפּאָט...

(„צוקונפֿט", פֿעברואַר, 1902)

ווי פֿריער דערמאָנט — ניט געקוקט אויף זיין גוטער טעכניק, אויף דער רייפֿער פֿאָרם, האָט ראָזענבלומען, ווי אַלע דעמאָלטיקע פֿאָעטן, אינטערעסירט בלויז דער אינהאַלט, די אידייע אין ליד. וואָס שייך דעם אינהאַלט, דער אידייע, איז ער געווען אויסשליסלעך אַ סאָציאַלער פֿאָעט. כמעט יעדער ליד זיינס איז דורכגעדרונגען מיטן פּראָלעטאַרישן מאָטיוו.

אין אַזעלכע לידער ווי „צום פּראָלעטאַריאַט" זעט זיך עס אָן זייער קלאָר:

צום פּראָלעטאַריאַט

איך האָב דיך באַדויערט פֿאַרשקלאַפּטער, געדריקטער
איך האָב דייגע ליידן, ווי דו שטייל פֿאַרטראָגן;
אין קרעכץ פון דיין האַרצן אַ טיפּער, פֿאַרשטיקטער
האָט מיך ווי אַ שטורעם, ערוועקט הויך צו קלאָגן.

דיין קרעכץ פלעגט מיין בלוט מאַכן קאָכן און זידן,
מיין האַרץ פלעגט צעשפּרינגען פון האַס און פון צאָרן;
און דו פלעגסט גלייכגילטיק דיינע קייטן זעלבסט שמידן,
און דו ביסט וואָס ווייטער פֿאַרשקלאַפּט מער געוואָרן.

איך האָב דיך באַדויערט.. נאָר איצט, ווען געבויגן
דו שטייסט פֿאַר דיין הער הוילע ציטערניש, שרעקן,

וועַן דו האָסט ניט צו אויפהייבן מוט דיינע אויגן,
וועַן עס טוט זיך ביי דיר קיין געפיל ניט ערווועקן;

קיין געפיל פון אַל־מענטשלעכע רעכט און ערע,
געפילן פון פרייהייט, פון שטאָלץ און פון רַאַכע;
דאַן זאָג, איך: גיי שקלאַף, טראָג דיין משא די שווערע;
דאַן האָס איך, פאַרדאַם איך די מענטשן די שוואַכע...

און וווּסטו ניט קנעכט נאָך, צו וואָס דו קענסט דאַרפן
די פרייהייט, וואָס מאַכט ניט מיט ברויט פול דעם מאָגן?
דאַן, ברידער, ווער גיט מיר אַ בויער אַ שאַרפן?
דיין אויער, דו שקלאַף, צו דעם טויער צושלאָגן!...
(„אַרבייטער פרייַנד", דעם 22טן יולי, 1892)

אָבער זיין פּראָלעטאַרישקייט גייט אַ סך טיפער. זי איז ניט בלויז אינהאַלט, אידייע. אין זיינע לירישע לידער, אין די לידער, וואו ס׳קומט צום אויסדרוק אויך דער פערזענלעכער מאָטיוו, גייט דורך אַן אָפשיין, אַ דורכליכט פון סאָציאַלן באַגעם:

אויפן בית־עולם

אין אַ שוואַרצן, פינצטערן מאַנטל
ציט זיך אָן די נאַכט,
און איך גיי אויפן בית־עולם
עלנט, שטיל, פאַרטראַכט.

כ׳טראַכט פון פילע פרייהייטס־קעמפער
וועלכע ליגן טויט,
כ׳צייל די קברים, וועלכע זיינען
וויים אַרום פאַרשפרייט.

כ׳צייל און צייל און ווער פאַרטומלט,
כ׳צייל זיי נאָכאַמאָל:
אָך, אומזיסט — די קברים זיינען
אָן אַ שיעור, אָן צאָל.

שטיל, פֿאַרצווייפלט האַלדז איך, קוש איך
יעדן קאַלטן שטיין,
איינזאַם עלנט, גיי איך, בלאָנדזשע
און איך ווייַן און ווייַן.

האָך עס ווערט מיר לייכטער, גרינגער
ווען איך זע אַרום,
ווי פון יעדן קבר־בעהגל
בליט אַרויס אַ בלום.

(„אַרבייטער צייטונג", דעם 30טן סעפּטעמבער, 1892
אויך „צוקונפט", פעברואַר, 1903)

הגם דער דיכטער זאָגט עס ניט, פילט מען דעם סאָציאַלן מיין אַפילו אין אָזאַ האַלב־מיסטישן „וועלט־שמערץ"־ליד ווי „ביי דעם ברעג". וואָס מיר האָבן פריער ציטירט. דער זעלבסטמערדער אינעם ליד קומט אום אין אַן אומגערעכטער וועלט. דאָ טייטש מען ניט אַריין עפּעס פּרעמדס אין ראָזענבלומס ליד. אָזוי איז געווען זיין טראַכטן און באַ־נעמען אַלץ אַרום זיך. אַגב, פאַר יענער צייט איז אַ חידוש דער סו־געסטירנדיקער טאָן, דער רמז, דער פּאָעטישער רמז, וואָס איז גע־קומען צום פולן אויסדרוק ערשט מיט יאָרן שפּעטער ביי אַ טייל „יונגע" און נאָך מער ביי אַ טייל אינזיכיסטן. אין ראָזענבלומען זיינען געווען פאַרלייגט קערנער פון דער שפּעטערדיקער יידישער פּאָעזיע.

זיין ליד „ביי דעם ברעג" איז אויך פון די בעסטע אילוסטראַציעס, וואָס דייטן־אָן אויף די פאַרשיידענע מעגלעכקייטן אין ראָזענבלומס ליד.

יידישע מאָטיוון

אין ראָזענבלומס עטלעכע לידער הערט מען נאַציאָנאַלע אָדער יידיש־טראַדיציאָנעלע טענער. אָזאַ ליד איז די לענגערע פּאָעמע „על קידוש השם" („צוקונפט", מאַי 1897). אַ יונג יידיש בחורל, צוועלף יאָר אַלט, אַן עלוי, האַסט די גוויישע וועלט, מיט איר גאַנצער טומאה. רייסט זיך אַריין אין קלויסטער, מאַכט חרוב די צלמים און הייליקע בילדער. דאָס רופט אַרויס אַ פּאָגראָם אין שטעטל. נאָכדעם פּאַרשיקט מען דעם עילוי אין סיביר. פּאַראַן איז דער פּאָעמע סאָטירע. דער פּאָעט סאַטירי־

זירט די גוויש־אַבערגלויבערישע וועלט, אויך — די יידישע וועלט, וואָס ביי איר איז די שיינע וועלט בלויז „אַ פאַרהויז". דאָך זיינען פאַראַן אין דער פאַעמע אַזעלכע שורות: „ער, דער קלייגער, שוואַכער, גוטער, שלאָגט זיך מיט דער יויזלס מוטער, מיטן גאָט פון גאַנצער וועלט; מיטן גאָט פון פיל מיליאָנען, פון קיסרים, וועלכע קאָנען, אַלעס טאָן, וואָס זיי געפעלט".

די טעמע אין דעם בארוואָס־דערמאָנטן „על קידוש השם" איז כמעט אַ נאַציאָנאַל־רעליגיעזע. דאָך רייסט זיך אַריין אין דער פאַעמע אַ סאָציאַלער טאָן. גאָר בולט סאָציאַל — אין אַ יידישן לבוש — איז דאָס ליד „גיב אונדז אַ מלך". דאָס ליד איז טאַקע אינגאַנצן סאָציאַל. די טעמאַטיק, אָבער, איז אַ ביבלישע. יידן בעטן אַ מלך ביי שמואל הנביא.

„גיב אונדז אַ מלך"

(שמואל א. ה.)

פילע שטילע, גוטע יאָרן,
רואיק, גליקלעך, זאַט, צופרידן
פריי פון פרעמדע, אייגנהערשער
האָבן דאַן געלעבט די יידן
אין דער אַלטער, אַלטער צייט,
אויף די פרייע ציונס פעלדער,
ביי דעם יהודע קלאָרן וואַסער.
אין לבנונס אַלע וועלדער —
אַלע וויי אין איין געזינדן,
ברידער, שוועסטער ביי איין מאַמען,
פול מיט ליבע, טרייהייט, פרייקייט
האָבן זיי געוואוינט צוזאַמען.

און דער אַלטער, קלוגער שמואל,
וויי אַ זיידע פון דער משפחה
פלעגט זיי געבן גוטע עצות,
פלעגט זיי שענקען פריי זיין ברכה —
אָט דער אַלטער נביא שמואל,

וואָס פון זייגע יונגע יאָרן
ניט געטרונקען האָט קיין וויינען
און די האָר ניט אָפּגעשאָרן;
וואָס האָט אימער זיך צו לערנען
אַלע חכמות אָפּגעגעבן;
וואָס איז גרייט געווען פאַר אמת
אָפּצורן זיך מיט זיין לעבן —

יעקבס קינדער, וואָס זיי זיינען
ערשט ניט לאַנג באַפרייט געוואָרן
פון דעם גלות פון מצרים,
וואו זיי האָבן לאַנגע יאָרן
דאַרט פאַרבראַכט אין קנעכטן, בויען
טורעמס, הייזער, פּיראַמידן —
קענען זיי דען, וויסטע שקלאַפן,
פון דער פרייהייט זיין צופרידן?
ווייַ דעם שקלאַף, וואָס ליבט די קייטן,
וואָס אין זיי איז ער געבאָרן!
פלוך אויף דעם, וואָס פאַר אַ גאָלדן
קייט איז ער אַ שקלאַף געוואָרן!

און עס האָבן זיך צוזאַמען
ביי דעם אַלטן נביא שמואל
אויפגעקליבן אַלע יידן,
אויפגערעגט און אומצופרידן:
„גיב אונדז, שמואל — גיב אַ מלך,
ער זאָל איבער אונדז רעגירן".
בלאַס געוואָרן איז דעם אַלטן
נביאס פנים — ס'איז ניט פריילעך!
„קינדער! האָט ער אויסגעשריען —
געבן וועל איך אייך אַ מלך!

איר זאָלט אַבער וויסן פריער —
נאַרן־מענטשן, אייערע קינדער

וועט ער שפּאַנען אין זיין וואָגן,
וועט זיי טרייבן ווי די רינדער,
אייער מלך, דומע שקלאַפן!
וועט אייך נויטן גיין אין סאָכע,
זיינע פעלדער וועט איר מוזן
אַרבעטן, יעדע משפּחה;
אייערע שיינע, ליבע טעכטער
וועלן אים נאָר מוזן נוצן:
פּרעגלען, בראָטן, באַקן, קאָכן,
נייען, וואַשען, קערן, פּוצן".

יאָרן זיינען פיל פאַריבער —
שמואל ליגט שוין באַלד באַגראָבן:
זיינע ווערטער הערט מען שטענדיק,
ווי ער וואָלט זיי אימער זאָגן.
און ניט איינמאָל האָבן יידן
ווען געוועזן איז זיי ביטער
אונטער שאולס, שלמהס אַרבעט
און ־הבעמס פייכטע ריטער;
און ניט איינמאָל האָבן יידן
אונטער יעדן יאָך אַ שווערן,
זיך דערמאָנט אָן שמואלס ווערטער,
און פאַרגאָסן טייכן טרערן...

(„אַרבייטער צייטונג", דעם 15טן יולי, 1892;
איבערגעדרוקט אין „צוקונפט", יאַנואַר, 1905)

ראָזענבלומס מעטאַפאָריק, זיינע עפּיטעטן, אין די אויבן־ציטיר־טע לידער, ווייזן אָן אויף טראַדיציאָנעלע, אויף נאַציאָנאַל־טראַדיציאָ־נעלע עלעמענטן. אין יעדער ליד איז ער טאַקע סאָציאַל. ער פאַרמאָגט, אָבער, אויך ריין־יידישע, פאָלקלאָריסטישע וואָרצלען און אַ געפיל פאַרן יידישן פאָלקס־לעבן. אַגב, דאָס איז אַ זאַך, וואָס מ'זעט ווייניק ביי אַ סך, כמעט ביי די מערסטע סאָציאַלע פּאָעטן אין די 80ער און 90ער יאָרן. דער עיקר זעט מען עס ניט ביי די, וואָס זיינען געווען דורכגענומען מיט דער רוסישער פאָלקיסטישער קולטור „נאַראָדני־טשעסטוואָ".

כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין טראַדיציאָנעלער פאָלקלאָריסטיק איז דאָס ליד —

אַן אומעטיקעס ליד

לאַנגזאַם ציען זיך די שטונדן
אין דעם לאַנגן שווערן תענית,
אין דעם תשעה־באָב פון לעבן
ציט אין האַרצן אָן רחמנות.

און די שטונדן ווערן יאָרן.
כ׳וואָלט שוין וועלן, נאַכט זאָל ווערן! —
באַלד וועט מען שוין דאַוונען מנחה,
אָן, עס זעען זיך דריי שטערן.

אָפּגעפאַסט און אָפּגעהונגערט,
אָט אַזוי דעם גאַנצן לעבן,
קעלטער ווערט די זון פון יוגנט,
עס גייט אויס די קראַפט צום שטרעבן.

שוואַכער, קעלטער, קראַנקער, עלטער, —
אַך! דער לעבן איז פאַרפלאָסן!
באַלד וועל איך דערפאַר פאַרפאַסטן
מיט שור הבור און מיט לויתן.

(„אמת", באָסטאָן, דעם 6טן דעצעמבער, 1895)

ס אַ ט י ר ע

אַחוץ די פאָלקלאָריסטישע סימנים האָבן ראָזענבלומס סאָציאַלע לידער נאָך אַ וויכטיקן עלעמענט. ער איז זייער אָפט איינגעוועבט אין סאָציאַלן ליד. ביי ראָזענבלומען איז ער אַ ביסל אַנדערש. דאָס איז — סאַטירע.

די גרונט־מאָטיוון אין סאָציאַלן ליד זיינען געווען: נויט און אומ־יושר, קאַמף און רוף. אַ גרונט־מאָטיוו איז אויך געווען סאַטירע.

שפּאָטן, אָפּצולאַכן, „רייסן פּאַסן" — דאָס איז געווען דאָס געווער. בולט האָט מען דערזען יענע געשטאַלטן, יענע געשעענישן, וואָס האָבן גע־בראַכט אומגליק דעם אונטערדריקטן פּראָלעטאַריער. דאָס איז געווען אַ נויטיקער מאָטיוו אין סאָציאַלן ליד. דאָס סאָציאַלע ליד איז געווען מיליטאַנטיש, קעמפעריש, ציל־באַוואוסט. דאָס סאָציאַלע ליד האָט געצוואונגען דעם דיכטער צו ווערן אַ צד אין קאַמף. ער אַליין, דער סאָציאַלער דיכטער, האָט געוואוסט — ער מוז אויספירן אַ באַשטימט שליחות. ער דאַרף עמאָציאָנעל און בילדלעך אַנטבלויזן דאָס סאָציאַלע אומרעכט. ער דאַרף זיין דער ביטערער שטראָפער, דער וועקער, דער רופער. ער דאַרף אָנזאָגן און פאָרשטעלן די אָנקומענדיקע רעוואָלוציע. ער איז אויך דער אָפּשפּאָטער. ער רייסט אַראָפּ פאַלשע מאַסקעס. דער סאַטיריקער איז געווען אַן עצמדיקער עלעמענט אין דעם קאָמ־פּלעקס סאָציאַלע פּאָעזיע.

ראָזענבלומס סאַטירע איז, אָבער, שווער צו דערקענען: איז עס טאַקע סאַטירע צי ניט? אָט־דער אומבאַשטימטער צושטאַנד באַווירקט זייער שטאַרק, ווי יעדער אומבאַשטימטער צושטאַנד אין קונסט. דאָס לעצטע ליד, למשל, וואָס מיר האָבן ציטירט „אַן אומעטיקעס ליד" זעט אויס סאַטיריש, אָבער זאָגן דאָס אויף זיכער קען מען ניט. דאָס איינ־ציקע וואָס מאַכט עס, אפשר, סאַטיריש איז דער רעליגיעזער פאָלק־לאָר אין אַ סאָציאַלן מאָטיוו. ביים איבערלייענען דאָס ליד, ביים אי־בערטראַכטן, הייבט זיך אָן דוכטן: אפשר איז דער טראַדיציאָנעלער פאָלקלאָר אָרגאַניש אין ליד, און רופט גאָר ניט אַרויס דאָס געפיל, ווי אין סאַטירע. פאַראַן ביי אים אַזעלכע לידער. וואו דער פאָלקלאָ־ריסטישער עלעמענט איז ניט בולט, אָדער, ער איז אינגאַנצן ניטאָ. אויך אין זיי פילט זיך ראָזענבלומס באַזונדערער מין סאַטירע: די אומ־באַשטימטע סאַטירע. אָט איז אַ ליד, וואו עס זיינען, אַגב, נאָך פאַראַן פאָלקלאָריסטישע סימנים:

לעבעדיקע און טויטע

כליב צו גיין אויף אַ לוויה
איידער לויפן אויף אַ ברית;
איידער מאַכן קאַנטשאַפט נייע
איז מיר זעגענען זיך זיס.

איידער זען ווי ס׳ווערט געבאָרן
נאָך אַ נפש אויף דער וועלט.
נאָך אַ שקלאַף אויף לאַנגע יאָרן
ליידן הונגער, נויט און קעלט.

גיי איך מיר אויף אַ לוויה
ביי אַ טויטן אַרבעטס־מאַן,
„מינדער שקלאַפן, מערער פרייע
וועט כאָטש ווערן" — זאָג איך דאַן.

אימער גיי איך נאָר באַגלייטן
מיינע ליבע ביז צום גרוב,
איך פאַרפעל ניט קיין איין טויטן,
איך פאַרפעל ניט קיין איין שטוב.

אָבער, אַך, עס איז אוממעגלעך
צו ערפילן רעכט מיין פליכט,
דען די שקלאַפן הונדערט טעגלעך
קרענקען, גייען אויס ווי ליכט...

כ׳ליב שוין בעסער גיין אויף בריתן,
ווי אויף אַ לוויה זיין: —
זאָל דאָס קינד אין וויג געניסן
פון דער וועלט דאָס ליכטיק שיין.

זאָל נאָר וואַקסן, בליען שטרעבן,
יונגע קרעפטן, הייסע בלוט;
זאָל נאָר זאַט זיין זייער לעבן
מיט מער ראַכע, האַס און מוט, —

דאַן צעברעכן וועט די קייטן
אונדזער יונגער, נייער דור...

— —

איידער טויטע גיין באַגלייטן,
ליב איך בעסער בריתן גאָר...

(„אַרבייטער פריינד", דעם 19טן סעפטעמבער, 1892)

און אָט איז אַ ליד, וואו פאַלקלאָריסטישע עלעמענטן זיינען ניט פאַראַן:

אַ פּראָפעסער חשבון

כ׳האָב אין יוגנט ניט פאַרשטאַנען
ווי אַ פּראָפעסער איינס זאָל קאָנען
וועלן פּלוצלונג פון אַ שטריכל
צעגרליק, טויזנטער מיליאָנען.

יעצט פאַרשטיי איך, אַז די גולן
וואָס פון הינטער מער, אַלץ גלייכער
פאַר דעם איינס איז, ער זאָל וועלן
אַן דער שפּיצע רייכער, רייכער...

(„אַרבייטער פרייַנד", דעם 23טן סעפּטעמבער, 1892)

אין די לעצטע צוויי לידער איז דער סאַטירע־מאָטיוו אַ סך קלענער, ווי אין זיינע אַנדערע לידער. דאָך בלייבט גילטיק די פּריער־דערמאָנטע כאַראַקטעריסטיק — בדרך כלל איז זיין סאַטירע אומבאַשטימט. נעמען נעמט זיך עס דערפון, וואָס ער איז לירישׁ אין אַלע זיינע לידער. פאַראַן נאָך אַ סיבה — אים פּעלט די פאַרביטערונג, די שפּאָטישע פאַרביטערונג, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר סאַטירע. צייטנווייז איז שווער צו באַשטימען צי זיין סאַטירע איז טאַקע סאַטירע, צי דאָס איז מרה־שחורה, איבערגעגעבן אין אומהיימלעכע רעאַליסטישע בילדער. על כל פּנים, זיין ליריזם און מרה־שחורה נייטראַליזירן דאָ די שארפקייט, וואָס מיר געפינען אין סאַטירע. זיין סאַטירע איז, אַזוי נאָך, אַ טרויעריק־לירישע, ניט־בולטע, אַ באַדויערנדיקע, אַן אומהיימלעך־שטילע.

פארלויפער

אַ גרויסן פאַרלוסט האָט די יידישע פּאָעזיע געליטן דורך ראָזענבלומס פריצייטיקן טויט. ער האָט פאַרמאָגט אַ פליסיקע, דאָך סאָלידע טעכניק, אַ חוש פאַר אינהאַלט און פאָרם. זיין ליריש מרה־שחורהדיקע כמו־סאַטירע איז געווען אומבאַשטימט. אין דעם האָט ער זיך אויסגע־

צייכנט. אין דעם איז ער געווען אַ פּאַרלויפער פון דער מאָדערנער, בא־זונדערס פון דער מאָדערניסטישער פּאָעזיע. אין אים זיינען געווען פּאַרלייגט וויכטיקע קערנער. ניט אַלע זיינען אויפגעקומען פול און רייף.

דער טויט האָט צו־פרי פּאַרשניטן דעם טאַלענטירטן, דעם אַ סך צוזאָגנדיקן דיכטער. אָט־דער וויכטיקער סאָציאַלער פּאָעט איז געווען אַ קרבן פון דעם גרויזאַמען אימיגראַנטישן סאָציאַלן אומיושר, וואָס קעגן דעם איז געווען אָנגעצויגן יעדע סטרונע אין זיין האַרצן, יעדער ניואַנס אין זיין אויפגייענדיק ליד.

י. ש. פרענאָוויץ

1938 — 1871

י. ש. פרענאָוויץ

דער סענטימענטאַלער סאָציאַלער פּאָעט

ביי די סאָציאַלע פּאָעטן אין די 80ער און 90ער יאָרן איז געווען אַ חרפּה צו שרייבן יחידישע לידער, סתם וועגן נאַטור, וועגן ליבע. נאָכמער, פּאַר זיי איז עס ממש געווען אַ פּאַרברעך זיך אָפּגעבן מיט פּערזענלעכע מאָטיוון. געמיינט האָט עס: אָט קומט שוין דער גרויסער יום־הדין, די סאָציאַלע רעוואָלוציע. עס ברענט ממש די גאַנצע וועלט, און איר, פּאָעטן, שטאָט שטיין אין קאַמף פּאַר דער אונטערדריקטער מענטשהייט, לויפט איר אַוועק פון די וויכטיקסטע פּאָזיציעס. און וואו לויפט איר? — נאָך קליינלעכע תענוגים, נאָך עגאָאיסטישער באַפּרידיקונג. ניט איין פּאָעט איז בשעתו געווען גאָר אַ צאַרטער, שטילער טרוימער, אַ סענטימענטאַלער, אַ רך לב, אָדער גאָר אַ בעל־בכי. האָט ער אָבער געמוזט אונטערדריקן אין זיך דעם סתם סענטימענטאַלן לירייקער. ער האָט געמוזט זינגען לידער מיט אַ סאָציאַלער טענדענץ. ניט איין פּאָעט האָט זיך אַזוי איינגעלעבט אין דער ראָל, ניט איין פּאָעט האָט ערלעך און אויפריכטיק געגלויבט — אַזוי דאַרף עס טאַקע זיין. ער טוט דאָך עס אין נאָמען פון גערעכטיקייט, אויך צו לינדערן די גרויסע ליידן פון דעם אונטערדריקטן. האָט ער, דעריבער, אָנגענומען פּאַר ליב דעם גזר פון צייט. טייל פּאָעטן זיינען גאָר ניט געווען אַזוי שאַרף רעוואָלוציאָנער נאָך זייער טעמפּעראַמענט נאָך. פּאַרקערט, — „שטיל", „צאַרט" האָבן זיי צוגעטראָגן זייערע פּאָעטישע שאָפונגען צום מזבח פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

איינער אָזאַ פּאָעט איז געווען דער סענטימענטאַלער לירייקער יוסף שלמה פּרענאָוויץ. ניט איינמאָל איז אים אויסגעקומען זיך באַהאַלטן אונטער די פּסעוודאָנימען — „געאָרג ראָטנער" אָדער „האָמלעט". ער האָט דאָס געטאָן פּאַר חרפּה. אונטער זיין איגענעם נאָמען האָט ער זיך פּשוט געשעמט דרוקן לידער וועגן ליבע און נאַטור, אָדער גאָר וועגן זיך אַליין. די ניגונג צו פּערזענלעכער ליריק האָט סוף־כל־סוף מנצח געווען. חוץ סאָציאַלע מאָטיוון, איז געבליבן נאָך אים אַ סעריע סענטימענטאַלע, רירנדיקע לידער. די דאָזיקע לידער האָט ער ניט

באַוויזן צו דרוקן, הגם ער האָט זיי אָנגעשריבן אַרום אַ צענדלינג יאָר פאַר זיין טויט. האָט ער זיך געשעמט אויך מיט די דאָזיקע לירישיחידישע לידער מחמת דעם פריוואַטן טאָן, וואָס מען הערט אין זיי? ווי די זאַך זאָל ניט זיין, פרענאָוויצעס לידער גיבן אונדז די מעגלעכקייט אַריינקוקן אין דעם מעכאַניזם פון אַ באַשטימטן מין סאָציאַלן דיכטער. דאָס איז אַ דיכטער, וואָס האָט געמוזט זיין סאָציאַל. ער האָט, אָבער, אין דער זעלביקער צייט, געבענקט אויסצודריקן פערזענלעכע יחידישע מאָטיוון, נאָך איידער דער אינדיווידואַליזם האָט אָנגעהויבן באַהערשן דאָס יידישע ליד.

זיין קינדהייט

יוסף שלמה פרענאָוויץ איז געבוירן געוואָרן פסח, די צווייטע סדר־נאַכט, 1871, אין אַלעקסאָט, אַ שטעטל ניט ווייט פון קאָוונע. ווי אין יעדער ליטוויש שטעטל זיינען אויך אין אַלעקסאָט געווען שמאָלינקע געסלעך פון „הילצערנע שטיבלעך געלאָקטע, פאַראָרעמט און קליין". אין זיין אויטאָביאָגראַפישער פאָעמע „שטויב" (זאַמלשריפט „פעדער", 1937) באַשרייבט ער די אָרעמקייט אין שטעטל מיט אויסערגעוויינלעכער צאַרטקייט. אויך — דעם לעבן־שטייגער אין אַ פרום־יידיש שטעטל („און די טאַטעס אין טליתים קומען אין דער היים פון קלויז"). ער שילדערט אויך די נאַטור, די שיינע נאַטור פון שטעטל:

עס גלעט אירע ברעגן דער ניעמאַן
און רוימט איר איין סודות ביינאַכט;
זי באָדט זיך אין ליכט אין פרימאָרגן,
אין אָוונט — אין זילבערנער פראַכט.

עס ציען זיך מיילנווייט פעלדער
מיט גאָלדענע זאַוגען אָן שיעור;
זיי שיקן דורך פריילעכע ווינטלעך,
די זיסעסטע ריחות צו איר.

עס שטייט אויף אַ באַרג ווי פאַרחלומט
איר שכן, דער יואַלד, פול מיט חן;
דער באַרג איז זיין טראָן, און די זון איז
זיין הערלעכע גאָלדענע קרוין.

אין אַ קאַפּיטל דערינערונגען „ערב שבועות אין דער היים" שיל־
דערט ער דאָס שטעטל מיט מער פּרטים: „מיין געבורט־שטעטל,
אַלעקסאָט, איז איינגעהילט אין צערטלעכע וונען־שטראַלן, און איז
אַרומגערינגלט מיט פעלדער, וועלכע צעשפרייטן זיך וויט, און זיי שפּיג־
לען זיך אונטער דער זון מיט זייער פּרעכטיקער גרינקייט. אין מזרח
זייט, גראָד אַנטקעגן אונדזער הויז, וואו איך האָב צום ערשטן מאָל
דערזען דאָס ליכט, זעען זיך אַרעמע הייזלעך פון דעם דאָרף „פּריידע".
און אַ ביסל אָפּגערוקט פון זיי שטעקט אַרויס אַ פּאַלאַץ — דאָס איז דער
פּאַלאַץ פון דעם פּוילישן שטאָלצן פּריץ, פּאַן גודלעווסקי, וועלכער
פלעגט אַלעמאָל, יעדן ער פלעגט דורכפּאָרן אונדזערע שטעטל, אַפילו
די אויגן ניט אויפהייבן. אַ ביסל נעענטער געפינט זיך אַ צווייט דאָרף,
וואָס געהערט צום דייטש, געבלער, און הינטער דעם פּאַלאַץ זיינעם
געפינט זיך אַ געדיכטער וואַלד דורך וועלכן די פּרימאָרגן זון ברעכט
זיך דורך מיט אירע שטראַלן און צינדט אונדזערע פענצטער מיט גאָל־
דיקע פלאַמען... אין דרום־זייט געפינט זיך וויידער אַ גרויס דאָרף,
וואו עס וואוינט דער יידישער פּריץ, וואָס איז געקומען פון אַמעריקע
מיט אַ סך געלט, און האָט דאָס דאָרף געקויפט... ער קען קיין יידיש
ניט רעדן, איז קיינמאָל אין חדר ניט געגאַנגען, אָבער, קומט אַ יום־
טוב וועלט ער אַ יידּ... רופט צוזאַמען ישובניקעס צו דאַוונען, און
ער — שאָקלט זיך אויך, טראָגנדיק אויף זייגע שולטערן אַ קליינעם
טליתל... טיילט „ברכה" נאָכן דאַוונען און — פילט זיך יום־טובדיק...
דורך דער גאַנצער לענג פון מיין ליב שטעטעלע שניידט זיך דורך אַ
שאָסיי פון צפון צו דרום, און ענדיקט זיך אין צפון, ביים אַלעקסאָטער
בריק, וואָס ליגט אויפן ניעמאַן, און פאַראיניקט אַלעקסאָט מיט קאָווגע.
אין דרום־זייט ציט ער דורך אוליאַנאַ, דורך גודלעווע, פּרעג און אַנדערע
שטעטלעך, וואו יידן האָבן געוואוינט און זיך געמאַטערט"...

מיר גיבן דאָ איבער די אַלע קלייניקייטן, ניט מחמת זיין שטעטל
איז אונדז וויכטיק. מיר ווילן דערמיט בלויז אָנווייזן אַ וויכטיקן שטריך:
פּרעגאָוויץ האָט זיך אינטערעסירט מיט פּרטים. אמת, ער איז געווען
אַ דיכטער, וואָס „שוועבט אין די וואָלקנס". ער האָט גערעדט אין דער
פאַראַלגעמיינערטער בלומען־שפּראַך בעת ער האָט געשילדערט די נא־
טור, ליבע און פערזענלעכע איבערלעבונגען. דאָך האָט ער זיך אינ־
טערעסירט מיט פּרטים. דאָ איז כדאי צו באָטאָנען: זיין צייט און
סביבה האָבן אים ניט פאַרמשפּט צו זיין אַ סאָציאַלער דיכטער. עס איז
אמת, — ער איז געווען אינגאַנצן אַ דיכטער מיט יחידישע נייגונגען.

אין אַן אַנדער תקופה און סביבה וואָלט ער קיינמאָל ניט געוואָרן אַ סאָ־ציאַלער דיכטער. ער האָט אָבער פאַרמאָגט אַ נייגונג צו זען פּרטים. אויף אים האָט אויך געווירקט דער סאָציאַלער אומיושר, וואָס ער האָט געזען אין זיין קינדהייט. זיי האָבן, אין אַ געוויסער מאָס, באַרעכטיקט זיין פאַרנעמען זיך אויפן שליאַך פון סאָציאַלער פּאָעזיע. סוף־כל־סוף, צוויי זאַכן האָט ער שטענדיק געזען פאַר די אויגן, צוויי זאַכן האָבן געריסן זיין האַרץ: פון אײַן זײַט — שיינקייטן אין לעבן און אין דער נאַטור; פון דער צווייטער זײַט — די גרוילן אוּן די העסלעכקייט אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט. אין זיין פּאָעמע „שטויב", אַגב, דער־מאָנט ער צוויי שאַרפע קאָנטראַסטן אין זיין שטעטל, קאָנטראַסטן, וואָס זיינען אויך כאַראַקטעריסטיש פאַר אים. דאָס שטעטל, שרייבט ער —

שטענדיק באַדט זי זיך אין דחקות
און אין פּראַכט און גאָלדענעם שיין.

אין דעם צאַרטן פּרענאָוויצן האָבן די צוויי זײַטן לעבן איבערגעלאָזן טיפע צייכנס. אַזוי איז געווען זיין גאַנץ לעבן: פון אײַן זײַט — וואַרעמ־קייט און ליכט; פון דער צווייטער זײַט — קומער. זיין קינדהייט האָט ער פאַרבראַכט אין דער צערטלעכער אַטמאָספערע פון זיינע גוטע עלטערן, ברידער און שוועסטער. זיין פאָטער ר׳ וואָלף איז געווען אַן ערלעכער, אַ האַרעפּאַשנער, פרומער ייִד, אַ לב טוב. די מוטער אסתר־לאה איז געווען אינגאַנצן איבערגעגעבן די קינדער ווי מערסטע יידישע מאַמעס. אין דער פריער דערמאָנטער פּאָעמע „שטויב" באַשרייבט פרענאָוויץ, זייער אידילישׁ, ווי מען פירט אים צום ערשטן מאָל אין חדר:

די מאַמע איז פּריילעך, איז גליקלעך,
עס יום־טובט אין האַרצן בײַ איר.

אַפילו דער רבי, וואָס ווערט אומעטום געמאָלן ווי אַ קראַנקער, בייזער, אויפגערעגטער ייִד, זעט אויס גאָר אַנדערש ביים סענטימענ־טאַלן גוטמוטיקן פרענאָוויצן:

עס קומט אונדז אַנטקעגן דער רבי
און זאָגט מיט אַ צערטלעכער שטים:
וואָל זיין אסתר־לאה, מיט מזל,
וואָלסט האָבן פיל נחת פון אים.

דער רבי לערנט אים דעם אַלף־בית, אַ מלאך וואַרפט אַראָפּ אַ קאָפּיקע פון הימל. בדרך כלל איז דאָס לעבן אין חדר פול מיט פאַרגע־ניגן: מען שטיפט, מען לאַכט, מען שפּרינגט... דאָך נעמט ער מיט זיך אין לעבן אויך די מרה־שחורהדיקע דערינערונגען וועגן חדר:

דאָך זע איך נאָך אַלץ יענעם חדר —
די ווענט זיינע — נאַקעט און הויל;
דער טיש און די שטולן — זיי סקריפּען
און זיינען פאַרחושכט ווי קויל.

אָבער ווי תמיד, איז זיין מרה־שחורה ניט קיין פאַרצווייפלטע. זי איז אַ שטילע, אַ שטיל־ווייטיקדיקע, פול מיט צער.

זיין קינדהייט איז געווען ממש אַן אידילישע. האָבן אומעטיקע געשעענישן אים אויסגעזען אַ סך אומעטיקער ווי געוויינלעך. זיי האָבן איבערגעלאָזן שטענדיקע סימנים אין האַרץ פון דעם צאַרטן, גוט־האַר־ציקן יינגל. צווישן זיינע פינצטערע דערינערונגען איז געווען די מעשה מיט זיין שוועסטער פייגע־חיהלע. צו צען יאָר דערוויסט ער זיך: זיין שוועסטער איז ניט אַ שוועסטער פון איין מאַמען. זיין מאַמע איז גאָר דעם פאָטערס צווייטע פרוי. זי איז געווען דער ערשטער פרויס אַ שוועסטער, און די ערשטע פרוי איז געשטאָרבן יונגערהייט. דאָס האָט אויף דעם יונגן פּרענאָוויץ געמאַכט אַ שרעקלעכן איינדרוק. ער האָט זיך שטאַרק פונאַנדערגעוויינט. ביז וואַנען די מעשה וועגן זיין שוועסטער האָט זיך איינגעשטילט אין אים, האָט ער זייער אַ סך געליטן.

אַ צווייטער קוואַל יסורים איז פאַר אים געווען יהודית, דעם רבס בת־יחידה, וואָס צו איר האָט אים געצויגן ווי אַ מאַגנעט:

איך זע זי... עס טרעפן זיך אונדזערע בליקן...
זי לאָזט ווי פאַרשעמט זיי אַראָפּ;
איר פּנים ווערט רויטלעך, די האָר אירע לאַנגע —
זיי הענגען ווי שטראַלן פון קאָפּ.

אָט שטייט זי געהילט אין פּרכות פון אומשולד,
היט הייליק דעם בוראס געבאָט —

זי שמייט זיך אַ לילית. מיר דוכט זיך זי מורמלט —
אַ לילית זינגט שיחה צו גאָט!

און ניט סתם מליצות זיינען די ווערטער וועגן דעם גרויסן טרויער, וואָס זי האָט פאַרזייט אין אים.

יהודית — דער שטורעם דער בייזער פון לעבן
ער האָט זי פאַרטראָגן פון מיר;
מיין האַרץ איז איר אייביקער קבר געוואָרן,
מיין זעל — אַ מצבה נאָך איר!...

(פון דער פּאָעמע „שטויב")

נאָך אַ קוואַל יסורים זיינען געווען — בריוו. ער האָט געשריבן בריוו פאַר די אָרעמע, אומגליקלעכע און דערשלאָגענע. צו צוועלף יאָר איז ער געווען באַקאַנט פאַרן בעסטן און „האַרציקסטן" בריוו־שרייבער אין שטעטל. פאַר גרויס רחמנות אויף די אומגליקלעכע האָט די גוט־האַרציקע מוטער אים געשיקט „קליענטן". האָט ער פאַר אַלעמען גע־שריבן האַרצרייסנדיקע בריוו. שרייבנדיק די בריוו האָט ער זיך אָנגע־הערט מיט צער, צרות און ליידן. די „דערשלאָגענע און באַליידיקטע" האָבן פאַר אים אָנטפלעקט די סאָמע אינטימסטע געפילן. געווען אַפילו אַ פאַל: אַן אָנטלאָפענער חתן איז צוריקגעקומען נעמען די דינסט רייכל. אָזוי האָט דער קליינער יאָסל געריכט דעם חתנס האַרץ מיטן האַרצ־רייסנדיקן בריוו.

דאָס צאַרטע סענטימענטאַלע יינגל איז געווען גרינג אויף טרערן. האָבן די אַלע געשעענישן איבערגעלאָזן אין אים טיפע צייכנס, אויפן גאַנצן לעבן. זיין שטענדיקע זוניקייט האָט זיך ניט זעלטן פאַרוואָלקנט. נאָך מער וואָלקנס האָבן זיך אָנגעקליבן אין זיין נשמה בשעת ער איז געקומען קיין אַמעריקע. געווען איז ער 17 יאָר אַלט. וואָס אַ טאָג, אַלץ מער ליידן און צרות האָט דער לב־טוב פרענאָוויץ דורכגעטראָגן אין זיין אימיגראַנטיש לעבן.

אין אַמעריקע

געקומען איז פּרענאָוויץ קיין ניו־יאָרק אין 1888 צו זיין שוועסטער פּייגע־חיהלע. געוואוינט האָט זי מיט איר מאַן און דריי קינדער אויף מעדיסאָן סטריט. אין איר ענגער דירה האָט מען ווי־עס־איז געפונען אַ שטיקל פּלאַץ פאַרן גרינעם ברודער. אין גיכן האָט זיין שוואָגער, הערמאַן גלאַדסטאָון, זיך אַריבערגעצויגן מיט דער גאַנצער משפּחה קיין שיקאַגע, געזוכט דאָרט בעסערע גליקן. דער יונגער פּרענאָוויץ איז מיט זיי מיטגעפאָרן. ער האָט זיך דאָרטן געפונען צו פּעדלעריי. פּריער האָט ער געפּעדלט מיט זיידנס, שפּעטער מיט שנאַפּס, נאָכדעם האָט ער געהאַנדלט מיט העמדער. אַלע האָבן אים ליב געהאַט, אים געטרויט, געהאַלטן פון אים אַן עולם ומלואו. אָבער קיין פּרנסה האָט ער ניט געהאַט פון די אַלע גליקן.

אין זיינער אַ דערינערונג „וואַרטנדיק אויף דער סאָציאַלער רע־וואָלוציע", אין זיין בוך „פון לעבן", גיט ער איבער די דעמאָלטיקע שטימונג ביי דער ראַדיקאַלער פּאָלקס־אינטעליגענץ אין שיקאָגע. אין יאָר 1921 האָט ער שוין געקענט שרייבן וועגן דעם מיט הומאָר. אָבער אין יאָר 1892 וואָלט ער ניט געוואָגט באַשרייבן מיט הומאָר ווי אַזוי מען האָט געוואַרט אויף דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

געווען איז דאָס טאַקע אין יאָר 1892, בעת דער אויסשטעלונג אין שיקאָגע. דעמאָלט האָט געבושעוועט אַ שרעקלעכער קריזיס אין לאַנד. „מיר האָבן געליטן הונגער — שרייבט פּרענאָוויץ — ווי געהעריק איז. ניט געווען וואו צו שלאָפן, און וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן..." אָבער גאָט האָט צוגעשיקט די רפואה פּאַר דער מכה. דער ראַדיקאַלער עלע־מענט אין שיקאָגע האָט אָבער געהאַט דעם „פּראָגרעסיוו קלוב", אויפן ווינקל דזשאַנסטאָן און דער 14טער. דאָרטן האָט מען געקענט הונגערן אינאיינעם, וואָרטנדיק אויף דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. אַחוץ דעם האָט אין שיקאָגע דעמאָלט געוואוינט די משפּחה עדעלשטאַט. פון דאָרטן איז קיינער ניט אַרויס אַ הונגעריקער. אָבער צווישן די וויכ־טיקסטע געשעענישן איז געווען אַן אָנטדעקונג מצד איינעם אַ קלוב־מיטגליד. ער האָט, נעמלעך, אָנטדעקט אַ שמאַלץ־גרוב, וואָס האָט אַלעמען איבערראַשט. ס׳איז געוואָרן אַ בהלה אין די ראַדיקאַלע קרייזן. אַגב, צו זיי האָט דעמאָלט אויך געהערט יצחק אייזיק הורוויטש. דער שמאַלץ־גרוב איז געווען אַ ביר־סאַלון, אין סטעיט־סטריט, וואו מען

האָט געקענט „קריגן כמעט אַ גאַנצן מאָלצייט, ווען מען טרינקט דאָרטן אַ גלאָז ביר...“ דער סוף איז געווען זייער אַ טרויעריקער. זיי האָבן דעם באַלעבאָס פון סאַלון געשטעלט ממש בדיל הדל. אין איין שיינעם נאָכמיטיק האָט ער אַוועקגעשטעלט עטלעכע „שטאַרקע“ ביי דער טיר און מען האָט די „עסער־גרופּע“ אַרויסגעטראָסקעט פון דאָרטן.

אַזוי האָבן דעמאָלט געלעבט ראַדיקאַלע פּאָלקס־אינטעליגענטן אין שיקאָגע און געוואָרט: — די רעוואָלוציע האָט געזאָלט אויסברעכן אַ לייאָדע טאָג ביים „לעיק־פּראָנט“, ביים לעיק מישיגען, צווישן לעיק און מישיגען עוועניו. דאָרטן האָבן זיך שטענדיק געפונען די אַרבעטס־לאָזע פון דער גרייסער ווינט־שטאָט.

אַחוץ אונטערהונגערן האָט פֿרענאָויץ שוין געהאַט דערפֿאַרונגען אין אַן ערך 28 מלאכות און פֿרנסות: אין אַ ציגעלניע און אין אַ גוס־פֿאַבריק, אין קוילנשאַכטעס און אין אַ וועשעריי, אין אַ שניידער־פֿאַבריק און ביי מאַשינען. ווי אַ סך אַנדערע אימיגראַנטן האָט ער זיך זייער שטאַרק געפֿלאָגט, אַרומגעוואַנדערט וואו נאָר אַ ווינקל און אַלץ געזוכט פֿרנסה.

אין אַ געוויסער געגנט אין די דרום־שטאָטן האָט ער זיך איינמאָל אַנגעטראָפֿן אויפן הויפּט־פֿעדלער. דער הויפּט־פֿעדלער האָט דעם „ראַדיקאַלן“ יונגנמאַן אויסגעריכט מיט אַ פערד־און־וואָגן, מיט סחורה, און אים געשיקט פֿעדלען איבער די פֿאַרמס. איינמאָל איז פֿרענאָויץ צוגעקומען צו אַ רייכער פֿאַרם. געווען איז עס אַוונט־צייט. ער האָט אַנגעקלאַפּט און געבעטן, מען זאָל אים דערלויבן דאָרטן איבערנעכטיקן. מען האָט אים אויפגענומען ווי די אמתע דרומדיקע מכניסי־אורחים נע־מען אויף. ביים אַוונט־מאָלצייט איז ער געזעסן אין געהאַקטע צרות. ער איז געווען פֿאַרשטויבט, ניט ראַזירט, אָפּגעריסן־אָפּגעשליסן. און דאָ שטייט אַ שוואַרצער און פֿאַכעט מיט אַ פעכער. און אַלץ איז אַזוי צירלעך־מאַנירלעך. אָבער די אמתע צרות האָבן זיך אָנגעהויבן ווען מען האָט זיך געדאַרפט לייגן שלאָפן. מען גיט אים אָפּ אַ באַוונדער צימער. ריין. ציכטיק. דאָס בעט איז אַזאַ פיינס, ער האָט פֿשוט מורא זיך לייגן שלאָפן אין אַזאַ בעט. איז ער שוין אָפּגעשלאָפן די נאַכט אויף דער ערד. דער רייכער גוט־באַזיצער לאָזט אים אָבער ניט אַוועק מיט לוידיקן. פריער פֿאַר אַלץ רעדט ער אים אויס אַלמאי ער איז געשלאָפן אויף דער ערד. ער כאָפּט דאָס בעטגעוואַנט, צעדרייט אַלצ־דינג, מאַכט אַ מושב פון גאַנצן צימער און זאָגט פֿרענאָויצן: פון איצט

אַן זאָל ער זיך לייגן שלאָפן אין בעט. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס דער באַלעבאָס איז געווען אַן עלעגאַנטער גוט־באַזיצער, אַ מיוחס, האָט ער זיך אַרויפגעזעצט מיט דעם צרהדיקן פּעדלער פֿרענאָוויצן אויפן וואָגן, מיטגענומען טאַצן מיט זיך און מיט אַ געפֿילדער איז ער פֿאַרפֿאָרן אין שטעטל. במשך עטלעכע שעה האָט ער אויסגעפֿאַרקויפט דאָס גאַנצע ביסל סחורה, וואָס פֿרענאָוויץ האָט געהאַט אויפן וואָגן.

די ערשטע לידער

אָט די אַלע זאַכן האָבן זיך פֿאַרלאָפן מיט פֿרענאָוויצן וועג ער איז אין זיינע קרייזן שוין געווען באַוואוסט ווי אַ פֿאָעט. ער האָט זיך שוין געהאַט געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פרייגד", אין ניו־יאָרקער „פרייע אַרבייטער שטימע" און אין אַנדערע צייטשריפטן. אין זיינע ביטערע אימיגראַנטישע יאָרן איז זיין פֿאָעזיע, אייגנטלעך, געווען זיין אינציקע טרייסט.

די נייגונג צו שרייבן האָט ער שוין געהאַט אין די פֿריע קינדער־יאָרן. אין חדר האָט ער ליב געהאַט פֿאַרשרייבן אַלע ליידיקע ערטער אין די ספֿרים — אויף די שער־בלעטלעך, ראַנדן. ער האָט דאָרטן פֿאַרשריבן פֿאַרשיידענע לידלעך און גראַמען. דער רבי האָט זיך ניט איינמאָל באַקלאָגט פֿאַר פֿרענאָוויצעס מאַמען. און דער מאַמעס ענט־פֿער איז שטענדיק געווען: „נאָט אייך, איך באַצאָל פֿאַרן שאָדן, נאָט אייך געלט, און לאָזט יאָסעלען צורו". די נייגונג צו פֿאָעזיע האָט ער געירשנט פון זיין מאַמען. אַליין האָט זי ניט געקענט לייענען און שרייבן. אָבער וועג די קינדער האָבן זיך פֿאַרקליבן אין מרחקים, און זי איז געבליבן איינע אַליין, האָט זי ליב געהאַט דיקטירן בריוו צו זיי, בריוו פול מיט פֿאַרגלייכן און בילדער. למשל: — „איך בין ווי אַ בוים אין אָסיען, וואָס זיינע בלעטער פֿאַלן אַראָפּ, אַזוי בין איך געבליבן אַן מיינע פייגעלעך".

זיין ערשט געדרוקט ליד האָט ער דערזען אין שיקאַגע. איינמאָל איז זיין שוואָגער הערמאַן גלאַדסטאָון אַריינגעקומען מיט אַ יידישער צייטונג אין האַנט. דאָס איז געווען „דער פֿאָלקס־אַדוואָקאַט" פון ניו־יאָרק. ער עפנט די צייטונג און ווייזט אַן פֿרענאָוויצן אויף אַ גע־דרוקט ליד. פֿרענאָוויץ איז געוואָרן בלאַס און פֿאַרחידושט: „זע נאָר, דער נאָמען אין דאָס ליד איז דאָך וואָרט אין וואָרט ווי מיין ליד!"

ער איז געווָארן אויסער זיך: „אַ בעלנות. עמיצער האָט דאָך געגנבעט מיין ליד!" דער שוואָגער האָט אים אָנגעהויבן באַרואיקן און אים געהייסן זיך צוקוקן צום נאָמען פון מחבר. פרענאָוויץ האָט שיר ניט געחלשט. ער האָט דערזען זיין נאָמען געדרוקט. שפּעטער האָט ער זיך דערוואוסט וועגן דער גאַנצער מעשה. דער שוואָגער זיינער האָט אַוועקגעשיקט דאָס ליד אין „פּאָלקס־אַדוואָקאַט" און דער „פּאָלקס־אַדוואָקאַט" האָט עס תיכף אָפּגעדרוקט. יענע נאַכט איז שוין דער יונגער דיכטער ניט געשלאָפן. ער האָט יעדע וויל אָנגעצונדן דאָס לעמפּל און זיך צוגעקוקט — איז דאָס טאַקע זיין ליד און זיין נאָמען. געווען איז דאָס אין יאָר 1892 און אַלט איז ער דעמאָלט געווען 21 יאָר. דער נאָמען פון ליד איז: „צו אַ בייבי". דאָס ליד געפינט זיך אויך אין זיינע צוויי ביכער לידער, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן: — „געדיכטע", יאָר 1910, פילאַדעלפיע, אַרויסגעבער „אָזער בראָדערס"; און — „לידער", אַרויסגעגעבן דעם 15טן מאַי, 1921, אין פילאַדעלפיע, פון י. ש. פּרעס־נאָוויץ יוביליי־קאָמיטעט, צוזאַמענגעשטעלט פון אַלע יידישע צענטראַלע אַרבעטער־קערפּערשאַפטן.

אין דעם דאָזיקן ערשטן ליד זעט מען שוין דעם צוקונפטיקן פּרעס־נאָוויצן. דאָס ליד איז אַ סטאָציאַל ליד. דער טאָן, אָבער, איז אַ סענטימענטאַלער, אַ פּעסימיסטישער, אַ דעפּיטיסטישער. ער וועגדט זיך צום קינד: „שלאָף זיך, מיין ליבינקע, שלאָף אין דיין רו", „זיס דיין דרעמל, פון זאָרגן — נאָר ווייט". ער דערציילט דעם קינד ווי:

די טרוימען פֿאַרשווינדן, דאָס גוטע פֿאַרגייט;
עס קומען אָן צייטן פון זאָרגן און נויט;
עס וועלט זיך דאָן שלאָפן און טרוימען זיך פריי —
עס לאָזט ניט, מען קען ניט, די צייט איז פֿאַרביי.

ער דערציילט דעם קינד „ווי קליינינקע קינדערלעך לויפן אַרום, באַרוועס און נאַקעט, מיט „פּעיפּערס" ביי דער זייט. דאָס יאָגט זיי, דאָס טרייבט זיי צו עלנט, די צייט". ער באַשרייבט דעם קינד „פון לעבן דעם קאָמף", דעם „שפּעטער", און ער פֿאַרענדיקט דאָס ליד:

וועסט וועלן נאָר עלטער, וועסט ווינן, וועסט זען,
אָן איצטיקער טרוים איז דיין בעסטער געווען.
טא שלאָף זיך, מיין קינד — ביסט פון זאָרגן נאָך ווייט,
איצט איז צום שלאָפן דיין טייערסטע צייט.

דאָס פינצטערע אימיגראַנטישע לעבן אין אַמעריקע — שוועריע אַרבעט, אָפט בלייבן אָן אַרבעט, הונגער, פּלאָגענישן, דאגות — דאָס אַלץ פּאַרוואַנדלט דעם אידילישן, ווייכהאַרציקן פּרענאָוויצן אין אַ סאָציאַלן בעל־בכי. זיין ליד באַוועגט זיך אויסשליסלעך אין אייַן ריכטונג — צו דער סאָציאַלער דיכטונג. ווי אַ סך אַנהייבער כאָפּט ער אויף די בולטסטע סימנים אין דער דעמאָלטיקער פּאָעזיע. אַ נייע וועלט האָט זיך פּאַר אים געעפנט. ער נעמט זי אויף אייפעריק ווי יעדער נאַרוואָס־באַקערטער אין אַ נייעם גלויבן. ער „דערזעט" אַ נייע זאַך. זיינע פערזענלעכע יסורים און דער מענטשהייטס ליידן האָבן וואַרצלען, סיבות. ער דערקענט די דאָזיקע תוך־סיבות. און די געדאַנקען וועגן דעם פּאַרכאָפּן זיין גאַנץ וועזן. ער ווערט אָנגעשטעקט מיט קאַמפּגרייטקייט, מיט הויכן רעטאָרישן טאָן פון וועק־און רופלידער. ער ווערט אין זיינע לידער — אַ טריבון. אינגיכן וויזן זיך זיינע שאַרפקעמפערישע לידער אין דעם לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד". די ערשטע, וואָס וויזן זיך דאָרטן, זיינען רעטאָרישע לידער מיט אַ הויכן אַראָטאָרישן נאַנג. זיי זיינען, אָבער, ניט געווען אָרגאַניש פאַר דעם צאַרטן פּרענאָוויצן. ניט אָלע ערשטע רעוואָלוציאָנערע לידער זיינע האָט ער אַריינגענומען אין זיין ערשט ביכל (1910). ער האָט זיי אויך ניט אַריינגענומען אין זיין צווייט בוך לידער (1921). די דאָזיקע לידער זיינען: „אַ מאָנאָלאָג פון די פרייהייט" (דעם 21סטן מאַי, 1893), „צום אַרבייטער פריינד" (דעם 21סטן יולי, 1893), „אונדזער ציל" (דעם 11טן אויגוסט, 1893), „צום יאָרצייט פון ד. עדעלשטאָט" (דעם 20סטן אָקטאָבער, 1893) און „עמין הענרי" (דעם 15טן יוני, 1894). וויַ פריער דערמאָנט, די אַלע לידער זיינען געווען געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד".

זיין ערשט ליד אין „אַרבעטער פריינד" גיט אונדז אַ גוטן באַגריף וועגן דער דאָזיקער גרופּע לידער. אַגב, דאָס איז אויך אַן אַנטי־רעליגיעז ליד, נאָכן נוסח און נאָכן גאַנצן שולחן־ערוך־ביי די דעמאָלטיקע „בעזבאָזשניקעס".

אַ מאָנאָלאָג פון די פרייהייט

וועט איר די שטערן,
וואָס ברענען זאָ גערן —
אַ־די וועלכע וועלן —

אין הימל געשטעלט ?
דאָרט אין די רייען,
וואו ס׳הערט זיך קיין ווייען,
קיין יאָמער־געשרייען,
אָט דאָרט איז מיין וועלט.

הערט איר, געדריקטע,
געפּלאָגטע, געשטיקטע,
אין עלנט פאַרוויגטע,
אין שמערץ און אין פּיין !
ווילט איר געניסן
אַ לעבן אַ זיסן,
קיין טרערן זאָל פליסן, —
טאָ הערט־זשע זיך איין :

באַקעמפט מיט דער וואַרהייט,
מיט שכל, מיט קלאָרהייט,
די שלעכטקייט, די נאַרהייט,
די קייט — רעליגיאָן !
די דומהייט, די עטער
פון זעלן די „רעטער",
די פרומע „פאַרטרעטער"
פון הימלישן „טראָן" !

אָט דיזע רבנים,
שמשים, דינים,
און דוכט זיך, „רחמנים"
מיט איידעלן מוט —
אָט די זיינען פרעסער,
אומזיסטיקע עסער,
וואָס בויען אויף שלעסער
פון טרערן און בלוט !

אָט די „שטילע טויבן"
פון אייך, די וואָס רויבן,

אין נאַמען פון גלויבן
דעם גייסט נוון דעם „איך" !
אַט די אַלע שינדער,
די געטלעכע זינדער, —
זיי, יעדן באַזונדער
פאַרשלייַדערט פון זיך !

פאַראייניקט, ווי ברידער,
די העכצער, די גלידער,
און שטעלט זיך אַנידער
ווי העלדן — אַ מאַכט !
פאַרניכטעט די בייטן,
פון אַרמוט און נייטן,
און קעגן די קייטן
גייט, שטעלט זיך אין שלאַכט !

קיין געטער, קיין טראַנען,
קיין שוועהדן, קאַנאַנען —
די קערקערס מיליאַנען
פאַרוויסטעט, צעברעכט !
קיין הערשער, קיין „מייגע",
קיין „יענעמס", קיין „דיינע",
קיין פריצימלעך פייגע
קיין הערן קיין קנעכט !

נאָך דאַן, איר געדריקטע,
געפלאַנטע, געשטיקטע,
קענט ווערן באַגליקטע
אויף ערדישן רייך !
און דאַן ווען איך, פרייהייט,
אין צייטן דער נייהייט —
מיט ליבע און טרייהייט
אויך קומען צו אייך !

וועֶן מען קוקט זיך דאָ צו צו דער טעכניק, צו דער פערזיפיקאַציע, דערפילט מען ווינטשעווסקיס איינפלוסן. מיט קלייַנע אויסנאַמען האָט ווינטשעווסקי בשעתו באַאיינפלוסט אַ סך אָנהייבער־פּאָעטן, דירעקט אָדער אומדירעקט. אין פּרענאָוויצן קען מען דערפילן נאָך אַן אייַנ־פלוס — דעם מער עמאָציאָנעלן און רעוואָלוציאָנער־מיסטישן עדעל־שטאָטן. עדעלשטאָט איז געווען דער גייסט, וואָס צו אים האָבן זיך געצויגן די געדאַנקען פון די דעמאָלטיקע אַלע יונגע פּאָעטן. די מערסטע זיינען געקומען אין דער פּאָעזיע בעת עדעלשטאָט איז אַזוי פּאָעטיש־מאַרטירעריש יונג געשטאָרבן. עדעלשטאָט איז פּאַר זיי געווען אָ לע־גענדע. אַזוי איז עס געווען מיט באָוושאָווערן, אַזוי איז עס געווען מיט בנימין ראָזענבלומען, זעילינען באַבאַדן, וויליאַם קאַיזערן. אַזוי איז עס אויך געווען מיט דעם יונגן, אויפגעצאַרנטן לירייקער פּרענאָוויצן. די דעמאָלטיקע פּאָעטן האָבן געווידמעט לידער עדעלשטאָטן: באַבאַד — „צום פּאָעט" און „אין מעמאָריאַם אָוו ד. עדעלשטאָט" (טיטל אין ענגליש); י. זיילין — „צום פּאָעט"; באָושאָווער — „צום אָנדענק פון דוד עדעלשטאָט". פּרענאָוויץ האָט אויך צוגעטראָגן זיין באַשיי־דענעם בייטראָג. זיין ליד „צום יאָרצייט פון ד. עדעלשטאָט" איז געווען געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פרייַנד", דעם 20סטן אָקטאָבער, 1893. דאָס ליד געהערט צו דער גרופּע לידער, וואָס פּרענאָוויץ האָט ניט אַריינגענומען אין זיינע ביכער, ווי אַן אומבאַקאַנט ליד גיבן מיר עס דאָ איבער בשלימות:

צום יאָרצייט פון ד. עדעלשטאָט

שלאָף, זיך, שלאָף זיך, פרייהייטס־דיכטער.
זיין דיין יונגן רום —
אַלעס, אַרום דיין טויטן־גראָב,
איז ווי שטיינער שטום!
ביסט געפאַלן מיטן זעבל
אין דער פרייהייטס־שלאַכט!
שלאָף זיך, שלאָף זיך, בראָווער
אין דער לאַנגער נאַכט.

האָסט געלעבט וואַרהייט ליבן,
האָסן וואָס איז שלעכט.

האָסט געזונגען טרויער־לידער
פון דעם ווינטן קנעכט.
דיין שמורעם־ליד האָט אים באַצויבערט,
היימלישער פּאָעט!
שלאָף זיך, שלאָף זיך, קינד דער ווערהייט,
אין דיין קאַלטע בעט...

דערנעך האָסטו אויסגעריסן,
פון די ווילדע בייט...
און אָפּ דאָרטן, אין דער ווילדהייט —
בלימעלעך פּאַרזייט! —
און עס בליען יונגע בלומען —
אך, ווי שיין עס ריכט!
שלאָף זיך, רואיק, רייכער דענקער,
האָסט געטאָן דיין פליכט!

דאָך דער טויט, דער ווילדער מערדער —
האָט דיין יוגנט שנעל צעבראָכן
מיט זיין שרעקנס־שוואַרד.
דיך ענטריסן פון דיין אַרבעט —
זיסן אידעאַל!
שלאָף זיך, שלאָף זיך, ריינע זעלע
אין דעם שוואַרצן טאָל...

דיינע ברידער, ווילכע טראָגן
קייטן אָן אַ שיעור,
דיזע בלודנע, ווינטע שקלאַפן,
ריידן אָפט פון דיר —
זיי פאַרגיסן הייסע טרערן
בייַ דעם אייזן שטאַב —
שלאָף זיך, שלאָף זיך — קענסטו שלאָפן
אין זייַן קאַלטן גראָב?

נאָר איך הער אַ שטורעם שטימע
אין דיין „לעצטנס" ליד:
„פון מיין קבר וועל איך זינגען
פונעם קריסט און ייד".
זינגען ניט פון זאָנען־שטראַלן
און אַ פרילינגס־בלום,
נאָר פון שווערע, שווערע קייטן —
פון דעם שקלאַפענטום!

יאָ, דו ביסט אין קאַמף געפאַלן,
ביט אַ קריגס־געשריי!
האָסט געקעמפט מאַר דיינע ברידער —
טרוימסט אין גראָב פון זיי...
האָסט געדאָנערט: „ווייטער! ווייטער!"
ווי אַ פעלדמאַרשאַל —
האָסט געפילט די שמערצן־קינדער
און דעם גליק פאַר אַל.

אַגב, — פרענאָוויץ דערמאָנט דאָ עדעלשטאַטס צוויי שורות פונעם ליד „מיין צוואה". עדעלשטאַטס „מיין צוואה" איז דעמאָלט געווען ממש פאַרגעטערט. דאָס דאָזיקע ליד מיטן נאָמען „מיין צוואה", האָבן אַ סך געמיינט, איז געווען עדעלשטאַטס צוואה, ד"ה זיין לעצט ליד. פרענאָ־וויץ, ווי אַלע, מאַכט אויך דעם זעלביקן טעות, ווען ער רופט עס אָן „דיין לעצטעס ליד". באמת געהערט עס גאָר צו עדעלשטאַטס ערשטע לידער. דאָס איז עדעלשטאַטס זיבעט ליד געשריבן אין יידיש.

פון דער גאַנצער גרופּע לידער, געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרביי־טער פריינד", האָט פרענאָוויץ בלויז דריי לידער אַריינגענומען אין זיין ביכל „געדיכטע" (1910). דאָס זיינען: „שלעכטע צייטן", „אַהין", „דער מענטש אַלס קינד און אַלס מאַן". אין זיין שפּעטערדיק בוך „לידער" (1921), האָט ער אַריינגענומען בלויז צוויי. ער אַליין האָט געפילט — די ברויזנדיקע רעטאָריק אין ליד איז ניט זיין עלעמענט און איז ניט אָרגאַניש פאַר זיין פּאָעטישן געמיט. ער שטילט איין די שטורעם־רעטאָריק אין זיין ליד. אפשר אומבאַוואוסטזיניק, דערציילט ער אונדז אַליין וועגן דעם ריס אין אים צווישן צוויי וועלטן, צוויי געפיל־וועלטן, וואָס רייסן אים אין פאַרקערטע ריכטונגען. אין אַ סך לידער זיינע פילט מען אָט־דעם ריס. אַפילו אין זיינע ערשטע לידער,

די ברויזנדיק־רעוואָלוציאָנערע, ווי אויך די מרה־שחורהדיקע סאָציאַלע לידער, הערט זיך שוין דער מאָטיוו פון קעגנזאַצן: דאָס רעטאָריש־רעוואָלוציאָנערע און זיין אינטימע, טרוימערישע וועלט. אין דעם ערשטן ליד, געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד", הערן זיך אָט די ווערטער, גלייך ביים אָנהייב:

זעט איר די שטערן,
וואָס ברענען זאָ גערן —
אַט־די וועלכע ווערן
אין הימל געשטעלט?
דאָרט אין די רייען,
וואו ס'הערט זיך קיין ווייען
קיין יאָמער־געשרייען, —
אָט דאָרט איז מיין וועלט.

נאָך בולטער דריקט ער אויס דעם זעלביקן געדאַנק אין דעם ליד „אַהין":

אַהין, וואו עס שטראַלן פון פרייהייט די ליכטער,
וואו לעבן באַלעבט אַלע מענטשן געזיכטער,
און דאָרט, וואו עס דריקט ניט פון עלנט דער שמערץ —
אַהין, דאָרטן רייסט זיך מיין פילנדעס הערץ!

אַהין, וואו עס דופטעט, אין פרילינגס־פערפיומען,
צעטראָגן זיך רייך פון די פעלדער און בלומען
און אַלץ איז באַגאָסן מיט הימלישן חן —
אַהין וואָלט איך ציען, אַהין וואָלט איך גיין.

איך וואָלט דאַן געזונגען נאָר פריילעכע לידער,
דערמונטערט, באַגייסטערט די שוועסטער און ברידער,
איך וואָלט אין די הערצער געפילן געזעיט,
און פייגעלעך וואָלטן מיך הימליש באַגלייט.

איך וואָלט דאַן... דאָך שרעקלעך... דער טרוים איז פאַרפלאָסן —
איך זע נאָר די פרייהייט אין קייטן געשלאָסן!
אָ הימלען! עס פרעסט אין מיין האַרץ אַ געוויין
איך מוז דאָ נאָך בלייבן — ניטאָ וואו צו גיין!

דאָס דאָזיקע ליד „אַהין" האָט געהערט צו זיינע ערשטע לידער, געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד" דעם ערשטן אַפּריל, 1894. דאָך פאַרנעמט דאָ דער „איך"־מאָטיוו אַ וויכטיק אָרט. ווי שוין דער־מאָנט, פּרענאָוויצן, דעם סובייקטיוון ליריקער, דעם כמעט „איך"־דיכטער, איז אויסגעקומען שרייבן און לעבן, ווען דער פּריוואָטער „איך"־מאָטיוו איז ניט געווען אין הסכם מיטן סביבה־גייסט און מיטן צייט־גייסט.

מיט אָטאָ־דעם ריס אין האַרצן — דעם ריס צווישן „וועלט" און „איך" — ביטער אָנטוישט, אַ צעליטענער דורך פאַרשיידענע מלאכות, און אָן מזל־ברכה, האָט ער פאַרלאָזן די דרום־שטאַטן און איז געקומען קיין פילאַדעלפיע. דאָס איז געווען אין יאָר 1895.

אין פילאַדעלפיע

וועגן פּרענאָוויצעס לעבן אין פילאַדעלפיע געפינען מיר זייער אַ סך אויטאָ־ביאָגראַפישע מאַטעריאַלן אין זיין בוך פּראָזע „פון לעבן", 1921. דער רעאַליזם, אין די 90ער יאָרן, האָט אויף אים געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה. אין הסכם מיטן רעאַליסטישן נוסח, האָט ער פאַר־צייכנט שילדערונגען, בילדער און סצענקעס. דאָס זיינען קינסטלעריש רעפּאָרטאַזשן און דערציילונגען. אָבער פּרענאָוויץ רופט זיי אַנדערש, טאָקע ווי מיר האָבן עס נאָרוואָס דערמאָנט. די ערשטע אָפּטיילונג רופט ער „שילדערונגען, בילדער און סצענקעס". די צווייטע אָפּטיילונג רופט ער — „אומעטיקע שמייכלען". אים איז ניט געגאַנגען אין שאַפן אַ דערציילונג. ער האָט געוואָלט איבערגעבן געשעענישן, אמתע געשעענישן פון לעבן. ער האָט זיי געוואָלט איבערגעבן דירעקט, אומפאַרמיטלט. זיי זיינען אָבער, געווען דורכגענומען מיט דער שטי־מונג פון אַ סענטימענטאַלן ראַדיקאַל.

וועג פּרענאָוויץ איז געקומען קיין פילאַדעלפיע איז ער געוואָרן אַ משרת, אַ „קלוירק", אין אַ „גראָסערי", אַ שפּייז־געווועלבל. פון דער הומאָריסטישער מעשה „אַלס גראָסערי קלוירק" דערוויסן מיר זיך, אָבר, וועגן זיין „מאָכן אַ לעבן" אין פילאַדעלפיע. די, וואָס זיינען באַ־קאַנט מיט דער אַרבעט אין אַ „גראָסערי" אין יאָר 1894, וועלן דער־קענען דעם ביטערן אמת הינטער פּרענאָוויצעס הומאָריסטישן טאָן:

„ווי אַזוי איך בין אַ קלוירק געוואָרן? גאָר פּשוט, איך האָב דאָן

ניט געהאַט קיין אַנדער אַרבעט, און איך האָב אויך ניט געהאַט קיין סענט ביי דער נשמה, האָב איך עס אָנגענומען דעם טייערן דושאַב...

„געאַרבעט האָב איך פון 6 אור פרי, ביז 11 אור ביינאַכט. אויסער דעם האָב איך 6 טעג אין וואָך געמוזט אַרבעטן אַ פּאָר שטונדן אַ טאָג אָוווערטיים (איבעריקע שעהען)...

„געשלאָפן בין איך אין אַ גרויסן צימער, וועלכער האָט זיך געפונען אַ ביסל העכער פון טאַפּ פּלאָר. אומעטיק איז מיר דאָרטן קיינמאָל ניט געווען, וויייל גאַנצע נעכט פלעג איך דאָרטן הערן מוזיק. קעץ האָבן זיך דאָרטן יעדע נאַכט פאַרקליבן און זיי האָבן געגעבן קאָנצערט...

„קרעפּלעך עסן, זאָגט מען, וועלט אויך מיאוס... טראָץ דעם וואָס איך האָב ליב מוזיק, האָב איך שוין אָבער די קאַצן־מוזיק מער ניט געקענט אַריבערטראָגן, און איך האָב זיך געפילט געצוואונגען צו גיין ענדיקן מיין שלאָף דאָון־סטעירז אויפן סטופּ... (אונטן, אויף דער טרעפּ).

„נאָטירלעך האָט מיר דער באָס געצאָלט, אָבער וויפל מיין גע־האַלט האָט אויסגעמאַכט אַ וואָך, קאָן איך נאָך אינט ניט אויסרעכענען. מיר דאַכט זיך, אַז עס האָט „געכאַפּט" אַרום 90 סענט אַ וואָך מיט עסן".

אין דער מעשה „אַלס אַ קלוירק" דערציילט פרענאָוויץ וועגן אַ קאָמישער געשעעניש. שיר ניט אַן אייפערזוכט־סצענע. דער פּאָעט־משרת און דער באַלעבאָס האָבן געהאַט זייערע זעלביקע נעמען. גלייך פון אָנהייב האָט די באַלעבאָסטע אים געזאָגט „דו". ער איז דאָך בלויז אַ משרת. געווען איז זי „אַ הויכע, דאַרע יידענע, מיט איינגעפאַלענע באַקן". איינמאָל האָט זי געמיינט, אַז איר מאַן וואַלגערט זיך ערגעץ אַרום אין קראָם, גיט זי אַ זאָג: „מיר וועלן היינט גיין צו אַ באָל". דעם פּאָעט איז דורך אַ קעלט... ס׳איז געשען עפּעס ערגער. דער מאַן האָט עס טאַקע דערהערט... ער איז נאָרוואָס אַריין אין קראָם. זיין וויב, האָט ער גלייך געכאַפּט, לאָדט דעם משרת צו אַ באָל. מען האָט דעם באַלעבאָס געמוזט אויפקלערן דעם טעות: די באַלעבאָסטע האָט געמיינט שלמהן, דעם מאַן אירן, און ניט שלמהן דעם משרת. האָט מען דעמאָלט באַשלאָסן, מען זאָל דעם משרת רופן שלמה איציק. האָט זיך איינמאָל צוגעטשעפּעט אַ קונהטע: ניט אַנדערש, פרענאָוויץ איז איר ברודער שלמה־איציק. זי האָט אַרומגעכאַפּט פרענאָוויצן און אים געמוזט האַלטן קושן. ער האָט זיך קוים גערעטעוועט... מען האָט איר געמוזט אויפ־

קלערן פֿאַרוואָס דער משרת הייסט שלמה־איציק... דער באַלעבאָס האָט אָבער פֿאַרלאָרן אַ „קאָסטימערקע".

דאָס זיינען די וויציקע געשעענישן, וואָס זיינען טאַקע פֿאָרגעקומען אויף זיין „רייכער" שטעלע. אָבער פֿרענאָוויץ האָט אויף דער דאָזיקער שטעלע ניט אויסגעלעבט זייניע יאָרן. ער האָט זיך קוים אַרויסגעראַטעוועט פון דאָרטן מיט דער גאַנצער נשמה. און שולדיק אין דעם איז געווען דער פֿאָעט מנחם־מענדל דאָליצקי.

דער באַלעבאָס פונעם שפּייז־געוועלבל איז געווען אַ ייד אַ לא יוצלח, זיך קיין עצה ניט געקענט געבן מיט זיין גרויס געשעפֿט, מיט די „ריזיקע" פּינאַנסן, און מיט די גרויסע זאָרגן, וואָס אַזאַ גרויסע אונטערנעמונג פֿאָדערט. שטעלט זיך דאָרט אַמאָל אַריין אַ הויכער ייד. ס׳זעט אויס — אַ ייד אַ תלמיד־חכם. פֿרעגט דער ייד דעם באַלעבאָס צי אַרבעט דאָ ניט, טשאָסעם, דער פֿאָעט י. ש. פֿרענאָוויץ. דער באַלעבאָס וווייסט אויף זיכער, אַז ביי אים אין אַרבעט ניט קיין פֿאָעט. ווי איז עס גאָר מעגלעך? — אַ פֿאָעט זאָל אַרבעטן און נאָך אין אַ גראָסערי... אָבער דאָליצקי לאָזט ניט אָפּ: מען האָט אים געגעבן אָט־דעם אַדרעס. קאָנטיק, אַלץ שטימט גענוי. איז וואו איז דער פֿאָעט? ניטאָ, ניטאָ אַהין, ניטאָ אַהער. ביז דאָליצקי גיט אַ פֿרעג: ר׳ ייד, אָבער אַ משרת האָט איר? און דאָ רוקט זיך אַרויס אַ הויכער יונג, אַ לאַנגאָטש, מיט אַ זאַק קאָרטאָפֿל אויף די פּלייצעס, און דער באַלעבאָס וווייזט אָן אויף אים: מיסטער, אָט דאָס איז מיין משרת...

דער באַלעבאָס האָט שפּעטער געלייגט אַ סך כבוד אויפן משרת־פֿאָעט. האָט ער אים דערמיט ממש פֿאַרמאַטערט. קיין גרויסער פּינאַנסיסט איז דער 24־יעריקער פֿאָעט אַליין ניט געווען, און דאָ פּייניקט אים דער באַלעבאָס מיט הויכע ענינים. וועגן יעדער קליניקייט מוז ער זיך שואל עצה זיין מיטן פֿאָעט: קרעדיטן, הלוואות, סחורה, וועקסלען אאַז״ו און אין איין שיינעם פּרימאָרגן האָט דער פֿאָעט געלאָזט פֿאַלן אַזאַ גאָלדענע שטעלע און איז ווי איז וואַסער אַריין...

וועג מיר דערזעען אים צוריק אויפן „פּנים פון וואַסער", איז ער שוין אַ קאָנדוקטאָר אויף אַ טראַמווייַ. עטלעכע יאָר האָט דעם פֿאָעט באַשיינט די קאָנדוקטאָר־פֿאָרמע. געוואויגט האָט ער במשך יענע יאָרן ביי אַ קריסטלעכער משפּחה. ער האָט זיך דעמאָלט וווייניק־וואָס געחברט מיט זיינע נאָענטסטע פּריינד, מיטן יידישן ראַדיקאַלן עולם. פּשוט — ער האָט ניט געהאַט קיין צייט. אויך די גאָלדענע קאָנדוקטאָר־

שטעלע האָט ער שיר ניט פאַרלאָרן. איז אים זיין גרויסע ערלעבקייט בייגעשטאַנען. געווען איז די מעשה אַזאַ. די אָנגעשטעלטע פון דער טראַמוואַי־קאָמפּאַני האָבן געפירט אַ סטרייק און אים פאַרשפּילט. אַלע אַקטיוע סטרייקערס, ווי געווייגלעך זיינען געווען אויף דער „שוואַר־צער ליסטע". האָט מען זיי אָפּגעזאָגט פון דער אַרבעט. פּרעזאָוויצעס נאָמען איז, פאַרשטייט זיך, אויך געווען אויף דער „שוואַרצער ליסטע", אינאיינעם מיט די נעמען פון אַנדערע „געפערלעכע" מענטשן. און... ס׳האָט שוין געהאַלטן דערביי, ער זאָל זיך געזעגענען מיטן קאָנדוקטאָר־מונדיר. האָט זיך אָבער זיין אָפּטיילונג־פאָרוואַלטער איינגעשפּאַרט: אָט דעם ליבן און ערלעכן פרעזאָוויצן מוז ער האָבן. און אַזוי האָבן זיינע מעלות ניט צוגעלאָזן, עס זאָל פאַרקומען אַ שינוי אין זיין לעבן... און פרעזאָוויץ איז געבליבן אַ קאָנדוקטאָר...

ביטער האָט זיך אים דעמאָלט געלעבט. יידישע ראַדיקאַלן האָבן זיך טאַקע געטרייסט מיט חלומות, גרויסע האָפענונגען, טרוימען, דאָרשט נאָך וואונדערלעכע מעשים. אָבער די צייט איז געווען אַן אומרואיקע, פול מיט אָנגסטן, אָנונגען, דערוואַרטונגען. דער גרויסער בלוטיקער יום־הדין האָט זיך געהאַלטן אין אירן דערנעענטערן מיט יעדן נייעם טאָג. אָבער ווי נאָענט דער גרויסער „שטורמישער טאָג" איז ניט גע־ווען, איז אָבער זיין שעה געווען אַלץ אומבאַשטימט. און אין די דאָזיקע אומבאַשטימטע טעג איז געווען זייער ביטער. ביטער — אויך דעם דיכטער און אַנאַרכיסטיש־געשטימטן ראַדיקאַל — אויף די טראַמווייען פון דער גרויסער שטאָט פילאַדעלפיע.

פינצטערניש און ליכט

אין יענער פּרימיטיוו־ראַדיקאַלער צייט איז די וועלט געווען גע־טיילט אין באַשטימטע צוויי לאַגערן. אַזוי האָט עס דער יידישער אימיגראַנטישער ראַדיקאַל געזען. אַלצדינג האָט זיך געטיילט אין צוויי: שוואַרץ און וויים. די ווירקלעכקייט איז געווען שוואַרץ, דער טרוים — אומשולדיק־וויים. דאָס איז געווען חל ניט נאָר אויף חלום און וואָר, נאָר אויך אויף דער נאַטור, אויף מענטשלעכע הערצער, אויף פינצטערניש און ליכט, מיט אין וואָרט, אויף אַלץ. אַזוי האָט אויך פּרעזאָוויץ געזען די וועלט. אַזוי האָט ער זי אויפגענומען. נאָך אין זיין קינדהייט האָט זיך אים די וועלט באַוויזן אויף אַזאַ פּרימיטיוון

אופן. און דאָ, אין דער אימיגראַנטישער אַמעריקע, האָט זיך עס נאָך מער פאַרשאַרפט, געוואָרן נאָך בולטער. זוכט פרענאָוויץ אַרויסברענגען די דאָזיקע קאָנטראַסטן אין זיינע לידער. באַאיינפלוסט פון אַנדערע דיכטער טראַכט ער אָפט צו, „טרוימט אויס", ווי ער הערט פאַרשיידענע שטימעס — אין דער נאַטור, וויכוחים צווישן געליבטע, פאָטער און קינד אאַז"וו, ער באַקליידט די סאָציאַלע געדאַנקען אין אָט־די אויס־געטראַכטע, „אויסגעטרוימטע" בילדער. די אַלעגאָריע אין זיי איז טראַדיציאָנעל. בעסער געזאָגט: די אַלעגאָריע אין זיי איז פערזאָניפיצירט. און דער גאַנג איז אַ סענטימענטאַלער, באַזונדערס אין די צופיל־אויסגעצויגענע פאָעמעס. ער איז אָנגעשטעקט מיט דער דעמאָלטיקער פאָעטישער אַטמאָספערע: מיט אַ געוויסער פייערלעכקייט.

אין זיין ליד „די זון" („שטאָלצע זון, אָ, הער־אויף שיינען, הער־אויף געבן אונדז ריין ליכט...") ווענדט ער זיך צו דער זון מיטן אייביקן יאָמער:

זיסע פרוכט, און לעבנס־קערנער
ציסטו פון דער ערד אָן צאָל;
און עס זאָגן דיינע בליקן:
ווער עס וויל, געניסן זאָל!

דאָך, אָ, זאָננע, ביז די וואָלקנס
שניידט אַ שמערצלעכער געשריי
פון געדריקטע און געשטיקטע
וועלכע יאָמערן פון וויי.

און פלוצעם האָבן „זיך באַוויזן ווערטער אין אַ זאָננען־שטראַל", „יעדע זילבע האָט געפינקלט ווי מיט גאָלדענע טינט באַטריפט; און געלעזן האָט ער „שטוינענד יענע צויבער־שיינע שריפט":

ערדן־קינד, וואָס העלפט דיין וויינען?
וויש זיך אָפּ דיין שמערצן־טרער!
ערשט אַריין אין לעבנס־שטורעם,
און דו וויינסט: דער קאַמף איז שווער?!

די זון אַליין „דערפילט" אירע „אַלע פליכטן", „מאַכט ליכטיק ערד און הימלען, און באַלעבט די גאַנצע וועלט". נאָכדעם קומען באַ־

שרייבונגען, רעזאָנירונגען, באַטראַכטונגען וועגן קאַמף, ליידן, וויסן. און די זון טרייסט אים:

וויין ניט, וויין ניט, זיי ניט מוטלאָז,
ערנסט, קעמפנד איז די צייט;
פייגלינג רופט מען דעם וואָס בייגט זיך,
קעמפער — דעם וואָס גייט אין שטרייט!

און אָט איז אַן אַנדער „אויסגעטרוימט" סאָציאַל ליד „נאַכט־בילדער": דער דיכטער, „אויסגעטאָן פון שווערן טרויער", טראַכט וועגן „יענעם מאָרגן, וואָס וועט ברענגען מענטשן גליק". ער זעט —

לאַנגע, בלוטיק־רויטע פאָנען
האָבן הויך, און ווילד געפלאַטערט,
און געוואָרפן זיי׳רע ברעגן,
אין די ווינקלען פון דער וועלט;
און די גלייכהייט האָט מיט יובל
אויסגעשפרייט די שטאָלצע פליגלען,
און דער גלאַנץ פון ווארע ליבע,
האָט געשפּיגלט זיך פאַר מיר.

און אין דעם דאָזיקן ליד קומט גלייך אויף דער קאָנטראַסט צווישן „דעם גרויסן פריידן־פייער" און די „דיקע שווערע וואָלקנס" —

ווי דער אָדלער, ווי דער שטורעם
איז מיין זעלע שטאָלץ געפלויגן,
און דער גרויסער פריידן־פייער,
האָט געפלאַקערט אין מיין האַרץ;
ענדלען... דיקע, שווערע וואָלקנס.
האָבן אַלעס שוואַרץ פאַרצויגן,
און אַ ווילדע שרעק, און מורא
האָט געוועלטיקט איבעראַל.

עס באַווייזן זיך „שוואַרצע, בייזע שרעקנס־גייסטער", „און מיט

שרעק און ווילדע קולות" קומען זיי צום דיכטער, „בליצן מיט בלאַנקע מעסערס" און שפּאַטן:

ניט דער טרוים פון שטאַלצע מרוימער
וועט פּאַרניכטן אונזער אַל־מאַכט;
ניט די פיילן פון געדאַנקען
וועלן שטירצן אונזער טראַן —
אונזער טראַן איז פּעסט געמויערט,
אויף די ציילן פון דער דומהייט,
און די צייט פון אונזער הערשאַפט,
איז אויף אייביק אומבאַגרענעצט...

און דער דיכטער דערציילט ווייטער וועגן זיך:

און אַלץ שוועדער, שוועדער, מידער
איז מיין זעלע דאַן געוואָרן,
און אין דיקן טרויער־מאַנטל
האָב איך פעסט זיך אייפּגעהילט.

אָבער בעת דער דיכטער באַגיסט זיך מיט „הייסע, זודיק־הייסע טרערן" און „באַווייגט דעם טיפן טרויער" — באַווייזט זיך פלוצעם אַ גייסט „מיט אַ פאַקל איז זיין האַנט". און דער גייסט באַפעלט דעם דיכטער אויפצוואוואַכן פון טיפן טרויער. „טרערן היילן קיינמאָל ניט דעם שמערץ". זאָגט דער גייסט דעם דיכטער אין חלום דאָס, וואָס מיר ווייסן וועגן דעם דיכטערס בליק אויפן לעבן — אַלץ באַשטייט פון שוואַרץ און ווייס, גוט און שלעכט אאַז"וו:

צוויי אַלמעכטיקע קאָנטראַסטן
פירן אָן דעם לעבנס שיקזאַל;
ליכט און פינצטערניש — זיי זיינען
אַט־די מעכטיקע קאָנטראַסטן צוויי.
לעבט די ערשטע, מוז די צווייטע
מיט איר שוואַרצן שרעק פאַרשווינדן.
לעבט די צווייטע קען די ערשטע
מיט איר צויבער־פראַכט ניט זיין.

אָטאָ־דער הויפּט־מאָטיוו אין דער סאָציאַלער דיכטונג — קאָנ־
טראַסטן, דאָס האָט זיך גאָר בולט אויסגעוויקלט אין פרענאָוויצעס
לידער. אָבער אין זייַנע לידער פון דעם מין קומען צום אויסדרוק
„זעאונגען", וואָס ער האָט „אויסגעטרוימט". עס ווייזן זיך גייסטער,
פיגורן, צויבער־בילדער, פינצטערע וואָלקנס אאַז"וו.

אין ליד „מייַנע האָפענונגען", למשל, דערציילט ער וועגן די
„שיינע לענדער, וואו די פרייהייט שטראַלט", וואו „אויף אַ שטול פון
גאָלד'נע שטראַלן, געטלעך אויסגעשניצט — דאָרטן זיצט די געטין פריי־
הייט, און זי שטראַלט און בליצט". בעת זיין „זעלע שטורעמט, רייסט
זיך, ציט זיך נאָר צו איר... קלינגט פלוצעם איר זיס קול: קום, מיין
קינד, צו מיר!" און ווי אין אַלע לענגערע „אויסגעטרוימטע" לידער
זייַנע, וואו עס הערן זיך שטימעס, דיאַלאָגן, אויסרופן, — וויקלען
זיך אויף פאַנאַדער זעאונגען. אין דעם איצטיקן ליד, למשל, דערציילט
„די געטין פרייהייט" ווי אַזוי מען וועקט זי, זי זאָל זיך וויזן פאַר דער
גאַנצער וועלט:

פלוצלונג, ליגנד טיף געזונקען
אין דעם תהום פון צייט —
האָבן שטימען הויך ערקלונגען:
„— פרייהייט, ביסט באַפרייט!

פרייהייט, פרייהייט, שיינע געטין,
קום — פאַרלאָז דיין צעלט!
קום און וויזן זיך מיט דיין גרויסקייט,
פאַר דער גאַנצער וועלט!"

— — — — — — — — — — — — — — — —

און איך האָב דערזען מיט שטויגען,
מענטשן אָן אַ שיעור,
קומען יובלענד מיר אַנטקעגן,
און באַגריסן מיך —
אַלע פריילעך, אַלע ליבלעך,
ווי דער בלומען־חופּה,
און עס האָבן הויך געקלונגען
שטימען אין דער לופט.

די שטימען באַגריסן זיך, דערציילן איר: „די טעמפּלען פון טי־
רַאַנען ליגן שוין פֿאַרוויסט", „די שוואַרצע מענטשן־גייסטער ליגן אַלע
טויט, און די גלייכהייט האָט די פּליגלען איבער אונדז צעשפּרייט".
און די פּרייהייט געטין דערציילט:

און מיט מירטן און מיט בלומען
שיינע אַנגעטאָן;
און מיט יובל מיך געטראָגן
צו דעם העכסטן טראָן...
און איך האָב דעם טראָן באַשטיגן,
פּול מיט גלאַנץ און פּראַכט —
און זיי האָבן מיך אַלס „העכסטע"
איבער זיי געמאַכט.

און דאָס ליד ענדיקט זיך ווי עס האָט זיך אָנגעהויבן: מיט קאָנ־
טראַסטן —

זיסע האָפענונגען מיינע,
כאַנטאַזיען רייך;
צו די כוואַליעס פון די ימים,
זייט איר אַלע גלייך.
שטייגט איר — הרענען מיינע פּרייַדן
ווערט מיין וועלט היים —
היימט איר אָבער אָן צו פאַלן,
אך, מיין שרעק איז גרויס אַזוי"ו.

אַזוי כמעט אין דער זעלביקער שטימונג, אין דעם זעלביקן אופן
קעגנשטעלן קאָנטראַסטן, ענדיקט זיך זיין ליד „ערינערונגען". פריער
דערציילט ער וועגן דעם ווי אַזוי די „לאַכנדע קינדהייט" און די „פאַנ־
טאַסטישע יוגנט" האָבן אים „הויך אין די הימלען פאַרטראָגן" און
דאָרטן אים „ענטזיגלט" זיין גליק:

דאָך איצטער — וואו זיינען די מעכטיקע פליגלען?
וואו זיינען פון לעבן די קוואַלן?
וואו זיינען די טרוימען, וואו זיינען די בילדער,
וואו זיינען די גלענצנדע שטראַלן?

— — — — — — — — — — — — — — —

און מרויעריק שטיי איך און בליק צו די הימלען,
וואָס זיינען מיט וואָלקן פֿאַרצויגן...
אָ לאָכנדע קינדהייט, פֿאַנטאַסטישע יוגנט,
וואו זייט איר, וואו זייט איר פֿאַרפלויגן ? !

אָט־דער מאָטיוו קאָנטראַסטן, פונאַנדערגעוויקלטע „אויסגעטרוימ־טע" זאָונגען זעט מען אין אַלע לידער פון ז׳עם דאָזיקן מין. בולט זעט מען זיי אויך אין אָזעלכע לידער ווי „מוזעס טרער", „דער שטו־מער ענטפער", „דאָס נייגעריקע קינד".

צו דעם סאָרט לידער געהערן אָבער די, וואָס, אין די שפּעטערדיקע יאָרן, האָבן די אימפּרעסיאָניסטן, „די יונגע", זיי געלייקנט ווי אויסגע־טראַכטע און ניט אינטים דורכגעלעבטע לידער. זיי האָבן געלייקנט די פּערזאָניפיקאַציע, די אַלעגאָריע. זיי האָבן די עצם פּערזאָניפיצירונג באַטראַכט ווי אַ צוגעטראַכטע זאַך.

לירישע לידער

פֿרענאָויץ זאָגט זיך שפּעטער ניט אָפּ פון אָט־די „פּאָרגעשטעלטע" לידער, נאָר ער באַוועגט זיך צום „פּשוטערן" ליד. אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן דערגרייכט ער דאָס ריין־לירישע ליד, דאָס ליד פון זינע אינטימע איבערלעבונגען. ווי באַמערקט, ער פֿאַרוואַרפט ניט די „אויסגעטרוימטע" לידער. ער האַלט, אָבער, אַז ער גיט איבער, אייגנטלעך, אַלץ, וואָס ער האָט אָנגעטראָפן אין לעבן. אַזוי קלינגט טאַקע די מאָטאָ צו זיינע ביידע לידער־ביכער (יאָר 1910 און יאָר 1921):

„איך האָב אין די פּעלדער פון לעבן געוואַנדערט,
און האָב פֿאַרטן פּריידן און טרויער געפּונען ;
איך האָב זיי געזאַמלט, אין האַרצן באַהאַלטן,
און — דאָרט פון זיי לידער געשפּונען.

צי וועלן זיי הערצער אין וועלן דערפרייען,
צי וועלן זיי הערצער און זעלן באַטריבן —
איך וויים ניט. איך וויים נאָר : איך האָב מיינע פּערלן
אין פּעלדער פון לעבן געקליבן".

אמת, וואָס ווייטער, האָט ער טאַקע זיינע „פערזן אין פעלדער פון לעבן געקליבן". אָבער ניט בלויז געקליבן האָט ער זיי. ער האָט זיי אויך „אין האַרצן באַהאַלטן, און — דאָרט פון די לידער געשפונען".

די „אויסגעטרוימטע" לידער זיינען געווען אַ מוז אין פרענאָוויצעס צייט. ער האָט ניט איבערגעגעבן פשוט די טאָגטעגלעכע, אינטימע איבערלעבונגען פון אַ פאַרוואָגלטן אימיגראַנט, וואָס איז אין אַמעריקע געוואָרן אַ פראָלעטאַריער. האָט ער זיי פאַרוואַנדלט אין „פאַנטאַזיעס" און זיי אָנגעקליידט אין „זעאונגען", אין אויסגעטרוימטע „קולות", אין אויסטערלישע געשעענישן. אָבער געצויגן האָט אים, אייגנטלעך, צו געפינען דאָס פשוטע וואָרט. און וועג עס בייט זיך זיין לעבן, בייט זיך אויך זיין ליד. בעסער געזאָגט — דעם לידס טעמאַטיק. ער רופט זיך אַליין (אינעם ליד „מיין האַרץ", 1908) — „איך בין נאַטורס אַ פאַנאַגראַף". דאָס דאָזיקע לידּ הייבט זיך אָן שיין אזוי פשוט:

מיין האַרץ, מיין האַרץ, זי טרויערט נאָר,
מיין האַרץ, זי ווייניט אין מיר!
איך האָב קיין טאָג, איך האָב קיין נאַכט,
איך האָב קיין רו פון איר.

זאָגט ער דאָרטן וועגן זיך: „און וואָס מען זינגט אַריין אין מיר, דאָס זינג איך טריי אַרויס". אויב זיין ליד איז שטענדיק „דורכגע־וועבט מיט טרויער", איז עס דערפאַר, וואָס „ווייניען הער איך נאָר", וואָס „וואו איך קום, און וואו איך גיי — איך הער אַ טרויער־קלאַנגן"

צווישן זיין ערשט און צווייט בוך לידער ליגט אַ מהלך. ער זוכט פאַרשיידענע אופנים וויי צו ווערן פשוטער, אייגנפאַכער, ווי אַזוי זיך באַפרייען פון רעטאָריק. און וואָס מער ער באַפרייט זיך פון רעטא־ריק, אַלץ לירישער ווערט ער. און גורם דערצו זיינען געווען ניט איין געשעעניש, נאָר עטלעכע: די שפּעטערדיקע שינויים אין אימיגראַ־טישן לעבן, די נייערע יידישע פּאָעזיע און — זיין אייגן לעבן.

פרענאָוויץ אַליין, ווי דער גאַנצער ראַדיקאַלער עולם בשעתו, איז פשוט עלטער געוואָרן, מער אייגנעסטאַלירט. עס איז פאַר דעם זעלביקן עולם קלאָר געוואָרן דער אמת וועגן דעם „גרויסן יום־הדין". די סאָציאַלע רעוואָלוציע איז דעמאָלט געווען היפשלעך ווייט הינטער די בערג. דער סאָציאַלער פּאָעט האָט ניט פאַרוואָרפן זיינע יוגנט־טרוימען,

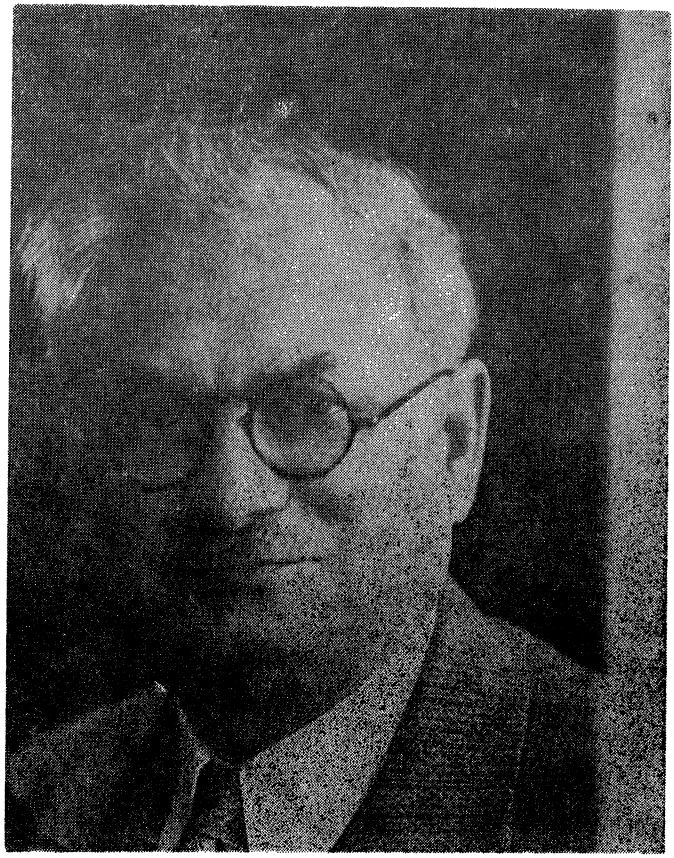

י. ש. פרענאָוויץ — אויף דער עלטער

זיין ראַדיקאַלן אני־מאמין. אָבער דאָס סאָציאַלע ליד האָט אויפגע־ הערט צו זיין אַ מוז ביי יידישע דיכטער. דאָס סאָציאַלע ליד האָט שוין ניט באַדאַרפט העלפן גלייך אַראָפּברענגען די סאָציאַלע רעווואָלוציע. דער דיכטער האָט ניט געמוזט דינען — בלויז און אויסשליסלעך — יענער גרויסער אימבערקערעניש, וואָס דאַרף בפועל־ממש היינט־מאָרגן פירן צום „לעצטן אַנטשיידענעם שטרייט". דער דיכטער האָט זיך געקענט דערלויבן „דיכטן" אויך וועגן אַנדערע זאַכן. דערביי האָט ער זיך ניט באַדאַרפט לירייש פאַרענטפערן פאַרוואָס ער „זינגט" וועגן נאַטור און אַנדערע פערזענלעכע זאַכן בעת עס „ברענט אַ וועלט", בעת דער אַרבעטער־קלאַס טרינקט זיך אין בלוט.

צוזאַמען מיט דעם און אויך ווי אַ פּועל־יוצא דערפון — איז אויפ־ געקומען דער אינדיווידואַליזם אין דער יידישער פּאָעזיע. דאָס איז פאַרגעקומען אַרום דעם יאָר 1907. דאָס האָט געווירקט אויף אָנפאַנגער. דאָס האָט אויך געווירקט אויף די עלטערע סאָציאַלע דיכטער. מען האָט „די דעקאַדענטן" פיינט געהאַט. מען האָט זיי אויסגעלאַכט. גע־ פילט האָט מען אָבער אין זאָך: אין די אָנפאַלן מצד „די דעקאַדענטן" ליגט פאַרבאָרגן א שטיקל אמת. „די דעקאַדענטן" האָבן פריער פאַר אַלץ געלייקנט דאָס „אויסגעטראַכטע", דאָס „צוגעטראַכטע", דאָס „אויסגעטרוימטע" אין ליד. די „פרייהייט" זעט גאָר אויס ווי אַ „קע־ ניגין", זעצט זיך אויפן הויכן זוניקן טראָן „דעס וויסן", באַשטראַלט די פינצטערניש און דערהייבט פונעם „יאָמערטאָל" אַלע געפּיניקטע „מענטשקינדער". זיי האָבן פריער פאַר אַלץ געפּאָדערט: דאָס איינציקע ערלעכע שרייבן איז שרייבן וועגן אייגענע דורכגעלעבטע געשעענישן און שטימונגען. און דאָס האָט געווירקט. דאָס האָט געווירקט אַפילו אויף די, וואָס האָבן זיי פאַרהאַסט. עס איז ווירקלעך זייער אינטערע־ סאַנט: די אויסגעלאַכטע באַאיינפלוסן זייער אָפּט די אָפּלאַכער. דאָס פאָעטישע וואָרט איז געוואָרן, ביסלעכווייז, פרייער. מ'האָט ניט געמוזט זיך פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט סאָציאַלע טעמעס. די גאַנצע יידישע פּאָעזיע האָט זיך אָנגעהויבן באַווען אויפן וועג צו יחידישע מאָטיוון. ווילנדיק־ניט־ווילנדיק האָט דער שטראָם מיטגעריסן אויך די עלטערע דיכטער.

אַחוץ די צוויי נאַרוואָס דער־מאָנטע סיבות אין פרענאַוויצעס אָנט־ ווי־קלונג איז דאָ נאָך אַ דריטע סיבה — זיין פערזענלעך לעבן. דער פריערדיקער קאָנזערוואַטאָר אויף אַ טראַמוויי איז נעוואָרן אַן אָגענט אין

אַ פּאַרזיכערונג־געזעלשאַפט. ער האָט חתונה געהאַט, און זיין לעבן האָט זיך אָנגעהויבן איינשטעלן נאָרמאַל. און דאָ מאַכט זיך אַן אומ־דערוואַרטע געלעגנהייט. ער ווערט אַ מיטגליד אין אַ רעדאַקציע און פאַרבלייבט שוין כל ימיו אַ זשורנאַליסט. די צייטונג, וואו ער איז געווארן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער, האָט נעהייסן „פילאַדעלפיער מאָרגן־צייטונג" (18טער יאַנואַר, 1907 — 7טער אַפּריל, 1907). וועז די צייטונג איז אונטערגעגאַנגען האָט ער זיך פונקט דעמאָלט באַקענט מיט אַב.קאַהאַנען, דעם רעדאַקטאָר פון ניו־יאָרקער „פאָרווערטס". אין דעם שמועס, וואָס קאַהאַן האָט געפירט מיט אים אין פילאַדעלפיער האָטעל „גרין", האָט אים קאַהאַן צוגערעדט ער זאָל שרייבן פאַרן „פאָרווערטס": „שרייבט פאַר אונדז ברירו, און אין יעדן בריוו שרייבט אייערע איינדרוקן: וועגן אַ שפּיטאָל, אַ פּאַרק, אַ שטעטל, וואו די קוילנ־גרייבער וואוינען, וועגן דער מינץ וכו'."

ניט אַלע זאַכן, וואָס פרענאַוויץ האָט געשריבן פאַרן „פאָרווערטס", זיינען געווען ראוי פאַר אַ בוך. ער האָט, אָבער, אויסגעקליבן די בע־סערע און זיי אָפּגעדרוקט אין צווייטן בוך, וואָס דער פרענאַוויץ יוביליי־קאָמיטעט האָט אין 1921 אַרויסגעגעבן לכבוד זיין 50־יאָריקן געבוירנ־טאָג. ווי דערמאָנט — דער ערשטער באַנד באַשטייט פון לידער. דער צווייטער באַנד — „פון לעבן" — האָט צוויי טיילן. דער ערשטער טייל: „שילדערונגען, בילדער און סצענקעס"; און דער צווייטער טייל — „אומעטיקע שמייכלען". איצט רופן מיר עס — קינסטלערישער רע־פּאָרטאַזש. טייל זאָכן קען מען פאַרעכענען פאַר דערציילונגען.

אויף דעם דאָזיקן בוך פראָצו לוינט זיך אָפּשטעלן צוליב אַ וויכ־טיקן טעם. אין פרענאַוויצעס פּאָעזיע האָט די רעטאָריק אָנגעהויבן ביסלעכווייז פאַרשווינדן. עס באַווייזן זיך וואָכ עפּטער יחידישע מא־טיוון. אָבער זיין פּראָזע איז דורך און דורך סאָציאַל. ער האָט אָנ־געהויבן שרייבן פּראָזע, מן־הסתם, אין יאָר 1908. אָבער זיין בוך פּראָזע איז ארויס אין 1921. די גרעסטע צאָל לידער, וואָס זיינען אַריין אין זיין ערשט ביכל (1908) איז שוין געווען אָנגעשריבן. אָט־די פאַר פונקטן איז אינטערעסאַנט אַרויסצובערענגען. די עלטערע דיכטער, דורכגענומען ביסלעכווייז מיט אינדיווידואַליסטישע מאָטיוון, האָבן זיך באַוועגט צום יחידישן לייד. אין דער זעלבער צייט, האָבן זיי אָפּגע־האַרפן זייער פריערדיקע נאַיוווקייטן — אָט־אָט מארגן קומט־אַן די סאָציאַלע רעוואָלוציע. זיי האָבן, אָבער, קיינמאָל ניט אויפגעהערט טראַכטן אין סאָציאַלע, אין געזעלשאַפטלעכע טערמינען..

פֿרענאָוויץ האָט זיך בשום אופן ניט אָפּגעזאָגט פון זיינע סאָציאַלע לידער. ער האָט כּמעט אַלע סאָציאַלע לידער פון ערשטן בוך אַרײַנגענומען אין צווייטן בוך, וואָס איז אַרויס, ווי מיר ווייסן, מיט 11 יאָר שפּעטער. ער האָט אין דער שפּעטערדיקער זאַמלונג ניט אַרײַנגענומען געוויסע לידער פון דער ערשטער זאַמלונג. איז עס געווען בלויז צוליב דעם, וואָס די לידער האָט ער געהאַלטן פֿאַר שוואַכע. אָבער ניט דערפֿאַר, וואָס טייל זיינען סאָציאַלע לידער. די 21 לידער אין בוך „געדיכטע" (1910), וואָס זיינען ניט אַריין אין בוך „לידער" (1921), האָט ער פֿאַרברענט, מן־הסתם, מחמת דריי סיבות. די ערשטע סיבה איז אפשר — די „אויסגעטראַכטע" מליצה („די פֿאַרפֿאַלגטע", ז׳ 34; „מוזעס טרער", ז׳ 44; „אין דולהויז", ז׳ 56; „דער מענטש", ז׳ 67; „די יונגע שיפער", ז׳ 60; „אַ גליק", ז׳ 113; „וואו די בלומען בליען", ז׳ 136). אַזוי איז, למשל, דאָס ליד:

אין דולהויז

דאָ הערט מען דעם אומגליקס פֿאַרביטערטסטע טרערן,
דאָ פֿלאַקערט דער שמערץ, ווי מיט טויזנטער פֿלאַמען;
דאָ קומען זיך אימער, און אייביק צוזאַמען,
פֿיל זיפצנהע הערצער, און קרעכצנדע זעלן!

דאָ שפּריצן פֿאָנטאַנען פון אימה, פון שרעקן,
דאָ וואַנדלען פֿאַרחלומטע טרויער־געשטאַלטן,
וואָס קענען די מעכטיקסטע פֿעלזן צעשפּאַלטן
און לאַכנדע הימלען מיט טרויער באַדעקן.

(„געדיכטע", ז׳ 56)

די צווייטע סיבה איז, מן־הסתם, די דייטשמערישקייט, וואָס ער האָט ניט געקענט אויסרייניקן אין געוויסע לידער. ס׳איז כּדאַי פֿאַרגלייכן די לידער אין די צווי זאַמלונגען. מען זעט ווי אַזוי ער האָט געשטרעבט באַזייטיקן אַלע דייטשמעריזמען. און דאָס איז אייגנטלעך געווען דער גאַנג מיט דער צייט. דער יידיש אין אַמעריקע האָט זיך דאָך זייער שטאַרק געביטן במשך דעם צווייטן צענדלינג היינטיקן יאָרהונדערט. און די גורמים זיינען טאַקע געווען — די „דעקאַדענטן" און דער אויפקומענדיקער יידישיזם. ניט שווער איז פֿרענאָוויצן גע־

וועָן צו פֿאַרבייטן „די זאָגע פּלאַמט" אויף „די זון — זי פּלאַמט", למשל, אין דעם ליד „די אומשולדיקע מערדערין"; „איך בין זאָ מיד" אויף „און איך בין מיד"; „די מוטער ערד האָט זיי זאָ צאַרט געהאָדעוועט" אויף „די מוטער ערד האָט זיי מיט פּרייד געהאָדעוועט" אאַז"וו. שוועָר איז אים, אָבער, געווען איבערַארבעטן אַ שורה, וואו דאָס דייטשמעריש וואָרט איז געווען דער גראַם; דערפֿאַר, איז מעגלעך, האָט ער אַזעל־כע לידער פון זיין ערשט בוך ניט אַרייַנגענומען אין זיין צווייט בוך. דאָס ליד „מאַי" אין בוך „געדיכטע" (ז' 32) איז, מן־הסתם, ניט אַריין אין צווייטן בוך מחמת דעם וואָרט „זעגען":

חייל די שנייען, קעלט און רעגן
זיינען שוין פֿאַרביי,
און בעקומען איז מיט זעגן
אונדזער לבֿער מאַי.

דאָס ליד „אַ יוגנט פֿאַנטאַזיע" (ז' 105) איז ניט אַריין אינעם צווייטן בוך, מן־הסתם, מחמת דעם וואָרט „וואַגגען" (באקן):

ליבלעך וייַנען דייַנע וואַגגען,
און פֿאַרהיימלט איז דיין בליק;
אין דיין האַרצל הער איך קלאַנגען,
ווי פון הימלשע מוזיק.

דעם זעלביקן גורל האָט געהאַט דאָס ליד „דער נייַער פּסח", אפשר טאַקע צוליבן פּריער־דערמאָנטן וואָרט „זעגען":

אַלע מיט די שענסטע בלומען,
וועלן לויפֿן אים אַנטקעגן,
און אים ברענגען פּרייהייטס זעגן...

די דריטע גרופּע לידער אין ערשטן ביכל, וואָס ער האָט ניט אַרייַנ־געמומען אין צווייטן ביכל, זיינען עטלעכע הומאָריסטישע לידער. פּרע־נאָויצן איז הומאָר ניט געווען פּרעמד. אַ סך לידער זיינע און אויך פֿראָזע־שטיק זיינען דורכגענומען מיט אַ דינעם הויך הומאָר. ער איז

אין זיי אויך שטיפעריש. און ער האָט טאַקע געשריבן אויך הומאָריס־טישע לידער. ווי למשל, „צו זיין ליבן נאָמען", „די הייליקע, מיין צוואה", „זי" (זז" 235־247 — בוך „לידער"). אויך הומאָריסטישע פּראָזע האָט ער געשריבן. דאָך אַזעלכע לידער ווי „אַ זומערנאַכט" (אין ניו־יאָרקער טענעמענט־הויז) — אַ ליד וועגן אַ קליין וואָנצעלע — האָט אים זיכער אויסגעזען שפּעטער צו־וואולגאַר. און וואָס־וואָס, קיין וואולגאַרער מענטש איז ער קיינמאָל ניט געווען. און די לידער „דער לאַיִף־אינשורענס אַגענט", „חזנים־לידער" און מכות געדאַנקען (זז" 181־182 אין „געדיכטע"), האָט ער זיכער באַטראַכט פּאַר ניט־געראָטענע. אויך מיט די פּריי איבערזעצונגען פון היינע איז ער, מן־הסתּם, געווען אומצופרידן. אויך זיי האָט ער ניט איבערגעדרוקט אין זיין צווייט בוך „לידער".

ווי מיר זעען, איז פּרענאָוויץ טאַקע געווען דורכגענומען מיטן לירישׂ־אינדיווידועלן ליד, אונטער די „דעקאַדענטישע" השפּעות. דאָך האָט ער ניט פאַרוואָרפן זייַנע סאָציאַלע לידער. אויב ער האָט געוואָלט פאַרגעסן עטלעכע פּריערדיקע לידער — חזרן מיר איבער — האָט ער עס געטאָן מחמת דעם, וואָס ער איז מיט זיי שפּעטער ניט געווען צופרידן.

דער וועג צום יחידישן ליד

אינטערעסאַנט איז זיך צוצוקוקן צום וועג, וואָס האָט פּרענאָוויצן געפּירט צום יחידישן־לירישן ליד. נאָך זיין נאַטור נאָך איז ער סיי־ווי געווען געניגט צו אינדיווידואַליסטישער ליריק. ער איז געווען יחידיש און סענטימענטאַל. ווי מיר האָבן עס פריער געזען, האָט דאָס לעבן אין אַמעריקע צוגעגרייט פאַר אים דאָס סאָציאַלע ליד. ווי נאָר עס זיי־נען צוגעקומען השפּעות און ענדערונגען אין זיין לעבן און אין דעם אָרום, האָט ער זיך אָנגעהויבן נייגן צום פּערזענלעכן ליד. אָבער דער פּראָצעס איז ניט געווען אַזאַ אייגפאַכער. — ניט נאָר ביי פּרע־נאָוויצן, נאָר ביי מערסטע סאָציאַלע פּאָעטן, וואָס האָבן בייגעוואוינט דעם אויפקום פון די פאַרשיידענע מינים „דעקאַדענטן".

פּרענאָוויץ האָט אין זיין צווייט בוך לידער ניט אַריינגענומען 21 לידער פון ערשטן ביכל. ער האָט אָבער אין זיין צווייט בוך נייַע 47 לידער. איז אינטערעסאַנט — אַלע 47 נייַע לידער ברענגען אים צוריק

צום שורש, צוריק צו יענע מאַטיוון אַדער קאָנטראַסטן, וואָס האָבן אים געמאַטערט נאָך אין דער יוגנט. דאָס קאָנקרעטע סאָציאַלע ליד טרעט אָפּ. אויף זיין פּלאַץ קומט אויף ביסלעכווייז אַ מין הומאַניטאַרי־שער מאָטיוו. בלויז עטלעכע לידער זיינען שארף סאָציאַל, ציל־באַ־וואוסט סאָציאַל. דאָס איז די סאַטירע „מיין צוואה". ער וועט איבער־לאָזן די מיליאָנערן בירושה זיין גאַנץ פאַרמעגן: דעם „אָך" און „וויי", דעם „צער" און „דלות", דעם „ווייטיק", די „עלנט", די „זיפצן" און „טרערן". אויך אין דער אָפּטיילונג „קייטן און פרייהייט־קלאַנגען" (אַזאַ אָפּטיילונג איז אויך פאַראַן אין זיין ערשט ביכל „געדיכטע") גע־פינען מיר בלויז צוויי נייע פרייהייט־לידער. איין ליד איז — „איך זע זי אין חלום" (ז׳ 214). ער גיט דאַרטן איבער וויי די באַפרייטע „געטין פון פרייהייט" קומט „מיט מעכטיקע פליגלען צעשפרייט, און ווערט פון פיל מחנות מלאכים און יובלען־געזאַנגען באַגלייט". ער גיט דאָרט אויך איבער אַן אַנדער חלום — „ווי זי וואַנדערט מיט לאַנגזאַמע טריט; איר האַרץ איז צעריסן, צעבלוטיקט, די פליגלען — אין קייטן געשמידט". אויף איר רוף: „צעריסט מיינע קייטן אויף מיר", ענטפער דער דיכטער: „עס וואַנדערן פעלקער מיט לאַנגזאַמע טריט... זיי זיינען אַליין נאָך אין קייטן געשמידט!". דאָס צווייטע ליד ציטירן מיר אין גאַנצן. עס באַשטעטיקט אַפילו אונדזער באַהויפ־טונג וועגן זיין פאַרוואַנדלען דאָס שארף־סאָציאַלע ליד אין אַ בלויז הומאַניטאַרישן מאָטיוו:

שוין לאַנג

שוין לאַנג פון פרייהייט ניט געזונגען,
שוין לאַנג פון פרייהייט ניט געטראַכט;
עס האָט דאָס לעבן זי פאַרלאַכט,
עס האָט זיין שטורעם זי פאַרקלונגען..

דאָך פלוצלונג האָב איך זי ערבליקט —
אין טרוים איז זי צו מיר געקומען,
און האָב פיל שיינע, רייכע בלומען
ביי זיך פון האַרצן אויסגעפליקט.

און העל געקלונגען האָט איר קול:
„גיב איבער מיינע קינדער בלומען,
איך קען צו זיי נאָך איצט ניט קומען,
דאָך קומען וועל איך נאָך אַמאָל...“ (ז׳ 216)

אין דעם צווייטן בוך „לידער“ זיינען דאָ נאָך עטלעכע נייע סאָציאַלע לידער. זיי זיינען טאָקע סאָציאַלע. אָבער זייער כאַראַקטער איז ניט אַזאַ, וואָס פּאַסט זיך אַרײַן אין דער אָפּטיילונג „קייטן און פּרייהייט־קלאַנגען“. זייער טעמע איז שוין ניט אַזוי פּאַרשפּיצט. מען וואָלט זיי געקענט גרינג מצרף זיין צו אַלגעמיינע לידער פון אַ „מענטשנפּריינד“. אַזוי, למשל, איז דאָס ליד „אויך אין די הימלען“. דער דיכטער דער־ציילט אונדז ווי אַזוי „די שוואַרצע נאַכט“ קומט הערשן, וועו די זון מאַרלאָזט „איר שיינעם הימל־טראָן“. די שטערן אין הימל — „ווי מענטשן זיינען זיי . . .“ זיי טראָגן אין זיך דעם גורל פון מענטשן:

בלויז עטלעכע נאָר גלענצן
אויך דאָרטן אין דער הויך —
די אַנדערע מיליאָנען —
ווי אומעטיק און בלייך!.. (ז׳ 102)

אַזוי איז אויך דאָס ליד „זיין זיגעס־ליד“. דער דיכטער גיט אונדז איבער ווי:

ווי הער הימל זיפצט, עס קרעכצט די ערד,
די מענטשהייט שוואַך און מיד!
און ס׳שוועבט דער גייסט פון בלוט און מאַרד,
און זיגעס — זיין זיגעס־ליד (ז׳ 103)

פון זעלביקן שניט איז אויך דאָס ליד „אין די גאַסן ביינאַכט“. דער דיכטער דערציילט אונדז ווי אַזוי ער וואַנדערט אַרום „געטריבן פון עלנט און נויט“, געיאָגט פון די וועלפישע ווינטן, און ווי אַזוי שאָטנס קומען אים אַנטקעגן. אָט איז אַ וואַנדערער, וואָס „גייט ווי אין דרייען געבויגן, זון ציטערט און שוידערט פון קעלט“. אויף דעם דיכ־טערס אַ פראַגע „וואָס טרייבט דיך אַרום דאָ ביינאַכט?“ — ענטפערט ער „צו לאַנג צו דערציילן, און וואַנדלט אַוועק זיך פאַרטראַכט“. און

אָט איז „אַ מיידל — כמעט נאָך אַ קינד", וואָס „שמייכלט מיט „ליבע" און רעדט נאָר פון לוסט — און גאָט! יעדער שמייכל צעלעכערט מיין ברוסט". (ז' 96).

אָבער דאָס רוב צוגעקומענע מאָטיוון אין באַנד „לידער" געהערן צו אַנדערע טעמעס. אמת, דאָ און דאָרטן דערזעען מיר דעם סאָציאַלן פּאָעט. די נאָרוואָס־דערמאָנטע דריי לידער האָבן מיר געפונען אין דער אָפּטיילונג „שאָטנס". דאָך זיינען פאַראַן דאָרט נייע לידער, וואָס זייער טעמע איז געוועזדט צום „אַמאָל". ער קען דעם פרילינג, דערציילט דער פּאָעט, „ער איז מיר ניט ניי, ער האָט אויך אַמאָל מיט די בלומען פון מאַי, און זיסע געזאַנגען, מיין קינדהייט געפאַנגען — מיט פריידן מיין יוגנט געברענט!" „דאָך איצטער... — ענדיקט דער פּאָעט — מיך רייצט ניט זיין בארג און זיין טאָל — מיין פרילינג איז דער אַמאָל!..." („איך קען אים" ז' 96). און אָטאָ־די שאָטן־שטימונג — „פרילינג־בלומען אין מיין הארצן? — שוין פאַרגאַנגען יענע פראַכט!" — אָטאָ־די שטימונג כאָפּט אַרום כמעט אַלע נייע לידער.

נאָך מער צוגעקומענע לידער מיט דער זעלביקער שטימונג טרעפן מיר אין דער אָפּטיילונג „יוגנט־לידער". דאָס זיינען ס'רוב ליבע־לידער. זייערע מאָטיוון זיינען: בענקשאַפט, באַדויער, שטילע פאַרדראָסן, לי־בע־ווייטיקן אאַז"ו.

אָבער מער צוגעקומענע לידער אין דעם דאָזיקן נייעם באַנד גע־פינען זיך אין דער אָפּטיילונג „אין פעלד און וואַלד". אין די דאָזיקע לידער איז כמעט ווי ניטאָ דער ספעציפיש־סאָציאַלער מאָטיוו. שטאָט דעם פאַרנעמט זיך אין זיי דער פּאָעט מיט אַלגעמיינע מענטשלעכע יסורים. ער רופט אָן די אָפּטיילונג „אין פעלד און וואַלד". אָבער מאָ־לעריי — פעלד־ און וואַלד־מאָלעריי — וועט מען דאָרטן ניט געפינען. דאָרטן זיינען דאָ בלויז געדאַנקען, רעיונות, וואָס האָבן אַ דירעקטן שייכות מיט אונדזער לעבן. אין איטלעכן ליד איז פאַראַן אַ מיין, אַ משל, אַ וואונטש וועגן אַן ענלעכער זאַך אָדער געשעעניש אין אונדזער לעבן. פעלד און וואַלד זיינען ביי אים פאַרמענטשלעכט. ער זעט דאָרטן די זעלביקע טראָגעדיעס, וואָס אין דער מענטשלעכער וועלט. ער נעמט די נאַטור פאַר אַ מצמע כדי דאָס ארויסצוברענגען. פאַרוואָס וועגדט ער זיך צו דער נאַטור? ער גלויבט: די שיינע נאַטור איז אַ שיינע טעמע פאַר שיינער פּאָעזיע. די ווערטער וועגן נאַטור־דערשיינונגען זיינען פּאָעטישע ווערטער. אָבער מער ווי אַלץ וועגדט ער זיך צו דער נאַטור

כדי אויסצודריקן זיינע געדאַנקען וועגן מענטשלעכע יסורים. ער ווּיל אונדז ווייזן יסורים אין אַן אויסערגעווייניקלעך שיינער וועלט. און די נאַטור וויקלט פאַר אים פּינאַנדער די דאָזיקע מעגלעכקייט. חוץ דעם אַלעם, אַלע סאָציאַלע פאָעטן, פּרענאָוויצן אריינגערעכנט, האָבן געהאַט די דאָזיקע אַלטע טראַדיציע — פּערזאָניפיצירן סאָציאַלע כוחות און קאַמפן אין נאַטור־כוחות אין נאַטור־דערשיינונגען. אַזוי באַוועגן זיך פּרענאָויצעס מערסטע נייע מאָטיוון צו אַלגעמיינע מאָטיוון. אין דער זעלביקער צייט — צו דערינערונגען וועגן זיינע קינדערשע יאָרן. דער־מאָלט האָבן אים באַוועלטיקט די אורשפּרינגלעכע, נאַיוועע באַגריפן אין געפילן: — גליק און ליידן, פּינצטערניש און ליכט, דאָס גרויזאַמע און מילדע, אמת און שקר אאַז"וו. אַזוי נאָך איז זיין פּאָעזיע געוואָרן פּערזאָניפיצירט, פאַרמענטשלעכט. וועגן ער דערציילט, למשל, וועגן אַ רויז אין קאַלטן האַרבסט, שרייבט ער איר צו מענטשלעכע אייגנשאַפטן:

זי שטייט און קוקט אַרום זיך שטיל,
און מורמלט מיט אַ ווייך־געפיל:
אין מאַי צו זיין אַ גרעזל בלויז
איז בעסער ווי אין הערבסט אַ רויז.

(„אין הערבסט", ז' 20)

אין זיין ליד „דער צפון־שטורעם" (ז' 18) פאַרמענטשלעכט ער דעם שטורעם אַזוי:

עס שטורעמט דער שטורעם, ער ברויזט,
ער קען ניט פאַרטראָגן דעם מאַי;
ער בעקט נאָך זיין היים, וואו ער האָט
געהערשט אַזוי מעכטיק און פריי!

ער בענקט נאָך די אייזבערג, די פּרעסט,
נאָך ווינטן, נאָך אייביקן שניי,
און עגדלעך געשטאַלטן איז ער
פון אומעט, פון עלנט און ווייַ...

צווייַ ליליעס (אין ליד „די טראַגעדיע אין טאָל" ז' 23) זענען ביי

אים אויס ווי צווייַ צאַרטע שוועסטערלעך. זייער חברטע, „אַ צאַרטע רויז", האָט פאַרלאָרן איר לעבן בייגאַכט. און די צווייַ

. . . שטייען פאַראומערט, פאַרטרויערט, פאַרטראַכט
די ליבלעכע בלימעלעך צווייַ ;
דער טויט פון דער יונגינקער, צערטלעכער רויז
פאַרשאַפט זיי פיל טרויער און וויי ;
און ס'וואַנדערן ווינטן אַרום אויף די בערג
און וואַרפן אַ שטיין נאָך אַ שטיין...
די בלימעלעך ציטערן, טוליען זיך צו
און — ס'הערט זיך אַ שטילער געוויין...

אין ליד „אַ ווינטל טראָגט אַ בלום" (ז' 24) איז די פאַרמענטשלעכונג זייער בולט. דער גאָלדענער שטראַל, דער ווינט און די רויז פירן זיך אויף ווי פשוטע בשר־ודמס. דאָס פאַרליבטע ווינטל איז געקומען „פרי אין פעלד זיין ליבסטע זען". האָט ער באַמערקט ווי דער גאָלדענער שטראַל, וואָס האָט זיין ליבסטע, די רויז, מיט צערטלעכקייט געגלעט . . .

. . . האָט זי צו זיך געדריקט,
זאָן צאַרט געקושט, געגלעט,
און זי, די בלום, איז שטיל געווען,
זאָן האָט קיין וואָרט נערעדט . . .

און זי האָט פרעי, מיט פרייד און גליק,
אַנטבלויזט איר שיינע ברוסט
פאַר אים, דעם שטראַל, וואָס האָט אין איר
געווקט די ליבע־לוסט . . .

דער אייפערזיכטיקער ווינט טייט זיין געליבטע:

דאָך ווינט זיין האַרץ אויף איר אַצינד
זאָן איז באַטריבט און בייז ;
ער זיפצט, ער ווינט און זוכט אין טאָל
אַ קבר פאַר זיין רויז . . .

דאָס איז געווען פּרענאָוויצעס גאַנג — פון סאָציאַלן צו אַלגעמיינעם, און שפּעטער צום אינדיווידואַליסטישן, פּערזענלעכן ליד. אין אַ סך פּרטים איז דאָס ביי אים געווען אַן אומבאַוואוסטזיניקע אַנטוויקלונג. און ניט נאָר ביי אים. נאָר כמעט ביי אַלע סאָציאַליסטן, ווָאס האָבן נאָך געשריבן ביז דער טיפּער עלטער. ווי דערמאָנט פריער, ווילנדיק ניט ווילנדיק — די שינויים אין אימיגראַנטישן לעבן, ווי אויך דאָס אויפגייענדיקע פּערזענלעכע ליד בכלל, האָבן געווירקט אויף זייער וויי־טערדיקער פּאָעטישער אנטוויקלונג וואָס שייך דעם טעמאָטישן מאַטעריאַל.

פּרענאָוויץ האָט במשך יאָרן זיך דערנעענטערט צום מאָטיוו, וואָס האָט אין אים געלעבט פון טאָמע אָנהייב אָן — דעם פּערזענלעכן מאָטיוו, סענטימענטאַל אויסגעדריקט. אָבער זיין סאָציאַליסטישן אני־מאמין האָט ער ניט פאַרוואָרפן. ער איז געווען דערמיט פאָרבונדן מיט לייב און לעבן.

די רייד, וואָס מען הערט ביי יובילייען, טראָגן אין זיך גוזמא, מליצה און לויב. אָבער דאָס איז ניט חל געווען אויף די מענטשן, וואָס האָבן ביי אַ געלעגנהייט, ביי אַ יובילי, געלויבט פּרענאָוויצן. דער שרייבער פון די שורות געדענקט פּרענאָוויצעס 50־יאָריקן יובילי, וואָס די אַרבעטער־באַוועגונג אין פילאַדעלפיע האָט איינגעאָרדנט, אין 1921. ער געדענקט די אַלגעמיינע שטימונג, און די באַציאונג צום יובילאַר. געראָטן איז געווען ב. וולאָדעק, דער טאָגסטמייסטער פון באַנקעט:

„י. ש. פּרענאָוויצעס יובילעאום־באַנקעט — אַ גאָרטן פון לעבעדיקע בלומען און אויפריכטיק־האַרציקע שטימונג".

„געגאָסע פּרענאָוויץ איז ניט ווי אַנדערע שרייבער ביי וועמען דאָס שרייבן איז אַ פּראָפעסיע און אויסער דעם האָבן זיי קיין זאַך ניט וואָס צו טאָן. ביי אים איז רעכט פאַרברענגען דעם אָוונט ביי אַן אַרבעטער־מיטינג און זיצן ביז פאַרטאָג און שרייבן, אָדער שרייבן ביז אין פרי־מאָרגן און אויפשטיין פאַרטאָג צו גיין ערגעץ אויף אַ פּיקעט־ליין אין צייט פון אַ סטרייק. דאָס איז זיין לעבן". („פאָרווערטס", דעם 17טן מאַי, 1921).

אַ קלאָרן באַריף וועגן פּרענאָוויצעס צוגעבונדנקייט צו דער אַר־בעטער־באַוועגונג גיט אונדז ש. יאַנאָווסקי, זיין אַמאָליקער רעדאַק־טאָר בעת פּרענאָוויץ האָט געדרוקט לידער אין דער „פּרייער אַרבייטער שטימע". שרייבט ש. יאַנאָווסקי אין דער „גערעכטיקייט", וואָס ער האָט שפּעטער רעדאַקטירט:

„די אַרגאַניזירטע און אויפגעקלערטע אַרבעטערשאַפט אין פילאַ־
דעלפיע האָט מיט פולן רעכט דעם יובילעאום פון פרענאָוויץ פאַר איר
יום־טוב. מיר ווייסן ניט פון קיין שרייבער, פון כלל־טוער אין פי־
לאַדעלפיע, וועלכער זאָל האָבן געאַרבעט מער געטריי און מיט מער
איבערגעבנקייט וויַ גענאָסע (גענאָסע) פרענאָוויץ. מיר זיינען זיכער, אַז די
פילאַדעלפיער אַרבעטערשאַפט האָט דורך דיזער פייערונג געפילט זיך
אמת גליקלעך צו קענען אויסדריקן צום אַלטן, אָבער נאָך אימער
יונגן פאָעט, שרייבער, אַרגאַניזאַטאָר פרענאָוויץ איר העכסטע אנער־
קענונג צו אים".

און פילאַדעלפיע האָט דעמאָלט טאַקע געפֿרוועט אַ גרויסן יוב־
טוב. ניט געווען קיין אײַן וויכטיקע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט
ניט באַגריסט פרענאָוויצן: די פאַראײניקטע ייִדישע געווערקשאַפטן,
די אַמאַלגאַמייטעד (יוסף שלאָסבערג), דער אַרבעטער־רינג, דער פּיפלס
רעליף צענטראַלע אַרגאַניזאַציע פון סאָציאַליסטישע צווייגן, אַלע ייִדי־
שע יוניאָנס אין פילאַדעלפיע אאַז"ו.

מיר האָבן באַטאָנט זייַן אַקטיווע אַרבעט אין דער אַרבעטער־באַ־
ווענונג, כדי אַנצוואוויזן אויף דעם מאָדנעם פאַקט: בעת ער איז געווען
ווי אַ זשורנאַליסט און כלל־טוער טעטיק געזעלשאַפטלעך, אין קאָד
פון געזעלשאַפטלעכן לעבן, בעסער געזאָגט — דער צענטער פון גע־
זעלשאַפטלעכן לעבן אין דער פילאַדעלפיער אַרבעטער־באַוועגונג, איז
ער אין יענער צייט געווען שטאַרק געניגט צו יחידישע מאַטיוון. ווי
מיר האָבן עס פריער אָנגעוויזן — ער איז געווען אויפן וועג צו זיך,
צו זיין גאָר אַמאָליקן „איך", צו די ערשטע שטימונגען זיינע וועז ער
האָט אָנגעהויבן שרייבן.

די אַלגעמיינע אינפלוטן אין דער פאָעזיע האָבן אַלעמען געעפנט
ד' וועגן צום פערזענלעכן ליד. אויך — דער סאָרשוואונדענער איסור
אויף יחידישע מאַטיוון. אָבער מער ווי אַלץ — זיין פערזענלעך לעבן
האָט גורם געווען זיין צוריקקערן זיך צו אינדיווידואַליסטישע שטי־
מונגען. נאָך פיר יאָר שווער קראַנק זיין, שטאַרבט אים זיין פרוי.
דאָס ווירקט דערשיטערנדיק אויף דעם סענטימענטאַלן פרענאָוויצן.
זיין ווייטערדיק לעבן האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אמתן גיהנום. און
ס'האָט געדויערט יאָרן ביז ער האָט זיך באַפרייט פון דעם דאָזיקן קא־
שמאַר.

דעם 26סטן מערץ, 1932 ציט ער זיך אַריבער קיין ניו־יאָרק.

ער ווערט דער רעדאַקטאָר פון דער טעאַטער־זייט אין „פאַרווערטס". און פון דעמאָלט אָן ביזן טאָג פון זיין טויט, מיט זעקס יאָר שפּעטער, לעבט ער גלייקלעך אין דער ליבלעכער אַטמאָספער פון זיין דריטער פרוי — דער פּריוואַטדיקער העלען מולמאַן.

די לידער, וואָס ער דרוקט אין יענער צייט, זיינען אַלגעמיינע הומאַניטאַרע לידער. זיי זיינען דורכגעווייקט מיט טרויער און טרערן, מיט אַ סאָציאַלן רמז. זיי זיינען אָבער אַלץ פּערזענלעכע לידער. צו יענער צייט געהערן אויך זיינע לידער: די אויטאָביאָגראַפישע פּאָעמע „שטויב" („די פּעדער", 1937), די סאַטירע „דער צדיק אין גיהנום" (זועגן ר' דוד שמעלצער — „ניו־יאָרקער וואָכנבלאַט", דעם 23סטן סעפּטעמבער, 1938). די אַלגעמיינע לידער זיינען אפשר זייער רייפּסטע לידער, פריי פון דער אַמאָליקער רעטאָריק, פון די אויסגעטראַכטע, „אויסגעדיכטעטע" זאָאונגען. זיי זיינען קלאָר, קאָנצענטרירט, גאַנץ און שטימונגפול:

וואו איך גיי — חלומות,
שוין לאַנג, שוין לאַנג פאַרגעסענע;
וואו איך וואַנדער — שמות,
פון צייט שוין לאַנג צעפרעסענע,

אויף באַרג און טאָל, אַוואו איך קום
טראָגן שטורעמס זיי אַרום,
און ס׳דוכט מיר, אַז איך הער פון זיי
אַ שטומען קרעכץ אַ ווייגעשריי

וואו איך גיי — חלומות,
פון פּרייד אַמאָל געשפּונענע;
וואו איך וואַנדער — שמות,
פון לעבנס־בוך אַנטרונענע,

צעטריקנט ליגן זיי צעשפּרייט
פון בייזן שיקזאָל באַך באַגלייט
וואו פון דעם גרויסן וועלט־פּיין
אַ, ווען וועט זייער קבורה זיין?!

(„ווען?", „פּרייע אַרבייטער שטימע", אַפּריל 1932)

אין אַ געגנס ווייט פאַרוואָרפן,
צווישן דערנער, פעלז און שטיין,
שטייט אַ ליליע, קוקט צום הימל,
און זי מורמלט מיט געוויין.

איינזאַם בין איך דאָ געבאָרן,
און מיין מזל — גאָט, ווי שווער,
האָב קיין פריינד ניט, האָב קיין חבר
זיך צו טיילן מיט אַ טרער.

שטענדיק בין איך דאָ פאַראיינזאַמט,
און מיך דריקט אַ שווער געמיט;
אָפטמאָל פליט פאַרביי אַ פויגל,
הער אַמאָל אַ חיהס טריט.

זע אַמאָל אַ הונט דאָ קומען,
און אויך ער לויפט באַלד אַוועק;
הער דאָ ביזע ווינטן פייפן,
וואַחפן אָן אויף מיר אַ שרעק.

דאָך, איך וויין ניט אויף מיין שיקזאַל,
גאָט, איך קלאָג זיך ניט פאַר דיר;
כ׳דאַנק דיר, בורא, פאַר די גנאָדן,
וואָס דו האָסט געטאָן פאַר מיר.

איין זאַך נאָר, אָ גאָט, פאַרלאַנג איך:
היט מיך אויס פון צער און שאַנד —
זאָל איך קיינמאָל ניט באַרירט זיין
פון אַ מענטשן־האַנט...

(„אַ תפילה" — „פרייע אַרבייטער שטימע")

אויך דער סאָציאַלער רמז לויפט דורך דורך די לידער מיט אַל־געמיינע באַטראַכטונגען. אין זיין ליד „שטורעם" (שיקאַגאָ", יאַנואַר 1938) רעדט ער:

וינטן בייזע, שטורעמס ווילדע
קומען פון דער צוקונפט וויט —
רייסן ביימער, וואַך, פאַרזייען
זריעה פון אַ נייער צייט...

אַזוי איז אויך דאָס מרה־שחורה־ליד „דער חלום פון דעמב". דער דיכטער פרעגט דעם דעמב פאַרוואָס ער איז אַזוי פאַראומערט, בעת „עס זינגט די וועלט". און ער הערט ווי דער בוים ענטפערט:

איך האָב אַ שוואַרצן טרויס:
געקומען איז אַ בייזער גייסט
מיט האַק און זעג אין וואַלד בייגאַסט,
און האָט פון אונדז, די ביימער דאָ,
ארונות פאַר דער וועלט געמאַכט.

צוזאַמען מיט שטימונגען ווערט בולט ווידער אויך זיין נטיה צו סענטימענטאַלקייט — שטיל, איינגעהאַלטן. „די צוויי וואַנדערער" איז אַ פּערזענלעך, אַן אויטאָביאָגראַפיש ליד, געשריבן אין די ביטערסטע מינוטן פון זיין לעבן וועז ער טרעפט זיך אָן מיט אַ „מיטפילנדיקע זעל":

עס וואַנדערן נשמות צוויי
אין ווילדן וואַלד אַרום;
איינע — פון אַ צאַרטן קוש,
די צווייטע — פון אַ בלום.

זיי וואַנדערן אין וואַלד אַרום,
און זיפצן, זיפצן שווער,
און יעדערע באַזונדער לאָזט
אַרויס אַ הייסע טרער.

זיי וואַנדערן פאַראומערט, שטיל,
אין וואַלד פון אָרט צו אָרט;
זיי קוקן זיך מיט טרויער אָן,
אָבער, ריידן ניט קיין וואָרט.

אָבער זיינע אויסשליסלעך פּערזענלעכע לידער, ממש פּריוואַט־יחידישע לידער, האָט ער קיינמאָל ניט פּאַרעפנטלעכט. דאָס איז אַ סעריע אַרום 20 לידער, וואָס ער האָט געשריבן בעת די אומגליק־לעכסטע יאָרן אין זיין לעבן. די לידער זיינען ביי אים געלעגן אַרום 10 יאָר. ער האָט זיי קיינמאָל ניט געוואָלט דרוקן. דאָ, אין די לי־ער, איז ער געקומען צוריק צו זיינע ערשטע סענטימענטן און צו זיין אמתער עכטער סענטימענטאַלקייט. דאָך — מען האָט שוין לאַנג גע־מעגט דרוקן יחידישע לידער. ער אַליין האָט עס געטאָן. אָבער פּרע־נאָויץ איז געווען זייער אידל. ער האָט פּאָרט געליטן פון אַ העמונג, וואָס די טיראַניע פון סאָציאַלן ליד האָט אַמאָל אין אים פּאַרזעיט. דאָס האָט אים ניט געלאָזט דרוקן די לידער, אַפילו נאָכדעם ווען דער ענג־פּריוואַטער ש׳מער איז אינגאַנצן פּאַרשוואונדן פון זיי. איך ברענג דאָ ווי מוסטערן בלויז עטלעכע לידער:

צו מיר

דו ביסט ווי אַ פּרילינג געקומען צו מיר
אין טויזנטער פּאַרבן געקליידט;
דו האָסט מיט דיין יוגנט מיין בענקנדע זעל
מיט הייליקע פּרייד דערפּרייט,
און האָסט אין מיין האַרץ זיך אַ גאָרטן געמאַכט
און בלומען פון ליבע פאַרזייט.

דאָך, ווען דו האָסט, ליבסטע, צום האַרץ מיך געדריקט,
און ווערטער פון ליבע גערעדט,
און זיך מיט די האָר מיינע צערטלעך געשפילט
און פּרייַדיק מיין פּנים געגלעט —
דאַן האָט מיין נשמה געמורמלט מיט חיי:
„ביסט, ליבסטע, געקומען צו שפּעט!"

איז אַנדערש אַוועק

איך וועל פאַר דיר, ליבסטער, אין וויסן דערשיינען —
אין פאַרבן פון אומשולד געקליידט;

דו ווּעסט פון מיין פּרייהייט צו דיר, מיין געליבטער,
מיט שטאָלץ ווּעלן אייבּיק באַגלייט".

עס ווּעט מיין נשמה זיך ווּאַרעמען ליבסטער,
מיט ליבע פון גוואַלדיקער הויך —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
דערשיינען אים זי אין די פּאַרבן פון אומשולד,
פּאַרשוואונדן אין פּאַרבן פון רויך !...

צעטראָטענע בלומען

בלומען האָב איך דיר געגעבן,
בלומען צאַרטע, ווייס ווי שניי —
בלומען פון מיין האַרץ געריסן
און — צעטראָטן האָסטו זיי !

זויצטער ליגן מיינע בלומען —
צאַרטע בלומען, ווייס ווי שניי —
אויף דעם מיסט אַרויסגעוואָרפן —
דאָך, עס הופּטעט נאָך פון זיי . . .

זי און איך

איך האָב צערטלעך זי געטוליעט,
זי האָט מיר מיט האַס באַאַנטפּט ;
איך האָב בלומען איר געגעבן,
זי האָט דערנער מיר הערלאַנגט.

דאָך, דערהייב איך זיך אין הויכקייט,
און איך האַלט דאָרט שטאָלץ מיין קאָפּ ;
בליק אַראָפּ אויף איר מיט מיטלייד,
וואַרף פּאַר איר אַ טרער אַראָפּ.

ניט גלויב

ניט גלויב, מיין פריינד, דיין ליבסטע,
איר צאַרטן וואַרט ניט טרוי;
איר יעדער וואַרט איז פאַלשקייט
צעמייט אין שטראַל — וי טוי . . .

פאַרגעטער ניט זיין שמייכל,
איר הייסן דריק צום האַרץ,
ווייל טיף אין האַרץ ביי איר איז
אָט ווי דער טייוול שוואַרץ . . .

די לעצטע זעקס יאָר פון זיין לעבן האָבן זיך די דאָזיקע שטימונגען אויסגעבריטערט אין אַלגעמיינע וועלט און מענטש שטימונגען, וואָס וועגן זיי האָבן מיר פריער גערעדט. ווי באַמערקט, אין די דאָזיקע זעקס רואיקסטע יאָרן זיין לעבן, האָט ער אָנגעשריבן זיינע רייפסטע לידער. זיי זיינען ניט אינגאַנצן יחידיש־פריוואָט ווי די נאָרוואָס צי־טירטע מוסטערן פון זיינע ניט־געדרוקטע לידער. זיי האָבן, אָבער, אין זיך דעם יחידישן טאָן פון דעם אינדיווידואַליסטישן בליק אויפן לעבן. אַזאַ ליד אי׳ז זיין לעצט גאַנץ ליד, געדרוקט אָ דריי חדשים פאַר זיין טויט (נ. י. וואָכנבלאַט", דעם 4טן סעפטעמבער, 1938). זישע ליב־שטיין, וועמעס אָנדענק דאָס ליד איז געווידמעט, איז געווען דער ברו־דער פון פרענאָוויצעס ערשטער פרוי. ער האָט ווי אָ מוטער געהיט און געשירעמט דעם צעליטענעם דיכטער:

א נ ט ו י ש ו נ נ

(אויפן פרישן קבר פון א האַרציקן מענטשן, זישע ליבשטיין)

געוואַנדערט טיף זיין לעבן,
געזוכט האַרט זיסע פרוכט,
דאָך אַלעמאָל געפונען
ניט וואָס ער האָט געזוכט.

געזוכט אין לעבן שיינקייט,
וואָס זאָל אים טראָגן הויך,
וואָס זאָל זיין האַרץ דערקוויקן —
געפונען האָט ער רויך . . .

געפינקלט האָט אַ בעכער
אין גאַלדנעם זונענשיין,
געגומען צו די ליפן —
גיפט געמישט מיט ווין.

געזען אַ באַרג פון ווייטן
וווי זילבער ווייס און קלאָר.
געקומען צו אים נענטער —
באַדעקט מיט שימל גאָר . . .

געבענקט נאָך צאַרטקייט, ליבע,
נאָך פרייד פון לעבנסקוואַל,
דערלאַנגט האָט אים דער שיקזאַל
אַ בעכער פול מיט גאַל . . .

געוואַנדערט טיף אין לעבן,
געזוכט האָרט שיינקייט, פראַכט,
געזוכט אַ טאָג אַ העלן —
געפונען האָט ער נאַכט.

אַזוי איז געווען פרענאָוויצעס פאָעטישער נאָגג — פון סענטימענטאַלקייט ביז צו כענטימענטאַלקייט, פון יחידישע לידער צו יחידישע לידער. אָבער זיין פאָעטישע אַנטוויקלונג איז דורכגעגאַנגען דורך דער רעטאָריק פון סאָציאַלן ליד. און אפשר איז עס געווען רעטאָריק ביי טייל אינדיווידואַליסטישע פאָעטן בלויז דערפאַר, וויל דאָס האָט די צייט זיי צוגעטראָגן, בעת זיי אַליין האָט געצויגן צו זינגען ווי דער פויגל זינגט. און אינטערעסאַנט — אויך פרענאָוויצעס גאָגג איז געווען:

אַפּוואַרפן די פריער אָנגענומענע רעטאָריק און צוגעטראַכטע פּעריאָני־פיקאַציע־בילדער.

זעקס טעג פאַר זיין טויט (דעם 10טן דעצעמבער, 1938) האָט ער פאַרצייכנט פיר שורות, וואָס דערציילן וועגן זיין וועג צו פשטות, וועגן זיין סענטימענטאַלקייט און וועגן זיין בליק אויף זיין פּאָעזיע:

איך זוך פאַר מיין ליד ניט קיין וואָרט מיט אַ קלאַנג,
איך זוך ניט געפליגלטע גראַמען;
איך זינג אין אַ שפּראַך, וואָס איז איינפאַך און קלאָר —
איך זינג אין דער שפּראַך פון מיין מאַמען.

אַבְרָהָם רַאַדוֹצְקִי

1928 — 1873

טרוים קעגן ווירקלעכקייט

א. גלאַנץ־לעיעלעס האָט מיר אַמאָל איבערגעגעבן דעם אינהאַלט פון אַ שמועס, וואָס ער האָט געהאַט מיט ראַדוצקין, אַנהייב צוואַנציקער יאָרן. איך בין געווען זייער נייגעריק עפעס אויסגעפינען וועגן ראַדוצקין. פּערזענלעך האָב איך אים ניט געקענט. איך האָב אים בלויז איינמאָל געזען פון ווייטן, ביים מיטיק־עסן אין דער ליטעראַרישער קאַפּע. געזעסן איז ער אינער אַליין, אָפּגעזונדערט פון אַלעמען. דער איינדרוק איז געווען — אַ שטילער, דינער מענטש, פאַרמשפט צו לעבן אין טומל אין רעש. אַ מאָדנע אייגנאַמקייט האָט מען געקענט זען אין זיינע אויגן, אויגן פול מיט פּאַרדראָס. ער אַליין — צעליטן, דערשלאָגן און אידל.

„איר ווייסט, — האָט מיר גלאַנץ־לעיעלעס געזאָגט — אין ראַדוצקיס פּנים האָט מען געקענט דערקענען דעם פּאָעט. איך מיין ניט, מיט זיין קליידונג, האַלטונג. מערסטע פּאָעטן זענען גאָר ניט אויס ווי פּאָעטן. פּאַראַן אַזעלכע, וואָס באַמיען זיך מיט אַלע כוחות אויסצוזען קינסטלעריש. זענען זיי אויס ווי אַן אָפּשפּיגלונג אין קרומען שפּיגל. ס׳רוב זיינען זיי גאָרנישט קיין קינסטלערישע מענטשן. ראַדוצקי איז אָבער געווען זייער אַ תמימותדיקער מענטש, כולו פּשטות, זייער אַן ערנסטער, זייער אַ צעליטענער. אים וואָלט גאָר קיינמאָל ניט אײַנגעפאַלן זיך פּוצן אין קינסטלערישן, „דרויסנדיקן" אויסזען. זיין פּנים האָט עדות געזאָגט וועגן אַ שטילן, ליידנדיקן דיכטער. ראַדוצקי האָט אויסגעזען ווי אַן אינערלעכער מענטש, ווי אַן אמתער פּאָעט".

„איינמאָל — דערציילט ווייטער גלאַנץ־לעיעלעס — האָט זיך מיר ראַדוצקי פּאַרטרויט: וועז ער וואָלט איצטער אַנגעהויבן שרייבן, וואָלט זיין טרוים געווען — שרייבן ווי די אינזיכיסטן. קיין גאָר ענגויע דערקלערונג וועגן דעם האָט ער ניט געגעבן".

וועז מען באַקענט זיך נאָענט מיט ראַדוצקיס לעבן און שאַפן, קען מען זיך גרינג משער זיין, וואָס ער האָט געמיינט מיט דער לעצטער דערקלערונג. אין יענער נייער ריכטונג האָבן אַ טך מענטשן געזען כאָאָס,

טומל און אַפילו — שאַנטאַזש. פאַר אַנדערע איז עס אינגאַנצן געווען אומפאַרשטענדלעך: פּריוואַטע צייכנס זיעגן פּריוואַטע איבערלעבונגען. ראַדוצקי האָט מן־הסתם געזען אין דעם עפּעס אַנדערש: מ׳קען אַווען אין זיך, אַנטרינען. און דאָך קען מען בלייבן פאַרבונדן מיט דער וועלט. זען זי — אָפּגעשפּיגלט אין דעם אייגענעם „אין". שרייבן טאַקע וועגן זיך, אָבער אויך — ווי אַזוי די וועלט לעבט אין מיין אונטערבאַווסטזיין, אויך אין מיין באַווסטזיין. מ׳קען בלייבן מיט די אייגענע טרוימען. און דאָך בלייבן פאַראינטערעסירט, אַפילו פאַרבונדן מיטן געזעלשאַפט־לעכן לעבן. מ׳קען דאָס דאָזיקע לעבן טיף דורכלעבן און דורכטראַכטן — אין זיך.

אויב מ׳וויל פאַרשטיין ראַדוצקיס רייד, דאַרף מען פאַרגלייכן דעם מענטשן ראַדוצקי מיט זיין „סביבה און צייט". דער פאַרגלייך לאָזט אונדז וויסן: אין ראַדוצקין האָט געלעבט אַ באַשטימטע סתירה. און אָט־דעם שטילן, טרוימעריש מענטשן האָט דאָס פאַרשאַפט שטענ־דיקע יסורים. נאָך דער נאַטור נאָך איז ער געווען אַ טרוימער, אַ פאַר־טראָגענער ראָמאַנטיקער, אינגאַנצן אַ רעפלעקטיוואָר מענטש. איז גראָד אַזאַ מענטשן אויסגעקומען לעבן אין אַמאַליקע חושכדיקע שקלאַפן־פאַבריקן, אין ביטערע אַרבעטער־קאַמפן, און אין שטענדיקער דחקות. ליב געהאַט האָט ער גאָר — נאַטור, חלומות, שטילע פריידן. און גע־לעבט האָט ער אין רויכעדיקע, טומלדיקע שטעט, אין אינדוסטריעלע שטעט. געירשנט האָט ער גאָר אַנדערע נייגונגען. ער איז געווען אַ שטילער, האָט געזוכט דערשפירן, דערפילן אין זיך די אייגענע מחשבות, די אייגענע טרוימען. ער האָט אָבער אויך געירשנט די נייגונג צו מוסר און שטראָפּרייד. דאָס אַלץ וועלט קלאָר, ווען מען באַקענט זיך מיט זיין ביאָגראַפּיע, נאָכמער — ווען מען באַקענט זיך מיט זיינע לידער.

קינדהייט און יוגנט אין אייראָפּע

אברהם ראַדוצקי איז געבוירן געווארן דעם 20סטן מאַי, 1873, אין רזשישטשעוו, קיעווער גובערניע. זיין פאָטער, יעקב־נתן, איז געווען אַ ייד אַ למדן, און אַ חסיד. געפירט האָט ער זייער אַ פרום יידיש לעבן. אָבער מערקווירדיק — ער האָט קיינמאָל ניט אַרויפגעצוואונגען זיין פרומקייט אויף די קינדער. ווען אונדזער צוקונפטיקער פאָעט האָט אַמאָל אין אַ שבת ניט געוואָלט גיין דאַוונען אין שול, האָט אים

דער פרומער פאָטער אַפילו ניט אויסגערעדט. בטבע איז דער פאָטער געווען אַן אויפגערעגטער, אַפילו אַ בייזער. צו זיינע קינדער, אַבער, איז ער קיינמאָל ניט געווען שטרענג. אָט די צוויי שטריכן מערקן זיך אויך אין אונדזער פאָטע. ער איז געווען — שטרענג און מילד. זיין נייגונג צו „וועקן און שטראָפן" האָט ראַדוצקי דערקלערט מיט דעם, וואָס ער שטאַמט פון מגידים.

ראַדוצקיס פאָטער איז געווען אַן אָנגעשטעלטער ביים אייגענעם שווער, ר׳ אליהו קאַהאַנסקי. ער האָט אַכטונג געגעבן אויף דעם שווערס באַרלינעס, וואָס זיינען געגאַנגען מיט סחורות אויפן טייך דניע־פּער. נאָכן שווערס טויט האָט ער פאַרלאָרן די שטעלע. ער האָט זיך באַזעצט אין דארף טערעשקע, ניט ווייט פון שפּאָלע. דאָרטן האָט ער ביים פירשט וואַראָנצאָוו געגומען אין אַרענדע אַ גוט, מיט אַ בראָנפן־ברויז, סעדער און דעם טייך. ראַדוצקי איז דעמאָלט אַלט געווען אַרום זעקס יאָר. און אַזוי האָט ער זיין קינדהייט פאַרבראַכט אין דער נאַ־טור־סביבה, וואָס האָט אויף אים געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג. ראַדוצקי אַליין שרייבט וועגן דעם אין אַ ניט־געדרוקטער נאָטיץ: „די שטיקער פעלד פאַרזייט מיט ווייץ, דער וואַלד, וואָס האָט געטונקלט קעגן דעם זאָנגען־ים, די צווי שיינע סעדער און דער גאָרטן גרינס, וואָס האָט זיך געצויגן פון אונדזער פּראַכטפול הויז אַראָפּ צום טייך צו, האָבן געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף מיין יונגער נשמה".

אַ סך מער איידער זיין פאָרמעלע דערציאונג ביי מלמדים און לערער, האָט די שיינע נאַטור באַאיינפלוסט דעם טרוימערישן ינגלס געמיט. דער פאָטער פלעגט פאַר די קינדער אַראָפּברענגען מלמדים אַזש פון ליטע. פאַר ראַדוצקין האָט ער אויך געהאַלטן אַ לערער אין רוסיש: דעם דיאַקאָן פון דאָרף־קלויסטער. דאָס יינגל איז געווען זייער פּעאיק, אָבער דער קאָפּ איז אים ניט געלעגן אין די ביכער. אויף פאַרשיידענע אופנים האָט ער געזוכט תירוצים ווי ניט צו לערנען. זיין גרעסט פאַרגעניגן איז געווען — ליגן ערגעץ־וואו אונטער אַ בוים און חלומען.

זיין גליקלעכע קינדהייט האָט זיך שנעל געענדיקט. אַ בייזער ווינטער האָט זיך אָנגערוקט אויף די פאַרזייטע פעלדער און חרוב גע־מאַכט דעם ווייץ. די גאַנצע משפּחה האָט דעמאָלט געמוזט פאַרלאָזן דאָס גוט און זיך באַזעצן אין אָבוכאָוו, ביים זיידן, דעם טאַטנס פאָטער, ר׳ יצחק־שלמה, דעם מגיד.

נאָכן פֿאָגראָם אין 1881 האָט די משפּחה זיך אַוועקגעלאָזט קיין אַמעריקע. אָבער ווייטער ווי ביז בראָד זיינען זיי ניט דערפֿאָרן. זיי האָבן זיך שטאַרק אָנגעליטן אויפֿן וועג. האָבן זיי באַשלאָסן זיך פֿאַר־קערעווען צוריק אַהיים, קיין רוסלאַנד. באַזעצט האָבן זיי זיך אין קיעוו. ראַדוצקי איז שוין דעמאָלט געווען אַ בר־מצוה־בחור. די לאַגע אין דער היים איז געווען גאָרניט קיין פריילעכע. און די משפּחה איז געווען אַ גאַנץ הי׳פשע: די עלטערן, זעקס שוועסטער און דריי ברי־דער. ראַדוצקי איז געווען דער עלטסטער, האָט ער געמוזט אָנהייבן טראָכטן וועגן תכלית. איז ער אַוועק אויף דער לער צו אַ שלאָסער. דער באַלעבאָס איז געווען אַ ייד אַ שיכור, די באַלעבאָסטע — אַ מרׄשעת. און אָט ביי דעם פֿאַר־פֿאַלק האָט זיך דאָס לערן־ייִנגל געמוג אָנגעליטן. פון דער נאָטור אַ שטאָלצער, מיט אַ סך זעלבסט־ווירדע, האָט ראַדוצקי זיך ניט געלאָזט באַלויידיקן. ער האָט ניט געלאָזט מען זאָל זיך איבער אים איזדיעקעווען. זיין שטאָלץ איז געווען די סיבה, פֿאַרוואָס ער האָט זיך אין ערגעץ ניט געקענט לאַנג האַלטן. און יעדע ווייל זוכן נייע שטעלעס איז געווען זייער אַ ביטערע זאַך. איז ער זייער אָפט אַנטרונען אין ביבליאָטעק, זיך אַרייִנגעטאָן אין לייענען און פֿאַרגעסן די צרות. דער צוקונפטיקער דיכטער האָט דערפילט אַ רע־טונג — אַנטלויפן פון דער טראָגישער אַרעמקייט, זיך פֿאַרשיכורן אין אַן אַנדער וועלט. די דאָזיקע פֿאַרשיכורונג האָט ער געפונען אין ביכער. דעם וואינדערלעכן סוד, די זיסע אַנטרינונג, די זיסע שכחה האָט ער געפונען אין אַ ראָמאַן. דאָס איז געווען דער ראָמאַן „די אַוואַנ־טורעס פון ראָקאַמבאָל", געשריבן פון פֿאַנסאָן די טעראיל (1829־1871). געלייענט האָט ער דעם ראָמאַן אין אַ רוסישער איבערזעצונג, אין 15 בענדער. אין אַריגינאַל האָט זיך דער ראָמאַן געצויגן איבער ניט ווייניקער ווי 22 בענדער. דאָס איז געווען דער מין סענסאַציאַנ־לער ראָמאַן ענלעך צו עיזשען סיו׳ס „די מיסטעריען פון פּאַריז", אָבער אַן דעם אידעאָלאָגישן הינטערגרונט און סאָציאַלן וועזרט. די הויפּט־עלעמענטן אין אָט־דעם אַוואַנטיורע־ראָמאַן זיינען געווען: מיסטעריעס, שוידער, שפּאַנענדיקע אינטריגעס און סענסאַציע. דער העלד אין דעם ראָמאַן איז געווען אַ פֿאַרבראָכענער, אַ פּירער פון דער באַנדע „די רויטע וואַלעטן". וואו מען דערוואַרט אים ניט, דאָרטן וואָקסט ער פֿלוצעם אויס, אויף אַן איבערראַשנדיק־אומפֿאַרשטענדלעכן אופן. ער איז פֿלינק ווי אַ שד, דערפֿינדעריש, פול מיט זעלטענע איינפֿאַלן. ער איז אָבער אויך „נאָבל", רירנדיק „נאָבל".

אויף אַ ווייל האָט דער דאָזיקער ראָמאַן געראַטעוועט דעם דער־שלאָגענעם יונגן בחור. ער האָט אים אָבער שטאַרק פאַרדרייט דעם קאָפּ, פאַרכישופט. ביים אויסניכטערן זיך פלעגט ראָדוצקי אַריינפאַלן אין נאָך אַ גרעסערן טרויער. ער האָט זיך אָבער אריינמאָל פאַר אַלע־מאָל אָנגעטאָן אַ כוח און איז מיט גוואַלד פּטור געוואָרן פון דעם זיסן סם: — אַוועקגעוואָרפן דעם שונד־ראָמאַן אין מיטן לייענען.

די ערשטע יידישע ביכער, וואָס זיינען אים שפּעטער געקומען אין האַנט אַריין, זיינען געווען שמ״רס און בלאָשטיינס ווערק. אין גיכן האָט ער זיך אָנגעשלאָגן אויף מענדעלעס און שלום־עליכמס שריפטן. שמ״ר און בלאָשטיין זיינען שוין ניט געווען נאָך זיין גוסט נאָך. ער האָט אָבער אַלעמאָל ליב געהאַט די נאַטור, נאַטור־באַשרייבונגען. נאָך מער — ראָמאַנטיק, אויסטראַכטענישן. דאָך האָט דאָס ביטערע לעבן אים געלערנט ווי צו פאַרשטיין און שעצן מענדעלעס און שלום־עליכמס רעאַליזם.

אין יענער צייט האָט עד דערפילט אַ שטאַרקן פאַרלאַנג אַליין אויסדריקן זיינע געדאַנקען אויף פאַפּיר. לכתחילה האָט אים געצויגן צו שרייבן פערזן. ער האָט אָנגעשריבן די ערשטע עטלעכע לידער, אָבער ער האָט ניט געווואוסט, וואו זיי צו שיקן. ער האָט ניט געהאַט קיין מענטשן, וועמען ער האָט געקענט זיי באַווייזן. ווען ער וואָלט אַפילו געהאַט וואו צו שיקן, וואָלט ער עס סיי־ווי דעמאָלט ניט גע־וואָגט צו טאָן. חוץ לידער האָט ער אין די אָנהייב־יאָרן אויך אָנגע־שריבן צוויי דערציילונגען, אַרום 70 זייטן יעדערע. ער האָט זיי קיינ־מאָל ניט געדרוקט.

לייענען ביכער, שרייבן לידער, דערציילונגען — דאָס איז געווען זיין גרעסט פאַרגעניגן. דער צוקונפטיקער דיכטער, צוזאַמען מיט זיין ברודער חיים — אַ יאָר און אַ האַלב יינגער פון אים — זיינען נאָך אַלץ געווען די משפּחה־פאַרזאָרגער. ווי פריער דערמאָנט, — ביים שלאָסער אויף דער לער, אויך ביי אַנדערע מלאכות, האָט ער זיך לאַנג ניט געהאַלטן. אַ שוועסטערקינד האָט אים צוגערעדט זיך שטעלן אַרבעטן אין אַ פאַפּיראָסן־פאַבריק. מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָט דער יונגער טרוימער פאַרלאָזן די באַלי־בטע ביכער, די יוגנטלעכע שריפטן, און איז אַוועק אַרבעטן אין אַ פאַפּיראָסן־פאַבריק. דער שטילער און צו־ריקגעצויגענער ראָדוצקי האָט זיך דאָרטן מיט קיינעם ניט געחברט, מיט קיינעם קיין עסקים ניט געהאַט. ער איז געווען אַ וועלט פאַר זיך אַליין.

אין ענגלאַנד

אינגיכן האָבן זיך אין זיין סביבה פאַרשפרייט קלאַנגען: — אין גלאַזגאָו, שאָטלאַנד, האָט זיך געעפנט אַ גרויסע פאַבריקאַסן־פאַבריק. מען קען דאָרט זייער גוט פאַרדינען. איז ראַדוצקיס יינגערער ברודער, חיים, אַוועקגעפאָרן אַהין. אין אַ יאָר אַרום איז ראַדוצקי אויך אַהין אַוועק. געווען איז ער דעמאָלט אַלט אַ יאָר 17. צוזאַמען מיט אים זיינען געפאָרן אַרום אַכט בחורים, צווישן זיי עטלעכע סטודענטן. איינער האָט געהאַט אַן אַדרעס פון אַ לאַנדסמאַן. איז חברה טאַקע צו אים פאַר־פאָרן. דאָס איז געווען אויף 150 סטאָקווּעל סטריט. די נייע פאַבריקאַסן־פאַבריק, די „מיטשעלס סיגאַרעט פעקטאָרי", האָט באַשעפטיקט בערך 500 מענער און פרויען. אָט אין דער פאַבריק האָבן די יונגע אי־מיגראַנטן געשקלאַפט פון פרימאָרגן ביז גאָר שפעט אין דער נאַכט. דאָס אַלץ איז פאַרגעקומען אין יאָר 1890.

אין ענגלאַנד האָט זיך ראַדוצקי באַקענט מיט דער אַרטיקער יידישער פרעסע, ווּאָס האָט זיך געהאַלטן ערשט אין אַנטוויקלען. די ראַדיקאַלסטע צייטשריפט איז דעמאָלט געווען דער לאָנדאָנער „אַרבע־טער פריינט". זיינע דערפאַרונגען אין פאַבריק, דער שאַרפער קאָנ־טראַסט צווישן אָרעם און רייך, די אויפגייענדיקע אַרבעטער־באַוועגונג — דאָס אַלץ האָט באַוועלטיקט זיין געמיט. נאָך דער נאַטור נאָך אַ סענסיטיווער, האָט די ווירקלעכקייט אים זייער שטאַרק באַווירקט. די אייבערהאַנט אין זיינע לידער האָבן פאַרנומען די סאָציאַלע מאָטיוון. זיין ערשט ליד, „די געלט־זעק", געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבעטער פריינט", איז טאַקע געווען אַ סאָציאַל ליד נאָכן דעמאָלטיקן נוסח:

די געלט־זעק

זאָל לאַנג די אַרבעטער וועלן די רעדער דרייען,
און די בויערן די פעלדער זייען,
און משרתים דינען טריי,
און די מיינער פון דר'ערד קוילן רויען,
און די בריקלער פאַר אונדז הייזער בויען, —
קענען מיר העהשן פריי.

זאָ לאַנג „שטימקאַסטן" וועט עקסיסטירן,
און רעפּאַרמער רעפּאַרמירן,
בלויז רעקלעך היטן פריי,
און דאָס פּאַלק אין הימעל בליקן,
דעם פּון אויבן ביטעס שיקן, —
קענען מיר הערשן פריי.

זאָ לאַנג „שטימקאַסטן" וועט עקסיסטירן,
וועלן מיר צוואוואַרפן אַ שטיקעלע ברויט
און די „פּרעס" דערביי
וועט אונדזו שמייכלען, וועט אונדזו לויבן,
אונדזער גוטסקייט ביזן הימעל הויבן, —
קענען מיר הערשן פריי.

זאָ לאַנג דער אַרבייטער וועט ניט פילן,
אַז נאָר אין זיין אייגן ווילן
ליגט די מאַכט צו הערשן פריי,
און וועט שוויגגד די קייטן טראָגן,
ליידן הונגער, לייקן פּלאָגן, —
קענען מיר הערשן פריי...

ער אַליין האָט געשוואוירן, ער וועט אָפּגעבן דאָס לעבן דער גע־רעכטקייט, דעם טרוים פון צוקונפטיקע „וועלטן". ער דריקט עס אויס אין זיין ליד:

צו דער פרייהייט

זינט כ׳האָב דיר געגעבן מיין האַנד,
געוואָרן דיין קינד, דיין געליבטער,
ברענט אין מיין הערצן ווי פייער און בראַנד
אַ ליבע צו די מענטשהייט בעטריבטער.

כ׳געפּין ניט קיין טרייסט און פרייַלעך געזאַנג,
ס׳מאַכט בלויז מיין שמערץ עטוואָס ליכטער

ס׳צעריסט מיין נשמה אַן אומעטיקער קלאַנג
אַ קלאַנג פון היימלאָזע, עלנטע קינדער.

כ׳טפּין קיין רו אַוואו איך זאָל ניט זיין,
נאָר דער שלאָף, וואָס קומט אויך אַזוי יעלטן,
וויגט אויף אויף אַ ווייכע מיין שמערץ און מיין פּיין,
מיין טרויס פון צוקונפטיקע וועלטן.

איך בין ביים ים אָדער אַ שטילינקן טייך
אָדער אין גאָרטן צווישן בליענדע קווייטן
דענק איך נאָר פון דיר, מיין הימלשע דייך,
און פון די שקלאַפן געשמידטע אין קייטן.

צו זיינע ערשטע לידער געהערן: „מייגע קעניגע" („ארבעטער פרייגד", דעם 25סטן אָקטאָבער, 1895) „מיין מוזע" (דאָרט, דעם 31סטן יולי, 1896), „געדאַנקען" (דאָרט, דעם 28סטן פעברואַר, 1896), „צו־ריק אויף דר׳ערד" (דאָרט, דעם 27סטן מערץ, 1896), „אַמאָל און הייגט" (דאָרט, דעם 15טן מאַי, 1896), „העלפט פאַריאָגן דעם דלות" דאָרט, דעם 4טן סעפּטעמבער, 1896). „איך און מיין פּעדער" (דאָרט, דעם 2טן אָקטאָבער, 1896). „דאָס קעמפּנדע מיידל" (דאָרט, דעם 23סטן אָקטאָבער, 1896).

אין די 90ער יאָרן, אויך פריער, זיינען ס׳רוב יידישע פּאָעטן אין ענגלאַנד און אין אַמעריקע געווען אינגאַנצן פאַרנומען מיט סאָ־ציאַלע מאָטיוון. מען האָט עס אויך דערוואַרט און אָפילו געפּאָדערט. ניט געקוקט אויף דעם האָבן פּאָעטן, באַזונדערס סאָציאַלע פּאָעטן, גע־האַלטן פאַר נייטיק זיך פאַרענטפערן פאַרוואָס זיי שרייבן לידער. וועגן לירישע לידער — איז דאָך אָפּגערעדט. אַ ליטעראַטור מוז דינען איין צווועק: „פאַרבעסערן די וועלט". און פּאָעטן טאָרן זיך ניט אָפּגעבן מיט פּערזענלעכע איבערלעבונגען. דעם פּאָעטס עובדה האָט געזאָלט באַשטיין אין וועקן, רופן, „דערהייבן" די „שטאַרקע מאַכט", וואָס לעבט אין פאָלק. און אויב זייערע לידער וועלן צייטנווייז „פאַרפאַסט אָן טאָלק", איז דאָס ניט זייער שולד. די פאַרענטפערונג איז געווען: „אונדזער לעבן איז אויך אָן טאָלק". —

דער פֿאָלקס־זינגער

איך בין אַ קינד פון פֿראָסטן פֿאָלק
איך זינג מיר פֿראָסטע לידער;
און זיינען זיי פֿאַרפֿאַסט אָן טאָלק,
באַשולדיקט מיך ניט, ברידער.

אונהזער לעבן איז אויך אָן טאָלק,
אָן ליכט דאָס גאַנצע לעבן:
נו, וי קען אַ ליידנד פֿאָלק
אייך בילדער העלע געבן?

אַ פֿאָלק וואָס ליידעט אומעד גוויס,
פון פרייהייט גאָר ענטריסן,
און עסט מיט שווייס זיין שטיקל ברויט
אין יערט באַרויבט, באַריסן.

עס שפּאַסט פון אים אַ יעדער נאַר,
אַ יעדער כיטרער לויבט אים:
און מאַכט זיך צו און ווערט זיין האַר,
באַטרינקט אים און פֿאַרטרויט אים.

עס רייט אויף אים נאָר ווער עס קאָן,
ווער אָרעם אין געוויסן,
און בויעט זיך אויף אים זיין טראָן,
און לעבט אַ טאָג אַ זיסן.

דאָך לעבט אין פֿאָלק אַ שטאַרקע מאַכט,
מען מוז איר נאָך ערהייבן:
און האָט דאָס פֿאָלק פון שלאָף ערוואַכט,
דאָן קעמפֿן טיגערס, לייבן.

דאָן היט זיך פֿאַר דעם גרויסן שטורעם,
פֿאַר די דונער־קנאַלן:
און דער הויכער טראָן און טורעם
ווערן אויף פֿראָך צעפֿאַלן...

דער „פֿאַלקס־זינגער" ראַדוצקי האָט אַליין געגעסן „מיט שוויים זיין שטיקל ברויט", געווען „באַרויבט, באַריסן"; ער האָט אַ פּאַר־צווייפלטער געווארנט „און האָט דאָס פּאַלק פון שלאָף דערוואַכט, דאַן קעמפן טיגערס, לייבן". אָבער אין האַרצן, טיף אין האַרצן, איז ער געווען אַ שטילער, אַ „זינדיקער" ליריקער. און שווער איז אים געווען צו שטילן זיין דאָרשט נאָך „ריינער" פּאָעזיע „אָן טענדענץ". דער ליריקער אין אים איז אָפט בייגעקומען דעם ראַציאָנאַלן דיכטער. ער האָט זיך דערלויבט ניט נאָר שרייבן לירישע לידער „אָן טענדענץ" — נאָר זיי אויך פּאַרעפנטלעכן. ער אַליין דערציילט: „דאָס האָט מיך אָפט געבראַכט אין אַ טראָגישן צושטאַנד. איך פלעג אַוועקשיקן די אומשולדיקע לידער אין „אַרבעטער פריינט". האָט מען מיר געענטפערט: „עס טויג ניט" אָדער „נישט פאַר אונדז". און אַוועקשיקן די אַרבעטער־לידער אין די אַנדערע צייטונגען, האָב איך אויך געהאַט אומגעפער אַזאַ ענטפער. ביז איך האָב מיך אַ ביסל אויסגעגרינט און געוואוסט וואוהין צו שיקן".

עס איז ניט געווען קיין איין צייטונג אָדער זשורנאַל אין ענגלאַנד, וואו ראַדוצקי האָט ניט געדרוקט זיינע לידער אָדער סקיצעס. דאָס רוב — אונטער די נעמען: ראַדיז, א. ר., איש גלאַזגאָ, אַ גלאַזגאָווער אידענע. הומאָריסטישע זאַכן פלעגט ער דרוקן אונטערן נאָמען — משהלע.

דער מענטש פון מעשים

בעת ער האָט דערפילט אין זיך דאָס פּאָעטישע באַוואוסטזיין, בעת זיין טרוים צו ווערן אַ פּאָעט האָט געהאַלטן אין וועלט פּאַרווירקלעכט, פונקט דעמאָלט האָבן די אומשטענדן אים געצוואונגען צו ווערן אַ מענטש פון מעשים.

נאָך עטלעכע חדשים אין גלאַזגאָו, קומט אים שוין אויס צו ווערן אַ פּיאָנער אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג פון דער דאָזיקער שאָטלענדישער שטאָט. ער איז געווען צווישן די ערשטע, וואָס האָבן אָרגאַניזירט די אַרבעטער און געפירט זייערע סטרייקס.

אין די עטלעכע חדשים, וואָס ראַדוצקי האָט געאַרבעט אין דער פּאַבריק, האָט זיך אים און זיינע פריינד אינגעגעבן באַווירקן די אַר־בעטער — אַלץ יידישע אימיגראַנטן. די אַגיטאַציע האָט מען געפירט קעגן די באַלעבאָטים, קעגן די שוידערלעכע אַרבעט־באַדינגונגען,

קעגן דער אומברחמנותדיקער עקספלואַטאַציע. מ׳האָט דעמאָלט באַ־
שלאָסן פאַררופן אַ מאַסמיטינג און זיך אָרגאַניזירן אין אַ יוניאָן. אויף
דעם מיטינג האָט מען ראַדוצקין דערוויילט פאַרן פּרעזידענט און
סעקרעטאַר.

נאָך דעם ווי מען האָט אָרגאַניזירט די אַרבעטער אין „מיטשעלס
סיגאַרעט פעקטאָרי", האָבן די אַרבעטער אין אַ צווייטער פאַפּיראָסן־
פאַבריק זיך אויך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן. אין גיכן האָט די יוניאָן גע־
האָט אַרום זיבן־אַכט הונדערט מיטגלידער. מיטשעל, דער באַלעבאָס
פון דער פאַבריק, האָט זיך דערשראָקן פאַר דער יוניאָן. ער האָט גע־
נומען טעראָריזירן די אַרבעטער. כדי צווינגען מיטשעלן אָנערקע־
נען די יוניאָן, זיינען די אַרבעטער אַרויס אין סטרייק. נאָך עטלעכע
וואָכן האָט מיטשעל זיך אונטערגעגעבן און איינגעשטימט צו פאַרהאַנד־
לען מיט דער יוניאָן. און אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער קאַפּיטל אָר־
גאַניזירטע יידישע אַרבעטער־באַוועגונג אין גלאַזגאָו. דער באַלעבאָס
און דער פאַרמאָג האָבן געוואוסט, אַז ראַדוצקי איז געווען דער אי־
ניציאַטאָר, אָדער איינער פון דער קלייגער צאָל איניציאַטאָרן. דאָך
האָבן זיי אים הויך געשעצט. איין זאָך האָבן זיי געוואוסט: ראַדוצקי
איז אויסערגעווינלעך ערלעך און איידל.

יאָרן נאָכדעם ווי מען האָט אָרגאַניזירט די אַרבעטער אין מיטשעלס
פאַבריק, האָט דער באַלעבאָס, מיטשעל, איינגעפירט מאַשינען. דער
פאַרמאָג האָט דעמאָלט אַריינגערופן ראַדוצקין, ראַדוצקיס שוועסטער־
קינד, נאָך עטלעכע געצייילטע אַרבעטער, און זיי דערקלערט: אין אַ
וואָך אָרום וועט מען אַ העלפט אַרבעטער אָפזאָגן פון די שטעלעס. דער
פאַרמאָג האָט זיי פאַרגעשלאָגן בלייבן, אַכטונג געבן אויף די מאַשינען.
ראַדוצקי איז דעמאָלט שוין געווען אַ פאָטער פון פיר קינדער. די אויס־
זיכטן צו געפינען אַרבעט ערגעץ־וואו אַנדערש זיינען געווען זייער
שלעכטע. דאָך האָט ער זיך אָפגעזאָגט פון דעם „כבוד" צו בלייבן מיט
די „אויסדערוויילטע". ער האָט פאַרלאָזן די פאַבריק מיט די ערשטע
אָפגעזאָגטע אַרבעטער. די בקשות און בריוו מצד דעם באַלעבאָס האָבן
וויניק וואָס געהאָלפן.

נאָך אַ צייט אַרומגיין ליידיק, האָט מען אים אָנגעהויבן צורעדן,
ער זאָל ווערן אַ סוחר. מעשה שטן האָבן די ערשטע סוחרישע פרוואוון
זייער שלעכט געווירקט אויף אים. דער גאַנצער ענין מסחר האָט אים
זייער שטאַרק דערניידעריקט און אים פאַראומערט דאָס לעבן. ער

האָט לכתחילה פיינט געהאַט האַנדל־וואַנדל. דאָס האַרץ איז געווען פול מיט פאַרדראָסן, און אין קאָפּ — לידער און טרוימען. זיין שיקזאַל האָט זיך געהאַלטן אין אייַן בייטן: מסחר און אַרומגיין ליידיק, על־פּי־רוב — אַרומגיין ליידיק.

פאַראַן ביי אים, אַגב, אַ לייד, וואָס דריקט אויס די דאָזיקע שטימונג:

צי דו וויסט

צי דו וויסט, וואָס עס הייסט,
ליידיק אַרומצוגיין,
אָן אַ היים, אָן אַ פּיים,
מיט קיינעם ניט אומצוגיין?

צי דו פילסט, וען דו ווילסט
ס'לייב זיך דערוואַרעמען,
און דיר פעלט אין דער קעלט
אַן אָרט און דערבאַרעמען?

צי דו ווייסט, וען דו עסט,
הונגערן אַן אַנדערן?
צי דו וויסט, וואָס עס הייסט
אייגנאַם אומהאַגדערן?

די קאָרעספּאָנדענצן, וואָס ער האָט אָנגעהויבן שיקן אין פּעטערבורגער „פּריינד" (אונטערן נאָמען ראַדיז), די לידער — דאָס האָט דאָך זיכער ניט געקענט פּאַרזאָרגן אים און זיין משפּחה. עס איז אים געווען זייער שלעכט, און וואָס אַ טאָג, אַלץ ערגער און ערגער. ער האָט דעמאָלט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט ווי אויסוואַנדערן קיין אַמעריקע. אפשר וועט ער זיך דאָרטן צושלאָגן צו עפּעס.

אין אַמעריקע

אין דעם נייעם לאַנד איז ראַדוצקי אָנגעקומען אין 1906. אַ פּאָר וואָכן האָט ער געאַרבעט אין דעם טעגלעכן „אידישן קוריער", אין שיקאַגאָ. אין גיכן איז ער אָבער אַוועק קיין פילאַדעלפיע. דאָרטן האָט ער מיטגעאַרבעט אין דער „מאָרגן ציימונג". דאָס איז געווען אַ נייע

צייטונג, געגרינדעט פון אזער בראדערס, אין 1907, אונטער דער רע־דאקציע פון ישראל ציוני. מיט אט־דער צייטונג איז ראדוצקי געווען פארבונדן אזוי לאנג, ווי זי האט עקסיסטירט. ער האט דארטן גע־שריבן ארטיקלען, לידער, סקיצעס, גראמען, א״בערזעצונגען — מיט איין וואָרט אלץ, וואס מען האט געפאדערט. נאך דריי חדשים האט זיך די צייטונג פארמאכט. זינט דעמאלט האט אים אנגעהויבן גיין מיטן פוטער אראפ. שווער איז אים געווען זיך צושלאגן צו עפעס ממשות־דיקס. און דאָ האט ער אראפגעבראכט קיין אמעריקע זיין משפחה — א פרוי, דריי טעכטער און א זון. דאס לעבן האט דעם שטילן דיכטער געבראכט ממש צו אן אפגרונט.

זיך אפגעבן מיט ליטעראַרישער ארבעט, אזוי ווי ער האט געטרוימט, — דאס האט ראדוצקי קיינמאל ניט דערגרייכט. א שטילער, א צוריק־געצויגענער, האט ער במשך 30 יאָר ניט באוויזן ארויסגעבן אין בוכ־פארם כאטש א טייל אנגעשריבענע לידער. זיינע זאכן זיינען צע־וואַרפן אין פארשיידענע צייטשריפטן: אין דער „פרייַע ארבעטער שטימע", „דאס אידישע פאלק" (אונטער ד״ר י. וואַרטסמאנס רעדאקציע), „דער אידישער קעמפער", „וואַרהייט", „טאג", „קיבעצער", „קונדס", „לוסטיקע בלעטער", „ארבעטער פרעסע" (אונטער חיקינס רעדאקציע) און פילאדעלפיער „אידישע וועלט". די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האט ער זיך רעגלמעסיק געדרוקט אין „געראכטיקייט", פון צייט צו צייט אין „פארווערטס" און אין „וועקער".

נאָך דעם ווי ער האט פארלוירן זיין עלטסטע טאכטער אין דער אינפלואנציע־עפידעמיע, אין 1927, איז דער איינזאמער דיכטער גע־וואָרן מער און מער דערשלאגן. פול מיט צער, פול מיט ביטערן וויי־טיק, איז ער דערצו נאָך קראנק געוואָרן אויף אסטמע. דאס אלץ האט אים פארקירצט דאס לעבן. געשטאָרבן איז דער דיכטער דעם 21סטן מערץ, 1928.

וועגן זיין פארשטאָרבענער טאכטער האט ער אונדז איבערגעלאָזן עטלעכע רירנדיקע לידער:

עס גלויבט זיך ניט

וואס הענגט איר אַרום די שפיגלען? וואס צינדט איר אן די ליכט?
וואס איז אַזוי צעשראָקן און בלייך דיין געזיכט?

קיינער וי׳דאָ געשטאָרבן, וואָס טרייבט איר מיט מיר שפּאָס?
מיין קינד איז פריש און מונטער, קומט באַלד פון דער גאַס.

וואָס איז דאָ פאַרקערט וויינען, אַ יאָמערלעך געשריי?
שלעכטע? וואָס פאַרשאַפט איר מיין האַרץ אַזויפיל וויי?
וואָס קלינגט איר מיט די פושקעס, און וואַרפט אַן אַזאַ שרעק?
קיינער איז דאָ ניט געשטאָרבן, גייט אייך גיך אַוועק.

ס׳טומלען זיך די מענטשן, די קולות אַזוי גרויס,
אייגנגעהילט אין שוואַרצן, טראָגט מען וואָס אַרויס.
ס׳גייען נאָך אבלים, דער וואָגן גיך פאַרשווינדט:
„עמעץ איז געשטאָרבן, אָבער ניט מיין קינד...״

אַלץ מיט מיין אומגליק און טרויער

(צום אָנדענקען מיין זעליקער טאָכטער רעבעקאַ)

אַליין מיט מיין אומגליק און טרויער,
אַליין אין די וויינקעלעך פיר,
עס קלאַפט ניט קיין מענטש אין מיין טויער,
ס׳קומט ניט קיין מענטש צו מיין טיר.

וי געוועזן וואָלט איך אַ מצורע,
אַ גרויזאַמע שרעקלעכע פּעסט.
ס׳וויכן די מענטשן מיט מורא
מיין איינזאָם פאַרלאָזענעם נעסט.

אַ, אומגליק דו מיינער, דו גרויסער,
דו גרויזאַמער טויט, וואָס דו ביסט!
האָסט פאַרלאָשן ס׳ליכט פון מיין לעבן:
מיין פרידלעכע שטוב מיר פאַרווויסט...

א י ר ב י ל ד

ס׳קוקט פון וואַנט אַראָפּ איר בילד:
אויגן טיפע, צאַרט און מילד,

קרויזן שוואַרצע פון איר קאָפּ
אויף די אַקסלען פאַלן אַראָפּ.
קרויזן שוואַרצע — אַ ליב געזיכט,
אויגן טיפע, פרומע ליכט,
ווינקען, טרייסטן מיך אין נויט:
„פּאַפּאַ, כ׳לעב, איך בין ניט טויט"...

טרוימער און מאָנער

אין ראַדוצקין האָבן שטענדיק געקעמפט צווישן זיך: אַ שטילער ליריקער, אַ טרוימער, — און אַן אויפגעבראַכטער, אַן אויפגערייצטער מאָנער. ער מאָנט גערעכטיקייט, סאָציאַלע גערעכטיקייט. צו זיין פאַרטראָגן אין חלומות און טרוימען — דאָס איז געווען ביי אים אַן איינגעבאָרענע אייגנשאַפט. דער מקור איז געווען — זיין אינטימסט אינערלעך לעבן. דער פּראָטעסט, וואָס פלעגט אין אים אויפברויזן צומאָל — דאָ איז דער מקור געווען זיין מגידישע ירושה. אָבער נאָכמער — דאָס אַרומיקע גרויזאַמע לעבן. ס׳איז געווען גאַנץ נאַ־טירלעך: דער ווילקיר, דאָס ביטערע, לעבן פון אַ יידישן פּראָלעטאַ־ריער סוף 19טן — אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט האָט געקענט אַרויס־רופן אַזאַ אויפרייצנדיקן פּראָטעסט, ווי מיר זעען עס אין דער דעמאָל־טיקער ליטעראַטור. ביי אַזאַ סענסיטיווער נאַטור ווי ראַדוצקיס האָט עס נאָך מער פאַרשאַרפט די סתירה צווישן אַ מענטשן אַ פאַרטאָנענעם אין זיך, און אַ מאָנער. מיט זיינע אייגענע ווערטער גיט ער עס אונדז איבער אין זיין כמעט אויטאָביאָגראַפיש ליד „לעבן און טויט" (וואָס איז געווען איבערגעדרוקט אין דער „פרייער אַרבייטער שטימע", דעם 7טן יאַנואַר, 1944).

לעבן און טויט

ווען עס גרייפן מיך אָן מיינע צרות און ליידן,
ווען עס דריקט מיך צו די ביטערע נויט —
דאַן באַפרייען מיך פון דעם ערדישן גן־עדן
רוף איך און בעט גנעדיק דעם טויט.

איך רוף אוך בעט, ער זאָל קומען, אוך זאָל מיך
פון דעם אינדזל דעם ווייסטן פֿאַרשנייַדן,
איך ווייל לענגער ניט לעבן, איך ווייל ניט עס זאָל זיך
שטאַרקן די נויט, איך ווייל מער ניט ליידן.

איך ווייס מער ניט זען דאָס עלנט, דעם הונגער,
דעם ירידן מיטן אייביקן האַנדל —
איך ווייל מער ניט זען וי גיפטיקע ציגנער
די וואַרהייט אין שטויב דאַרט פֿאַרוואַנדלען.

איך ווייל מער ניט זען די בלאַסע געזיכטער —
די שקלאַפֿן באַרויבט אוך געסחועטערט —
וי עס וועלט באַשמוצט וייזהייטס שטראַלנדע ליכטער,
די דומהייט פֿאַרהייליקט, פֿאַרנעטערט...

דאָך ווייל ער ניט קומען אוך איך ליקהע אוך לייד,
פון שמערץ וועל איך שרעקלעך ערביטערט —
פֿיראַטן! איך ערקלער אייך אַ בלוטיקן שטרייט,
איר האָט מיט האַס מיין וועלט געפֿיטערט.

איר זייט די וועבער פון מיין עלנטן לעבן,
די געשפּענצטער פון מיין פינצטערער נאַכט...
שטאַרבן? וי נאַריש! אָ, ניין! איך וועל שטרעבן
צו פלאַנצן, פֿאַרשפּרייטן מאַכט קעגן מאַכט.

איך שווער אייך ביי די הימלען, איך שווער אייך ביי דער ערד,
איך שווער ביי די זונען, די שטערן:
איך ווייל ניט רוען, ניט ראַסטן, ניט ליגן מיין שוועריד,
ביז מיין שטים וועט די מענטשהייט דערהערן.

אַזעלכע צוויי געדאַנקען פֿאַרברענען מיין מוח —
צוויי שאַרפּע עקסטרעמען שטרייטן אָן סוף,
צום קאַמף! רופט אייגער דעם פֿאַרמאַטערטן כוח,
דער צווייטער — צו אָן אייביקן, אייביקן שלאָף...

דעם אינערלעכן ליריזם און די „צייט־שטים" — ראַדוצקי האָט שטענדיק געהערט אָט־די צוויי שטימען. אָפט האָט ער אַליין ניט גע־וואוסט וואָס פאַר אַ קלאַנג אָדער ווידערקלאַנג ער הערט:

איז דאָס דער הערבסט־ווינט

איז דאָס דער הערבסט־ווינט, וואָס קרעכצט אַזוי טויב
אָדער אַ צייט־שטים, וואָס קלינגט אַזוי באַנג,
צי אפשר אַ ווידערקלאַנג פון מיין אייגענע האַרץ,
וואָס מאַכט מיך אַזוי טרויעריק־קראַנק?...

אָט־די סתירה צווישן רעזיגנאַציע און אויפגערייצטער מאָנונג האָט געווירקט אויף ראַדוצקיס פּאָעזיע. אין זיין פּאָעזיע זעען מיר עס קלאָר, אַ סך קלערער ווי אין זיין ביאָגראַפיע. ראַדוצקי האָט אַליין כאַראַקטעריזירט זיין פּאָעטישן דרך אין ליד „דריי ניגונים" (איבער־געדרוקט אין דער „פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 21סטן יאַנואַר, 1944).

דריי ניגונים

מיין ערשטער ניגון ז'געווען פון נויט:
אָרעם לעבן, ביטער ברויט;
פון אַרבעטסמאַן, וואָס וועבט און שאַפט,
און איז פאַרקויפט און איז פאַרשקלאַפט.

דער צווייטער ניגון ז'געווען פון פלאַם,
שטורעם, דונער, רויש און ים.
געוועקט צום קאַמף דעם שטילן גייסט,
און מיט פונקען אים געשפּייזט.

דער דריטער ניגון ז'געווען און איז
פון רויזנוועג צום פּאַראַדיז,
וואָס רופט די מענטשן אָרעם, רייך;
קומט און לעבט דאָ אַלע גלייך.

אין אָט־דעם ליד כאַראַקטעריזירט ראַדוצקי זיין פּאָעזיע. זי איז באַשטאַנען: פריער פון דעם „נויט־ניגון", שפּעטער — פון דעם „פלאַם־ניגון", און צולעצט — אין דעם טרוים וועגן דעם „רויזנוועג צום פּאַראַדיז".

ליריקער

אין דער אמתן, איז ראַדוצקי געווען מער ליריקער ווי קעמפער. דער ליריזם, ווי מיר האָבן פריער דערמאָנט, האָט ביי אים געקוואַלט פון אינעווייניק — דאָס איז געווען איינגעבאָרן אין אים. דער סאָציאַלער מאָטיוו, דאָס קאַמפליד — דאָס האָט דער דרויסן אַרויפגעצוואונגען אויף אים. נאָך דער נאַטור נאָך — אַ צאַרטער ליריקער; נאָכן ביטערן לעבנסוועג — אַ זינגער פון נויט און קאַמף.

זיין ליריזם האָט אין זיך אַפילו אַ מין „רעליגיעזע" נאָטע:

און האָב איך געזינדיקט
דערקלער מיר די זינד.
באַהאַנדל מיך צערטלעך
ווי אַ פאָטער זיין קינד.

ראָט אויס דעם וואָרצל,
וואָס זינדע פאַרשאַפט —
גאָט איבער געטער,
אָ ווייז מיר די קראַפט.

און קומסטו צוהילף ניט
אין עלנט און נויט.
איך ליידע, איך פּלאָג מיך,
ביז סׄווייזט זיך דער טויט.

דאַן האָב קיין פאַריבל,
באַשעפער, אויף מיר,
ווען סׄאָטעמט קיין תפילה
מיין זעלע פאַר דיר...

וועז מען באַטראַכט רַאַדוצקיס לירישע לידער, אַן זיינע אַנדערע לידער, וועלט מען אַ ביסל פאַרחידושט: אַטאָ־די זעלבע האַנט האָט געשריבן סאָציאַלע מאָטיוון? אַזוי פאַרטאָן איז דער דיכטער אין זיין אייגן לעבן, אין זיינע אייגדרוקן. אוז אויב ער רעדט ניט דירעקט וועגן זיך, פילט מען אין זיינע לידער יענעם אינטימען טאָן, וואָס דערציילט וועגן דעם דיכטערס סובייעקטיווקייט.

ביי די ברעגן

ביי די ברעגן, ביי די ברעגן
שטיל און שטום
מעלאַנכאָליש און פאַראומערט
גיי איך אום.

צו די ברעגן, צו די ברעגן
קומען צוו
טריבע וועלן, מידע וועלן
האָבן רו.

ליבע וועלן, וואַנדער־וועלן
הערט מיין וואָרט:
צו מיין היימאַט וועז איר קערט זיך
גריסט איר האַרט.

איך האָב אין דער „היים" שוין ניט קיינעם
קיין פריינט, קיין עלטערן דאַרט
די הייזקע צערויבט אוז צעשלאָגן
באַקב־ט ס׳הייליקע אָרט.

ס׳איז אָרעם האָס שמעטל, אוז חושך
אין יעמוויקער winkel איז שוואַרץ.
נאָך וואָס אוז נאָך וועמען זשע בענקסטו —
מיין אָרעם, מיין עלנט האַרץ...

דאָס זעלבע פילט זיך אין דעם שטימונגספולן ליד „ווינטער". אַגב, עס איז וויכטיק אָנמערקן אַ געוויסן פּרט. אין דעם ליד זעען מיר ווי לירישׂ־פּאַרלאַנגזאַמט עס קען זיין דער רעזיגנירטער, סקעפּטישער און שטילער טאָן. פּאַראַן אין דעם דאָזיקן ליד אַן אייגנשאַפֿט, וואָס מערסטנס, שאַפֿט זי גאָר פֿונקט אַ פּאַרקערטן אייגדרוק. מיר האָבן דאָ אין זינען דעם אינעווייניקסטן גראָם. אין ראַדוצקיס „ווינטער" האָט עס די ערשטע אויף דריטע שורה אין יעדער סטראָפֿע. דער טאָן איז דאָ לאַנגזאַם — ניט שפּרינגעוודיק, שטיל — ניט גלעקלדיק, אומעטיק — ניט יובלדיק אַקצענטירט. ער דערגרייכט עס, מעגלעך, ניט נאָר מיט דעם, וואָס דער יאמב איז דאָ אין איין שורה מיט פיר פערז־טאַקטן, און אין דער צווייטער שורה — מיט דריי. ער דערגרייכט עס גיכער מיטן מיטל, וואָס איז אין מעטריק באַקאַנט אונטערן נאָמען אַנשאַמבעמאַן. דער סוף אין אַ שורה פֿאַדערט ניט און צווינגט ניט אַרויף קיין פֿויזע, קיין אָפּשטעל; ער צווינגט דעם לייענער צו פּאַר־ענדיקן דעם לאָגישן זאַץ אין דער קומענדיקער שורה. ווי, למשל,

ס׳אַטעמט קאַלט דער ווינט, עס פּאַלט
אַ קלאָרער, צאַרטער שניי.

מוזיקאַליש שאַפט די דאָזיקע אייגנשאַפֿט דעם אייגדרוק ווי עס שאַפֿט אַ לאַנגער זאַץ. דאָס מיינט — אַן אייגדרוק ווי דער זאַץ וואָלט געהאַט ניט פיר פערז־טאַקטן (די ערשטע שורה), נאָר זיבן פערז־טאַקטן. צו די פיר טאַקטן אין דער ערשטער שורה דאַרף מען דאָ צורעכענען אויך די דריי טאַקטן פון דער צווייטער שורה. און דאָס פּאַרלאַנגזאַמט די שורה. דער אינעווייניקסטער גראָם — אין דעם פּאַל — באַטאָנט דעם פֿאָרמאַלעכן גאַנג, ווי עס באַטאָנט אַ שטילער אָפּשטעל. און דאָס גיט־צו ליריזם, רעזיגנאַציע און טרויער. דער פּאַרשער פון יידישער פּראָזאָדיע וועט אין ראַדוצקיס „ווינטער" געפינען אַן אינטערעסאַנטן אויסגאַנג־פונקט פּאַר אָט דעם מין מעטריק. אָט איז דאָס ליד:

ווינטער

ס׳אַטעמט קאַלט דער ווינט, עס פּאַלט
אַ קלאָרער, צאַרטער שניי.
פּאַלט און דעקט די ערד און וועקט
אַ יובל־אויסגעשריי.

עס שנייט און שנייט, עס ווערט פֿאַרשפּרייט
אויף בלאָטע, שמוץ און קויט
קלאָר־ווייסער פּוך, קיין שאָרך, קיין דוך,
די גאַסן שטום און טויב.

און שטיל און שטום איז ווייט אַרום.
ס׳בלאַנקט דער ווייסער שניי.
מיך פֿרייט ניט פּיל, אין האַרצן שטיל
דאָרט וואָגט עפּעס אַזוי...

די נאָרוואָס ציטירטע לידער „ביי די ברעגן" און „ווינטער" קאָנען אונדז דינגן ווי אילוסטראַציעס פֿאַר ראַדוצקיס אינטימע לירישע לי־דער. זיי געהערן צו יענעם מין, וואָס דער נאָאיווער אָנפֿאַנגער ראַ־דוצקי האָט אָפּט געשיקט אין לאָנדאָנער „אַרבעטער פֿרייַנט", און זיי צוריקגעקראָגן. ווי האָבן דאָך ניט געהאַט אין זיך די עלעמענטן „קאַמף און נויט". דער ליריזם איז ביי אים געווען פֿונקט אַזאַ אויפֿריכטיקער ווי ביי כּמעט אַלע דעמאָלטיקע סאָציאַליסטישע פּאָעטן. ראַדוצקי איז, אָבער, געווען אַ סך שטילער, טיפֿער, מער אינדיווידואַליסטיש. דער דאָזיקער שטריך האָט אים דערנעענטערט צו דער שפּעטערדיקער יחידישער פּאָעזיע. אָט־דער אינדיווידואַליזם איז, אייגנטלעך, געווען די סיבה, וואָס האָט אים געצויגן צו די „אינזיכיסטן". אין דער אמתן האָט עס אים געצויגן אויך צו דעם גרופּע „יונגע". זיין שטימונגספול, אַנארכיס־טיש ליד „איך גיי פֿאַרביי..." ווייזט־אָן אויף דעם.

איך גיי פֿאַרביי אַ ביכער־קראָם,
עס ליגט אין פענצטער דאָרט און וויעקט
אַ נייער בוך, נאָר וואָס פון דרוק,
ניט טייער, בלויז אַ שילינג פּיר, —
נאָר ייי, וויפל האָס איז פֿאַר מיר!
קיין דריטל ניט דערפון...
— — — — — — — — — —

איך וועל פֿאַרשעמט פֿאַר זיך אַליין,
און לאָז מיך אין די גאַסן גיין,
די וועלט, די שיינקייטן אין איר,
איז ניט פֿאַר מיר, איז ניט פֿאַר מיר...

צווישן זיינע שענסטע לידער דאַרף מען צורעכענען דאָס ליד:

נאָך דעם טאָג דעם לאַנגען

נאָך דעם טאָג, דעם לאַנגען
קומט דער שטילער אָוונט,
קומט די ליבע פרייהייט,
קומט די זיסע רו;

שטראָמען מענטשן־כוואַליעס,
אויסגעמאַטערט, מידע,
שליסן זיך די שעפּער,
אין דער אָוונט־שעה.

דרינגט אַריין די פרייַדע,
אין די ליבע היימען,
שטייען געדעקטע טישן
מיט דעם מאָלצייט גרייט.

זיצן זיך אַרומעט
מאַן און ווייב און קינדער
און אין יעדן וויעקל
אַ נחת זיך ספּאַרשפּרייט.

נאָך דעם עסן גייט מען
אויף דער גאַס אַרויסעט.
וועלן עס גייט שפּאַצירן,
וועלן עס זיצן בלייבט.

אויף די סטופּס צו שמועסן
דערציילן זיך געשיכטן,
לעזן און צו ווייסן
וואָס די צייטונג שרייבט.

אויסגעלאָשן לאַנגזאַם
ווערט פון טאָג די שפּורן
ערגעץ קלינגען וויגערס
אויס די צענטע שעה.

נעמט דער שלאָף זיך וועבן
אַרום די מידע אויגן.
וינקען צו די שטערן:
אין שטוב אַריין, צו רו...

(„גערעכטיקייט", דעם 30טן יוני, 1920)

סאָציאַלע לידער

אין זיינע סאָציאַלע מאָטיוון איז ער געווען געטריי זיין „צייט און סביבה", פונקט ווי אַלע דעמאָלטיקע סאָציאַלע דיכטער. אויך ביי אים האָבן זיך אויסגעפורעמט לידער, וואָס לאָזן זיך טיילן אויף: נויט־לידער, געשטאַלט־לידער, קאַמף־ און רופלידער. ראַדוצקיס שטילער ליריזם באַפאַרבט אָבער אַנדערש דאָס סאָציאַלע ליד. אין זיינע נויט־לידער, למשל, גנבעט זיך אָפט אַריין אַ דעפּיטיסטישער טאָן, אַ שטילע עלעגיע:

פרעג מיך ניט, מיין פריינד, וואַרום

אַך, פרעג מיך ניט, מיין פריינט, וואַרום
כ'בין חושך ווי די נאַכט,
און וואַנדער וואָלקנדיק אַרום,
פאַרקומערט און פאַרטראַכט.

זע, מע האָט געצויבט מיין גליק,
מיין יוגנט און מיין קראַפט,
צו דעם גאָלדן קאָלב און דער פאַבריק
מיין זעל און גוף פאַרשקלאַפט.

אַ פרעג מיך ניט, מיין פריינט, וואַרום
איך קלאָג אַמאָל און ווייַן,

איך זע די אַרמוט אומעטום —
מיין האַרץ איז ניט פון שטיין.

קינדער וקליינע, באָרוועס, פּאַקעט,
דאָס עלנט אַזוי גרויס,
עס פּאַרקוועטשט מיך ביי דעם האַרצן,
איך לאָז אַ טרער אַרויס.

און וואונדער זיך ניט, פרייגט, פאַרוואָס
איך פלוך אַמאָל און שעלט;
טייל זופן פון דעם לעבנס־כוס,
פאַר פיל אַ מראָפן פעלט.

דאָרטן דרעשט מען פראָזן פיינע,
הע די דומהייט אַזוי גרויס,
דאָס קאָכט אויף די בלוטן מיינע
איך לאָז אַ פלוך אַרויס.

מאָנאָט מאַי — פאַר וועמען ?

דאָס איז דער שיינער מאָנאָט מאַי,
וען ויסע פייגל זינגען,
וען אַלעס פילט זיך פריש און פריי,
וען אַלעס גריינט און בליט אויף ס'ערד,
מיט לעבן הורכגעדרונגען.

דאָס איז דער שיינער תּוחש, וען
פאַנטאַזיעס נעמען גריינען.
און וער ס'איז רייך און וער עס קען,
כאַפּט זיך אַרויס פון ווינטער פלען,
זיך וואוילטאָגן צו שפּינען.

דאָס איז דער ויסער תּוחש, דאָך,
וי טרויעריק עס קלינגט מיר;

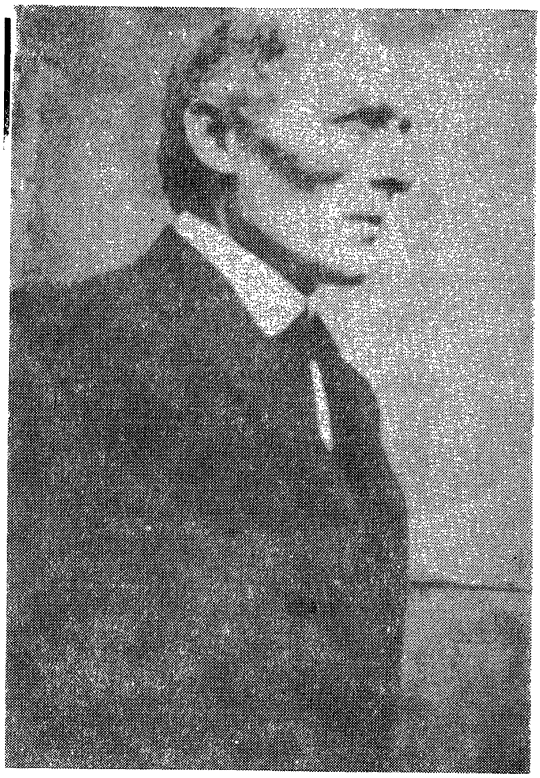

אַברהם ראַדוצקי אין די עלטערע יאָרן

אייגנעשפּאַנט אין שוועבן יאָך,
טאָג־צו־טאָג און וואָך־צו־וואָך
איך הער די נויט, זי זינגט מיר.

ניט פֿאַר דיר איז הער שיינער מאַי,
ניין, ניט פֿאַר דיר — די בלומען;
דו ביסט אַ שקלאַף, דו ביסט ניט פֿרײַ,
געניסן קענסט ניט סיי־ווי־סיי,
זאָל דיין פֿאַרלאַנג גאָר שטומען.

דער עלעגישער טאָן פון זיינע נויט־לידער איז אויך כאַראַקטעריסטיש פֿאַר זיינע געשטאַלט־לידער. די געשטאַלט־לידער זיינען באמת ניט קיין אויסשליסלעכע געשטאַלט־לידער. געשטאַלט־לידער האָבן געשריבן פֿאָרטן אין פֿאַרשיידענע תקופות, אין פֿאַרשיידענע סטילן. אין דעם סאָציאַלן מאָטיוו ווערן די געשטאַלט־לידער — אָדער נויט־לידער, אָדער קאַמף־לידער.

אָט איז אַ געשטאַלט־ליד, וואָס שילדערט נויט:

דאָס פֿאַרשקלאַפּטע ווייב

פֿאַרשפּאַרט, פֿאַרריגלט אין שטוב בין איך אימער,
אָ, שוואַרץ איז מיין לעבן, ווייסט איז מיין וועלט.
הער דלות טאָג־טעגלעך ווערט ערגער און שלימער,
קיין צרות, קיין דאגות — קיינמאָל מיר פֿעלט.
כעוויס נאָר פון הארעזען, לאַטן און שטריקן,
געשפּאַנט אין דעם יאָך פון שפּעט ביז באַגינען.
מיט פּיצעלעך קינדער אין ענגשאַפט זיך שטיקן
און מרעמדע אַ פֿאַר — באַראַמען „באַדינען —
און פון דעם אַלעמען זיקוים דאָ אויף ברויט.
וי ווייסט איז דעם מענטשן אין עלנט און נויט.

פון לייגן און באָרגן די האגה אויף מיר.
איך נעם אויף דעם ביכל, אָ ווי איז מיר ניט,
איך שטיי וי אַ בעטלער אין שאַפּ ביי דער טיר

און מוז אַלעס שווייגן — אַ נעם, וואָס מען גיט.
און פֿרואוו עפּעס זאָגן, דאַן ווינד איז מיר, ווי,
כאַפּ איך אַ בעיטשונג... אָט וואָס אין דער קאָרט.
און טאַקע בייגאַכט, וען ס'שלאָפֿן שוין אַל,
באַווייז, באַקלאָג איך מיין וויסטן שיקואַל...

אַך, איך וואָלט וועלן כאָטש איינמאָל אין לעבן
גיט זען די וויכטע, די פּינצטערע נויט,
די קינדערלעך מיינע אויך וואוילטאָגן געבן,
גיט קאָרמענען שטענדיק מיט טרוקענעם ברויט.
אַ שיכל, אַ קליידל, וי קינדער ביי לייטן,
וואָס ס'הערצל גלוסט, קיין זאַך דעם גיט פּעלט,
קיינער זאָל אויף זיי מיט די פּינגער גיט טייטן:
„נעבעך, נעבעך, אין ביטערער קעלט" —
איך זאָל גיט שעלטן, גיט פלוכן דעם טאָג
וואָס האָט נאָך „עבֿערן די שטענדיקע פּלאָג.

אַזוי איז אין ליד „שווינדזיכטיקער" אַ טעמע, וואָס איז געווען זייער אַקטועל אין ראַדוצקיס צייטן:

ער הוסט און הוסט,
ס'צעריסט מיין ברוסט
פּילט אָן מיין האַרץ מיט וויי,
זאָ יונג און דאָך
וי גרויס די בראָך,
פּאַרלאָז די וועלט און גיי...

פּאַרלאָז דאָס פּעלד,
דו יונגער העלד,
דיין ליבעס קינד, דיין וויב,
און קום מיט מיר —
זאָ זינגט איר שיר
די שווינדזוכט, און צערט זיין לייב.

און עסט און פרעסט
און בעט איר נעסט
אַלץ טיפער אין זיין האַרץ,
און זויגט זיין בלוט,
און רויבט זיין מוט,
און מאַכט זיין צוקונפט שוואַרץ...

און נאַכט, און נאַכט,
זיין הוסט דערוואַכט
אין מיר אַ טריבן טרוים.
איך פיל, אַז באַלד,
אין לעבן־וואַלד
פאַלט אום אַ יונגער בוים.

ביי ראַדוצקין, אויך ביי אַ טייל אַנדערע, זיינען די געשטאַלט־לידער דאָס רוב בויט־לידער. פאַר נויט־לידער געפינט ער דעם נאַטירלעכן טאָן, דעם שפלות־טאָן. ווי עֶר אַליין דערקלערט, שטאַמט דער טאָן פון דער געטאָ, וואו ער איז געבאָרן געוואָרן און זיך דערצויגן:

איך בין אין דער געטאָ געבוירן,
פרי אירע לידער געהערט,
איך האָב קיין זילבע פאַרלוירן
צייטס שטורעם — קיין קלאַנג ניט צעשטערט.

זי האָט מיך מיט טרייסייט דערצויגן,
געלאַסטשעט מיך אויף איר שויס;
כ׳האָב אירע טרערן געזויגן
און גיב זיי אין לידער אַרויס.

(פון דער סעריע „אין קבצן לאַנד")

אָטאָ דער טרויעריקער טאָן איז ווי צוגעפאַסט צו ראַדוצקיס איינגעבאָרענעם נעמיט — דעם שטילן, דעם רעפלעקטיוו־לירישן נעמיט. אמת, ער האָט אויך געשריבן קאַמפס־לידער. דאָס אָבער טרעפט

בלויז אין צאַרן־מאַמענטן, וועו אַ ביטערע לעבן־דערפאַרונג גיט אים אַ שטאַרקן שטויס דערצו, וועו ער דערפילט דעם פּאַעטס שליחות. דאָס באַווייזט דאָס ליד

פּאַר וועמען איך זינג

איך זינג פּאַר אים,
וואָס האָט קיין שטים,
וואָס האָט קיין קלאַנג, קיין שמוב,
וואָס דאַרבט און פּאַלט,
און שטאַרבט נים אַלט
פון צרות, פריי אין גרוב.

איך זינג פּאַר איר,
וואָס ליבט מיין שיר,
און זוכט דאָרט אינעם קלאַנג
אַ פרייען טאָן,
זיך אויסצוטאָן
פון אַבערגלויבן, צוואַנג.

איך זינג פּאַר אים,
וואָס הייבט זיין שטים
פון טיפן טאָל אַרויף,
און רופט און וועקט,
און מאַנט און שרעקט:
צום קאַמף, פּאַר פרייהייט אויף!

ראַדוצקי האָט באמת געזונגען פּאַר דעם „וואָס האָט קיין שטים", פּאַר דעם וואָס „זוכט... אינעם קלאַנג אַ פרייען טאָן". ער האָט געזונגען צוזאַמען מיט דער „שטים פון טיפן טאָל", און גערופן, און געוועקט „צום קאַמף פּאַר פרייהייט". דער טאָן, די פּאַרב, די שטימונג אין זיין ליד איז אַבער געקומען פון אַן אינערלעכן קוואַל. זיין ליריזם, דער שטילער רעזיגנירטער ליריזם, האָט געהאַט סימנים ווי עס האָט די

סוביעקטיווע פֿאַעזיע. מיר מיינען די יחידיש־סוביעקטיווע פֿאַעזיע, וואָס איז דורך די „יונגע" געקומען צום אויסדרוק מיט אַן ערך 20 יאָר נאָך ראַדוצקיס ליטעראַרישן דעביוט. די דאָזיקע אימפּרעסיאָניסטן, די „יונגע", האָבן געהאַט פֿאַרגייער, צוגרייטער. צוליב זיין סוביעק־טיווקייט דאַרף מען ראַדוצקין צוערעכענען צו זייערע פֿאַרלויפֿער, צו זייערע פּריסטע פֿאַרלויפֿער.

ס. לאָפוכאָוו־קאַרמען

1943 — 1868

ס. לאָפּוכאָוו־קאַרמען

דער ליריקער

דאָס רוב יידישע פּיאָנערן־פּאָעטן אין אַמעריקע זיינען פרי אַראָפּ פון דער סצענע. זייער השפּעה איז טאַקע קיין מאָל ניט פאַרשוואונדן. זיי אַליין, אָבער, זיינען אָנהייב היינטיקן יאָרהונדערט אַנטשוויגן גע־וואָרן. טייל האָט פאַרשניטן די פּראָלעטאַרישע קרענק — שווינדזוכט. טייל איז פיזיש געבליבן לעבן. אָבער מיט יעדן טאָג האָבן די לעבן־געבליבענע פּאָעטן זיך אַלץ מער דערווייטערט פון דער ליטעראַטור, אָדער אין גאַנצן אויפגעהערט צו שרייבן.

שווער צו זאָגן, אויף וואָס פאַר אַ דרכים עס וואָלטן אַוועק די דאָ־זיקע פּיאָנערן ווען זיי וואָלטן לענגער געלעבט און ווייטער געשריבן. וואָס איז געוואָרן פון דעם פּראָלעטאַרישן מאָטיוו זעען מיר אין די לי־דער פון די, וואָס זיי האָט דער אייבערשטער געבענטשט מיט ליטעראַ־רישן אריכת־ימים. פּרענאָוויץ, וואָלפסאָן און מאַרינאָוו זיינען קיינ־מאָל ניט אַוועק פון דער סאָציאַלער אַטמאָספערע. זיי האָבן בלויז פאַר־לאָזן דאָס וועק־ליד און דאָס טרערן־ליד. וואָס זייער באַציאונג צו די „יונגע" זאָל ניט האָבן געווען, האָבן די דערמאָנטע דיכטערס זיך אונ־טערגעגעבן דעם איינפלוס פון די „יונגע". די פּאָעטישע שפּראַך האָט זיך ביי זיי מער אויסגעאיידלט. די טעמאַטיק — מער פאַנאַנדערגע־וויקלט. זיי האָבן אויפגעהערט זיך פאַרענטפערן פאַר וואָס זיי ריידן וועגן „זיך" און זייערע אייגענע „פריידן און ליידן."

איינער צווישן די דאָזיקע פּאָעטן איז געווען ס. לאָפּוכאָוו (טעאָדאָר קאַרמען). ער איז אין גאַנצן אַוועק אויף די שאָטנדיקע וועגן פון דער ליריק. ער איז לכתחילה געווען אַ ליריש־געשטימטער מענטש, אַ יחידיש־פּאָעטישע נאַטור.

דער יחידישער מאָטיוו איז ניט אויפגעקומען ערשט מיט די „יונ־גע", אין יאָר 1907. דער אמת איז: די „יונגע" האָבן דאָס פאַר־וואַנדלט אין אַן אויסשליסלעכן מאָטיוו. אָבער דער מאָטיוו גופא האָט שוין געלעבט ביי עדעלשטאַטן און ביי אַנדערע פּאָעטן פון עדעל־שטאַטס תקופה.

ביי די סאָציאַלע פּאָעטן האָט זיך דער דאָזיקער מאָטיוו אויסגע־דריקט ווי אַ פּאָעטישע וועגדונג אָדער אַ סימבאָל פון אַ מאַרטירער. אין אָט דעם טאָן האָבן זיי גערעדט וועגן זיך. בלויז אין מיטן און אין די שפּעטע 90ער יאָרן פילט מען שוין די ערשטע, קוים־מערקנדיקע טריט פון אַ פּריוואַט־איכישן מאָטיוו.

לאָפּוכאָווס ערשט ליד האָט בשעתו געקלונגען ווי אַ מאַרטירער־ליד. און ווי אַ מאַרטירער־ליד האָט עס לאָפּוכאָוו געשריבן. וועמען מיר פּאַרגלייכן עס מיט די לידער, וואָס ער האָט געשריבן מיט אַ פערטל יאָרהונדערט שפּעטער, גיט עס אונדז אַ מיניע פּאַר די אויגן ווי אַן אויס־טאָביאָגראַפיש, ווי אַ פּריוואַט־פערזענליך ליד.

דאָס ליד הייסט „פון מיין טאָגע־בוך", געדרוקט אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע", דעם 15טן אַפּריל, 1892, אונטערן נאָמען פּ. קרע־מען. עס געפינט זיך גלייך אונטער עדעלשטאָטס ליד „די הונגעריקע און די זאָטע". אין יענע יאָרן האָט עס געמיינט זייער אַ סך. אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע" האָט מען זיך באַצויגן מיט גרויס יראת הכבוד צו דעם באַליבטסטן מאַרטירער־פּאָעט, דעם בלאָסן זינגער דוד עדעלשטאָט. פּאַר אַן אָנפּאָנגער־פּאָעט, איז עס געווען אַ כבוד צו האָבן זיין ליד געדרוקט, גלייך נאָכן ליד פון דעם דעמאָלט שוין־לעגענדאַרישן עדעלשטאָטן. מיר גיבן דאָ איבער דאָס ליד פון דעם אָנפּאָנגער אַזוי ווי עס שטייט און גייט, מיט דעם גראָם „רו (ר׳) — דעספּאָטי", אין דער לעצטער סטראָפע:

אַ בלוטיקער וועג איז מיין לעבן געווען —
געקיילט זיך, געבייטלט, געליטן פון נויט;
קיין פרייַדן האָב איך נימאָלס געזען,
פון קינדהייט ביז יעצט, ווען עס רופט מיך דער טויט.

אַ קינד וועז איך וואַר, אַ יאָר פינף מער ניט אַלט,
האָב איך שוין געוואוסט פון דעם הונגער און קעלט.
געיאָגט האָט מען מיך פון דער היים מיט געוואַלד,
צו זוכן מיין ברויט אין דער גרויס־וויטער וועלט.

און זאָ אומגעוואַנדערט האָב איך מיינע יאָרן
פון איין אָרט צום צווייטן... געאַקערט, בעוויט,

אַלט פֿאַר דער צייט, בין איך, בריידער, געוואָרן,
פֿאַר זיך האָב איך נימאַלס געהאַט גענוג ברויט.

נור עס טוט מיר ניט באַגג מיין פּינצטערער לעבן,
איך ווייס. אַז אין גראָב וועל איך פּינדן מיין רי,
נור שאַדע איז מיר, וואָס איך וועל ניט דערלעבן
צו זען, ווי עס קראַכט און פּאַלט דעספּאָטי.

דער אָנפּאַנגער־דיכטער איז שוין דעמאָלט געווען קראַנק אויף שווינדזוכט. געווען איז ער דעמאָלט בלויז 24 יאָר אַלט. דורכויס אויפֿטאָביאָגראַפּישע זיינען די שורות: „קיין פּריידן האָב איך נימאַלס געזען, פון קינדהייט ביז יעצט, ווען עס רופט מיר דער טויט". אַ קרבן איז ער געווען פון דער „דעספּאָטי". אָבער אין 1892 האָט ער עס געזען ווי אַ סימבאָל, און זיך אַליין ווי אַ מאַרטיירער. דאָס איז געווען דער „גייסט פון דער צייט" און די שטימונג ביי דער ראַדיקאַלער יוגנט. אַ העכערער פּאָעטישער שליסל האָט פאַרוואַנדלט אין סימבאָלן אַ סך פּערזענלעכע איבערלעבונגען.

ס. לאָפֿוכאָוו איז דער נאָמען פון טשערנישעווסקיס אַ העלד אין „טשטאָ דעלאָט?" — „וואָס זאָל מען טאָן?" לאָפֿוכאָוו איז געוואָרן אונדזער דיכטערס פּסעוודאָנים. זיין אמתער נאָמען איז געווען ת. קרעמען. אונטער דעם נאָמען האָט ער אָפּגעדרוקט דאָס נאָר וואָס דערמאָנטע ליד „פון מיין טאָגע־בוך", אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע" אין יאָר 1892. די ווייטערדיקע לידער דרוקט ער שוין דאָרטן אונטערן נאָמען ס. לאָפֿוכאָוו. אין פּריוואָטן לעבן האָט ער געביטן זיין נאָמען פון קרעמען אויף קאַרמען, טעאַדאָר קאַרמען. און אין יאָר 1907 ווייזט זיך שוין אין דרוק דער נאָמען קאַרמען. כמעט אַלע שפּעטערע ד״קע לידער זיינען אונטערגעשריבן מיטן נאָמען קאַרמען. דאָס ליד „נמאס", געדרוקט בערך אין יאָר 1917, טראָגט דעם נאָמען טהעא. קאַרמען־לאָפֿוכאָוו. „דאָס שמידן־לידּ" האָט ער געדרוקט אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אונטערן נאָמען ס. לאָפֿוכאָוו. שפּעטער קומט דער נאָמען טהעאַדאָר קאַרמען.

ביאָגראַפישע שטריכן

ס. לאָפוכאָוו איז געבאָרן געוואָרן אינעם שטעטל זשאלודעק, לעבן ווילנע, אין 1868. אַ בעל־מטופל מיט אַ סך קינדער, איז דעם פאָטער זייער שווער אָנגעקומען מפרנס צו זיין די גרויסע משפחה. אַזוי אַז אין קיין צופיל לוקסוס האָט מען ניט געלעבט. ווי אַלע קינדער אין יענער צייט, האָט דאָס קליינע יינגל געלערנט אין חדר. שפּעטער האָט אים דער טאַטע געשיקט אין דער וואָלאָזשינער ישיבה. עס איז באמת אַ חידוש: די השפּעות פון יידישן לעבנס־שטייגער, דעם חדר און ישיבה — די יסודות פון זיין דערציאונג — זעט מען ניט אין זיינע לידער. די סיבה ליגט אין דער ראַדיקאַלער און קאָסמאָפּאָליטישער שטימונג אין די 90־ער יאָרן. 16 יאָר נאָכדעם ווי ס'באַווייזן זיך זיינע ערשטע לידער, לייענען מיר ביי אים אַ ליד מיט אַ יידישן מאָטיוו. דער נאָמען פון ליד איז „אַ יידישער מאָטיוו" („אין די שטומע וועלן, ביי דעם ירדנס זוים, ליגט מיין טרוים פאַרזונקען, ליגט מיין אַלטער טרוים...").

ער אַליין האָט זיך באַטראַכט פאַר דעם גרעסטן שטיפער אין דער משפּחה. אין יאָר 1920, וועז ער איז אַלט געווען 52 יאָר, האָט ער אָנגעשריבן אַן אויטאָביאָגראַפּיש ליד „דער באָבעס קללה". רעדט ער וועגן זיך ווי וועגן איינעם פון 12 אייניקלעך. דאָס ליד, ווי אַ סך זיינע לידער, איז, קאָנטיק, ניט געווען געדרוקט. מיר ציטירן עס פון מאַנוסקריפּט:

דער באָבעס קללה

מיין פרומע באָבע האָט געזאָגט,
אַז שילטן איז אַ גרויסע זינד.
איר עהנסטע קללה איז געווען —
לאָמיר לעבן זאָל דאָס שלעכטע קינד.

מיר זיינען אייניקלעך געווען
מזיקים, שטיפער, גאַנצע צוועלף,
מע פלעגט באַפאַלן באָבעס הויז
ווי הונגעריקע קלייבע וועלף.

די באָבע האָט אַ האַרץ פון גאָלד
און ליבט אונדז ווי די גאַנצע וועלט,

מיט עסנוואַרג פאַרשיידענע
איז אימער באָבעס טיש פאַרשטעלט.

אויף טאַצן הורבעס פּוטער־ברויט,
אַ גרויסער סאַמאָוואַר מיט טיי,
מיט מאַנדלען אָנגעפילטע טאָרט
און צוקערלעקעך אַלערליי.

און עפּל, באַרנעס, פלוימען, ניס,
פלעגט באָבע אויך ניט זשאַלעווען.
מיר פלעגן אָפּראַמען דעם טיש
און אָנהייבן צו באַלעווען.

געהוליעט און געקוליעט זיך,
אַרומגעגאַנגען אויף די הענט,
געזונגען און געשפּרונגען ווילד,
געקראָכן אויף די גלאַטע ווענט.

דער אָנפירער פון אַלעמען
בין איך געווען, אָ, וויי און ווינד,
און באָבע האָט פאַרשאָלטן מיך,
לאַנג לעבן זאָלסטו, שלעכטע קינד.

דיין קללה באָבע איז געשען,
דאָס לעבן לאַנג איז נמאס מיר,
אָן שנאַפּס אַביסל, באָבינקע,
אפילו ניט קיין גלעזל ביר.

די דאָזיקע אנאקרעאָן־שטימונג וועגן עולם־הזה, „שנאַפּס אַביסל", — דאָס איז אַ באָהעמיש־פּאָעטישער זשעסט פון די שפּעטערע יאָרן. אָבער די דאָזיקע שטימונג איז אין הסכם מיט זיין חוש פאַר הומאָר. ער איז אויך שטיפעריש, ווי דאָס ווייזן זיינע שפּעטערדיקע לידער.

זיין יוגנט איז אָבער ניט געווען קיין גרינגע. נאָכן אָפּזיין אַ גע־וויסע צייט אין דער ישיבה, האָט מען אים אָפּגעגעבן אין סאָלדאַטן. אין

מיליטער־דינסט האָבן זיך ביי אים באַוויזן סימנים פון דער קראַנקייט, וואָס האָט אים פאַראומערט זיין גאַנץ לעבן. ער איז דאָרטן קראַנק געוואָרן אויף שווינדזוכט.

קיין אַמעריקע איז לאָפוכאָוו געקומען אין יאָר 1888. געקומען איז ער מיט אַ פאַך אין האַנט. ער איז געווען אַ פאָטאָגראַפיסט. אין ניו־יאָרק האָט ער זיך באַקאַנט מיט צוויי שוועסטער, ראָזע און בעלאַ גאָלדבערג. מיט ראָזע גאָלדבערג האָט ער חתונה געהאַט אין יאָר 1892. בעלאַ גאָלדבערג איז שפּעטער געוואָרן דעם פּאָעט יוסף יפהס פרוי.

ס. לאָפוכאָוו איז, אגב, געווען דער, וואָס אַ דאַנק אים האָט יוסף יפה אָנגעהויבן שרייבן לידער. לאָפוכאָוו האָט געהאַט אָפּגעדרוקט עטלעכע לידער אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע". יוסף יפה האָט זיי געלייענט און ער האָט דערפילט, ער קען אויך שרייבן אַזעלכע לידער. ער האָט זיך אפילו געווענט מיט דעם שוין־אָנגערקענטן פּאָעט לאָפוכאָוון: ער קען שרייבן לידער פונקט אַזוי ווי לאָפוכאָוו. ביידע האָבן זיי אַוועקגעשיקט לידער אין דער „פילאַדעלפיער שטאָט־צייטונג", וואו זייער פרייַנד ב. גאָרין איז דעמאָלט געווען דער רעדאַקטאָר. די לידער האָבן זיי געשיקט פאַרן קאָנקורס, וואָס די צייטונג האָט דעמאָלט אויסגעשריבן. דעם קאָנקורס האָט געוואונען יוסף יפה.

קיין קנאה איז ניט געווען צווישן די צוויי פּאָעטן. זיי זיינען באמת געווען מער ווי שוואָגערס. זיי האָבן געוואוינט וויט אייגער פון צווייטן. אָבער זייער פרייַנטשאפט איז געווען ממש אַ רירנדיקע. אייגער האָט געוואוסט וועגן יעדן ליד, וואָס דער צווייטער האָט געשריבן. אייגער האָט זיך געפרייט מיט די פריידן פון צווייטן און געליטן מיט זיינע לידן.

נאָך אין רוסלאַנד איז לאָפוכאָוו געווען רעוואָלוציאָנער געשטימט. ער האָט אָנגעהויבן שרייבן לידער ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד. און זיינע באַליבטסטע פּאָעטן זיינען געווען: פושקין און לערמאָנטאָוו, נעקראַסאָוו און נאַדסאָן. נאַדסאָן האָט דעמאָלט ממש באַצויבערט די רוסיש־רעדנדיקע אָנפאָנגער אין די 80־ער און 90־ער יאָרן. נאַדסאָנס פאָלקיסטישע פּאָטעטיק, זיין טיפער טרויער, זיין רוף צום קאַמף און די „געפאָלענע שטימונגען" — דאָס האָט אַלץ שטאַרק געווירקט אויף די דעמאָלטיקע פּאָעטן. מער פאַר אַלץ האָט געווירקט דער יחידיש־מאַרטירערישער רוף, דער טראַגישער רוף, אויפן הינטערגרונט פון

פאָלקס־ליידן און יסורים. ניט אומזיסט געפינען מיר צווישן לאָפּו־כאָוס ערשטע לידער אַן ליד, וואָס ער האָט געשריבן נאָך נאַדסאָנס אַ מאָטיוו:

פאָרווערטס!

(נאָך נאַדסאָנען)

פאָרווערטס גיי, פאָרווערטס די ליידן,
קוק ניט אויף דעם שטורעם־וויינט.
זע דעם מאָרגנשטערן קומען
און דער שאָטן פליך פאַרשווינדט.

נור קיין האָפענונג ניט פאַרלאָרן,
אַרבעט ביז דו האָסט נאָך קראַפט;
ערלעך דיינע לערן פרייזיק,
פרייזיק רעכט און וויסנשאַפט.

זאָל די מאַסע דיך פאַרהאַסן —
בלייב געדולדיק, בלייב ניט שטיין;
זאָלן שטיינער אין דיר וואַרפן
מעניטשן, וועלכע ניט פאַרשטיין;

גיי אַלץ פאָרווערטס, ניט פאַרצווייפל,
דיין געפערלעך שוערן וועג;
מיט דיין יונגער ברוסט באַגעגן
מוטיק פון דעם פיינד די שלעג.

מיט דיין לערע ברענג צום שקלאַפן
אין דער פינצטער זאָגן־שיין,
העלף אים ברעכן זייער קייטן,
העלף אים פריי און גליקלעך זיין!

(„פרייער אַרבעטער שטימע", דעם 9טן מאַי, 1894)

לאַנג האָט לאָפּוכאָוו אין ניו־יאָרק ניט געלעבט. אין יאָר 1895 געפינען מיר אים שוין אין דעטוואָר, קאָלאָראַדאָ. קראַנק אויף די לונ־

גען, פרואווט ער זיך ראַטעווען אין דעם היילנדיקן קאָלאָראַדאָ־קלי־מאָט. ער איז זיך מפרנס פון אַ פאַטאָגראַפישער סטודיע. ער חברט זיך מיט יהואָשן, מאַרינאָוון, מיט חיים ספיוואַקן. אין קאָלאָראַדאָ האָט ער זיך באַקענט מיט די פּאָעטן נחום מ. באַבאַדן, מיט א. מ. שאַרקאַנסקין.

דעם גרעסטן טייל לעבן האָט לאָפּוכאָוו־קאַרמען פאַרברַכט אין לאָס־אַנדזשעלעס. כמעט זיין גאַנץ לעבן איז ער געווען ניט געזונט. דאָס האָט שטאַרק געווירקט אויף זיין פּראָדוקטיוויטעט. דאָס האָט אויך פאַרוואַנדלט זיין סאָציאַל ליד און אַ יחידיש ליד.

ערשטע לידער

אויף וויפל עס לאָזט זיך פעסטשטעלן האָט ער זיין ערשט ליד אָפּ־געדרוקט אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע", דעם 15טן אַפּריל, 1892. ביז אַפּריל דעם 27סטן, 1894, האָט ער אָפּגעדרוקט אַרום אַ צענדלינג לידער. שפּעטער איז ער אַנטשווידן געוואָרן אויף צווויי צענדלינג יאָר. דורך דער דאָזיקער צייט האָט ער אָנגעשריבן אַ ליד, אין יאָר 1902, אַ סאָציאַלן מאָטיוו, ווי די פּריערדיקע לידער. אין דעם ליד דערציילט ער ווי דעם „טאַטן" קען מען שוין ניט „קויפן", פאַרשקלאַפן אין דער פאַבריק — מחמת שווינדזוכט. אָבער די מאַמע — ווער וויל זי דינגען פאַר אַ שקלאַף, ווער וויל זי „קויפן". דאָס איז אַ מאָטיוו ווען דער שוויצפאַבריק:

אין קאַמער אַ טיש מיט צווויי שטולן,
אַ בעט מיט אַ שעניק פון שטרוי.
אין קעמערל וואוינען אַ טאַטע,
אַ מאַמע און קינדערלעך צווויי.

שוין לאַנג איז אַן אַרבעט דער טאַטע,
אַ קרבן פון שווינדזוכט איז ער,
די מאַמע מוז וויין די מפרנס,
אָ, ווער וויל זי קויפן, אָ, ווער?

דאָס דאָזיקע אויטאָביאָגראַפישע ליד ציטירן מיר נאָך אַ מאָנו־סקריפּט נאָך. ווי אַנדערע ניט־באַצייכנטע לידער, איז דאָס ליד, מן הסתם, קיין מאָל ניט געווען געדרוקט.

אין די צוואַנציק יאָר פון זיין שווייגן האָט ער אויך אָנגעשריבן אַ צווייט ליד. דאָס איז אַ יידישער מאָטיוו. ביי לאָפוכאָווען איז עס דאָס ערשטע ליד פון דעם מין, עס זעט אויס, אַז אין יאָר 1908 איז שוין ניט געווען קיין זינד צו שרייבן אויף אַ „רעאַקציאָנערן מאָטיוו", אַ זאַך, וואָס איז געווען טריף פאַר אַ ראַדיקאַל, אַ קאָסמאָפּאָליט.

די נאָר וואָס דערמאָנטע צוויי לידער זיינען די אייניציקע אויסנאַמען בעת זיין שווייגן פון 1894 ביזן יאָר 1915. אונטערן רושם פון די פּאָגראָמען, בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער אָנגעשריבן עטלעכע פּאָגראָם־לידער. ער אַליין איז געווען איבערראַשט פון דעם, אַ פּאַרשאָטענער קוואַל האָט זיך ווידער געעפנט. די טראַגישע איראָניע דערביי איז, וואָס דער „יום־טוב", זיין פּאָעטישע באַנייאונג, האָט זיך אָנגעהויבן גראָד מיט אַ פּאָגראָם־ליד. אָבער וועגן זיין אָנהייבן ווידער שרייבן רעדט ער אין אַ באַזונדער ליד:

אַ יום־טוב איז ביי מיר היינט, ברידער,
אַ גרויסער, הייליקער מאָמענט.
באַזוכט האָט מיר (מיך) מיין מווּט ווידער,
פון פרייד מיר ציטערן די הענט.

פאַרגאַנגען מאַנצע צוואַנציק יאָרן,
זי האָט מיר (מיך) פלוצים גאָר פאַרלאָזט,
איך האָב מיין לעבן־לוסט פאַרלאָרן,
מיין קאָפּ באַדעקט איז ווי מיט פראָסט.

אַ נייע קוועלט אין מיר איצט גבורה,
אַ נייער לעבן, נייַ פאַרלאַנג,
איך זינג אַ שירה נאָך אַ שירה,
פאַרגיי זיך פון מיין גרויס געזאַנג.

זינט דעמאָלט דרוקט ער לידער, פון צייט־צו־צייט, אונטערן נאָמען טעאָ. קאַרמען. על־פּי רוב זיינען זיי לירישע לידער. צווישן זיינע לעצטע לידער, וואָס ער האָט געשריבן זעקס יאָר פאַר זיין טויט, איז פאַראַן אַ רירנדיק ליד. דער פּאָעט האָט שוין פאַרלאָרן די ריאָה, ער האָט

שוין דעמאָלט געלעבט אין דעד וועלט פון פינצטערניש. אין אויגוסט 1937 שרייבט ער דאָס דערמאָנטע רירנדיקע ליד:

דו פרעגסט מיך: וואו מיין צייט פאַרגייט,
מיין נעכטן און מיין היינט?
איך זיץ און צייל די טעג און נעכט,
די צייט שטייט שטיל, מיין פרייַנד.

מיין לעבנסטעַרס האָר איז ווייס ווי שניי,
און איך קען מער ניט זען,
מיר וועלן ביידע באַלד פאַרגיין,
די צייט איז ווי געוועזן.

געדענקסט די ליבע יונגט-צייט?
די זון ווי דעמאָלסט שיינט.
די זון וועט קיין מאָל ניט פאַרגיין,
בלויז איך און זי, מיין פרייַנד.

געשטאַרבן איז דער דיכטער אין לאָס-אַנדזשעלעס, אין יאָר 1943.

טעמאַטיש געהערן לאָפּוכאָווס לידער צו צווי פאַרשיידענע תקופות. זיין סאָציאַל ליד געהערט צו דער צייט, ווען ער האָט געהייסן לאָפּוכאָוו, אין די 90-ער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט. זיין יחידיש ליד געהערט צו דער צייט, ווען „באַזוכט האָט אים ווידער זיין מוזע", אין יאָר 1915. ווען ער האָט געשריבן זיין יחידיש ליד האָט ער שוין געהייסן, ווי ער האָט געהייסן אין פריוואַטן לעבן — טעהאָ קאַרמען.

דער מאָטיוו פון „בלאַסן מאַרטירער", פון „שטאַרבנדיקן דיכטער", האָט זיך געהערט אין זיינע ערשטע לידער. דאָס איז דעמאָלט געווען דער סימבאָל ווי אַזוינע יונגע „לוידנדיקע פאָעטן" האָבן זיך געזוכן. באַזונדערס איז עס געווען מיט ראָמאַנטיש-ענגייגטע יונגעלייט. נאָך מער איז עס געקומען צום אויסדרוק ביי „קרבנות פון סאָציאַלער" אומגערעכטיקייט. און לאָפּוכאָוו, דער לונגען-קראַנקער פאָעט, האָט זיך גענטן באַטראַכטן פאַר אַזאַ קרבן. ניט איין קרבן איז זיי געשטאַנען פאַר די אויגן, אין ליכט פון אַ מאַרטירער-שיין. עדעלשטאַט איז אין די רא-

דיקאַלע קרייזן געווען אַ לעגענדע נאָך ביי זיין לעבן. נאָך זיין טויט האָבן יונגע פּאָעטן אים געזען און אַ וויטער שיין פון אַ פּאַרהערלעכטן סימבאָל. און עס איז געווען געגוג די קלענסטע ענלעכקייט, זי זאָל אַרויסרופן בילדער, וואָס נאָר אַ פּאַרראָמאַנטיזירטער „סאָציאַלער קרבן" קען זען. אַזעלכע לידער ווי לאָפוכאָווס צוויט ליד „פון מיין טאַגעבוך" (דאַטע ניט פעסטגעשטעלט) געהערט צו דער אַלגעמיינער שטימונג פון יענער צייט:

פון מיין טאגע־בוך

אומזיסט פּאַרלאַנגען, האָפן, שטרעבן,
באַרואיק זיך מיין קראַנקעס הערץ;
ניט לאַנג פּאַרבליבן איז צו לעבן,
וואָצו, וואָצו אומזיסטע שמערץ.

וואָצו דער בייזער, ווילדער שטורעם
אין מיין פּאַרפוילטער, קראַנקער ברוסט?
געגוג געליטן שוין יסורים,
איך האָב צום לעבן מער קיין לוסט.

געפאַלן בין איך יונג אַן אָפּפער,
געמאַרקט בין איך שוין לאַנג צום טויט;
עס קלאַפּט מיין הארץ אַלץ שוואַכער, שלאַפּער,
איך קען ניט מער פּאַרטראָגן לייד.

דאָס ליד רעדט וועגן יסורים, ליידן, טויט, אין אַלגעמיינע באַגריפן ווי די ראָמאַנטיקער האָבן גערעדט. מער קאָנקרעט, מער סאָציאַל־קאָנקרעט, רעדט דער פּאָעט אין זיין ליד „הונגערט אָפּפער" (דעם 16טן פעברואַר, 1894):

הונגערם אָפּפער

ביי דעם ברעג פון טיפן, ווייטן
הימל־בלויען אָקעאַן,

וואו די וועלן רוישן, שטרייטן,
שטייט אַ בלאַסער יונגער מאַן.

אויפן האַרץ דעם קאָפּ געבויגן,
שטייט ער, מורמלט, זיפצנד שטיל,
און פון ווייגע מוטנע אויגן
קאַפּען, רינען טרערן פיל —

„רייכטום פיל געהאַלפן וואַמלען"
„פאַר די וואַטע, רייכע לייט" —
זייגע בלאַסע ליפּן מורמלען —
„און פאַר זיך אַ הונגער־טויט.

„פון מיין קינדהייט האַרט געשטריטן
„פאַר דאָס שטיקל ברויט;
„שלעג אומזיסטע פיל געליטן,
„פיל געליטן האָב איך נויט.

„אָ, ווי וואַלט איך וועלן לעבן,
„אויך געניסן אויף דער וועלט
„פון די הערלעך רייכע מאַבן,
„וואָס נאַטור האָט אויפגעשטעלט,

„נור איך טאָר ניט, דאַרף ניט קלערן
„אויף דער וועלט צו לעבן מער, —
„שטאַרבן מוז איך, אום ניט הערן
„ווי דער הונגער קוועלט מיר שווער —

„אָ, ווי ביטער ס׳קוועלט דער הונגער!
„אָ, ווי ס׳שרעקט מיר יעצט דער טויט;
„שטאַרבן פאַר אַ גאָר אַ יונגער,
„שטאַרבן פאַר אַ שטיקל ברויט!..."

נאָך אַ שטומען בליק אַ שאַרפן
האָט ער צו דעם ים געשיקט,
און מיט האַסט זיך הין געוואָרפן —
און דעם לעבנס־קאַמף באַזיגט.

אין דעם ציטירטן ליד איז דער זעלבסטמערדער ניט אַ קרבן פון אַ קראַנקייט, נאָר אַ קרבן פון סאָציאַלן אומגליק. אין דעם פריערדיקן ליד „פון מיין טאַגע־בוך" דערציילט ער אונדז, אַז ער „קען ניט מער פאַרטראָגן לייד". אין דעם איצטיקן ליד רעדט ער שוין קאָנקרעט: „פאַר די רייכע אַזויפיל גליק געהאָלפן זאַמלען, און פאַר זיך אַ הונ־גער־טויט."

צוויי וועלטן — רייכע און אָרעמע. אָנטרייבער און שקלאַפן. די דאָזיקע קלאַסן־צעטיילונג האָט אויך געשאַפן באַגריפן, אַז די גאַנצע וועלט איז צעטיילט. עס עקסיסטירט שוואַרץ און ווייס, פרייד און אומגליק, ליבע און האַס. די דאָזיקע צווייאיקייט האַלט דעם פּאָעט אין צוויק. ער זעט בלויז קאָנטראַסטן. אין זיין טראַכטן פאַרנעמען אַן אָרט בילדער און שטימונגען פון צוויי וועלטן. אין הסכם מיט דער דאָזיקער פּסיכאָלאָגישער איינשטעלונג שרייבט ער לידער פון דעם דאָזיקן מין:

צוויי בילדער

(אַ פּאַראַלעל)

ביי אַ קליינעם טייכעלע,
ביי אַ פליסיק וואַסערל,
אין אַ גאָרטן, בלומען פול,
אַ שטאָלצער פּאַלאַסט שטייט.

ביימער הונדערט־יאָריקע
רינגלען יענעם פּאַלאַסט אום,
וואַרפן שאָטנס רונקעלע,
פאַרשטעלנדיק די זון.

אין די פענצטער אָפענע
בלאָזט אַ שטילער ווינטעלע,
אַ ווינטעלע אַ שמעקנדער —
דער רייכער בלומען־דופט.

לידער זיסע קלינגנדע
זינגען דאָרט די פייגעלעך;

טענער ניט קיין אירדישע
הערן זיך, נור געטלעכע.

ביי אייגער פון די פענצטער דאָרט,
פאַרהאַנגען מיט אַ זיידן־דעק,
שטייט אַ פרעכטיק וויגעלע —
דאָרט שלאָפט אַ בייבי זאַנפט.

עס שפרינגען אום די קליינעלעך
פון צוויגעלע צו צווייגעלע
און זינגען בייבין לידעלעך,
פאַרזיסן איר דעם שלאָף.

דער ווינטעלע, דער שמעקנדער,
ער שעפטשעט איר אין אויער אַרין —
דערציילט איר פון אַ גליקלעכן,
אַ לעבן פריידנספול...

דערציילט איר, אַז דער פּאַפּע איז
אַ פיינער, גרויסער, רייכער מאַן,
אַז שקלאַפן האָט ער טויזנטער,
ער האָט ווי פיל ער ווייל.

דערציילט איר, אַז אויך בייבי איז
שוין רייך פון איר געבאָרן־טאָג —
דער פּאַפּע האָט אויך זי פאַרזאָרגט
מיט שקלאַפן אָן אַ צאָל...

דערציילט איר, אַז דער לעבן איז
אַ פרעכטיק־שייגער פריידנס־טהאָל, (טאָל)
אַז דערנער וועט זי נימאַלס זען
נור בלומען איבעראַל — — —

עס שפּילט אַ זיסע שמייכעלע
אויף בייבים רויטע ליפּעלעך,

עס טרוימען זיך מלאכים איר;
די שלאָפט און אָטעמט פריי...

אין שטאָט, אינעם טומל,
אַראָפּ־צו צום וואַסער,
דאָרט שטייט אַ געבידע
ווקס שטאָק אין דער הויך.

פון בייסמענט מאַנץ אונטן,
ביז אויבן, טאַפּ־פלאַר,
וואוינען פאַרשטיקט אונטערחדריקטע
נור אַרבעטער, אָרימע לייט...

עס פלאַקערט אַן רתמנות נאָר
די זאָנע וויי אַ פייער גלייך,
נור מיט וואָס צו אָטעמען —
די פּאַרע שטיקט און ווערגט.

עס דרייען זיך מאַשינען דאָרט
און רוישן מאַנצע טעג און נעכט:
דאָס נייען אַפּעריטערלעך
פון פרי ביז שפּעט בייגאַכט.

אין אייגעם פון די וואוינונגען
(וויך דאָרט דרייט זיך אַ רעדעלע)
ליגט אין אַן אַלטער ווינקעלע
אַ בייבי שוואַך און בלאַס.

עס דרייט זיך שנעל די רעדעלע,
עס דרייט זיך און דערציילט דעם קינד,
אַז שוואַך ווייגען ביים אַרבעטער
די פּיס צו דרייען איר — — —

דערציילט, אַז עס ערוואַרטעט אים,
דעם קינד אַ ביטער לעבן נור,

דערציילט, אַז עס דערוואַרטעט אים
נור הונגער, מאַנגל, נויט..

אַז ער וועט אויך זיין לעבנלאַנג
נור דרייען אַלץ די העדעלע —
פאַרשאַפן רייכטום אַנדערע
און זיך — קיין שטיקל ברויט — — —

עס זיינען בלאַס די ליפּעלעך,
עס איז פאַרשמאַכט דאָס קינד,
עס הייבט זיך קוים זיין הערצעלע
און אָטעמט שווער די לופט.

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 8טן סעפּטעמבער, 1893)

ווי אַלע אין זיין תקופה זעט לאָפוכאָוו בלויז קאַנטראַסטן: פרייד, יסורים; נוגש און שקלאַף; האַר און אונטערדריקטער. זייגע דע־מאַלטיקע לידער טראָגן די דאָזיקע סימנים. מען זעט זיי אין דעם אינ־האַלט. אפילו — אין די נעמען, ווי דאָס נאָר וואָס ציטירטע לידּ: „צוויי בילדער", אָדער אין די נעמען: „אמאָל און איצט", „צוויי טייכן."

דאָס ליד איז ניט אינאַנצן רעגלמעסיק אינעם גאַנג, אין ריטם. דער דיכטער פאַרענטפערט עס אין זיין ליד „צוויי טייכן". אייגנטלעך איז דאָס געווען ג׳ט נאָר לאָפוכאָווס בליק אויף פּאָעזיע, נאָר דער אָנ־גענומענער בליק אין יענער צייט. די רעוואָלוציע, „דער ענדגילטיקער שטרייט", האָט זיך געהאַלטן אין איין דערנעענטערן מיט יעדן טאָג. אין אַזאַ אַטמאָספערע איז ניט געווען קיין צייט פאַר קונסט. און אַוודאי ניט פאַר יענער שלימות, וואָס קונסט פאַדערט פון יעדן קינסטלער.

צוויי טייכן

איך קען ניט קיין פּריילעכע לידעלעך זינגען,
איך בין ניט געבאָרן אַ דיכטער צו זיין,
מיט טרערן וועט אימער דאָס ליד מיינע קלינגען,
מיט ביטערע טרערן און שמערצלעכן פּיין.

איך האָב ניט באַוונגען די זילבערנע שטערן,
די וועלט מיט איר וואונדערלעך־רייצנדן פּראַכט;
מיך האָבן באַגייסטערט אומשולדיקע טרערן,
דאָס לידל האָבן זיי פון מיין האַרצן געבראַכט.

איך האָב ניט באַוונגען די רירנדע בלומען,
דעם פּרילינג האָב איך קיינע לידער נעשענקט;
איך האָב ניט אין בליענדע פעלדער געגנומען
באַגייסטערונג, אָדער פון זיי ווען געדענקט.

צוויי מענטשן טייכן זיך אין פּאַר די אויגן,
פון אימער אַן פּליסן זיי, בלייבן ניט שטיין:
איין טייך פול מיט טרערן, מיט בלוט איבערצויגן,
דער צווייטער פול שוימענדן, פּראַכטפּאַלן ווין.

פון איין קוועלע פּליסן די צוויי גרויסע טייכן —
דער ווין־טייך איז אויך אַמאָל טרערן געווען;
אויך איך האָב צוואר דאָרטן אַ חלק, אַ גלייכן,
ערלויבט איז אין טרערן מיר טונקען מיין פּען,

ביז טרוקן ווערט דער טייך פון די טרערן,
און אונדז ווערט געהערן דער טייך פון די ווין,
ביז דאַן ווילן אימער מיט יאָמער און טרערן
זיין פול מייגע ליטער — מיין הערצנס־געווין.

(„פרייע אַרבייטער שטימע" דעם 23טן פעברואַר, 1894)

דאָס איז לאָפּוכאָווס קרעדאָ, אויסגעדריקט סענטימענטאַל און אַלעגאָריש. אין אַן אַנדער לידל ווייזט ער אָן אויף דעם גורם — „דאָס געלט". דאָס איז די „עקאָנאָמישע דעטערמינאַציע". דער אופן ווי אַזוי דאָס לידל „אַמאָל און איצט" איז געשריבן געהערט צום פּאַראַ־לעליזם. נאָך ריכטיקער — אין דעם לידל שטייען באַגריפן און בילדער אייגנס קעגן דעם צווייטן. דער דאָזיקער מיטל איז אַ פּרימי־טיווער. מיר זעען אים אין פּאָלקסליד. מיר זעען אים אין די פּאָלקס־טימלעכע לידער. „אַמאָל און איצט" געהערט אויך צו דעם אפּיקור־

סישן מין לידער אין דער ראַדיקאַלער פּאָעזיע אין די 90ער יאָרן. „גאָט מאַמאָן" איז געווען אַ גאָר באַקאַנטער אויסדרוק אין יענער פּאָ־עזיע. כמעט יעדער פּאָעט אין יענער תקופה האָט געשריבן אויף דער דאָזיקער טעמע. לאָפּוכאָווס „אַמאָל און איצט" איז געווען געדרוקט אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע", דעם 23טן מערץ, 1894.

אַמאָל און איצט

אין מיין קינדהייט פלעג איך גלויבן,
אַז פּאַר יעדער קלייניער זינד
שמייסט מען דאָרט מיט ריטער אויבן —
אסור, אויב איך גלויב אַזינד.

אין מיין קינדהייט פלעג איך גלויבן,
אַז אַ גאָט אין הימל זיצט
און רעגירט די ערד פון אויבן —
אסור, אויב איך גלויב עס איצט.

איך פלעג גלויבן שטאַרק אין שדים,
רוחות בייזע אַלערלייַ,
אין אַ גהנום און גן עדן —
ניין, איך גלויב ניט מער אין זיי.

יאָ, איך זע, מע שמייסט מיט ריטער,
דאָ, אויף אונדזער וועלטל גאָר,
און עס זיפצן פילע ביטער, —
וואונדער וי זיי שוויגן גאָר!..

יאָ, אַ גאָט, אַ וויילדער קייזער,
גיבט עס דאָ אויף אונדזער וועלט,
ערגער פיל פון יענעם, בייזער —
און זיין נאָמען איז „דאָס געלט".

יאָ, איך גלויב נאָך שטאַרק אין גייסטער,
וועלכע זויגן מענטשן־בלוט —
אָ, דער גאָט, די קרוין, דער טייסטער...
יאָ, איך זע, איך קען זיי גוט!...

די סיבות, ווּאָס האָבן אַרויסגערופן אַזאַ ליד, זיינען בשום אופן ניט געווען קיין צוגעטראַכטע. אין די 90־ער יאָרן, כמעט ביזן יאָר 1910, האָט עקסיסטירט די שוויצפאַבריק. דאָרטן זיינען אומגעקומען יונגע נפשות אין די טויזנטער. דאָס אימיגראַנטישע לעבן איז געווען פאַרזונקען אין דעם דאָזיקן עמק הבכה. שווינדזוכט איז געווארן אַ פאַרשפרייטע „פראָלעטאַרישע קרענק.“

ווען לאָפוכאָוו האָט געשריבן זיינע פראָלעטאַרישע לידער, האָט געהערשט אַן אומברחמנותדיקער קריזיס. דער קריזיס איז באַרימט אין דער געשיכטע פון אַמעריקע ווי דער קריזיס פון יאָר 1893.

אויך ניט צוגעטראַכט זיינען געווען לאָפוכאָווס געדאַנקען וועגן נאַענטן טויט. דאָס זיינען ניט געווען בלויז „פאָעטישע“ מאָטיוון. לאָפוכאָוו איז געקומען קיין אַמעריקע מיט סימנים פון דער פראָלעטאַריישער קרענק. אין די באַדינגונגען פון דעם דעמאָלטיקן אימיגראַנטן־לעבן, באַזונדער בעת דעם גרויסן קריזיס, איז די קראַנקייט געווארן געפערלעכער. אין 1895 געפינען מיר אים שוין אין דענווער, קאָלאָראַדאָ, וואו שוויגזיכטיקע האָבן געזוכט זיך ראַטעווען. דעם צווייטן דעצעמבער, 1894, באַווייזט זיך זיינס אַ ליד אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע“, געווידמעט די אַרבעטער־קינדער.

צו מיין קינדס געבורטסטאָג

(געווידמעט אן די אַרבייטער־קינדער)

דיין געבורטסטאָג, טאָכטער קליינע,
רופט אַרויס פון מיר דאָס ליד;
די געדאַנקען זיינען מיינע
פול מיט טרויער יעצט און לייד.

פאַרוועלטס קוקן מיינע אויגן
צו די יאָרן, צו דער צייט,
ווען אין קבר לאַנג שוין ליגן
וועל איך פון דעם לעבנס־שטרייט.

פרי באַזיגט, אַ יונגער קרבן
פון דער ווילדער טיראַניי;

ניט געגאַסנדיק געשטאַרבן,
לעבן וועלנדיק חאַבּיי —

בילדער, שוואַרץ־געפאַרבטע בילדער,
זע איך פילע יעצט פאַר מיר —
און איך קלער, איך דענק, איך שילדער,
וואָס יעצט וועלן דאָן פון דיר ?

וואָס קען וועלן פון איין אָרעם
קינד אָן עלנד, וויַ אַ שטיין:
וועסטו קענען קענן שטורעם
קעמפן מוטיק גאַנץ אַליין! (?)

וועסטו קענען רואיק לעבן,
שטיל פאַרטראָגן אַלע שלעג;
אָדער דיר וועט אויך ניט מיידן
יענע גרויזאַם־שענדלעך וועג?

און טיליכט אין דיינע צייטן
וועלן מענטשן פריי שוין זיין
פון די שקלאַפן־שוועָרע קייטן,
פון די צרות, פון דעם פיין, —

און אַ נייעם פרייען לעבן
וועלן דיינע אויגן זען;
ווען די מענטשן וועלן שטרעבן,
דאָס קיין שלעכטעס זאָל געשען ?

און עס בייטן זיך די בילדער
שנעלער וויַ סׂגעדאַנקען מיין;
און איך קלער, איך דענק, איך שילדער,
וואָס מיט דיר וועט דעמאָלט זיין?!

נאָענט צו אָט־דעם ליד שטייט דאָס ליד „די יונגע פּעדלערקע". ער רופט עס אָן — „אַ בילד". באמת געהערט עס צום מין געשטאַלט־

לידער. דאָס געשטאַלט־ליד אין דער פּראָלעטאַרישער פּאָעזיע האָט, אייגנטלעך, אַרײַנגעבראַכט מאָריס ווינטשעווסקי. זיינע „לאָנדאָנער סילועטן" האָבן אונדז געוויזן די אומגליקלעכע געשטאַלטן אין דער אינדוסטריעלער שטאָט. באַוואוסט צי אומבאַוואוסט האָבן אַלע פּאָעטן אין דער סאָציאַלער תקופה איבערגענומען ביי ווינטשעווסקין די געשטאַלטן ווי אַ טעמע אין דער סאָציאַלער פּאָעזיע. עס איז געווג צו דערמאָנען ווינטשעווסקיס באַרימטע געשטאַלט־לידער „אַ מיידל אין דער סיטי". לאָפוכאָווס „די יונגע פּעדלערקע" געהערט צו דעם דאָזיקן מין לידער. אַגב, איז עס מן הסתם דאָס לעצטע ליד, וואָס ער האָט געשריבן אין די 90־ער יאָרן. געדרוקט האָט ער עס אין „פרייער אַרבעטער שטימע", דעם 27טן אַפּריל, 1894.

די יונגע פּעדלערקע

(אַ בילד)

איך קען אַ קליינע מיידעלע,
איך זע איר אָפּט אין גאַס,
איר בלאַסע, שמאָלע פּנימל
פון טרערן אימער נאַס.

און אימער זע איך שטייענדיק
דאָס צאַרטע קליינע קינד,
און דרייען זיך אויסבייגנדיק
אין רעגן, פראָסט און ווינד.

מיט טרוקן, בלויע ליפּעלעך
צעשפּאַלטן און פּאַרשמאַכט,
זאָ שטייט זי אָפּ דעם גאַנצן טאָג,
פון פרי ביז שפּעט אין נאַכט.

זי שטעלט אויס איר קליין העענטעלע
און מיט איר קינדער־קול
רחמנות, מיטלייד בעטנדיק,
פאַרהאַלט זי מיך אַמאָל.

די מוטער האָט איר טעכטערל
אַרויסגעשיקט אויס נויט,
פאַרקויפן זיסן שאָקאָלאַד,
פאַרדינען כאָטש אויף ברויט.

איך קויף פון איר דעם שאָקאָלאַד,
עס נעמט מיר ביי דאָס הערץ
איר זיסער, טרויער־קולכעלע,
איר מוטערס טיפער שמערץ — — —

דער קאָפּ פון שרעקלעך־פינצטערע
געדאַנקען ווערט מיר שווער,
וואָס קען פון דער קליין מיידעלע
נאָך זיין, טו איך אַ קלער?

אָ, זאָג מיר, בלאַסע מיידעלע,
ערקלער מיר, ליבע מיין,
וואָס וועסטו נאָך פאַרקויפן דאַן,
ווען דו וועסט עלטער זיין? —

צוואַנציק יאָר שפּעטער

מיטן ליד „די יונגע פּעדלערקע" האָט פאַר לאָפּוכאָוון זיך פאַר־ענדיקט אַ גאַנצער קרייז אין זיין שרייבן לידער. מען באַגעגנט מער ניט זיין נאָמען העכער צוואַנציק יאָר. אין 1915 ווייזן זיך ווידער זיינע לידער. זיי זיינען שוין געדרוקט אונטער אַן אַנדער נאָמען. שוין ניט לאָפּוכאָוו, נאָר טעהאָ. קאַרמען. ווי דערמאָנט פריער, מיר ווייסן בלויז וועגן צוויי לידער, וואָס געהערן צו דער לאַנגער צוואַנציק־יאָריקער הפסקה. דאָס זיינען: דאָס סאָציאַלע ליד „אין קאַמער אַ טיש מיט צוויי שטולן", און דאָס יידיש־נאַציאָנאַלע ליד „אַ יידישער מאָטיוו". אין דער אמתן איז דער „יידישער מאָטיוו" מער אַ פּערזענלעך ווי אַ יידיש־נאַציאָנאַל ליד. זיין אַלעגאָריע דערמאָנט אונדז אין „על נהרות בבל". די שטימונג איז דאָ אַ יחידישע, אַ פּערזענלעכע. דער איינדרוק איז, ווי ער וויל דערקלערן זיין שווייגן. „טרוקן איז מיין גומען, הייזע־

ריק מיין שטים, מיין ישועה שיקט ניט, שיקט ניט אלהים". ער איז אין אַ פרעמד לאַנד, אַרומגערינגלט מיט שונאים. ביי זיין מקדש וואַקסן ווילדע דערנער. ער וואַלט בייגעקומען די פּלשתים אַרום זיך. פּעלט אים אַ דוד . . .

אין די שטומע וועלן,
ביי דעם ירדנס זוים,
ליגט מיין טרויס פאַרזונקען
ליגט מיין אַלטער טרויס...

אויף אַ בבל־ווערבע
העענגט מיין פידל מיר,
בעט מיר ניט מער זינגען,
בעט פון מיר קיין ליד.

טרוקן איז מיין גומען,
הייזעריק מיין שטים,
מיין ישועה שיקט ניט,
שיקט ניט אלהים.

דערנער, ווילדע וואַקסן
ביי מיין מקדש־טיר,
פלישתים וואו איך קער זיך,
ס׳פעלט אַ דוד מיר...

זאָל פאַרוועלקן, דאַרן
מיט דיר די רעכטע האַנט,
אויב איך רירן מיין פידל
אין אַ פרעמדער לאַנד.

(פון מאַנוסקריפּט, 1908)

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם דאָזיקן ליד מחמת אַ באַשטימטן טעם. דאָס ליד איז אַ געווען פון עטלעכע מאָטיוון. דאָס באַטאָנט אַ מין איבערגאַנג־צייט בעת דעם פאָעטס הלומען אַלץ וועגן אַנ־

רירן זיין פידל. דעם לידס הינטערגרונט, די אַלעגאָריע איז אויסגע־
האָפטן ווי אַ יידישער מאָטיוו. די שטימונג איז אַ ריין־פּערזענלעכע.
די רמזים באַציען זיך אויפן אומגליקלעכן סאָציאַלן לעבן, אויפן עקא־
נאָמישן מצב. דאָס לעצטע איז דאָך שולדיק אין דעם דיכטערס שווייגן.
דער סאָציאַלער קאָמף קעגן די שונאים איז אויסגעדריקט אין דעם
זאַץ וועגן די ווילדע דערנער, וואָס וואַקסן ביי זיין „מקדש־טיר". וואו
ער קערט זיך זיינען פאַראַן שונאים, פּלשתים. נאָר עס פעלט אים כוח
זיי בייצוקומען, „ס'פעלט אַ דוד מיר..." און ווי פּסיכאָאַנאַליש ריכטיק
עס איז... בעסער געזאָגט, ווי ריכטיק דאָס איז פּאָעטיש: אַזוי ווי
ער קען ניט זינגען, זאָגט ער — ער וועט בשום אופן ניט וועלן זינגען.
ער שווערט, זיין רעכטע האַנט זאָל פאַרוועלקן, אויב ער וועט אַנרירן
זיין פידל אין אַ שנאהדיק לאַנד...

בעתן צווייטן פּעריאָד אין זיין שאַפן, אָנגעהויבן אין 1915, רירן
זיינע לידער אָן וואָס וויניקער סאָציאַלע מאָטיוון. זיי זיינען על־פּי
רוב דורכגענומען מיט יחידיש־פּערזענלעכע טעמעס. דאָ און דאָרטן
ווייזט זיך אַ געזעלשאַפטלעך ליד. אינגאַנצן זיך אָפּרייסן דערפון קען
ער ניט. אָבער צו אָפט באַווייזן זיי זיך ניט. און ווען זיי באַווייזן זיך,
זיינען זיי ווי טענער פון אַ פּריערדיקער וועלט. בעת ער האָט זיך שוין
באַנוצט מיטן נאָמען טעהאָ, קאַרמען, שרייבט ער זיך ווידער אונטער
ס. לאָפּוכאָוו אונטערן ליד „דאָס שמידן־ליד", וואָס ער ווידמעט דער
„פּרייער אַרבעטער שטימע". דאָס ליד איז טאַקע געדרוקט אין דער
„פּרייער אַרבעטער שטימע", סוף אויגוסט, 1916. מיר וועלן דאָ אי־
בערגעבן דאָס ליד מיט דעם מחברס אייגענע אויסבעסערונגען:

דאָס שמידן־ליד

(געווידמעט דער פּ. א. ש.)

פאַרפלייצט האָט מיט גאָלדענע ליכטיקע שטראַלן
די זון פונעם קלויסטער דעם האַך...
אין שלאָפן פאַרטרונקענע ליגן נאָך אַלע,
נאָר איינער, דער שמיד, איז שוין וואַך.

ווי קנוילן פון אייזן די מוסקולן סטאַרטשען,
און גבורהדיק אָטעמט זיין ברוסט,

ער שטייט און פאַבעט דעם לעדערנעם בלאָזאַק
און זינגט צו אַ לידל מיט לוסט.

עס לעבן די שטיינערנע קוילן אויף וויידער
און שפּריצן מיט פונקען אַרויס,
זיי פליען און זשומען, ווי טויזנטער פליגן,
און פאַלן און לעשן זיך אויס...

שוין צוגעגרייט ליגט אויף דער קוזניץ־האַרובע
אַ שטיק אויסגעלייטערטער שטאָל,
מיט פאַרזיכט געגאָסן, געטעמפערט, געוואויגן,
געמאָסטן אַ יעמוויד צאָל.

דער שטאָלענער שטאַנג ווערט אַלץ הייסער און רויטער,
און ברענט, ווי די קוילן, מיט גלוט.
עס לויכטן דעם שמיד אויף די ליכטיקע אויגן,
זיי שיינען מיט האָפן און מוט.

ער בייט איצטער שמידן, ער בייט איצטער שמידן
אַ שפּאָגל, גאָר נייעם, אַנטיק.
ער בייט איצטער שמידן, ער בייט איצטער שמידן
פאַר זיך און פאַר אַלעמען גליק.

ער גדייפט מיט אַ פאָר אומגעהייערע צוואַנגען
דעם גליענדן, פינקלענדן שטאָל,
און האַמערט און האַמערט אַ שווערד אויס אַ גרויסן,
און שענקט עס דעם אַרעמען קהל.

מיט אָט־דער לעצטער שורה „און שענקט עס דעם אַרעמען קהל" ענדיקט זיך דאָס ליד. אַזוי איז עס אין אַן אויסגעבעסערטן מאַנוס־קריפט, וואָס דער דיכטער האָט אויבערגעלאָזן. אין דער „פרייער אַר־בעטער שטימע" איז עס געווען גאָר אַן אַנדערע שורה: „ווייל זינגע־דיק, וועקנדיק קהל". און דאָס געזאַנג צום „קהל" האָט ער אויסגעלאָזן אין דער שפּעטערדיקער רעדאַקציע. אין דער „פרייער אַרבעטער

שטימע" איז עס באַשטאַנען פון דריי סטראָפעס, אין גייסט פון אַן אַמאָליק רוף־ליד:

שטייט אויף, שטייט אויף אַצינד,
פּאַראַאַנגען איז די נאַכט!
דו מאַן, דו פּרוי, דו קינד,
פון שלאָף ערוואַכט, ערוואַכט־

מיט מוט, מיט מוט, מיט מוט,
גורט־אַן, גורט־אַן מיין שוועדד.
פון בלוט, פון בלוט, דורך בלוט
באַפרייט, באַפרייט די ערד.

פון קרוינען, פון אומרעכט
באַפרייט, באַפרייט די ערד,
פון שרעקן און פון קנעכט,
פון שוועדד, פון שוועדד, דורך שוועדד.

די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה רופן אין אים אַרויס עטלעכע לידער. מער ווי אַלע אַנדערע לידער צייכן זיך אויס מיט דעם יידישן טאָן, ווָאס מיר האָבן געהערט אין זיין ליד אין יאָר 1908 „א יידישער מאָטיוו". איינס פון די פיר־פינף פּאָגראָם־לידער האָט ער אָפּגעדרוקט אין ניו־יאָרקער „טאָג", דעם 23־טן אָקטאָבער, 1915, אונטערן נאָמען טה. קאָרמען. דאָס ליד הייסט:

ביי דעם טייך ניעמאַן

ביי די בריידע ברעגן פון דעם טייך, דעם ניעמאַן,
זיצן טויזנטע אבלים, יידן אַלטע,
קינדער שוואַכע, בלאַסע, פּאַרטע, פרויען, —
יהודהס שענסטע טעכטער — הונגעריקע, קאַלטע.

זיצן טויזנטער אבלים, ווי אין בבל,
זינגען נייע לידער מיטן אַלטן ניגון,

זיפצן, קלאָגן אויפן נייעם גלות רוסלאַנד,
קינות זאָגן אַלע, קינדער אין די ווינקן.

ביז צום הימל די פאַרשטיקטע קולות גרייכן,
פון די פרויען די יללות רירן שטיינער:
„וץ, וואָס פון דיין פאָלק ישראל איז געוואָרן!"
רואיק פליסט דער ניעמאַן, קיינער ענטפערט, קיינער . . .

מיטן אויסנאַם פון אַ ליד אין אַנדענק פון סאַקאַ און וואַנזעטי אין אַ מלחמה־מאַטיוו, הערט ער אויף אינגאַנצן שרייבן אויף געזעלשאַפט־לעכע טעמעס. זייַנע לידער ווערן יחידישע. געמאַטערט פון קראַנ־קייט, אַן אָפּגעשוואַכטער און פאַרדאָגהטער, דערווייטערט פון אַקטיוון געזעלשאַפטלעכן לעבן, שרייבט ער לידער וועגן זיך און אַרום זיך. דער טויט פון דוד פּינסקיס יונגן זון גבריאל, אין 1916, רופט אין אים אַרויס דאָס ליד:

געווען אַ יינגעלע

(צום אַנדענק פון אַלע יינגעלעך)

געווען אַ יינגעלע — ניטאָ!
מיט לאַקן גאָלדענע,
געקרויזט און שיין פריזירט,
דער שיינער קעפּעלע
ווי מיט אַ קרוין פאַרצירט.

געווען אַ יינגעלע — ניטאָ!
מיט ליפּן רויטינקע
און זאַפּטיקע ווי טויי,
מיט אויגן ליכטיקע
און ווי דער הימל בלוי.

געווען אַ יינגעלע — ניטאָ!
אַ יעדער אויגן־בליק —

אַ העלער וונען־שטראַל,
אַ יעדער קלוגער וואונק —
פון האָפענונג אַ קוואַל.

געווען אַ ייגעלע — ניטאָ!
אַ קליינער שטיפערל,
ער שפּרינגט אַריין, אַרויס,
פילט מיט געלעכטער אָן
די גאַנצע גרויסע הויז.

געווען אַ ייגעלע — ניטאָ!
אַ קינד אַ ליבינקער,
דעם טאַטע־מאַמעס טרייסט,
געווען אַ ייגעלע —
וואו איז ער איצט, ווער ווייס?

אַ רירנדיק־פּערזענלעך ליד האָט ער אָנגעשריבן נאָכן טויט פון זיין יוגנט־חבר און שוואָגער, דעם פּאָעט יוסף יפה. געשריבן האָט ער עס וועגן יוסף יפהס פאַראיינזאַמטער פרוי, בעלאַ. רירנדיק איז דאָס, וואָס ער שרייבט דאָס ליד צו אַ מענטשן, וואָס האָט אַליין געשריבן לי־דער, און וואָס איז געבליבן אייניגקע אַליין אויף דער וועלט. רירנדיק איז אויך דאָס, וואָס דאָס איז קאַרמענס כמעט לעצט ליד. ער האָט עס געשריבן פעברואַר 1938, בעת ער האָט שוין געלעבט אין דער וועלט פון חשכות, דאָס ליד הייסט:

יוספס בעלא

זי האָט איר יוספן
צום לעצטן מאָל באַגלייט,
אַ בערגל שוואַרצע ערד
האָט איר און אים צעשיידט.

פאַרגליווערט אין איר אויג
געבליבן איז אַ טרער,

זי זיצט אוּן בּרעכט די הענט,
זי קען ניט וויינען מער.

אין פּענצטער קלאַפּט דער ווינט,
אַ שטורעמדיקע נאַכט.
זי זיצט בּיי יוספּס טיש
אוּן גאָט וויס וואָס זי טראַכט.

פּון יעדער ווינקעלע
ווינקט יוספּס בּליק צו איר,
דער אַלטער שרייבטיש זינגט
פּון יוספּס בּוך אַ שיר.

„אַ קליאַטשקעלע איז זי,
אַ פּערדעלע איז ער."
דער אַלטער שרייבטיש ברומט:
אַליין ווּעט זיין אויר שווער!...

זי מורמלט שטילערהייט:
אים, יוספּן איז גוט,
ער שלאָפּט אין קבר שטיל,
אין אייביקייט באַרוט.

אוּן זי אַליין, אַליין
אין גרויסער מדבר־וועלט!
אין פּענצטער רייסט דער ווינט,
זי ציטערט אויף פּון קעלט.

זיך אַליין האָט דער קראַנקער דיכטער אויך אַזוי באַטראַכט. ער האָט זיך געזען אַ מידן, אַ פּאַרוואָרפענעם, אַן אָפּגעשיידטן פּון קאָכער־דיקן לעבן. אין 1915 איז ביי אים געווען אַ יום־טוב. נאָך 20 יאָר שווייגן האָט אים „די מוזע ווידער באַזוכט". מיט 15 יאָר שפּעטער האָט ער וועגן זיך געשריבן „זיינע פּליגלען הענגען מיד, אויסגעזונגען איז זיין ליד."

אַלעגאָרישע יחידישקייט

זיין פֿערזענלעך ליד האָט געהאַט צו טאָן נאָר מיט אים אַליין ווי מיט אַ מידן, קראַנקן דיכטער. דאָס האָט גאָרניט געהאַט צו טאָן מיט דעם פֿערזענלעכן מאָטיוו אין דער אימפּרעסיאָניסטישער פֿאָרזיץ ביי די „יונגע". עס איז ניטאָ קיין שום ספֿק, די „יונגע", די אימפּרעסיאָניסטן, האָבן באַווירקט די עלטערע פֿאָרטן. אָבער די עלטערע פֿאָרטן זייענען ניט אַוועק אין דער וועלט פון האַלב־טענער, האַלב־ליכט. זיי האָבן ניט סוביעקטיוויזירט דאָס בילד גופֿא, ווי דאָס האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין דער מוזיק, למשל, ביי דעביוסי. די אַטמאָספֿערע ביי זיי איז געבליבן אַ כמו־רעאַליסטישע. און אין דער דאָזיקער כמו־רעאַליסטישער אַטמאָספֿערע האָט דער אַמאָליקער סאָציאַלער פֿאָרטן געשריבן וועגן זיך. דאָס אַלץ. אין בעסטן פֿאַל האָט ער געשריבן וועגן זיך אין אַלעגאָרישע בילדער. כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם איז דאָס ליד:

ווי ביי פּיגעלעך פֿאַסירט

אין אַ וועלדל, אין אַ טאָל,
האָט אַ פּויגל־יונג אַמאָל,
אויף אַ הויכן גריגעם בוים
אויסגעבויט פֿאַר זיך אַ היים.

אויסגעבעט דעם נעסט מיט פֿראַכט,
אַ געליבטע האָרט געבראַכט,
אַ געזיגעל אויסגעפּירט,
ווי ביי פּיגעלעך פֿאַסירט.

פּרילינג־צייט אַ יעדן יאָר
האָט זיי גוטער גאָט אַמאָר
צוגעשיקט אַ נייעם דור,
יונגע פּיגעלעך אַ פּאָר.

טאָטע, מאַמע, ליבן צאָרט,
מיילכלעך אָפֿן, יונגוואַרג וואַרט:

טאַטע ברענגט אַ פליגעלע,
מאַמע זינגט אַ ניגעלע.

און דער פויגלשטער געזאַנג
הערט אין טאָל זיך יאָרנלאַנג.
ביי דעם טאַטע־פייגלס טיר
לערנען פייגעלעך אַ שיר.

יאָרן לויפן שנעל פאַרביי,
נייע דורות, לידער נייַ,
און די יונגע ליבן ניט
מער דעם אַלטן מיט זיין ליד.

„אונדזער ליד קלינגט אַנדערש גאָר" —
זינגען אַלע זיי אין כאָר, —
„זייַנע פערזן הינקען צו",
שפּאַסן זיי און ווינקען צו.

„ער האָט זייַנע אָפּגעלעבט,
איז אין גאַנצן אויסגעוועפט,
ווייל אונדז יונגע ניט פאַרשטיין,
זאָל דער אַלטישקער זיך גיין!"

ווערט אַ רושם אין דעם וואַלד,
אַ געטומל, אַ געוואַלד...
און דער אַלטער אימיגרירט... —
ווי ביי פייגעלעך פאַסירט.

ערגעץ ווייט פאַרוואַרפן ווינט
אונדזער אַלטער פייגל איצט;
זייַנע פליגלען העגגען מיד,
אויסגעזונגען אין זיין ליד!...

(פון מאַנוסקריפּט, יאַנואַר, 1931)

אין דער דאָזיקער שטימונג האָט ער אָפגעלעבט כמעט די צווייטע העלפט פון זיין לעבן. די שטימונג איז געווען: „איך זוך אַלע האָפענונגען יענע, וואָס זיינען געגאַנגען פאַרלאָרן" („פאַנטאַזיע"). געווען ביי אים אויך פריידיקע מאָמענטן, „קלייניע פריידן". געווען מאָמענטן וועלן ער האָט דערפילט דעם אייביקן גאַנג אין די „קלייניע פריידן": „מיין ליד איז אַלט, מיין ליד איז ניי, אַזוי איז אויך דער חודש מאַי" (מאַי, 1928). אין דער דאָזיקער שטימונג האָט ער דעמאָלט איבערגעזעצט טאַגאָרס לידער פון דער זאַמלונג „דער גערטנער". ער האָט די ענגלישע לאַנדאָמע פּראָזע פאַרוואַנדלט פריי אין געגראַמטע לידער. די לידער זיינען דערפאַר פרייַע איבערזעצונגען. ווי עס זעט אויס, איז קאַרמען ניט געווען פאַראינטערעסירט איבערצוזעצן טאַגאָרן. אים איז געגאַנגען מער אין אָטעמען אין אַ קלימאַט, וואָס איז געווען נאָענט צו זיין געמיט. ער האָט געפונען אין טאַגאָרן פאַרבאָרגענע טענער, וואָס האָבן טיף געדרעמלט אין זיין האַרץ. די ענגלישע ניט־גערמאַנישע לאַנדאָמע פּראָזע האָט ער איבערגעדיכט אין זיינער אַן אייגענער פאָרם. דאָס איז על־פּי רוב דער געגראַמטער פיר־פערז. על־פּי רוב גראַמט ער די צווייטע און פערטע שורה. ווי אַן אילוסטראַציע ווילן מיר נעמען טאַגאָרס צוויי ליד אין זיין בוך „דהי גאַרדנער", וואָס ראָבינדראַנאַט טאַגאָר אַליין האָט פון בענגאַלי איבערגעזעצט אין ענגליש (ניו־יאָרק, מעקמילאַן קאָ., 1913):

"Ah poet, the evening draws near; your hair is turning grey. .
"Do you in your lonely musing hear the message of the hereafter?"

"It is evening," the poet said, "and I am listening because some one may call from the village, late though it be.
"I watch if young straying hearts meet together, and two pairs of eager eyes beg for music to break their silence and speak of them.
"Who is there to weave their passionate songs, if I sit on the shore of life and contemplate death and the beyond?

"The early evening star disappears.
"The glow of a funeral pyre slowly dies by the silent river.
"Jackals cry in chorus from the courtyeard of the deserted house in the light of the worn-out moon.

"If some wanderer, leaving home, came here to watch the night and with bowed head listen to the murmur of the darkness, who is there to whisper the secrets of life into his ears if I, shutting my doors, should try to free myself from mortal bonds?

"It is a trifle that my hair is turning grey.
"I am ever as young or old as the youngest and the oldest of this village.
"Some have smiles, sweet and simple, and some a sly twinkle in their eyes.
"Some have tears that well up in the daylight, and others tears that are hidden in the gloom.

"They all have need for me, and I have not time to brood over the after-life.
"I am of an age with each, what matter if my hair turns grey?"

מיר גיבן דאָ פריער אונדזער איברזעצונג:

„אַ, דיכטער, דער אָוונט נענט; דיינע האָר ווערן גרוי.
אין דיין אינזאַם טראַכטן הערסטו די בשורה פון יענער וועלט?"

„ס'איז אָוונט", האָט געזאָגט דער דיכטער, „און איך האָרך, ווייל עמיצער קען אָנקומען פון דאָרף, כאָטש ס'איז שפּעט.

איך לוג צי יוגנע וואַנדערנדיקע הערצער קומען זיך צונויף, און צווישן פּאָר גיריקע אויגן לעכצן, מוזיק זאָל פאַרענדיקן דאָס שווייגן און ריידן פאַר זיי.

וועט איז דאָ צו שפּינען זייערע ליידנשאַפטלעכע לידער, אויב איך זיך אויפן ראַנד פון לעבן אוּן באַגעם טויט און וואָס עס איז אויף יענער זייט.

דער ערשטער אָוונט־שטערן פאַרשווינדט.
די גלוט פון די לוויה־שייטער שטאַרבט אָפּ פאַמעלעך ביי דעם שווייגנדיקן טייך.

שאַקאַלן שרייען אין אַ כאָר פון הויף פון פאַרוואַרלאָזטן הויז אין ליכט פון דער אויסגעמאַטערטער לבנה.

אויב עפּעס אַ וואַנדערער, פאַרלאָזנדיק די היים, זאָל קומען אַהער צו היטן די נאַכט און מיט געבויגענעם קאָפּ הערן די מורמלען פון פינצטער, — וואָר, וואָר וועט דאָ פליסטערן די סודות פון לעבן אים אין די אויערן, אויב איך וועל פאַרהאַקן די טירן און וועל זיך מיען זיך צו באַפרייען פון די שטערבלעכע פּענטעס?

ס׳איז אַ קלייניקייט, וואָס מיינע האָר וועלן גרוי.
איך בין נאָך אַלץ אַזוי יונג אָדער אַזוי אַלט ווי דער יינגסטער אָדער דער עלטסטער דאָ אין דאָרף.

טייל שמייכלען, זיס און פשוט, און אַנדערע האָבן אַ כיטרען פינקל אין די אויגן.
טייל האָבן טרערן, וואָס קוועלן־אויף אין טאָגליכט, און אַנדערע — טרערן, פאַרבאָרגענע אין דער פינצטערניש.

זיי אַלע דאַרפן מיך, ווען איך האָב ניט קיין צייט צו שוועדמען אין זאָרג וועגן יענער וועלט.

איך בין אַזוי אַלט ווי יעדער אייגער, איז וואָס מאַכט עס אויס, אויב מיינע האָרן וועלן גרוי״.

טעאָ. קאַרמענס יידישע איבערדיכטונג האָט אין זיך דעם זעלביקן פּאָעטישן מאָטיוו, די זעלביקע בילדער. די פּאָרם, דער ריטם — זיי זיינען אין גאַנצן אַנדערע:

גרויער ווערן דיינע לאָקן,
אָוונט גובעט זיך באַאַכט;
ווען דו ביסט פאַרטיפט אין טרוימען,
דיכטער, דענקסטו ניט פון נאַכט?

אָוונט איז שוין אַנגעקומען,
האַרט איך ייצנדיק ביים שוועל,

יעקב מאַרינאָוו לייענט פאָר אַ ליד ס. לאָפּוכאָוון
דענווער, קאָלאָראַדאָ, 1895.

ביז פון דערפל קומט אַ שלית
רופן, איך זאָל קומען שנעל.

אין דעם דערפל וואַרטן דאָרטן
אַלע אָונגט יונג און אַלט
אומגעדולדיק פאַר מיין זינגען,
ווען זיי רופן, קום איך באַלד.

מיינע לידער מאַכן לינדער
אַלטע ליידן, יונגע וויי,
איך פאַרטרייב פון דאָרט דעם אומעט,
מיינע לידער טרייסטן זיי.

איך בין אַלט, ווען עלטער טרויערט,
איך בין יונג, ווען יוגנט לאַכט,
אין מיין אַלטקייט בליט די יוגנט,
דענק איך ניט פון טויט און נאַכט.

(פון מאַנוסקריפט, 1928)

די זעלביקע שטימונג, דער דורכזיכטיקער מיסטיציזם, די סקעפּטישקייט, בילדלעכע פרייד און באַדויער האָבן אים באַוואויגן איבער־צוזעצן פיצדזשעראַלד פערזן פון אָמאַר כאַיאָם. די איבערזעצונג איז אַ פרייע. די גראַמען זיינען די זעלביקע ווי אין זיינע טאָגאָ־איבער־דיכטונגען: די צוזייטע שורה גראַמט זיך מיט דער פערטער. כדי צו געבן אַ באַגריף ווי זיי זענען אויס ווועלן מיר דאָ בריענגען עטלעכע רובאיען:

1

וואַכט אויף! פאַרטריבן האָט די זון
די שטערן און די שוואַרצע נאַכט,
און האָט דעם סולטאַנס טורעם־שפּיץ
פאַרפליצט מיט ליכט און מאַרגן־פראַכט.

2

נאָך איידער סאָג האָט אויפגעשיינט,
פון שענק אַ קול שרייט אויס, דוכט מיר:

„דער טעמפּל שטייט שוין צוגעגרייט,
וואָס דרעמלען חסידים הינטערן טיר"?

3

נאָר מיט דעם ערשטן הענער־קריי
פון דרויסן רופט מען ראַשנדיק:
מאַכט אויף די טיר, מיר גייען אָפּ,
ווער ווייס צי קומען מיר צוריק!

4

ניטאָ איראם, ניטאָ זיין רויז,
און יאמשידס צויבער־כוס וואו איז?
דאָך בליט דער ווייגשל פרילינג־צייט,
דער וויין אין בעכער דאָ איז זיס.

6

צום ברעג מיט רויטן וויין דעם קרוג
פיל אָן, טרינק פיל דיין האַרץ געלוסט!
אין פרילינג־פלאַם נעם וואַרף אַריין
דעם ווינטער־זיפץ פון קראַנקן ברוסט.

19

אין אונדזער לעבן העלע טעג
געדויערן איין אויגנבליק,
געשווינדער פון דעם פלינקן ווינט
פאַרשווינדט דעם מענטשנס גרעסטע גליק.

די לעצטע רובאיען פון דער פרייער איבערזעצונג זיינען געשריבן אויפן זעלביקן אופן ווי די אַלע פריערדיקע. מיר וועלן דאָ ברענגען ווי אַ מוסטער די לעצטע דריי רובאיען:

211

אויב נאָרן נאָר באַגעדיקסטו
מיט חן אַ גרויסן פולן קרוג,
דאַן שיק דיין מול־ברכה מיר:
אויך איך בין גאָרניט אַזוי קלוג.

212

אויב די נשמה גאָכן טויט
אין הימל פליען קען אַרויף,
וואָס פאַר אַ שאַנד, וואָס פאַר אַ שאַנד
איר זיצן דאָ אין שוואַכן גוף.

213

אָ ליבסטע מיין! וועז איך האָב מאַכט
צו חרוב מאַכן דיזע וועלט,
אַ נייע וועלט אַ שענערע
וואָלט איך מיט פרייד צונויפגעשטעלט.

דאָס איז געווען קאַרמענס שטימונג אין יענער צייט. זי האָט זיך געוויגט צווישן דער כאַיאַם־סקעפטישקייט און דעם מיסטישן טאַגאָר־אומעט. דער גרונט־טאָן פון זיין ליד אין זיין צווייטן פּעריאָד שאַפן איז ליריזם. דאָס איז אַ ליריזם פון אַן עלנטער נשמה. טרוימען, דוכ־טענישן, זכרונות, בענקשאַפט — דאָס זיינען די מאָטיוון.

פאַר דער דאָזיקער ליריק איז כאַראַקטעריסטיש זיין ליד „עלנט" (־אַנואַר, 1931), וואָס ער האָט געשריבן אין טאַגאָר־סטיל:

אָ, די בענקעניש, דער אומעט!
אָ, די אייבזאַמקייט, די עלנט!
אָ, דער טרויער אויפן האַרץ
ווי אַ שטורעם־וואָלקן שוואַרץ!

מייד ניט אויס מיין טיר, אָ, פרעמדער,
שטעל זיך אָפּ, פאַרזאַם אַ ווייל̇ע,
נעם מיין מאַנטל, נעם מיין העמד,
נעם מיין קישן, זיי ניט פרעמד!

באַלד פאַרגייט די זון אין מערב,
אין מיין שטוב קענסטו פאַררוען,
זע, דער טיש איז צוגעגרייט:
וויין אַ גלאָז און זאַלץ מיט ברויט.

הונגעריק איז מיין נשמה,
לאָז דיין קול מיר הערן, פרעמדער,
רייד, דערצייל מיר, וואָס דו ווייסט,
אפשר ברענגסטו מיר אַ טרייסט.

איז ער שטום, צי טויב, דער פרעמדער?
קערט ניט אום זיין קאָפּ אפילו...
שטילער ווערן זיינע טריט,
מיינע זיפצן הערט ער ניט!

דער לירישער טאָן איז געווען דער הויפּט־טאָן אין זיין גאַנצער פּאָעזיע. אין זיין סאָציאַל־ליד האָט שוין געהערשט די לירישע שטי־מונג. אין יאָר 1915, ווען ער האָט ווידער אָנגעהובן שרייבן, נאָך 20 יאָר שווייגן, איז אויפגעקומען זיין פּערזענלעך ליד. אין דעם דאָזיקן ליד איז די ליריק געוואָרן באַזונדערס ניכר. אָסיען־מאָטיוון זיינען געוואָרן זיין באַליבטסטע טעמע. ער האָט אָנגעשריבן אַ שפּאָר ביסל אָסיען־לידער, אָדער לידער מיט האַרבסט־שטימונגען. מיר וועלן דאָ איבערגעבן אַ מוסטער:

אַן אָסיען־ליד

וואָס האָט גערויבן, צעשטערט
מיין רו אין מיטן נאַכט?
מיר דוכט, איך האָב געהערט

אין פענצטער קלאַפּט באַזאַכט...
איך בין נאָך שלעפּעריק און מיד...
אַלץ שטאַרקער, שטאַרקער קלאַפּט,
די פענצטער רייסט אין הויז;
איך האָב זיך אויפגעכאַפּט
און שפּרינג פון בעט אַרויס:
— געווען האָט מיך אַן אָסיען־ליד...

אין דעם זעלביקן יאָר, אין 1917, שרייבט ער דאָס ליד —

זומער־נאַכט

פאַרווייקלט ליגט אין טרוים די גאַנצע וועלט,
פאַרכישופט פון דער שטילער זומער־נאַכט.
דער פויגל שלאָפט אין נעסט, פאַרווויגט פון בוים,
אַליין נאָר די לבנה וואַכט...

חלומות זיסע שוועבן אויף דער ערד,
אַ שטערן וויגקט און פינטלט צו דער נאַכט,
וואָס ליגט פאַרטונקלט אין זאַנפטער בלומען־דופט,
און די לבנה קוקט און לאַכט...

אין 1937 האָט ער אָנגעהויבן זיך דערנעענטערן צו דער שוועל פון דער נאַכט. „אויגן וועלן טונקל, טונקעלער טאָג־טעגלעך". די שטימונג איז ביי אים אַ געפאַלענע. „לעבנס־שפיל איז אויסגעשפילט". „מענטשנס לעבן אין אַ טרוים וועלט צעשוואומען ווי אַ שוים". טרוי־מען באַוועלטיקן אים, פאַרשווינדן, קומען ווידער אויף. ער לעבט אינ־גאַנצן מיט טרוימען. און אויב זיין ריאה האָט אים אויפגעהערט דינען די לעצטע זעקס יאָר פון זיין לעבן, איז דער חוש השמיעה געוואָרן שטאַרקער. דאָס איז איצט די איינציקע פאַרבינדונג מיט דער ווירק־לעכער וועלט. אָבער די ווירקלעכע וועלט איז ביי אים ניט די טעג־לעכע מענטשלעכע זאָרג. ער הערט זיך צו צו דער נאַטור, צום ווינט, צום רעגן, צו פייגל. ער הערט זייערע שמועסן, זייערע געזאַנגען, זיי־ער רעש. עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער שטימונג זיין ליד

„צוויי פּאַלמען". דאָס איז פון זיינע לעצטע לידער ביי דער שוועל פון דער נאַכט. געשריבן האָט ער דאָס ליד אין יולי 1937:

צוויי פּאַלמען

ביי מיין הויז ווי וועכטער שטייען
אַלטע פּאַלמען־ביימער צוויי,
טיף באַהאַלטן אין די בלעטער
טויזנט נעסטן האָבן זיי.

אין די נעסטן וואוינען טויזנט
פייגל־פּאָרלעך, אפשר מער,
זומער, ווינטער, אָן אַ חילוק,
נעסטן שטייען קיינמאָל לער.

כל המינים פייגל קומען
זוכן אין די ביימער רו,
יעדן יאָר געזינדלעך נייע
בויען נייע נעסטן צו.

מאָרגנס, ווען די זון אין מזרח
רויטלט־אָן דעם הימל־זוים,
נעמען פייגעלעך אָן פאַלן
צו דער ערד ווי ניס פון בוים.

אויסגעגלייכט די שטייפע פליגלען,
אויסגעקאַמט די פעדער־האָר,
שפּרינגען אַלע אויף און לויפן,
און פאַרשווינדן פּאָר נאָך פּאָר.

צום שאַנאָנזאַנץ, צו דעם מיסט־באַרג,
אומעטום ליגט אָנגעגרייט,
וואו אַ ווערימל אַ פעטער,
וואו אַ ברעקל אַלטע ברויט.

וואַסער טרינקען פליט מען דאָרטן,
ביי דעם שטיין פון קאַלטן קוואַל,
אָדער צו דעם ברעג פון טייכל,
וואו עס רוישט דער וואַסער־פאַל.

אָפגעגעסן, אָפגעטרונקען,
פליט מען צו די נעסטן זען
צי אין אָרדענונג איז אַלעס,
צי איז עטוואָס ניט געשען.

אין די קלייניע שנעבלעך טראָגט מען
פיצלעך שפייז פאַר דער געזינד,
שטיקלעך רויטע, גרינע פעדים,
אַלץ, וואָס איינער נאָר געפינט.

און דעם גאַנצן טאָג כסדר
איז די נאַכבאַרשאַפט אַרום
פול מיט פייגלשע געשפרעכן,
מיט געזאַנגען און מיט שום.

ס׳איז אַ נאַטור־ליד. אַ ליד פון „קליינע פריידן". דער דיכטער הערט זיך צו צום לעבן: „און דעם גאַנצן טאָג כסדר, איז די נאַכבאַר־שאַפט אַרום, פול מיט פייגלשע געשפרעכן, מיט געזאַנגען און מיט שום". אַלץ קומט פאַר „ביי מיין הויז". דאָרטן — „ווי וועכטער שטיי־ען אַלטע פאַלמען צוויי..." עס איז ממש אַ פערזענלעך ליד. אַ לי־ריש־פערזענלעך ליד. דאָך איז פאַראַן אין דעם ליד אַן אַלעגאָרישער אָנדייט אויפן מענטשלעכן לעבן. קליינע טאָגטעגלעכע זאָרגן. אַ מיסט־באַרג, וואו עס ליגט פאַר אונדז „אַ ווערימל אַ פעטער... אַ ברעקל אַלטע ברויט". מיר פליען צוריק צו די נעסטן צו זען צי אַלץ איז אין אָרדענונג. „אין די קלייניע שנעבעלעך טראָגט מען, פיצלעך שפייז פאַר דער געזינד..." דאָס זיינען די „קליינע ווירקלעכקייטן". „קליינע זאָרגן". אָבער דער פאָעט הערט זיך צו צו די „פייגלשע גע־שפרעכן, מיט געזאַנגען און מיט שום". די ראַם, דער הינטערגרונט איז דאָ רעאַליסטיש. און אַנדערש האָט עס ניט געקענט זיין. דאָס סאָ־

ציאַלע ליד איז שטענדיק געווען אַ רעאַליסטיש ליד. בלויז אין מאַ־
מענטן פון פּאַטאָס איז דאָס ליד געווען רעוואָלוציאָנער־ראָמאַנטיש.
דער דאָזיקער ראָמאַנטישער הויך האָט געלעבט ווען קאַרמען איז נאָך
געווען דער יונגער, צאַרטער דיכטער לאָפּוכאָוו.

אין די יונגע יאָרן, אין זיין סאָציאַלן פּעריאָד, איז ראָמאַנטיש
געווען דער הויך, דער הינטערגרונט. אין דעם פּעריאָד פון זיין „איך"־
ליד, איז די הויפּט־סובסטאַנץ אין זיין ליד געווען ראָמאַנטיש. אָבער
פונעם רעאַליסטישן באָדן איז ער ניט געווען אינגאַנצן אָפּגעריסן.

אין זיין פּאָל האָט דעם איבערגאַנג פון סאָציאַלן אין פּערזענלעכן
ליד גורם געווען זיין פּערזענלעך לעבן: קראַנקייט, אַנטוישונג. —
„איך זוך אַלע האָפענונגען יענע, וואָס זיינען געגאַנגען פאַרלאָרן" („פאַנ־
טאַזיע"). מען קען אָבער אויך דערבליקן אינעם שינוי פון זיין ליד די
געזעלשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פונעם מאָדערנעם יידן אין אַמעריקע,
ווי אויך די אַנטוויקלונג פון יידישן ליד.

יצחק זיילין

1941 — 1873

יצחק זיילין

אויפקום

ניט איין יידישער סאָציאַלער פּאָעט אין אַמעריקע אין די 80ער און 90ער יאָרן לעצטן יאָרהונדערט איז יונגערהייט אַנטשוויגן געוואָרן.

עטלעכע סאָציאַלע פּאָעטן, האָבן דערלעבט אַ בכבודיקע עלטער, אָבער דאָס ביטערע אימיגראַנטישע לעבן האָט פֿאַרשניטן זייער יעדער מעגלעכקייט זיך אָפּצוגעבן מיט ליטעראַטור. געווען, פֿאַרשטייט זיך, עטלעכע אויסנאַמען — וואָלפּסאָן, פּרענאָוויץ. די פּאָעטן וויליאָם קאַיזער, עוזר סמאָלענסקין, דוד גאָלדשטיין, שלמה ז. רובין זיינען גיך אַנטשוויגן געוואָרן. דאָ און דאָרטן האָט ביי זיי אויך שפּעטער אויפגעציטערט, אויפגעפלאַמט אַ ליד, אָבער צו אָפּט איז עס ניט פאָרגעקומען. די אייניציקע, וואָס האָבן זיך צוריק באַוויזן מיט נייע לידער נאָך יאָרן שווייגן זיינען געווען מאַרינאָוו און דוד גאָלדשטיין. אינטערעסאַנט — דוד גאָלדשטיינס נייע לידער האָבן בפירוש אויסגעטראָטן פֿאַר אים אַ נייעם וועג אין דער יידישער פּאָעזיע. זיי זיינען טאָקע צווישן די בעסטע לידער זיינע. אָבער צווישן די אינגאַנצן פֿאַרגעסענע פּאָעטן איז געווען אייניער, וואָס איז סוף נייניציקער יאָרן אינגאַנצן פֿאַרשוואונדן. מען האָט פון אים אינגאַנצן ניט געהערט, אַזוי ווי אין וואַסער אַריין. דער דאָזיקער פּאָעט איז יצחק זיילין (זעילין).

אין די 90ער יאָרן האָט זיך באַוויזן אַ היפּשע צאָל נייע פּאָעטן. צווישן זיי געפינען מיר אויך דעם אינגאַנצן פֿאַרגעסענעם יצחק זיילינען. זיילין האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן נאָך אייידער עדעלשטאָט איז געשטאָרבן אין קאָלאָראַדאָ, דעם 17טן אָקטאָבער, 1892. פֿאַר אַ סך נייע פּאָעטן איז עדעלשטאָט געווען אַ לעגענדע נאָך ביים לעבן. עדעלשטאָט איז געווען אַ תהומיק־גלויביקער פּרינציפּיעלער מענטש. ער איז געווען אַ זויבערע, אַ ליכטיקע פּערזענלעכקייט. דער דאָזיקער יונגער פּאָעט־אידעאַליסט האָט אַרויסגערופֿן גרויס יראת־הכבוד. אין דער לעגענדע איז ער דערשינען ווי אַ מאַרטירער. אוּן אַ מאַרטירער איז ער געווען — דער קראַנקער שווינדזוכטיקער דיכטער. דאָס האָבן אַלע געפילט

אין יענער צייט. דאָס האָבן נאָכמער געפילט יענע „אידעאַליסטן" און „רעוואָלוציאָנערן", די אַמאָליקע דענקער און קעמפער, וועמען עדעלשטאָט האָט פֿאַרגעוויזירט:

זיי זיינען ניט לאַנג נאָך אַלס וואַרהייט פּראָפעטן
געשטאַנען פֿאַר אונדזן אויף דער פרייהייטס־טריבון,
און איצט, ווי פֿאַרעטער, ווי פּיגלינגע שוואַכע,
באַהאַלטן זיי זיך פֿאַר דער ליכטיקער זון!
(„דאָס צייט ליד")

און אין דעם זעלביקן ליד כאַראַקטעריזירט עדעלשטאָט אַ גרויסן טייל אין דער דעמאָלטיקער יידישער רוסיש־ריידנדיקער אינטעליגענץ:

אָט זעסטו, קאַריערעס, טיטולן, דיפּלאָמען,
ביזנעס — דאָס אַכטן מיר, וואָס דאַרט ניט זאָג!
מע קען מיט דעם קנאַקן, מע קען מיט דעם גלענצן
און לעבן דערצו אויך אַ גוטן טאָג.

עס זיינען, אָבער, געווען אַ סך נייע פּאָעטן, וואָס האָבן זיך פֿאַר־נומען אויף עדעלשטאָטס וועגן. זיי האָבן געחלומט עדעלשטאָטס חלום. זיי האָבן ממש פֿאַרגעטערט דעם „בלאָסן דיכטער". עס זיינען דעמאָלט אויך געווען אומפֿאַרשטענדלעכע פֿאַלן. דער פּריערדיקער עדעלשטאָט־פֿאַרגעטערער פֿאַרנעמט זיך שפּעטער אויף וועגן וואָס זיינען געווען לחלוטין פֿרעמד דעם דיכטער־מאַרטירער. אָזאַ אומפֿאַרשטענדלעכן פֿאַל שטעלט מיט זיך פֿאָר יצחק זיילין. עס איז באמת שווער צו באַ־שטימען פֿאַרוואָס אים האָט שפּעטער ניט אינטערעסירט דאָס יידישע לעבן, וואו זיין מוּח האָט אים דערצויגן. אויך די פּאָעזיע־וועלט האָט ער אינגאַנצן פֿאַרלאָזן.

וועג ער האָט אָבגעהויבן דרוקן לידער אין דער יידישער פּרעסע אָנהייב 90ער יאָרן, איז ער, ווי אַ סך אַנדערע אָנהייבערס, געווען אינ־גאַנצן אונטער דעם „בלאָסן זינגערס" אײַנפלוס. אין דעם ערשטן יאָר האָט זיילין אָפּגעדרוקט דריי לידער יועגן דוד עדעלשטאָטן. דאָס ערשטע לידּ, געווידמעט עדעלשטאָטן, איז מעגלעך זיילינס ערשט לידּ. דאָס לידּ איז פול מיט אימפּעט. דאָס איז אַ הייס קאַמפּלידּ, אַ שטור־מיש רופֿלידּ:

צום פּאָעט

(געווידמעט אן ד. עדעלשטאַט)

פּאָעט, דיינע רייסנדע, מעכטיקע לידער —
זיי רייסן אויף שטיקער מיין אַרעמעס הערץ;
באַלד הער איך אַ הונגער אַ ווילדן, באַלד וויידער
די קלאָגנדע טענער פון יאָמער און שמערץ...

באַלד הער איך אַ פּאַראָוואָרף, אַ פלוך די טיראַנען,
וואָס רויבן, וואָס טרעטן, מיט פיס אונדזער רעכט;
באַלד הער איך אַ שמערצפולן אויסרוף: „ביז ווַאַנען,
ביז ווַאַנען — נאָר שקלאַפן, ביז ווַאַנען — נאָר קנעכט"?

און ווען איך פאַרגעס דיין קוואַלפּולעס זינגען
פון בלימעלעך יונגע געשמידעט אין קייט —
דאַן ווייל מיר דאָס הערץ פון דער ברוסט אַרויסשפרינגען,
דאַן ווילט זיך מיר קעמפן אויף לעבן און טויט.

„צום קאָמף!" שרייי איך ווילד און דאָס בלוט טוט מיר זידן,
דער פייער, ער פלאַקערט, ער פלאַמט פון דאָס ניי!
צום קאָמף, איר געדריקטע, דען נאָגט איז דער פרידן;
די בלימעלעך יונגע, — זיי מוזן זיין פריי" —

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 15טן יאַנואַר, 1892)

דוד עדעלשטאַט איז געשטאָרבן דעם 17טן אָקטאָבער, 1892. איז גלייך נאָך עדעלשטאַטס טויט האָבן אַ סך פּאָעטן געשריבן לידער וועגן דעם מאַרטירער־פּאָעט. צווישן זיי איז אויך געווען זיילין. דעם 2טן דעצעמבער, 1892, איז אין לאָנדאָנער „אַרבעטער פרייַנד" דערשינען זיילינס ליד:

די פּריוהייט און די וועלט

(צום אַנדענק פון ד. עדעלשטאַט)

וען זאָנפט פאַרוויגט אין שוים פון דער נאַכט,
שלאָפט פרידלעך, רוט די גרויסע וועלט,
דאַן שטייגט דיין מוזע שטיל, באַוואַכט
אַראָפ פון טיפן, בלויען געצעלט.

דאַן שטייגט די פרייהייט, שטיל אַראָפּ,
די הייליקע פרייהייט שטאָלץ און ריין;
און מיט אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ
בלייבט זי ביים קבר שטיין.

עס שלאָפּט דער באַרג, עס שלאָפּט דער טאָל,
עס שלאָפּט דער וואַלד, דאָס פעלד — דאָך רופט,
און ציטערדיק, טראָגט זיך מיטאַמאָל
אַ שטימע דורך דער שטילער לופט.

ביים קבר שטייט דאָרט מיט געבעט
די פרייהייט מיט געזונקטן בליק,
זי רופט דעם שלאָפנדן פאָלק —
עס בעט די וועלט איר קינד צוריק.

ווי שוין דערמאָנט — די פּיעטעט צו עדעלשטאַטן איז געווען זייער גרויס. „דעם שטילן, פאַרמאַטערטן" פאָלק האָבן זיי געזען אין עדעל־שטאַטס געשטאַלט. עדעלשטאַט איז געווען דער סימבאָל פון „ליידנ־דיקן פאָלק". פאַר די אָנהייבערס אין די 90ער יאָרן איז שטענדיק געשטאַנען די געשטאַלט פון דעם אַרבעטער־פאָלק. איז דעריבער ניט אויסגעשלאָסן, אַז מיטן ליד „דער אַרבעטער־פאָלק" האָט זיילין גע־האָט אין זינען דוד עדעלשטאַטן. מיר ברענגען עס בשלימות אין קאַ־פּיטל „דעם פאָלקס שליחות".

זיין לעבן

יצחק זיילין איז געבוירן געווארן אין לאָטוויע, פּורים, 1873. צו דרייצן יאָר, אין 1886, האָט ער אין ריגע פאַרענדיקט די רוסישע קרייז־שול אויפן נאָמען יעקאָטעריע דער גרויסער. ער האָט זיך דעמאָלט געגרייט צום עקזאָמען אין ריגער פּאָליטעכנישן אינסטיטוט. צו יענער צייט איז אים געשטאַרבן דער פאָטער. די מוטער, אַן אָקושערין, איז געווען אַן ענערגישע, אַמביציעזע פרוי. זי האָט מפרנס געווען יצחקן (איסאַקן), זיינע צוויי ברידער און אַ שוועסטער. איסאַק האָט אַרויסגע־וויזן גרויס התמדה און אַ סך אַמביציע. האָט די מוטער ניט גע־

זשאלעווטע קיין כוחות: אונטער אַלע אומשטענדן דאַרף איסאַק קריגן אַ העכערע בילדונג.

ווי אַ סך שטודירנדיקע יונגעלייט איז איסאַק געווען אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. מ׳האָט אים אַרעסטירט, און אין תפיסה איז ער קראַנק געוואָרן אויף די לונגען. שפעטער האָט זיך דאָס אָפּגערופן אין אַמעריקע, אין זיין געמאַטערט לעבן פון אַן אימיגראַנטישן אַרבעטער און סטודענט. פון ריגע האָט ער געמוזט צוליב זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט עוקר זיין. קיין ניו־יאָרק איז ער געקומען אין אָקטאָבער, 1891, מיט זיין שול־חבר און מיטקעמפער אייזיק דזשעי סטענדער, שפּעטער אַ באַוואוסטער אינזשינער אין ניו־יאָרק.

אין ניו־יאָרק כאָפט זיך דער יונגער סטודענט־אימיגראַנט צו וואָס עס לאָזט זיך נאָר. ער אַרבעט אין פאַבריקן, קראָמען, הונגערט, ווערט אַ ביכער־אַגענט, — מיט אין וואָרט — ער טוט עבודת פרך.

אין ניו־יאָרק ווערט ער אריינגעצויגן אין דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג, פאַרעפנטלעכט זיינע לידער אין דער אַנאַרכיסטישער פרעסע. זיין ליד „ביינאַכט", געדרוקט דעם 16טן סעפּטעמבער, 1892, אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד", האָט ער שוין געשיקט פון באָפאַלאָ.

וואָס האָט אים געבראַכט קיין באָפאַלאָ, איז ניט אינגאַנצן קלאָר. מעגלעך, ער האָט דאָרטן געהאַט קרובים אָדער פריינד. און אפשר האָט ער אויסגעקליבן די שטאָט באָפאַלאָ, ווייל אין די פּראָווינץ־שטעט איז דעמאָלט געווען אַ סך גרינגער אָנקומען אין אוניווערסיטעט און דערביי זיך מפרנס זיין. און די הוצאות זיינען דאָרטן אפשר געווען אַ סך קלענערע ווי אין ניו־יאָרק. אויך דאָס לעבן איז דאָרט געפלאָסן שטיל־ער. דער אימפּעט און די סטענדיקע אויפּטרויזן פון ניו־יאָרקער יידישן ראַדיקאַלן לעבן האָט דאָרטן געפעלט. און פאַר לערנען איז דאָס געווען אַ מזל־ברכה.

אויף זויפל עס לאָזט זיך נישטשטעלן, איז זיירין אָנגעקומען אין באָפאַלער אוניווערסיטעט אין 1895. אָנגעקומען איז ער אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט. די צוגרייטונגען צום אוניווערסיטעט און שפּעטער די מעדיצינישע שטודיע, די מעדיצינישע פּראַקטיק און, שפּעטער, זיין האָנדלען מיט הייזער — דאָס אַלץ האָט אים געשטערט צו שרייבן לידער. מיטן ליד „צום פרילינג", געדרוקט אין „פרייע אַרבייטער שטימע" דעם 9טן יוני, 1893, ענדיקט זיך זיין פאָעטישע קאַריערע. זעקס יאָר שפּעטער דרוקט ער אָפּ נאָך אַ ליד. נאָכדעם פאַרשווינדט

ער אין גאַנצן. מען קען דעריבער אָננעמען: געדרוקט האָט ער לידער — נאָכאַנאַנד — אַרום אָנדערהאַלבן יאָר. געשריבן לידער האָט ער אַ סך לענגער.

אין זיין ליד „מיין שטרעבן" לייענען מיר דעם אַנאַרכיסטישן אני־מאמין, אויסגעדריקט אין פערזן. מיר הערן דאָרט אויך אַ פּערזענ־לעכע העלדן־נאָטע, ווי עס וואָלט צו אונדז גערעדט אַ מאַרטירער און אַן אומדערשראָקענער וועקער. דעם לידס נאָמען טראָגט אין זיך אַן אינדיווידואַליסטישע באַפאַרבונג — „מיין שטרעבן". דער דאָזיקער פּערזענלעכער טאָן און דער שטאַרקער אימפּעט. דער שטאַרקער ריטם באַלעבן דאָס גאַנצע ליד. דאָס וואָרט „אַנאַרכיע" דאַרף מען לייענען „אַנאַרכי", דער טראָפּ איז אויף דער לעצטער זילבע. אַזוי האָט מען אַרויסגערעדט דאָס וואָרט סוף און אָנהייב היינטיקן יאָרהונדערט. „מיין שטרעבן" געהערט צו די בעסטע פּראָגראַמאַטישע לידער אין אונדזער סאָציאַלער פּאָעזיע.

מיין שטרעבן

אַ וועלט אָנע הערשער, אָן קייטן, אָן צוואַנג,
פון פרייהייט, פון ליבע, פון פרידן,
אַ וועלט, וואו שטאָט קרעכצן, וועט שאַלן, געזאַנג
פון מענטשן, באַגליקט און צופרידן.

אַ פרייע, אַ טרייע, אַ ליכטיקע וועלט,
אָן שמערצן, אָן ליידן, אָן טרערן,
וואו יעטווידער איינער, צופרידן געשטעלט
וועט אַנדערנס פרידן ניט שטערן.

וואו יעטווידער איינער, באַזעלט פונעם גליק,
וועט פילן, און דענקען, און שטרעבן,
און ריין וועט ערשטראַלן דער מענטשלעכער בליק
און זיס וועט ערשיינען דאָס לעבן.

דאָס איז אַנאַרכי! און פאַר איר בין באַרייט
איר אָפערן אַלעס און ליידן.
און זאָל איך אין קאַמף אויך ערליידן דעם טויט —
פאַר איר וועל איך שטאַרבן מיט פריידן.

נאָר דער אידעאַל ליגט מיר סיף אין מיין ברוסט,
איך האַלט אים דאָרט צערטלעך פאַרבאָרגן,
עס וועקט אין מיר לעבן, ער וועקט אין מיר לוסט,
ער שיינט און באַלייכט מיר מיין מאָרגן.

ער רופט מיך אין קאַמף פאַר דאָס הייליקע רעכט,
אין קאַמף פאַר דאָס הייליקע פרייהייט,
„אין קאַמף" — רוף איך אויס — און עס הערט מיר דער קנעכט
ער הערט מיר, ער פאַלגט מיר מיט טרייהייט.

ער הערט מיר, ער פאַלגט מיר, ווייל קאַמף נאָר אַליין
פאַרשטייען געמאַטערטע שקלאַפן:
אַ מענטש קען קיין שנאָרן ביי מענטשן פאַרשטיין
אויף וואַפן נאָר ענטפערן וואַפן.

איין הייב זיך, איין דריי זיך, איין ריר און איין קער,
איין מאַך און ניטאָ מער קיין רייכע,
ניטאָ מער קיין הערשער — קיין פאָפן ניט מער
נאָר פרייע, נאָר טרייע, נאָר גלייכע.

איך ליב, אַנאַרכי דיך, איך ליב דיך זאָ הייס,
און זאָלן דיך פילע ניט ליבן,
די וואַרהייט איז אימער געוועזן צו גרויס,
די וואַרהייט וואַר אימער געטריבן.

דאָך שמוץ און פאַרלוימדונג און הונדעגעביל
איז דיך ניט אימשטאַנד צו פאַרשוואַרצן,
צו שטאַרק ברענט אין ברוסט מיר דאָס פרייהייט־גענפיל
צו טיף ליגט מיר פרייהייט אין האַרצן.

און זוכן די פיינדע, וואָס קענען דיך ניט,
אויף דיר אַלע סאָרטן עוונות,
דאַן רוף איך זיי שטאָלץ צו מיט פריינען געמיט:
איך ליב דיך מיט אַלע חסרונות.

(„דער אַרבייטער פריינד", לאָנדאָן, 24טן פעברואַר, 1893)

כמעט אויף דער זעלביקער טעמע האָט ער מיט זעקס און אַ האַלב יאָר שפּעטער געשריבן נאָך אַ ליד. ווי דערמאָנט, — דאָס איז געווען דאָס אייגציקע ליד, ווואָס ער האָט געדרוקט במשך העכער זעקס יאָר. ער איז שוין דעמאָלט געווען אַ געענדיקטער דאָקטער. ער האָט שוין דעמאָלט פראַקטיצירט מעדיצין אין באָפאַלאָ. צו יענער צייט האָט די „פרייַע אַרבייטער שטימע" ווידער אָנגעהויבן אַרויסגיין, נאָך אַ הפסקה פון פינף און אַ האַלב יאָר. און צו איר טאַקע האָט ער זיך געווענדט מיטן ליד:

צו די „פרייַע אַרבייטער שטימע"

ווידער שטאָלץ און פריי ערהויבן,
ווידער ביסטו אויפגעוואַכט,
קעגן גלויבן, קעגן רויבן,
קעגן ווילדע ברוטענמאַכט.

דעם פאַרבלאָנדזשעטן — אַ שטערן,
דעם פאַרבלאָנדזשעטן — אַ ליכט,
צו ערקלערן, צו באַלערן
איז דיין ציל, דיין הייליק פליכט.

אַלעס פאַלשע צו צעטרעטן,
צו פאַרניכטן אַלץ, ווואָס שלעכט,
ניט צו גלעטן, ניט צו בעטן,
צו פאַרלאַנגען פרייהייט, רעכט.

און קיינער, קיינער קען דיך טייטן,
קינד דער וואָרהייט, שטאָלץ און ברוי!
ענד די גויטן, ברעך די קייטן,
פיר צום פרייהייטס־קאַמף דעם שקלאַף.
(„פרייַע אַרבייטער שטימע", דעם 10טן נאָוועמבער, 1899)

נאָך דעם דאָזיקן אויפרוף־ליד איז זיילין אינגאַנצן פאַרשוואונדן פון דער יידישער עפנטלעכקייט. געווען איז ער דעמאָלט 26 יאָר אַלט

און שוין אַ פּאַרנומענער דאָקטער, הגם ער האָט ערשט מיט אַ האַלב יאָר פריער געענדיקט דעם אוניווערסיטעט. זומער, אין יאָר 1900, האָט ער שוין געהאַט אַ גרויסע פּראַקטיק. חוץ זיין פאַמיליע און זיין פּראַקטיק האָבן אים אינטערעסירט אַנדערע זאַכן. ער האָט זייער אַ סך צייט אָפּגענעבן אויף האָדעוועזן עופות און עקספּערימענטירן מיט פּאַרן פּאַרהיימישטע חיות. זיין לעבן איז געווען אָנגעפילט מיט נייע אינטערעסן.

דעם זעלביקן יאָר, 1900, רופט זיך אים אָפּ אַן אַלטע חולאת, וואָס ער האָט געקראָגן אין תפיסה אין ריגע. ער פּאָרט אַוועק מיט דער משפּחה קיין לאָס־אַנדזשעלעס. דערווייל גרייט ער זיך צום עקזאַמען, צו קריגן די שטעלע פון הויפּט־כירורג אין דעם סאַנטאַ־פע שפּיטאָל אין אַלבאָקוירק, ניו־מעקסיקע. ער האַלט אויס דעם עקזאַמען און קריגט די שטעלע. ער מוז זיך, אָבער, אינגיכן אומקערן קיין לאָס־אַנדזשעלעס. דער קלימאַט אין אַלבאָקוירק איז ניט גוט פאַר זיין געזונט.

אין לאָס־אַנדזשעלעס האָט ער אין יאָר 1906 חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל. מיט דריי יאָר שפּעטער לעבט ער דורך אַ בערוועזן צו־זאַמענברוך, און ער באַזעצט זיך מיט דער משפּחה אין סען־געיבריעל וועלי, אין שטעטל על מאַנטי. ער ריכט דאָרטן אין אַן אייגענעם קליי־נעם שפּיטאָל. חוץ דעם פּאַרנעמט ער זיך אויך מיט באָדן־ און הייזער־מסחר.

אין יאָר 1918 ווערט ער ערנסט קראַנק אויף האַרץ און זינט דע־מאָלט ביזן טאָג פון זיין טויט, יאַנואַר, 1941, לעבט ער אַ צוריקגעצויגן לעבן, כמעט ווי אַן אינוואַליד.

דער אַמאָליקער רעוואָלוציאָנער און אַרבעטער־דיכטער איז גע־ווָארן זייער רייך. זיין מעדיצין־פּראַקטיק האָט אים אַרײַנגעבראַכט אַ פּאַרמעגן. נאָכמער — זיינע הייזער־ און לאַנד־געשעפטן. ווינטער־צייט האָט ער געלעבט אין פּאַלם־ספּרינג, קאַליפאָרניע, 120 מייל פון האָליוואוד. די זומער־חדשים האָט ער פּאַרבראַכט אויף זיין ראַנדש אין פּאָקאָימא, קאַליפאָרניע, וואָס ער האָט געקויפט אין יאָר 1916. ער האָט ליב געהאַט בויען, קויפן און פּאַרקויפן הייזער, האָדעוועזן קאַנאַריקלעך, פירן ציטרוס־געשעפטן. אין אַ געוויסער צייט האָט ער אויך געהאָדעוועט ספּעציעלע פּריז־הינט און עופות פון יעדן מין, אַפילו פּאָוועס.

ווי דערמאָנט פריער, געלעבט האָט ער אַ צוריקגעצויגן, איינזאָם

לעבן. די סיבה דערפון איז ניט אינגאַנצן קלאָר. אים האָט עס, קאַנטיק, פֿאַרשאַפט אַ סך עגמת־נפש. אין זיינעם אַ בריוו, אין 1937, צו זיינעם אַ נאָענטן פֿרײַנד שרייבט ער: „דאָס לעבן אוֹן זיינע ווידערוואַנדן זיינען כמעט אַלעמאָל גורם געפֿערלעכע שינויים אין כאַראַקטער. אַ סך פֿרײַנד מיינע (און נאָענטע קרובים) האָבן עס דעמאָנסטרירט אין זייער קאָרעספּאָנדענץ מיט מיר. אוֹן דער פּועל־יוצא איז געווען, אַז מיין אינטערעס אין זיי איז געמינערט געוואָרן אוֹן לסוף אינגאַנצן פֿאַר־שוואונדן, אײַבערלאָזנדיק הינטער זיך — זכרונות? — יאָ, אָבער ווי פֿיינלעך —".

אוֹן דערווייטערט האָט ער זיך פֿון אַלץ אוֹן אַלעמען. יידיש, יידישע ליטעראַטור, יידיש לעבן זיינען אים שוין געווען אינגאַנצן פֿרעמד. ער איז געווען אַ קאָסמאָפּאָליט פֿון גאָר־אַמאָליקן ראַדיקאַלן חדר. ער האָט וויַיטער סימפּאַטיזירט מיט דער רעוואָלוציאָנער־אַרבעטער־באַווע־גונג, אָבער ער האָט זיך ניט באַטייליקט אין קיין שום באַוועגונג.

זיינע לידער

זיילין האָט אָנגעהויבן שרייבן לידער אין רוסיש, נאָר אין ריגע, אין עלטער פֿון 15 יאָר. אינטענסיוו האָט ער זיך פֿאַרנומען מיט פּאָע־זיע — אין ניו־יאָרק, אַן ערך צוויי יאָר. דאָס איז געווען אין 1892 אוֹן 1893. ער איז דעמאָלט אַלט געווען אַרום 19־20 יאָר. געדרוקט האָט ער זיינע לידער אין די אַנאַרכיסטישע צייטשריפטן.

זיינע לידער באַשטייען פֿון: אַרבעטער־לידער; טרערן־לידער; פֿער־זענלעכע לידער — איינגעבראָכענער געמיט; אײַן סאַטיריש ליד; אוֹן לידער ווען דעם דיכטערס שליחות. אַלע לידער זיינען, אָבער, אויס־שליסלעך אויף סאָציאַלע טעמעס.

אַרבעטער־לידער

זיינע לידער זיינען זייער ערנסט. זיי פֿאַרמאָגן קראָפֿט. דערי־בער פֿילט מען ניט צו שטאַרק ווי סענטימענטאַל עס זיינען זיינע אַר־בעטער־לידער.

צווישן זיינע ערשטע שאַפונגען איז פֿאַראַן אַ ליד — „דער

שוויים". פילט זיך דאָרטן ווי די טעמע איז צוגעטראַכט. אַגב, די דאָזיקע טעמע — „די אַרבעטער זיינען מאַשינען" איז געווען שטאַרק אָנגענומען אין יענער צייט:

דער שוויים

פאַראָהילט אין פינצטערער כמאַרע
שטייט דאָרט אַ געבידע פול רויך,
עס רוישט און עס קאָכט און אַ פּאַרע
שטייגט אויך מיט אַ רעש אין דער הויך.

און ביסלעכווייז נעמט זי צערינען:
עס ווערט פון דער פּאַרע אַ שווייס,
צי איז דאָס דער שווייס פון מאַשינען,
צי איז דאָס דעם אַרבעטערס שווייס?

איך טראַכט און איך קען ניט באַגרייפן;
דאָך זע איך אַרום מיר אין גאַס,
דעם אַרבעטערס קינדערלעך לויפן
אַרום, אָפּגעריסן און בלאַס.

איך זע די פּאַראַליזעטע מינען
פון אַרבעטער, כ'נעם דאַן פּאַרשטיין:
די אַרבעטער זיינען מאַשינען,
עס שוויצן מאַשינען אַליין.

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 18טן מערץ, 1892)

אַ סך לאָגישער און גאַנצער איז דאָס ליד „דער שטערבנדער שקלאַף". די טעמע איז דער שטאַרבנדיקער אַרבעטער, וואָס וועט לאָזן נאָך זיך אומגליקלעכע יתומים. די דאָזיקע טעמע האָט שוין דעמאָלט געהאַט אַ שטיקל טראַדיציע אין דער יידישער סאָציאַלער פּאָעזיע. דאָך איז זי ביי די סאָציאַליסטן כמעט שטענדיק געווען ווי אַ נייע טעמע. ביי זיילינען האָט דאָס ליד אַ שטאַרקן רימם. די ערשטע שורה: „מען האָט אים געבויגן... איצט ליגט ער געבראָכן", ווי אויך די לעצטע

שורות, זיינען געדיכט, קלאָר און טיף ערנסט. זיי לאָזן איבער נאָך זיך אַ ווייטן נאָכקלאַנג:

דער שטערבנדער שקלאַף

מע האָט אים געבויטן... איצט ליגט ער געבראָכן,
אָן כוחות, אין הערצן קיין איין טראָפן בלוט;
מע האָט אים גן־עדן אין הימל פאַרשפּראָכן,
ער זאָל נאָר ניט שרייען און טרייַ זיין און גוט.
איצט ליגט ער די אויגן צום הימל געהויבן,
ער שיקט אים אַ שמערצפולן בליק פאַרן טויט:
אומזיסט איז געזעזן זיין האָפן, זיין גלויבן,
ער שטאַרבט, און די קינדערלעך בלייבן אָן ברויט.
דער גאָט, ווועלכער פיטערט די ביימער, די גראָזן,
די פייגעלעך קליינע אין וואַלד און אין פעלד,
ער וועט דאָך געוויס ניט יתומים פאַרלאָזן,
די עופעלעך שיצן פאַר הונגער און קעלט!
זאָ האָבן די רייכע, די פרומע געזאָגט, —
אָ שקלאַף, דו אַליין ביסט אַ יתום געזעזן
מע האָט דיך פאַרטומלט, געמאַטערט, געפלאָגט,
דו האָסט דיינע עטלעכע אַרעמע יאָרן
פאַרבראַכט נאָר אין טרערן, אין יאָמער, אין נויט,
דו האָסט ביים מאַשין דיינע כותות פאַרלאָרן
איצט ליגסטו געבראָכן... איין קרעכץ נאָך... ביסט טויט!

***

אָ שקלאַפן, יתומים! פאַרגיסט ניט קיין טרערן,
צו טיף אייער ווייטיק, צו גרויס אייער לייד,
פלוכט, פלוכט זיינע מעהדער! דעם פלוך וועט אויך הערן
דער טאַטע, געטריבן אין קבר אָן צייט.
(„פרייַע אַרבייטער שטימע", דעם 29טן אַפּריל, 1892)

אַלע לידער זיילינס זיינען מוזיקאַליש. דאָס זאָגט עדות ווערן אָן אמתן פאַעטישן געמיט. די דאָזיקע מוזיק שאַפט שטימונג און ליריזם אַ סך מער ווי די טעמע אָדער די ווערטער.

צום אַרבעטער

צי דערפאַר, וויל גוט — מיין האַרץ,
רייסט זי זיך מיט זאַלכער מאַכט,
רייסט צו דיר זי זיך, וויל שוואַרץ,
וויל צו שוואַרץ — דיין שוואַרצע נאַכט?

אַדער ליב איך דיר דערפאַר,
וויל איך בין אַזוי ווי דו,
איך ווי דו — אַ פראַלעטאַר,
אויך ווי דו אַן פרייד, אַן רו?

איז אַזוי עס, איז ס׳אַזוי —
אַלעס איינס! דיין האַנט, מיין פריינד!
גיב דיין האַנט — און אַך און ווי,
אַך און ווי וועט זיין צו זיי
צו די שלעכטע פיינד!

(„דער אַרבייטער פריינד", לאָנדאָן, דעם 23טן סעפטעמבער, 1892)

טרערן־לידער

דער טרויעריקער טאָן גייט ביי זיילינען אָפט איבער אין אַ סענטימענטאַלן טאָן. זעען אויס אַ סך זיינע סטראָפעס ווי סטראָפעס אין טרערן־לידער. ווי אַ מוסטער קען דינען דאָס ליד „צום פרילינג". דאָס איז אַ ליד פול מיט יאוש:

צום פרילינג

גיט די ראָזן, גיט די בלומען,
גיט די פליגעלעך, וואָס זומען
דורך דער לופט זאָ קלאָר און ריין;
גיט די פייגעלעך, וואָס זיגגען,
זיגגען לוסטיק, טאַנצן שפרינגען,
פרילינג! גיט דיין גאַנצער חן.

קען צעטרייבן, קען צעטראָגן,
כאָטש אַביסעלע צעשלאָגן
מיר מיין טיפן, טיפן וויי —
דו ביסט שיין און שטאָלץ און פרעכטיק
אין דיין שיינהייט, פראַכט — אוממעכטיק,
קעגנסט גיט היילן מיר מיין וויי.

פרילינג קענסטו נאָך די צייטן
ווען פאַרגעסנדיק די ליידן —
קינדער־ליידן — פלעג איך באַלד
ווידער פריילעך, לוסטיק זינגען
ווידער לוסטיק, פריילעך שפרינגען
וי אַ פויגל דורכן וואַלד?

שייגער פרילינג! מיינע בליקן,
אָ, וי פלעגסטו זיי אַנטציקן
דאָ, נאָך גאָר ניט לאַנג אַהער!
איצט דערזע איך גרינע גראָזן
שלאָנקע בלומען, שטאָלצע ראָזן,
איך באַנעץ זיי מיט אַ טרער.

איצט דערהער איך פריילעך זומען,
באַלדענע ביינען ביי די בלומען,
און די פייגל, ווען איך הער,
צווישטערן, פייפן אין די צווייגן
מיט געזאַנג אין לופטן שטייגן
אָ, וואָרום וועריט מיר זאָ שווער?

אָ וואָרום, וואָרום זאָג, פרילינג,
האָסט קיין לאָבונג, האָסט קיין קילונג,
האָסט קיין באַלזאַם איצט פאַר מיר?
זע, איך ליב דאָך נאָך די שיינהייט,
זע, איך ליב דאָך נאָך דיין ריינהייט,
זע, איך ליב דיך נאָך וי פריער (פריר).

און זיי פריער, פול מיט לעבן,
ביסטו איצט, דו ווילסט עס גלעבן,
גיריק שטרעק איך אויס די האַנט,
גיריק גרייף איך צו די קווייטן,
וועלט, אַ וועלט! — עס קלינגען קייטן,
שקלאַפן־קייטן אויף מיין האַנט.

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 9טן יוני, 1893)

איינגעבראַכענער געמיט

זיילינס איטלעך ליד איז סאַציאַל. דאָך גייען איבער זיינע טרערן־לידער אין פעסימיסטישע פערזענלעכע מאָטיוון. דאָס זיינען שטימונג־מאָטיוון, וואָס האָבן מיט אַ 15 יאָר שפעטער געפונען אַ וועג אין אַ סך יחידישע לידער ביי די אימפּרעסיאָניסטן אין אַמעריקע, ביי „די יונגע". די דאָזיקע פעסימיסטישע פערזענלעכע מאָטיוון זיינען דורכגעדרונגען מיט רעזיגנאַציע טענער. די דאָזיקע טענער הערט מען שוין ביי זיי־לינען. מיט יאָרן שפעטער האָט די רעזיגנאַציע־שטימונג זיך אויסגע־דריקט אין אַ סך שטילע, פאַטעטישע לידער ביי די „יונגע" וועגן קעמפן אומזיסט און אומבישט, וועגן ספקות, שפלות און געפאַלענע שטימונגען. עס איז באמת מערקווירדיק צו הערן אָט־אַ די רעזיגנאַציע־מאָטיוון אין די נייצייקער יאָרן. גאָר בולט הערט מען זיי אין זיילינס

ביינאַכט

עס לייכטן אין טיף־בלויען הימלס־געצעלט
די שטערנדלעך שטיל דורך די נאַכט,
איך זיץ ביי מיין פענצטער און קוק אויף דער וועלט
און זיצנדיק, וויר איך פאַרטראַכט.

און זיצנדיק לאַנג אומבאַוועגלעך און שטום
ווערט מיר אויפן האַרצן זאַ שווער,
און פון מיינע אויגן — איך וויס ניט וואַרום —
זיך קייקלט אַ טרער נאָך אַ טרער.

איך קוק אויפן הימל מיט טרויריקן בליק
איך זע דאָרט אין שטערן פאַל פּראַכט,
עס שיינט מיר צו שטראַלן מיט פריידיקייט, מיט גליק,
ער לויכטעט זאָ שיין דורך... די נאַכט.

אַך, מאַלדענער שטערן! וויי רייסט זיך צו אים
מיין שוואַכעס, פאַרמאַטערטעס הערץ,
איך רוף אים, איך שרייי — נאָר ער הערט ניט מיין שטים —
וואָס קימערט דעם הימל מיין שמערץ?

(„דער אַרבייטער פרייַנד", לאָנדאָן, דעם 16טן סעפּטעמבער, 1892)

ענלעך צו דעם זעלביקן מאָטיוו איז דאָס לידל:

מיין האַרץ, מיין האַרץ! וואו איז מיין האַרץ?
ביסטו דאָך קאַלטער שטיין?!
וויַ אַ מצבה — אין מיין ברוסט —
פאַרלאָזן, שטיל אַליין?

מיין האַרץ! זי האָט אַמאָל געטרויעט
פון לעבן, ליבע, גליק...
און איצט... אָ, איצט... גיט, רויבער, מיר,
גיט מיר מיין האַרץ צוריק.

(„פרייַ אַרבייטער שטימע", דעם 2טן אַפּריל, 1892)

ביי דעם תהומיק־ערנסטן עדעלשטאַטן האָט מען אין זיינע ראָמאַנטישע טענער געהערט אַ מיסטיש־פאַטעטישן נאָכקלאַנג, צייטנווייז אַ פאַרצווייפלטן, אַ טראַגישן ציטער. ווי מיסטיש־טראַגיש עדעלשטאַט זאָל ניט האָבן געווען, איז אָבער פאַר אים ניט כאַראַקטעריסטיש די געבראָכענע רעזיגנאַציע־שטימונג. אָט־די איינגעבראָכענע שטימונג האָט זיך ביי קיינעם ניט געפילט אַזוי בולט, אַנהייב ניינציקער יאָרן, ווי ביי זיילינען. זיילין איז טאַקע געווען אַ באַוואוסטזיניקער סאָציאַלער פאָעט. דאָך האָט זיין רעזיגנאַציע־שטימונג באַשטימטע פאַנאַנדערפאַל־סימנים. אין דעם הערשנדיקן סאָציאַלן ליד הערן זיך אומדערוואַרטע טענער. דאָס זיינען ריין פערזענלעכע רעזיגנאַציע־טענער. דערפאַר טאַקע זיינען דעם יונגן זיילינס לידער וויכטיק פאַר אונדז.

דער „בלאַסער זינגער" עדעלשטאַט איז געווען פאַרמשפט צום טויט . . . דער מיסטישער „קרבן"־מאָטיוו האָט געשאַפן דעם הו־כן

ראָמאַנטיזם אין זיין פּאַטעטישער פאַרצווייפלונג. דער זעלביקער מאָ־טיוו איז אויך געווען אַן אומפאַרשטענדלעכער כוח. ער האָט אויך אויס־געדריקט אַן עטישן דראַנג. אָט מיט דעם עטישן דראַנג דריקט ער אויס אַ הויכן רעוואָלוציאָנערן מאָטיוו: זיך מוסר־נפש זיין פאַרן „הייליקן גייסט", פאַרן אמת און פרייהייט. אויך זיילין האָט געהאַט אין זיך דעם גלויבן צו זיין אַ קרבן פאַרן טובת הכלל, פאַרן באַליידיקטן און צעפּייניקטן שקלאַף. אין טייל סאָציאַלע מאָטיוון זיינע הערט מען פאַרצווייפלטע מסירת־נפש טענער, פול מיט פערזענלעכן טרויער, קו־מער און געבראָכענעם געמיט.

אָט דרוקט ער אַ ליד, אַ וואָרנונג צו די שונאים:

וואָרנונג

אונדזער לעבן איז די וואַרהייט,
אונדזער שטרעבן — פרייהייט, רעכט.
צערטלעך ליבן מיר וואָס ערלעך —
שרעקלעך האַסן מיר וואָס שלעכט.

פיינדע, פיינדע! שטייט פון ווייטן,
ניט דורכקרייצט אונדז אונדזער וועג;
ווילד הערט אויך די זאַנפטסטע מוטער
ווען מע רויבט איר קינדער אַוועק.

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 15טן מאַי, 1893)

כמעט אַ חודש שפּעטער דרוקט ער זיין ליד „אַ שטיקל ווידוי". אַגב, אין דעם דאָזיקן טרויעריקן ליד וועגן דעם קעמפער פון איינזאַמקייט רירט ער אויך אָן אַ מאָטיוו, וואָס האָט זייער באַאומרואיקט זיין האַרץ. דאָס איז דער מאָטיוו וועגן דעם דיכטערס שליחות און זיין שפלות. אויך דאָ, אין דעם איצטיקן ליד, רעדט ער וועגן דעם ווי ער וואָלט פאַר־טוישט דעם ציטער (די ציטרע) „אויף אַ שאַרפן שווערד":

אַ שטיקל ווידוי

פרייזלאָז, טרייסטלאָז פליסט מיין לעבן —
אימער ווייטיק, אימער שמערץ!
אַך! עס האָט נאַטור געגעבן
מיר אַ הערץ, אַ פילנד הערץ.

און איך פיל, איך פיל די ליידן
פון דעם ליידנדן, זיין וויי,
און זיי רייסן, און זיי שניידן,
שניידן מיר מיין ברוסט ענטצוויי.

און אויף אַלעם, — אָ, ווי ביטער! —
האָב איך נאָר אַ קרעכץ אַליין;
איך באַריר מיט שמערץ מיין ציטער,
און זי ענטפערט מיט געוויין.

טרייער ציטער, פריינד געטרייער!
דו ביסט אַלעס וואָס איך האָב;
דו אַליין פאַרשטייסט דעם פייער
אין מיין ברוסט, און רופסט זיך אָפּ.

דאָך, אָ פריינד! ווי וואָלט פאַרטוישן
איך דיך אויף אַ שאַרפן שווערד —
און דורכציען, און דורכרוישן
ווי אַ שטורם די שקלאַפן־ערד.

אין דער האַנט דעם שווערד דעם שאַרפן,
ווי אַן אָדלער ווילד און פריי,
וואָלט איך פליען, וואָלט איך וואַרפן
מיך אין קאַמף מיט טיראַניי.

ווי אַ פייער וואָלט פאַרצערן
איך דעם בלוטיקן טיראַן
אָפּגערעכנט פאַר די טרערן
פאַר דאָס בלוט פון אַרבעטס־מאַן.

איך וואָלט... וואָס וואָלט איך פאָלבראַכט ניט,
ווען כ׳וואָלט געווען, וואָס איך וויל זיין. —
כ׳האָב קיין קראַפט ניט, כ׳האָב קיין מאַכט ניט
כ׳קען ניט העלפן, כ׳בין אַליין...

דען עס שלאָפן נאָך די שקלאַפן,
און דאָרום שטיי איך אַליין,
דען עס ראָסטן נאָך די וואָפן,
און דאָרום שטיי איך און ווייַן.
(„פרייַע אַרבייטער שטימע", דעם 2טן יוני, 1893)

עס איז אמת — זיין ליד בלייבט שטענדיק אַן אויסשליסלעך סאָ־ציאַל ליד. אָבער די פאָזיציע איז אַ פערזענלעכע. ער איז אַ מענטש מיט „אַ פילנד האַרץ". ער פילט דעם וויי און די „ליידן פון דעם ליידנדן". ער איז גרייט „דורכציען און דורכרוישן וויי אַ שטורעם די שקלאַפן־ערד" און זיך וואַרפן „אין קאַמף מיט טיראַניי". אָבער ער איז פאַרצווייפלט און ער רעזיגנירט — „כ'האָב קיין קראָפט ניט, כ'האָב קיין מאַכט ניט, כ'קען ניט העלפן, כ'בין אַליין..." ער געפינט טאָקע אַ תשובה, אַ דערקלערונג פאַר זיין איינזאַמקייט — „דען עס שלאָפן נאָך די שקלאַפן, און דערום שטיי איך אַליין. דען עס ראָסטן נאָך די וואפן, און דערום שטיי איך און ווייַן". עס איז אַלץ, אַן שום ספק, סאָציאַל, סאָציאַל־באַוואוסטזיניק. דאָך זעט מען דאָ דעם פעסימיסטיש־פערזענ־לעכן רעזיגנאַציע־מאָטיוו. מיט יאָרן שפּעטער האָט דער דאָזיקער מא־טיוו זיך אָפּגעטיילט פון דעם סאָציאַלן געווענד און האָט אָנגעהויבן לעבן אַן אייגן פריוואַט־פערזענלעך לעבן.

דאָס סאַטיריש ליד

זיילין איז אפשר געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט און אָפּילו אָפּגעטיילט פון דעם אָנגענומענעם סאָציאַל־קאָלעקטיוון נוסח. דאָס איז פאַרגעקומען אינגאַנצן אומבאַוואוסטזיניק. ער אַליין האָט גע־חוזקט איבער די אָנטלו־בער, איבער „מאָדערנע פעסימיסטן", וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אָפּגעבן מיט פריוואַטע ענינים, מיט קליינע פאַר־געניגנס...

אין זיין איינציק סאַטיריש ליד רירט ער טאָקע אָן די וואונדן, וואָס האָבן פאַרשאַפט יסורים אַ סך אמתע ראַדיקאַלע אידעאַליסטן. טייל שפּעטערדיקע „יונגע" האָבן גאָר געקעמפט פאַר אָט־די שטימונגען: „קלייניע געשעענישן", „קליינע מעשים", „טאָג־טעגלעכקייט", „רגעס פרייד". זיילין גיט איבער אָט־די שטימונג, וואָס ער האָט שוין באַמערקט

אָנהייב ניינציקער יאָרן. ס׳מאַכט ניט אויס, וואָס ער טרייבט איבער. דאָס טוט יעדער סאַטיריקער. דער קוים־געהערטער יחידישער מאָטיוו האָט זיך דעמאָלט געפונען אין דעם סאָציאַלן ליד־געוועב. ער האָט זיך געלאָזט הערן טאַקע אין זיילינס לידער. זיין סאַטיריש ליד דער־ציילט אונדז אַ סך. נאָכמער דערציילט אונדז די באַטאָנונג אין דעם אונטערקעפּל: „געווידמעט צו פילע".

דער מאָדערנער פּעסימיסט

(געווידמעט צו פילע)

קוקט אַן דעם פּעסימיסטן דאָרט,
הערט צו צו זיין באַשוועהדן,
ניטאָ, זאָגט ער, קיין רואיק אָרט,
קיין פּלאַץ פאַר מיר אויף ערדן.

און וואו איך גיי, און וואו איך שטיי —
די וועלט אַזוי פאַרדאָרבן,
דאָ — לוקסוס, גלאַנץ; דאָרט — אָך און וויי,
דאָ לוסט, דאָרט — קרעכצט אַ קרבן.

אַ וועלט, אַ ווילדע, ווילדע וועלט,
ווי טיף ביסטו געזונקען,
אין געלט, אין בלוט־געטרענקטע געלט
אין בלוט ווערסטו דערטרונקען.

די עהד, די צאַהטע, מוטער־ערד —
מיט בלוט־געפילטע גריבער,
עס קנאַקט דער בייטש, עס בליצט דער שווערד
און ס׳בלייבט אַ חורבה איבער.

אַ טויט, אַהער, געשווינד אַהער,
נעמט צו דאָס וויסטע לעבן!
איך קען ניט מער, איך וויל ניט מער!
וואָצו, וואוהין דאָס שטרעבן?

וואָצו, וואהין? — אַ טויט, נאָר דו,
נאָר דו נאָך קאָנסט מיך רעטן!
אַהער געשווינד — נעם אַלעס צו,
דאָך לאָז מיר... מיין האָוזעטן...
(„דער אַרבייטער פרייַנד", לאָנדאָן, דעם 10טן פעברואַר, 1893)

דעם פאָעטס שליחות

ווי פריער דערמאָנט, זיילינען האָבן פון אָנהייב אָן אינטערעסירט די פראָבלעמען, וואָס זיינען ענג פאַרבונדן מיט דעם באַרוף און דער באַשטימונג פון פאָעט. אַז דער פאָעט דאַרף זיין אַ וועקער, וואָס וועקט צום קאַמף, — דאָס איז געווען אָנגענומען בייַ אַלע סאָציאַלע פאָעטן אין די 80ער און 90ער יאָרן. דעם דאָזיקן געדאַנק האָט, אָן שום גוזמא, אויסגעדריקט יעדער סאָציאַלער פאָעט פון יענער צייט. באַוואוסט זיינען מאָריס ראָזענפעלדס פערזן פון זיין ליד „אָן די פאָעטן":

דיכטער! געניג אייך פאַנטאַזירן,
הערט אויף אין דער לופטן צו שוועבן,
פּראָווט זיך בעסער אינטערעסירן
אין דעם מאַטעריעלן לעבן...
לאָז צו רו די ראָזן, די ליליען,
די שמעטערלינגע, די נאַכטיגאַלן,
זאָל די בלום דופטן, די פייגל שפּילן, —
באַזינגט אונדזער גויט, אונדזערע קוואַלן! (קוואַלן — ליידן, צרות)
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
האַלט אָפּ מיט די ווייכע מעלאָדיען!
זינגט קאַמפענען־לידער, שפּיזן־לידער!
געניג אייך אין דער לופטן פליען,
וועקט בעסער צום קאַמף אייערע בריידער!

בייַ זיילינען, און נאָכמער בייַ עדעלשטאַטן, גייט דער מאָטיוו אַ סך ווייטער: דער פאָעט דאַרף זיין גרייט צו זיין אַ קרבן פאַרן פאָלק, ניט בלויז „וועקן די בריידער צום קאַמף". זיילין איז שפּעטער געוואָרן

אינגאַנצן אָפּגעפּרעמדט און פּאַרגעסן. בשעתו, אָבער, האָט ער דעם דאָזיקן מאָטיוו אויסגעדריקט אַ סך פּאָעטישער און רירנדיקער ווי דער שפּעטערדיקער לייב פון סאָציאַלער פּאָעזיע — מאָריס ראָזענפעלד. זיילין האָט עס אויסגעדריקט אין דעם ליד —

דער אַרבעטער פּאָעט

שטיל, פּאַרמאַטערט; אייגגעבויגן
בלאָנדזשעט ער אַרום —
בלאַס זיין פּנים, זייַנע אויגן
בליקן שמערצפּאָל, שטום...
זייַנע ליידן, זייַנע שמערצן,
פּאָלק! דו קענסט זיי גוט;
אין דעם דיכטערס קראַנקען הערצן
קאָכט דאָס „שקלאַפּגבלוט".

אָפּט, שוין שפּעט, ווען ס׳לייכטן שטערן,
רואיק, שטיל — די נאַכט,
שטייט ער אינזאַם און גיסט טרערן,
וויינט און טראַכט און טראַכט —
טראַכט פון אַלץ, וואָס איז אים טייער,
טרויעט פון לעבן, לוסט...
טראַכט פון פּאָלק... אַ ווילדער פייער
ברענט אין דיכטערס ברוסט...
טראַכט פון פּאָלק... דער ווילדער פייער
פלאַקערט ווילדער צו:
פּאָלק! דאָס לעבן איז אים טייער —
טייערער פיל ביסטו!...

(„פרייַע אַרבייטער שטימע", דעם 1טן אַפּריל, 1892)

אין אַן ענלעך ליד „אין קאַמף" ווערט שוין דער זעלביקער טרערן־און קרבן־מאָטיוו פּאַרוואַנדלט אין אַ מין טראַגישן, העלדיש־טראַגישן ריטואַל־מאָטיוו. אין דער רעוואָלוציאָנערער ליריק איז דער דאָזיקער מאָטיוו אַ הויך־דראַמאַטישער, אַ מיסטישער. אויך זיילין האָט אין

זיינע ערשטע פערזן געזוכט אויסצודריקן די ווייטע ווייזע פון דעם „בלוטנדיקן" העלד וועלן ער זינגט זיין לעצט ליד:

אין קאַמף

וען דער קאַמף־נעשרייי דער בריידער
דונערט לויט פון לאַנד צו לאַנד,
קעמף אויך איך, אַנשטאַט מיט ליידער
מיט דעם בלאַנקן שווערד אין האַנט
מיט דעם בלאַנקן שווערד דעם שארפן
ווייל איך פליען זיי פאַרויס!
מוטיק קעמפנד, דאַרט מיך וואַרפן,
וואו דער דראַנג, די נויט איז גרויס.
און וועל בלוטנד זינק איך ניידער
אויף דעם שלאַכטפעלד קאַמפעס מיד;
דעמאָלט זינג איך זיי — די בריידער
נאָך איין ליד — מיין לעצטע ליד.

(„פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 8טן אַפּריל, 1892)

אין זיילינס לידער זיינען דורכגעאַנגען טענער: דאָס אַרבעטער־ליד, דאָס קאַמף־ליד, דער פאַטעטישער ריטואַל־מאָטיוו, דאָס שקלאַפן־ליד און דער יחידישער מאָטיוו. פאַראַן איז זיי אומדערוואַרטע סימנים: פעסימיזם, רעזיגנאַציע — דאָך באַוועגן זיך אַלע זיינע לידער איז דער ספערע פון פראָלעטאַריש באַוואוסטזיין.

חיים אַלעקסאַנדראָוו

1909 — 1869

חיים אַלעקסאַנדראָוו

פילזייטיקער שרייבער

חיים אַלעקסאַנדראָוו האָט געהאַט דעם ביטערן גורל ווי אַ צאָל סאָציאַלע פּאָעטן אין די 80ער און 90ער יאָרן. פרי האָט ער פאַרלאָזט אונדזער זינדיקע וועלט: ער איז געשטאָרבן צו 39 יאָר. ער איז ניט געשטאָרבן אַזוי יונג ווי עדעלשטאַט, באָוושאָווער, בנימין ראָזענבלום, יצחק ריינגאָלד, נעיטן לעמפּערט, נחום באַבאַד — דאָך געגנוג יונג. ער האָט אויך ניט איבערגעלאָזן קיין בוך שריפטן, זיינע לידער, דערציילונגען, קריטיקן און פובליציסטישע אַרטיקלען זיינען צעזייט און צעשפרייט איבער צייטונגען און זשורנאַלן. אַ סך זיינען פאַרפאַלן אינאיינעם מיט די צייטונגען, וואָס מ'האָט ניט אָפּגעהיט. אַ סך זיינען פאַרפאַלן אין מאַנוסקריפּט־פאָרם. אין די מאַנוסקריפּטן זיינען, על־פּי־רוב, געווען לידער. צו אונדז איז, אַזוי נאָך, דערגאַנגען אַ קליינער טייל פון זיין פּאָעטישער ירושה.

בעת זיין לעבן האָט מען אים געהאַלטן מער פאַר אַ פובליציסט און קריטיקער ווי פאַר אַ פּאָעט. געמיינט האָט זיך עס דערפון, וואָס זיין פובליציסטישע פּען איז געווען אימקאָמפּראָמיסלעך שאַרף און דאָס האָט מען שטענדיק באַמערקט. חוץ דעם — לידער האָט ער געדרוקט אַ סך ווייניקער ווי אַנדערע זאַכן. מען האָט אים פאַרעכנט צווישן די פאָרנעמסטע שרייבער. חוץ פובליציסטיק, קריטיק און לידער, האָט ער געשריבן דערציילונגען, פעלעטאָנען, ביאָגראַפיעס און דראַמאַטישע ווערק. ער איז, אָבער, געווען דער מחבר פון אַ רעוואָלוציאָנער ליד, וואָס האָט שטאַרק געווירקט אויף די אויפוואַכנדיקע יידישע מאַסן.

דאָס דאָזיקע ליד, „חברים אין קאַמף", געהערט צו די געציילטע יידישע לידער, וואָס האָבן דורכגעפירט א גרויס שליחות. ווי עטלעכע אַנדערע לידער פון דעם מין, האָט דאָס ליד געהאָלפן אַרייַנברענגען הויכן רעוואָלוציאָנערן ראָמאַנטיזם און אידעאַליזם אין דער יידישער רעוואָלוציאָנערער און אַרבעטער־באַוועגונג. דערמיט אַליין האָט אַלעקסאַנדראָוו זיך פאַראייביקט אין דער יידישער פּאָעזיע.

חיים אַלעקסאַנדראָוונ אמתער נאָמען איז געווען חיים (ווילי‌אַם) מיללער. זיין פאָטערס נאָמען אַלכסנדר, סענדער, האָט ער פאר־וואַנדלט אין זיין פּסעוודאָנים אַלעקסאַנדראָוו. אונטער דעם נאָמען האָט ער געשריבן ערנסטע פובליציסטישע און אַנדערע אַרבעטן. פע־לעטאָנען — אויך אין גראָמען — האָט ער געשריבן אונטערן נאָמען „דאָן־קיכאָט". לידער האָט ער געשריבן אונטערן נאָמען אַלעקסאַנ־דראָוו און סאָרעריוועס. דעם פּסעוודאָנים סאָרעריוועס האָט ער צו־גיפּגעשטעלט פון זיין מוטערס נאָמען — שרה־רבקה.

קינדהייט אין פּעטערבורג און פּאָעטישע טרוימען

חיים אַלעקסאַנדראָוו איז געבוירן געווארן אין פּעטערבורג,דעם 20סטן אויגוסט,1869. זיין פאָטער, אַן אויסגעדינטער ניקאָלאַיעווער סאָלדאַט,איז געווען אַ פּרימער ייד. דעם פאָטערס פּרנסה איז געווען — האַנדלען מיט אַלטע קליידער. די משפּחה האָט ממש זיך געטרונ־קען אין נויט. דאָס רעכט צו וואוינען איבער גאַנץ רוסלאַנד, וואָס אַ־לע אויסגעדינטע ניקאָלאַיעווער סאָלדאַטן האָבן געקראָגן, האָט ווינ־ציק וואָס געהאָלפן. דער פאָטער איז געווען צוגעשריבן צו די מעש־טשאַנעס אין קראָנשטאַט. דאָרטן האָבן זיינע זין זיך געדאַרפט שטעלן צום פּריזיוו. פון די זעקס קינדער אין דער משפּחה, פינף זין און איין טאָכטער, איז אַלעקסאַנדראָוו געווען דער צווייטער זון.

אַלעקסאַנדראָוו האָט זיין קינדהייט פאַרבראַכט אין אַן אַרעמער אין פּרומער אַטמאָספער. ביז 15 יאָר איז אַלעקסאַנדראָוו אַליין געווען ביז גאָר פרום. פריער האָט ער זיך געלערנט אין דער פּעטערבורגער תלמוד־תורה, דערנאָך אין ל. בערמאַנס געזעלשאַפטלעכער יידישער שול. אלע לימודים אין דער שול האָט מען געפּירט אויף רוסיש. בער־מאַנס שול איז געשטאַנען העכער ווי די אַנדערע אַנהייב־שולן פאַר יידישע קינדער. אין1884 האָט אַלעקסאַנדראָוו פאַרענדיקט די שול מיט אויסצייכענונגען.

נאָכן ענדיקן די שול, האָט אַלעקסאַנדראָוו אַ יאָר צייט זיך פאַרנומען מיט געבן פּריוואָטע לעקציעס. ער האָט דעמאָלט זייער אַ סך גע־לייענט. ער האָט בכלל געהאַט דאָס גאַנצע לעבן זיינס אַ גוואַלדיקע תשוקה צום לייענען. ניט שולן, נאָר דאָס לייענען איז געווען דער הויפּט־מקור פון זיין בילדונג. גאָר פרי האָט זיך אין אַלעקסאַנדראָוו

אויפגעוועקט א באַגער צו שרייבן. וועלן ער איז נאָך געווען אַ תלמיד אין בערמאַנס שול, האָט ער אָנגעהויבן שרייבן לידער. די שול האָט געהאַט ניט קיין שלעכטע לערערס, יידן פון קריסטן, סטודענטן פון פּעטערבורגער אוניווערסיטעט. איינער פון די לערערס האָט דעם יונגן שירים־שרייבער אויסגעלערנט די כללים פון פערזנבוי. אַלעק־סאַנדראָוו האָט זייער פרי געמומען קוקן אויף זיך ווי אויף אַ פּאָעט אָן געהלומט וועגן אַ דיכטער־קאַריערע.

אין דעם יאָר נאָכן ענדיקן די שול איז פּאַרגעקומען אַ טיפער בייט אין דעם יונגן בחורס שטימונגען. עס האָבן געווירקט אויף אים נעקראַסאָוו און נאַדסאָן און בכלל די רוסישע פּאָלקיסטישע לי־טעראַטור. ער איז אויך געווען באַקאַנט מיט דער יידיש־רוסישער זשורנאַליסטיק. ער האָט געהאַט זיין אייגנס דעם יידיש־רוסישן זשור־נאַל „וואָסכאָד" פּאַרן יאָר 1883. ווי פּאַר יענער צייט האָט ער גוט געקענט די יידישע ליטעראַטור: מענדעלען, אליקום צונזערן, שמר"ן א"אַנד.

ליידן — דאָס איז געווען די הויפּט־מחשבה וואָס האָט באַוועל־טיקט דעם יונגן טרוימער. ער האָט זיך גופא געזען ווי אַ קרבן. די סיבות? — דאָס לאַנד וואו דער דענקענדיקער מענטש מוז ליידן; דאָס יידישע פּאָלק וואָס קען נישט קומען צו זיך נאָך די נאַרוואָס (1881) פּאַרגעקומענע פּאָגראָמען; די נויט וואָס מאַטערט די גאַנצע משפּחה; און וואָס עס זעט זיך נישט קיין אויסוועג. דער יונגער דיכטער האָט געליטן ניט בלויז אַבסטראַקט, ניט נאָר „פּאָעטיש", נאָר אויך זייער פּראַזאַאיש און פּאַקטיש. די נויט האָט אַרויפגעלייגט אויף אים אַ שטעמפּל אויפן גאַנצן לעבן. אין דעם כאַראַקטער פון דעם צוקונפ־טיקן פּאָלקיסט־ראָמאַנטיקער איז געווען אַ מאָדנע סתירה. פון איין זייט איז ער געיוען זייער לעבן־לוסטיק און שטיפעריש. פון דער צווייטער זייט—אַ פּאַרשלאָסענער אין זיך, מיט אַ נטיה צו זיין אַיינזאַם, אין זיך פאַרקליבן און שווייגעוודיק. אין די יונגע יאָרן איז ליידן נאָך באַטראַכט געווען ווי אַ מין געהיימע פּריווילעגיע. דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט טונקעלע טרוימען וועגן הויכע וויזיעס און באַרופן. אָבער שפּעטער האָט זיך עס אָפּגערופן, ער זאָל זיין מרה־שחורהדיק דאָס גאַנצע קורצע לעבן זיינס, ער זאָל כמעט שטענדיק זיין אַיינזאַם.

וועלן דער 15־יאָריקער בחור האָט פאַרלוירן דעם גלויבן אין גאָט איז ער געוואָרן אַ ראַציאָנאַליסטישער, סאָציאַל־באַוואוסטזיני־

קער אַפּיקורס. אָבער ער איז אויך טיף־פֿאַרזונקען אין איינזאַמקייט. אפשר ווי אַן אויסוועג האָט דער יונגער טרוימער זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ חלום וועגן עפּעס אַן אויפּטו — אַ סימבאָלישער טואונג, עפּעס אַ שטורעמדיקן, צינדנדיקן „טאַט". די מעגלעכקייט דאָס דורכצוּ־פֿירן האָט ער געהאַט אין צוויי יאָר אַרום, בעת ער איז געווען אַ תלמיד אין ווילנער לערער־אינסטיטוט.

אין ווילנער לערער-אינסטיטוט

דורכגעזאַפּט מיט אַ זשאַרשט צו וויסן און מיטן באַגער שפּעטער צו קענען „עפּענען די אויגן" דער גאַנצער וועלט, האָט זיך אַלעק־סאַנדראָוו צו 16 יאָר, אין 1885, אַוועקגעלאָזט קיין ווילנע. ער איז דאָרטן אָנגעקומען אין יידישן לערער־אינסטיטוט. אין אינסטיטוט האָט אַלעקסאַנדראָוו זיך אויסגעצייכנט אין אַלע לימודים. זיינע שול־חברים האָבן אים ליב געהאַט, אָבער די באַאַמטע און לערערס פון אינסטיטוט האָבן געקוקט אויף אים מיט חשד. זיי האָבן געדאַרפט אויסהאָדעווען צוקונפטיקע פאַרזייערס פון דער קאַזיאַנער רוסיפי־קאַציע. זיי האָבן געמוזט אָכטונג געבן אויף שטרענגער לאָיאַליטעט מצד די סטודענטן צו דער מאַכט. אין דעם האָבן זיי זיך אַרויסגעווויזן ווי גוטע אַרויסהעלפערס פון דער צאַרישער „אָכראַנע". עס האָט טאַקע געווען טיקט דער גייסט פון דער דריקנדיקער „אָכראַנע". דער קלענסטער חשד האָט געפּירט צו רעוויזיעס און אויספֿאַרשונגען. און חיים אַלעקסאַנדראָוו איז געווען אַ שטאַלצער, פּאַרביסענער, אַן אומאָפּהענגיקער און פֿאַרשלאָסענער אין זיך. אויף אַזאַ איינעם האַלט מען שטענדיק אַן אויג.

בעת אַלעקסאַנדראָוו איז געווען אין צווייטן קלאַס (אין 1887), איז אין אינסטיטוט געוואָרן פֿאָפּולער אַ סאַטיריש לידל „אויפרוף צו די אינסטיטוט־בחורים". דאָס לידל איז געווען זייער פֿאָפּולער אין לערער־אינסטיטוט שוין לאַנג נאָך דעם ווי חיים אַלעקסאַנדראָוו איז דאָרטן מער ניט געווען קיין תלמיד. די אינסטיטוט־„נאַטשאַל־סטוּוע" האָט אַפּנים געוואוסט ווער עס איז דער מחבר פון דעם לידל, וואָס האָט זיי ניט געשמעקט. דערווייל איז עפּעס פֿאַרגעקומען. אין אַפּריל 1887 האָט דער קוראַטאָר פון ווילנער בילדונגס־ראַיאָן אַרייַנגעשיקט אַ פֿאַראַדענונג, מען זאָל דורכפירן אַ שטרענגע רעווי־

זיע אין אינסטיטוט. די רעוויזיע, דורכגעפירט פון די באַאַמטע און לערערס, האָט געדויערט פונ׳ האַלב נאַך פינף אין אָוונט ביז האַלב נאַך עלף ביינאַכט. אויב מען האָט געפונען ביי אַ סטודענט אַ טרייף־פסול, האָט מען אים שפּעטער געזומען אויף אַ פּאָרהער. ביי אָט דער רעוויזיע איז אַריינגעפאַלן דער סטודענט גאָזשאַנסקי, דער שפּעטער באַוואוסטער בונדיסט — לבו. ער איז אָבער אָפּגעקומען מיט אַ שטרענגן פּאָרהער. ביי אים האָט מען געפונען לעגאַלע ביכער. זיי זיינען געווען בלויז פּאַרבאָטן פּאַרן אינסטיטוט. ערגער ווי אַלע אַנ־דערע האָט אָפּגעשטיטן חיים מיללער־אַלעקסאַנדראָוו. אָט וואָס דער פּראָטאָקאָל דערציילט וועגן אים:

„בעת דער רעוויזיע איז ביים תלמיד פון צווייטן קלאַס חיים מיללער, צווישן פּאַרשיידענע שירים וואָס ער האָט אַליין אָנגעשריבן, געפונען געוואָרן אַ שיר מיטן טיטל „אַן אויפרוף צו די אינסטיטוט־בחורים", וואָס אין אים זיינען פּאַראַן באַלידיקנדיקע אויסדרוקן קעגן דעם פּעדאַגאָגישן פּערסאָנאַל פון אינסטיטוט, קעגן דער אָרדענונג אין אים און קעגן דער דיסציפּלין... איבער דער אומדרך־ארצדיקער באַציאונג פון מיללערן צו דער פּעדאַגאָגישער קאָרפּאָראַציע פון אינ־סטיטוט, דעם גראָבן אָפּשפּאָטן פון דער אינסטיטוט־דיסציפּלין און דער נעגאַטיווער ריכטונג אין לעבן — האָט דער פּעדאַגאָגישער ראַט באַשלאָסן אויסצושליסן מיללערן פון אינסטיטוט" (זלמן רייזען: „ח. אַלעקסאַנדראָוו — דער פּאַרגעסענער יידיש־אַמעריקאַנישער שריפט־שטעלער און יידישיסט", ייוואָ־בלעטער, ב׳ 5 (1933), נומ׳ 2).

עקשנות, תפיסות און פּאָליטיציישע אויפזיכט

דער פּאַל מיטן שילער חיים מיללער האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם. דער אינספּעקטאָר יהושע שטיינבערג האָט זיך געמיט ווירקן אויף מיללערן, ער זאָל בעטן מחילה, אָבער דער תלמיד איז געווען פּאַרעקשנט. ער האָט באַטראַכט דעם אינצידענט ווי אַ וויכטיקע פּרינציפּיעלע פראָגע. ביי די אַלע שמועסן און אויספּרעגענישן איז ער געבליבן אומקאָמפּראָמיסלעך. אַגב, — דאָ האָט זיך אַרויס־געוויזן אל הפּועל דער חלום וועגן מאַרטירערטום פאַר פּרייהייט. אַ גאַנצע וואָך נאָך דער רעוויזיע האָט מען אים געהאַלטן אין סטראַ־שען און איינרייד׳ן. דאָס האָט, אָבער, נישט געהאָלפן. האָט דער

פּעדאַגאָגישער ראַט פּון אינסטיטוט, בראש מיטן דירעקטאָר באַרסקי, אויסגעשלאָסענער דעם 18־יאָריקן סטודענט פונעם לערער־אינסטיטוט. דער אויסגעשלאָסענער האָט געוואוסט, אויף וואָס ער קען זיך איצט ריכטן.

צום „פּאַרבריעכער" האָט זיך גענומען די פּאָליציי. אין איינעם מיט „אויסוואורפן און גנבים" און טאַקע אויך מיט אמתע פּאַרברעכער, האָט מען חיים אַלעקסאַנדראָוון אַוועקגעשיקט מיטן עטאַפּ קיין קראָנשטאָט, וואו ער איז געווען אַ נכתב. אַבט וואָכן האָט גע־דויערט אָט דער וועג. אין די אַכט וואָכן האָט מען זיך געוואַלגערט אין פּאַרשיידענע תפיסות. דער פּאַרזינדיקטער האָט איצט געדאַרפט פּינף יאָר צייט לעבן אין קראָנשטאָט אונטער פּאָליציייאישער אויפ־זיכט. די פּינף יאָר האָט אַלעקסאַנדראָוו אויסגענוצט זיך לערנען אַליין, לייענען, לערנען זיך דייטש, פראַנצייזיש, איטאַליענישׁ, ענגליש. ער האָט אין דער צייט אויך געשריבן. ער האָט זיך מפּרנס געווען פון פּריוואַטע לעקציעס.

במשך די געזוואונגענע פּינף יאָר אין קראָנשטאָט האָט אַלעק־סאַנדראָוו אָנגעהויבן שרייבן אין ערנסטע רוסישע זשורנאַלן, טאַקע אונטערן פּסעוודאָנים ח. אַלעקסאַנדראָוו. ער האָט אָבער געקלערט וועגן אַ שטענדיקער פּראָפּעסיע. האָט ער אין 1896 דערלאַנגט אַ בקשה דעם בילדונגס־מיניסטער, מען זאָל אים דערלויבן ווערן אַ לערער. דאָס האָט מען אים אָפּגעזאָגט. איז ער געוואָרן אַ פּרי־וואַטער לערער אין דער משפּחה פון אַ געוועראַל. כמעט צוויי יאָר צייט האָט ער אין איינעם מיט דעם געוועראַלס משפּחה געריייזט איבער פּאַרשיידענע לענדער אין אייראָפּע. וועגן ער איז צוריקגעקומען קיין קראָנשטאָט, האָט ער אָפּנים געזען, ס׳איז ניטאָ פּאַר אים קיין שום צוקונפט אין רוסלאַנד. האָט ער באַשלאָסן פּאָרן קיין אַמע־ריקע. דעם 5טן יוני, 1898, האָט ער פּאַרלאָזן רוסלאַנד און אין אַ קורצער צייט נאָך דעם איז ער אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק.

אין ניו־יאָרק

אין ניו־יאָרק האָט אַלעקסאַנדראָוו זיך אָפּגעגעבן מיט ליטעראַ־רישער אַרבעט. שוין אין 1899 טרעפן מיר זיינע זאַכן אין „אבענד־בלאַט". דאָס איז געווען דער אָפּיציעלער טעגלעכער אָרגאַן פון דער

סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי („סאָושעליסט לייבאָר פּאַרטי"; מען האָט זי געוווען לויט די ראשי־תיבות — עס־על־פּי). ער האָט אויך מיטגעאַרבעט אין דער זונטיקדיקער אויסגאַבע פון „אַבענד־בלאַט" — אין דער „אַרבייטער־צייטונג". ח. אַלעקסאַנדראָוו איז קיין פּאַרטיי־מענטש נישט געווען. פּאַרמעל איז ער נישט געווען קיין מיטגליד פון עס־על־פּי. נאָר ער איז געווען אַן אויסגעהאַלטענער סאָציאַליסט. די אויסגאַבעס פון דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי זיינען אים געווען נאָענט. זיי זיינען געווען רעוואָלוציאָנער. ער האָט דאָרטן זיך געקענט אויסדריקן פריי. אים איז אויך געווען צום האַרצן דער קאַמף קעגן דער וואולגאַרקייט אין דער גאַנצער פּרעסע און קעגן אירע וואָרט־זאָגערס. אַלעקסאַנדראָוס שטעלונג אין די עס־על־פּי אויסגאַבעס איז קלאָר כאַראַקטעריזירט אין דעם עדיטאָריעלן אַרטיקל אין „אַרבייטער" צו אַלעקסאַנדראָוס ערשטן יאָרצייט, דעם 25סטן יוני, 1910:

„אַלעקסאַנדראָו איז פון פיל באַטראַכט אַלס אַן עס־על־פּי מאַן. אין דעם גאַווינלעכן פּאַרטיי־זינען איז ער דאָס ניט געווען. אַלעקסאַנדראָו איז געווען צופיל שטימונגס־מענטש אום איבערהויפּט צו זיין אַן אָרגאַניזאַציאָנס־מאַן אין דעם זינען ווי דאָס ווערט גאַווינלעך פאַר־שטאַנען. אויב וועלכע אָרגאַניזאַציאָן האָט אים איבערהויפּט געקאָנט באַטראַכטן אַלס אַ דורכויס איריקן. איז עס געווען דער „בונד" אין רוסלאַנד. און דאָס גראָד דערפאַר ווייל אַלעקסאַנדראָו איז געווען אַ שטימונגס־מענטש. דער ערוואַכטער יידישער אַרבעטער אין רוסלאַנד, וועלכער איז געווארן אַ רעוואָלוציאָנערער קעמפער, האָט אים באַזונדער באַגייסטערט, און דערום איז ער געווען אַ בונדיסט, אַפילו אויב ער איז קיין מיטגליד פון „בונד" ניט געווען. דער רעוואָלוציאָנערער יידישער אַרבעטער אין רוסלאַנד האָט עס אים באַגייסטערט צו שרייבן זיין קאמפליד וואָס איז פאַרעפנטלעכט אין דעם „אַרבייטער" אונטער דעם טיטל „חברים אין קאַמף" און וואָס איז אַזוי פאָפולער צווישן די אַרבעטער אין רוסלאַנד.

„אַלעקסאַנדראָוס מייסטע שריפט זיינען ערשינען אין אונדזער פּרעס־סע ניט וויל ער איז געווען אונדזערער אַ פּאַרטיי־מאַן — דאָס איז ער ניט געווען — נאָר וויל דאָ האָט ער אומגעשטערט געקאָנט אַרויסזאָגן זיין וואָרט, דאָ איז זיין פּעדער געווען פריי, ווי עס איז פריי די פּעדער פון אַלע אַנדערע וועלכע שרייבן איצט פאַרן „אַרבייטער"."

אין דעם זעלביקן נומער „אַרבייטער" געפינען מיר דוד פּינסקיס

אַן אַרטיקל צו אַלעקסאַנדראָוס ערשטן יאָרצייט. מיר שטעלן זיך אָפּ אויף עטלעכע שטעלן. מיר דערוויסן זיך דאָרטן ווי אַזוי אַלעקסאַנדראָוו האָט זיך געפילט, בעת ער האָט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע טעטיקייט אין אַמעריקע. מיר דערוויסן זיך אויך ווי אַזוי עס האָט דורכגעלעבט די צען יאָר אין אַמעריקע אַזאַ מענטש ווי אַלעקסאַנדראָוו, אַ קעמפער און אַ ליריקער, אַ שטענדיקער שווייגנדיקער אין אָפּלאַכער, אַ פּאַר־טאַנענער אין זיך און אַ רופער צום געזעלשאַפטלעכן געווישן:

„. . . דאָס פּאַרלאַכן, דאָס לעכערלעך מאַכן איז אַ גרויס און שאַרף געוואָר אין קאַמף מיט שלעכטיקייט און נאַרישקייט, און ער האָט גע־וואוסט ווי צו געבּרויכן דאָס דאָזיקע געוואָר ווי ווייניקע אין אונדזער ליטעראַטור... לאַכן — יאָ, לאַכן קאָן מען אָפילו פון אַן אייגענעם טאַטן. אָבער שעלטן ניט. און ער האָט קיין מאָל ניט געשאָלטן און קיין מאָל זיך ניט געקריגט. ער האָט שטענדיק געבענקט נאָך שלום. ער איז געשטאַנען מיט אונדז. אָבער ער האָט ניט געהערט צו קיין פּאַרטיי. דער קאַמף צווישן די ביידע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָט שטענדיק באַ־דריקט זיין נשמה. אין די לעצטע יאָרן האָט זיך אים אָנגעהויבן צו דוכטן, אַז ער האָט די אַנדערע פּאַרטיי אַ ביסל צו האַרט באַהאַנדלט. האָט ער זיך פון ביידע גלייך דערווייטערט, ריכטיקער — האָט געזוכט אַ וועג ווי צו ביידע גלייך צו פּאַרהאַלטן זיך. און גאַנץ געוויס איז, אַז ווען מיר וואָלטן דאָ געהאַט אַ געאיניקטע טאָציאַליסטישע פּאַרטיי, וואָלט ער אַ סך מער אָקטיוו געוואָרן, וואָלט ער אַ סך מער אויפגעטאָן. דער ברודער־קאַמף אָבער האָט פּאַראַליזירט זיינע כוחות".

איין זאַך קענען מיר זיך גרינג אָנשטויסן: צופיל נחת פון זיין מיטאַרבעטן אין „אבענד־בלאַט" האָט אַלעקסאַנדראָוו ניט געהאַט פון סאָמע אָנהייב אָן. דאָס איז טאָקע געווען די אינציקע טעגלעכע צייטונג, וואָס דורך איר האָט ער געקענט ריידן צו דער אימיגראַנטן־מאַסע. אָבער אַלעקסאַנדראָוו האָט זיך פּאַרבונדן מיטן „אבענד־בלאט" בשעת דער שפּאָלטונג און דעם ברודער־קריג אין דער יידישער אַרבעטער באַווע־גונג אין אַמעריקע. דאָס איז געווען דער ביטערער קאַמף צווישן צוויי צדדים. אויך צד איז געווען דער דעליאָן־צד, וואָס האָט געצילט צו באַהערשן אָדער ברעכן אַלע יוניאָנס, גרינדן נייע און זיי פּאַרנעמען אויף פּאָליטיש. און דער צווייטער צד, האָט געפּריידיקט פּריינדלעכע באַציאונגען מיט די יוניאָנס, סאָציאַליסטישע אַגיטאַציע און אויפקלע־רונג און דאָס „בויערן פון אינעווייניק". דער דעליאָן־צד איז געבליבן

מיטן „אבנד־בלאַט". דער צווייטער צד האָט דעמאָלט געגרינדט דעם „פּאַרווערטס". ביטערקייט און אויפרעגונג האָט דער דאָזיקער קאַמף געשאַפן. אָט אין אַזאַ צייט האָט זיך אָנגעהויבן אַלעקסאַנדראָווס לי־טעראַרישע טעטיקייט דאָ אין לאַנד. גרינג איז אים ניט אָנגעקומען אויפצוהיטן די ווערדע פון אַ ריטער פאַר דער גאַנצער אַרבעטער־באַוועגונג. שווער איז געווען אין אַזאַ צייט אויפצוהיטן די אומבאַ־פלעקטע ערלעכקייט. און הויך זיינען געווען אַלעקסאַנדראָווס פּאַדערונגען צו שרייבערישער עטיק. מען דאַרף דאָ נעמען אין באַטראַכט זיין פּאָע־ט׳שע נאַטור, זיין איידעלן רוסישן פּאָלקיזם. אָן שום פּניות איז ער געווען איבערגעגעבן דעם פּאָלק און דעם פּאָלקס אינטערעסן. ניט גע־קוקט אויף די אַלע אומגינציקע תנאים, האָט אַלעקסאַנדראָוו במשך זיין קורץ לעבן געהאַלטן זיין באַרוף ריין און אויף אַ חשובער מדרגה.

דאָס „אבענד־בלאַט" איז אונטערגעגאַנגען אין 1902. דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט אַלעקסאַנדראָווס דריי־יאָריקע קאַריערע אין אַ טאָג־צייטונג. עס איז דאָ מער ניט געווען קיין טעגלעכע צייטונג, וואו ער האָט זיך געקענט אַריינפאַסן. „אין איין טעגלעכער יידישער צייטונג איז אַלעקסאַנדראָוו יאָ געווען אַ מיטאַרבעטער, אָבער דאָס איז געווען „דער פרײַנד" אין פּעטערבורג, און ניט קיין צייטונג אין ניו־יאָרק, וואו ער האָט געלעבט. און אַלעקסאַנדראָוו איז דאָ געווען וועראַנד דער גאַנצער צייט וואָס די היגע יידישע טעגלעכע פּרעסע האָט זיך פונאַנ־דערגעוואַקסן". אַזוי איראָניזירט דער לייט־אַרטיקל אין „אַרבייטער", דעם 3טן יולי, 1909.

נאָכדעם ווי דאָס „אבענד־בלאַט" און די „אַרבייטער־צייטונג" זיי־נען אונטערגעגאַנגען, איז אַלעקסאַנדראָוו געווען אָנגעוויזן אויף צופע־ליקע פאַרדינסטן. ער שרייבט אין „אַרבייטער", דעם וועכנטלעכן אַר־גאַן פון עס־על־פי. וואָס הייבט אָן אַרויסגיין אין 1904. ער רעדאַגירט אין 1904 דעם חודש־זשורנאַל „די פרייַע שטונדע" (אַרויס סך־הכל 8 נומערן), וואו ער דרוקט זיינע דערציילונגען, לידער און רעצענזיעס. ער שיקט אויך אַרטיקלען אין פּעטערבורגער „פרײַנד" און אין דעם חודש־זשורנאַל „דאָס לעבן". אויך שרייבט ער אין ווילנער „פּאָלקס־צייטונג". אָבער דאָס זיינען אַלע צופעליקע זאַכן. קיין מזל־ברכה איז ניטאָ אין דעם. דאָס באַפרידיקט אים ניט — ניט גייסטיק, ניט פי־נאַנציעל. זיין לעבן ווערט שוועכער פון טאָג צו טאָג. נאָך אַ קינדהייט אין אַרעמקייט, נאָך אַ יוגנט אין נויט, נאָך שווערע איבערלעבונגען

אין די גאָר יונגע יאָרן, קומט צו דער פינצטערער גורל פון אַ קולטורעלן שרייבער. אַ רוסיש־יידישער אינטעליגענט, אַן אומקאָמפראָמיסלעכער פאָלקיסט, האָט עך אויפגעהיט דאָס נאַיוווע און שיינע פון דעם אידעאַ־ליסטישן רוסישן „נאַראָדניק". אָבער ער האָט באַדאַרפט לעבן און „מאָכן אַ לעבן" אין דער סביבה פון אונדזער אימיגראַציע אָנהייב דעם יאָרהונדערט.

ליכט און פרייד אין לעבן האָט אים געבראַכט זיין חתונה מיט פעני פין אין 1906. די זייער באַשיידענע פעני פין האָט געשטאַמט פון אַ חשובער אינטעליגענטער משפחה. אַלעקסאַנדראָווס לעבן איז געוואָרן פוילער, העלער. די שוועכע מרה־שחורה־שטימונגען זיינען אויף אַ קורצער צייט פאַרשוואונדן. נאָך דער חתונה קריגט אַלעקסאַנדראָוו אַ שטעל אין דעם פאַרלאָג „אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטעק" („אינטער־נעשאָנאל לאַיבראַרי פאָבלישינג קאָמפּאַני"). דער באַלעבאָס פון פאַר־לאָג, עוואַלענקאָ, האָט זיך פאַרנומען אויף אַ גרויסן שטייגער. ער האָט אַרויסגעגעבן ווערק פון די בעסטע שרייבערס. ער האָט געפלאָנט אַרויס־צוגעבן די יידישע קלאַסיקערס. אָט־דער עוואַלענקאָ, וואָס אַליין האָט ער זייער וויניק געקענט יידיש, האָט קיין בעסערן מיטהעלפער ווי אַלעקסאַנדראָווס גאַרניט געקענט קריגן. פאַרשטייט זיך, אַלעקסאַנדראָוו האָט קיין ברעקל חשד ניט געהאַט וועגן עוואַלענקאָן. דעמאָלט האָט נאָך קיינער פון דער איסט־סייד נישט געווואוסט דעם ביטערן אמת וועגן עוואַלענקאָ. עוואַלענקאָ איז געווען אַן אַגענט פון דער רוסישער „אָכ־ראָנע". עוואַלענקאָ האָט געשפילט די ראָלע פון אַ מעצענאַט, פון אַ מענטשן וואָס איז זיך מוסר־נפש פאַר קולטור בכלל און פאַר יידישער קולטור בפרט. אַלעקסאַנדראָוו אַליין האָט געהאַט וועגן עוואַלענקאָן זייער אַ געהויבענע מיינונג. עוואַלענקאָן האָט אויפגעדעקט בורצעוו אין 1910, נאָך אַלעקסאַנדראָווס פריצייטיקן טויט.

די פאַרהאַנדלונגען מיט יידישע שרייבערס האָט ס׳רוב געפירט אַלעקסאַנדראָוו, דער סעקרעטאַר פון דעם פאַרלאָג. זומער 1907 איז אַלעקסאַנדראָוו אַוועקגעפאָרן קיין אייראָפּע צו פאַרהאַנדלען מיט יידישע שרייבערס מכוח אַרויסצוגעבן זייערע ווערק. אַריינפאָרן קיין רוסלאַנד האָט ער ניט געקענט מחמת זיינע אַמאָליקע פּאָליטישע זינד. האָט ער מערסטנס פאַרבראַכט אין קראָקע. אין בערלין האָט ער זיך געטראָפן מיט בעל־מחשבותן, מיט פרישמאַנען. דער עיקר איז אָבער אַלעקסאַנד־ראָוון געגאַנגען אין פאַרבינדן זיך מיט פּרצן און אין אַרויסגעבן פּרצעס

וועלט. מיט פרצן האָט אַלעקסאַנדראָוו זיך געטראָפן, וועלן יענער איז צוריקגעפאָרן פון אַ קורבאָד. דאָס איז געווען נאָך פרצעס אַ שווערער לונגען־אַנצינדונג. פון אָט דער צייט שטאַמט די אינטערעסאַנטע קאָרעספּאָנדענץ צווישן דינעזאָנען, פּרצן און אַלעקסאַנדראָוון. די קאָרעספּאָנדענץ וואָלט אַ ליכט אויף אַ סך פּראָבלעמען אין דער דעמאָלטיקער יידישער פּאָלעגעריי, אויף טעאַטער, אויף ליטעראַטור בכלל. דער מחבר פון די שורות האָט אָפּגעדרוקט די קאָרעספּאָנדענץ אין די „ייוואָ־בלעטער", באַנד 25, 1945.

די נסיעה קיין איראָפּע, אין דער באַגלייטונג פון זיין פרוי, האָט געהאַט אויף אַלעקסאַנדראָוון אַן אָפּפּרישנדיקע ווירקונג. נאָכן צוריק־קימען איז וויידער געקומען אַ פּריידיקע געשעעניש אין זיין לעבן. אין 1908 איז געבוירן געוואָרן זיין זון אַלעקסאַנדער. אָבער דאָס גליק האָט ניט לאַנג געדויערט. אַלעקסאַנדראָוס געזונט איז געוואָרן ערגער. עס האָבן זיך באַוויזן סימנים פון אַ כראָנישער קראַנקייט. מיטן פאָר־לאָג איז ער אויך שוין ניט געווען מער פאָרבונדן. האָט ער געזוכט זיך מפרנס זיין מיט וואָס עס האָט זיך געלאָזן. ער האָט יאָ געקראָגן אַ שטעל, אָבער ער האָט זי נישט געקענט האַלטן; ער האָט קיין כוחות ניט געהאַט. זיין קראַנקייט האָט זיך פאָרערגערט, ביז ער איז געוואָרן אין גאַנצן פּאַראַליזירט. פינף־זעקס חדשים האָט ער זיך גע־פונען אין אָט דעם אומגליקלעכן צושטאַנד.

די געשיכטע מיט זיינס אַ ליד, געדרוקט ערשט נאָך זיין טויט, דערציילט אונדז, אויף אַ רירנדיקן אופן, וועגן זיין קראַנקייט. זיין זון איז געבוירן געוואָרן דעם 19טן מאַי, 1908. קורץ נאָך דעם איז אַלעק־סאַנדראָוו אָוועקגעפאָרן אין די בערג. אַזוי האָבן זיך די דאָקטוירים גע־עצהט. דאָרטן האָט ער דעם 1טן יוני אָנגעשריבן די ערשטע דריי סטראָפעס פון ליד. אַ קורצע צייט שפּעטער האָט ער אָנגעשריבן די ווייטערדיקע דריי סטראָפעס און זיי אָפּגעשיקט דער פרוי. דעם 18טן יוני, איז ער געקומען אַהיים קיין ניו־יאָרק זייער אַ קראַנקער. ער האָט ניט געקענט רוען, ביז וואָנען ער וועט ניט ענדיקן דאָס ליד. אָבער ער האָט ניט געהאַט קיין כוח צו האַלטן אַ פּען אין דער האַנט. האָט ער, פיר טעג נאָכן קומען אַהיים, אַ שברי־כלי, דיקטירט זיין פרוי די לעצטע צוויי סטראָפעס. נייר ברענגען דאָס ליד אין דעם פאָרעם ווי ער האָט עס אַליין פאַרריכט עטלעכע חדשים שפּעטער, אָן ניט ווי עס איז געווען געדרוקט אין „אַרבייטער".

אַז דער שלאָף, מיין קינד, פֿאַרמאַכט דיר
מיט זיין צאַרטן רויר דעם בליק, —
„ביסט אַ מלאך!" זאָגט די מאַמע,
און איר פּנים שיינט פון גליק.

ביסט אַ מלאך אין די הימלען
דיין נשמה שוועבט אַצינד
אין די בלאָען, טיפֿע הימלען,
פריי פון זאָרג און ריין פון זינד.

און פֿון קוואַלן טרינקט די דורשטיק
זייער מאָט־געבענטשטן מאָפּט,
וואָס דו וועסט דאָס גאַנצע לעבן
דאַרטן שעפּן מוט און קראַפֿט.

שלאָף וואָס לעבנער. יעדע רגע
זאָל דיר געבן נאָך אַ טראָפּ
אָט פון יענע פולע קוואַלן
וווּ דיר שטאַרקן האַרץ און קאָפּ.

און זי בייגט זיך איין צום מיילכל,
קושט דעם אָטעם. — „מלאך מיין!"
שעפּטשעט זי, און אין די אויגן
טוט אַ טרער אַ העלן שיין.

יע, אַ מלאך... ווי אַ חלום
פּליט אַוועק דיין זיסע צייט,
יאָרן קומען, יאָרן גייען,
און דו טרעטסט אַריין אין שטרייט.

אין דעם ווילדן שטרייט פון לעבן,
וואו אויף יעדן שטיקל ברויט
זייגען דאָ אַ צען בעלנים
און עס לויערט רק דער טויט.

שלאָף, מיין קינד, און זאַמל כוחות,
שמיד זיך אויס אַ שטאַרקן שווערד,
אַז קיין בייזע מאַכט זאָל קענען
דיר באַזיגן אויף דער ערד.

נאָך פינף־זעקס חדשים פולשטענדיקן פּאַראַליז האָט זיך באַוויזן אַ שטיקל האָפענונג. ער האָט געקענט אַרומגיין אָנגעשפּאַרט אויף אַ שטעקן. ער האָט געפּרואווט ווידער זיך נעמען צו דער פּען. און ווען ער האָט ניט געקענט שרייבן אַליין, פלעגט ער דיקטירן. דאָקטוירים האָבן געגעבן האָפענונגען: ער וועט מיט דער צייט קענען פירן אַ לעבן פון אַ מער־ווייניק נאָרמאַל געזונטן מענטשן. דאָס לעצטע יאָר פון זיין לעבן האָט ער געוואוינט מיט דער פרוי און קליינעם זונעלע אויף 425 גרענד סטריט, האַרט לעבן אַטוירני סטריט. בייטאָג האָט דער מעלאַנכאָלישער שרייבער ליב געהאַט זיך וואַרעמען אויף דער זון, זיצנדיק אויף אַ שטול לעבן די טרעפּ פון הויז. געווען איז דאָס דער סאַמע צענטער פון דער יידישער איסט־סייד. פעני מיללער איז געווען אַ קראַנקן־שוועסטער אין דער „נוירסערי סעטלמענט דיספּענסערי", אויף 265 הענרי סטריט. דאָרטן האָט זי זיך גענוג אָנגעזען מיטן גרויל פון אָרעמסטן און עלנטסטן אין דעם יידישן קוואַרטאַל. נאָך אַ טאָג אַרבעט צווישן די אָרעמסטע און פאַרשטויסנטסטע, האָבן זיך אָנ־געהויבן אירע פליכטן אין איר אייגן הויז: אַרום דעם קראַנקן מאַן און דעם קליינעם קינד.

ווען חברים זיינען געקומען צו אַלעקסאַנדראָוון עטלעכע וואָכן פאַר זיין טויט, האָט ער מיט זיין אויסזען ניט געקענט מאַכן אויף זיי קיין צו גוטן איינדרוק. דאָך האָבן זיי ניט חושד געווען, אַז דער סוף איז אַזוי נאָענט. מאָנטיק, דעם 21סטן יוני, 1909 איז אים געוואָרן זייער שלעכט. מען האָט אים צוגענומען אין מאָנטעפיאָרע־האָום־שפּיטאָל, וואָס האָט זיך דעמאָלט געפונען אויף דער 137סטער גאַס און בראָדוויי. צו דער אַלטער נערוון־קראַנקייט איז צוגעקומען אַ לונגען־אָנצינדונג, און פרייטיק, דעם 25סטן יוני, עטלעכע רגעס פאַר עלף ביינאַכט, האָבן זיך פאַרענדיקט אַלעקסאַנדראָווס ליידן.

די לוויה איז פאָרגעקומען זונטיק, דעם 27סטן יוני, עלף אין דער פרי, פון זיין שוואָגערס, טשאַרלז בערנשטיינס, הויז, 242 וועסט 112טע גאַס. מען האָט אַלעקסאַנדראָוון געבראַכט צו קבורה אויפן אַרבעטער־

רינג בית־עולם הר־ציון. הספדים האָבן געהאַלטן: הערץ בורגין, אַלעקסאַנדראָוס יוגנט־פריינד — אויף רוסיש; ב. וולאַדעק — אין נאָמען פון „בונד"; יוסף שלאָסבערג — אין נאָמען פון די אַמעריקאַנער סאָציאַליסטן; יואל ענטין — אין נאָמען פון יידישע שרייבערס.

דער שיקזאַל פון יידישן שרייבער אין אַמעריקע

וועָן אַלעקסאַנדראָוו איז געשטאָרבן איז דער גאַנצער ענין אַלעק־סאַנדראָוו געוואָרן זייער אַן אַקטועלער, מער ווי ביי זיין לעבן. די „קאָלאָניאַלע זיטן" אין דעם אימיגראַנטיש־ראַדיקאַלן לעבן — זעט מען בולט אין די פאַרשידענע אָפרופן אויף אַלעקסאַנדראָוס טויט. זיי זיינען ממש אַ שטודיע וועגן סאָציאַלער מאָראַל. וועלן מיר זיך אויף דעם אָפשטעלן באריכות.

ווי פריער דערמאָנט — געווען איז אַלעקסאַנדראָוו שטענדיק אַ שטילער, שטענדיק אַ פאַרטראַכטער, אין זיך צוריקגעצויגענער מענטש. ער איז אָבער אויך געווען צופיל „אָפנהאַרציק". זיין פען איז געווען אויך אַ בייסיקע. דאָך האָט מען אים יעהאַלטן צווישן די פאָרנעמע געציילטע יידישע שרייבער אין ניו־יאָרק. אין דעם פריער־דערמאָנטן לייט־אַרטיקל, אין „אַרבייטער", דעם 3טן יולי, 1909, איז באמת אויס־געדריקט די אַלגעמיינע מיינונג וועגן אַלעקסאַנדראָווס פריינד און קעג־נער. „אַזעלכע שרייבער ווי אַלעקסאַנדראָוו איז געווען, פאַרמאָגן מיר ניט פיל. אין געוויסע פרטים איז ער געשטאַנען גאַנץ אַליין — עס איז צו אים קיין צווייטער ניט געווען. אָזאַ שרייבער איז אַ וועַרטפולע קראָפט פאַר אַ טעגלעכער צייטונג. דאָך איז אַלעקסאַנדראָוו געווען אָנגעוויזן כמעט אויסשליסלעך אויף אַ פאָר וועכנטלעכע צייטונגען, פון וועלכע ער האָט קיין לעבן ניט געקענט מאַכן".

דער ענין אַלעקסאַנדראָוו איז נאָך זיין טויט געוואָרן אַן ענין וועגן „דעם שיקזאַל פון דעם יידישן שרייבער אין אַמעריקע". די וועגן צו דער באַלעבאַטישער אוז קעגנעריש סאָציאַליסטישער פרעסע זיינען אפשר געווען פאַר אים אָפן. אָבער אַלעקסאַנדראָוו איז געווען אַ פאַר־עקשנטער מענטש. ער האָט זיך ניט געלאָזט בייגן. ער איז ניט געווען קיין פאַרטיי־מענטש, דאָך איז ער געווען פעסט אין זיינע פרינציפן, לאָיאַל צו זיינע קאָלעגן. אפשר האָט דער באַהאַלטענער רעוואָלוציאָ־נערער סענטימענטאַליסט, דער לירייקער, דער מאַרטירער־לירייקער,

געוואלט בעסער זיין צווישן די ניט־דערפאלגרייכע, צווישן די פארלי־רער, צווישן די דאן־קיכאטן. אגב — „דאן קיכאט" איז געווען זיינער א פסעודאנים. איז אזא פסעודאנים א צופאל?

אין דעם באריכט וועגן דער לוויה, אין „ארבייטער", דעם 3טן יולי, 1909, לייענען מיר:

„אלע רעדנער האבן געשפראכן מיט ציטערדיקע שטימען, אבער ענטין איז געווען אם מייסטן איבערוועלטיקט. אין א ארציקער רעדע, פארגיסנדיק ביטערע טרערן אויף אלעקסאנדראווס ארון, האט ער ג־רעדט פון דעם שיקזאל פון דעם יידישן שרייבער אין אמעריקע.

„דער ארון איז אראפגעלאזט געווארן אין קבר, באגלייט פון די טרערן פון אלע אנווועזנדע, און פון דעם הארצרייסנדיקן ווייגען פון אונדזער חברס פרוי און פון זיין מוטער".

ענטינס הספד אויף אלעקסאנדראוון האט געעפנט א וואונד, וואס א סך האבן געפילט. זי האט ארויסגעשריען פון די ארטיקלען, וואס מען האט געשריבן נאך אלעקסאנדראווס טויט. „דער יידישער שרייבער טרינקט זיך אין בלאטע", זיינען געווען יואל ענטינס ציבנדיקע וור־טער. אלעקסאנדראוו איז פאר אים דער סימבאל, וואס ווייזט אונדז א טראגיש שרייבער־לעבן, א טראגישן טויט. זעט — דאס איז דער גורל פון א מארכאלישן מענטשן, וואס וויל ניט און קען ניט גיין אויף פשרות. באזונדערס — מיט דער וואולגארקייט און דער הפקרות אין דעם יידישן אימיגראנטישן לעבן. די איסט־סיידער אומקולטור און די הפקרות האבן זיך ביי אלעקסאנדראווס טויט אנטפלעקט אין זייער גאנצער דערשרעקנדיקער און אפשטויסנדיקער געשטאלט. מען האט אין אלעקסאנדראוון דערזען דעם איידעלן און גלויביקן דאן־קיכאט, וואס גייט ארויס אין אן אומגלייכן קאמף קעגן הפקרות. און א סך איידעלע קולטור־טוערס און פיינע שרייבערס זיינען געווען אירע קרבנות. אלעקסאנדראווס טויט האט דערמאנט אין דעם געראנגל צווישן רע־וואלוציאנערע אינטעליגענטן און פירערס וואולגאריזירערס.

פאר דער יידישער אינטעליגענץ איז מיט אלעקסאנדראווס טויט וויידער אויפגעקומען די פיינלעכע פראגע: פארוואס איז עס געשען? אט איז געווען א גלענצנדיקער פובליציסט, א גוטער פעלעטאניסט, א פילזייטיקער שרייבער, גרינג אויף דער פען, ערנסט אין זיין ארבעט, א מענטש מיט גרויסער קולטור. פארוואס איז עס געשען, וואס אזא שרייבער זאל ניט האבן קיין טעגלעכע טריבונע צו ריידן צו די מאסן,

וואָס האָבן זיך געגייטיקט אין זייַן וואַרט? איצט, מיט אַ קנאַפּן האַלבן יאָרהונדערט שפּעטער, קען מען געבן אַ געשיכטלעך־סאָציאָלאָגישן ענטפער. דעמאָלט איז עס געווען אַן אָפּענע וואונד און אַ קלעמענדיקער וויטיק. דעריבער זייַנען די רעדעס און די אַרטיקלען אַרום אַלעק־סאַנדראָוס טויט אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער תקופה.

בן־יקיר (ד"ר פרענק ראָזענבלאַט) האָט אין דעם זעלביקן נומער „אַרבייטער" כאַראַקטעריזירט אַלעקסאַנדראָוון דעם עסטעטיקער, סא־ציאַליסט און מענטש אַן פּשרות:

„די נאָענטסטע חברים וויסן ניט פיל פון זיין פּריוואַטן לעבן. ח. אַלעקסאַנדראָוו, דער שרייבער, דער ויציקער און אָפּטמאָל בייסנדער כאַטיריקער, איז געווען גאַנץ פאַרשיידן פון דעם שווייגנדיקן, אין זיך פאַרבאָרגענעם און אימער פאַרטראַכטן וויליאַם מיללער.

„צווישן באַקאַנטע אָדער, אומבאַקאַנטע, צווישן חברים אָדער קעגנער — אימער און שטענדיק איז ער געווען רואיק, געלאַסן, דאָך ניט פלעגמאַטיש.

„צווישן נאָענטע אָדער וויטע האָט ער זיך קיין מאָל ניט גע־שטופּט אין פראָנט. דאָך האָט ער קיין מאָל ניט פאַרלאָרן די זעלבסט־ווירדע פון אַ תלמיד־חכם . . .

„אַן עסטעטיקער אין דער נשמה, אַ סאָציאַליסט מיטן גאַנצן לייב און לעבן, האָט ער ניט אין מאָל זיך פאַרזינדיקט ביי די וועלכע האַלטן די אַרבעטער־פריינדשאַפט אַלס ביזנעס־מאַנאָפּאָל . . . זיינע זינד זיינען געווען אָפּטמאָל אומפאַרגעבלעך — ער איז ממש געווען אַ מורד במלכות, ער האָט געוואָרפן זיינע פיילן גאָר אין די הויכע פענצטער. דאָס האָט מען אים ניט געקענט מוחל זיין . . . אָבער אַלעקסאַנדראָוו איז געווען גענוג עסטעטיקער און אַ צו ערנסטער סאָציאַליסט צו בייגן זיין קאָפּ דאַן וועג עס האָט זיך געהאַנדלט אין זיינע איבערצייגונגען און פּרינציפּן . . .

„אַן ענוו איז ער געווען. קיין צייכן פון גדלות איז ניט געווען אין אים צו באַמערקן. אין קלייניקייטן פלעגט ער אימער אַלץ נאָכ־געבן, זיך אָפּזאָגן פון זיין אייגענער מיינונג אָדער פאַרשלאָג. אין קלייניקייטן. וועג עס איז אָבער געווארן אַ פראָגע פון פּרינציפּ, אַ פּראָ־גע פון מער אָדער וויניקער וויכטיקייט, וויי צב"ש, אין פאַל פון די „פּרינציפּן־ערקלערונגען" פון דעם יידישן ליטעראַטור־פאַראיין, — דאַן איז אַלעקסאַנדראָוו געווען פעסט ווי אַ זייל. זיין אימער אַראָפּגעבוי־

געגער קאָפּ האָט זיך ווי דורך אַ צויבער אויפגעהויבן און זיינע אויגן האָבן געקוקט גלייך אין זיין קעגנערס נשמה אַריין.

„אַלעקסאַנדראָוו האָט געקענט שעצן יענעמס געפילן. ער האָט אָבער אויך געקענט פאַרטיידיקן זיינע איבערצייגונגען".

די דערמאָנטע סתירות ביי אַלעקסאַנדראָוון האָבן געזען אַ סך נאָענטע. קלאָר און שאַרף רירט זיי אָן ס. ק. שנעעפאל. ער דערקלערט זיי אין זיין אַרטיקל „אַלעקסאַנדראָוו — דער שרייבער און דער מענטש". דער אַרטיקל איז דערשינען צו אַלעקסאַנדראָווס ערשטן יאָרצייט אין „אַרבייטער", דעם 25סטן יוני, 1910:

„אַלעקסאַנדראָוו דעם שרייבער האָב איך נאָך געקענט אין רוס־לאַנד, פון „פרייַנד" און „פאַלקסצייטונג". און בעת איך האָב אים צום ערשטן מאָל געזען אין אַמעריקע, האָט זיך מיר סתם ניט געוואָלט גלויבן, אַז דאָס איז דער מאַן מיט דער פעדער אין דער האַנט, וואָס האָט אַזוי אָפּנהאַרציק, זאָגאָר אָפּטמאָל שוין צו אָפּנהאַרציק, געוואָרפן דעם גאַנצן אמת, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר אמת, גלייך אין פּנים אַריין יעדן איינעם אָן שום צערעמאָניעס, אָפּטמאָל זאָגאָר מיט אי־בעריקע פּעך און שוועבל . . . און אַלעקסאַנדראָוו דער מענטש, מיט זיין קרענקלעכער שעמעוודיקייט, מיט זיין עקשנותדיקן שווייגן, מיט זיין העפלעכקייט, איז געווען אין מיינע אויגן אַ לעבעדיקער ווידער־שפּרוך צו מיין אַלטן באַקאַנטן, אַלעקסאַנדראָוו דעם שרייבער. ער איז געווען פאַר מיר אַ רעטעניש.

„ווען איך האָב זיך אָבער מיט אים נעענטער באַקאַנט, איז ער פאַר מיר געוואָרן אַלץ מער און מער פאַרשטענדלעך. עס איז ניט געווען נייטיק קיין באַזונדערע באַאַכטונגס־קראַפט צו באַמערקן, אַז אַלעק־סאַנדראָוו לעבט וויט אָפּגעשלאָסן פון דער אַרומיקער וועלטל. עס האָט זיך געפילט אין יעדן וואָרט זיינעם, אַז אירנזאָם איז ער אין דעם גאַנצן רויש און קאַך. און דיזע שטענדיקע איינזאַמקייט וועלכע איז געוואָרן זיין צווייטע טבע האָט עס געווירקט אויף אים האָט אים גע־מאַכט פאַר אַ נזיר".

„אַלעקסאַנדראָוו איז טיילייכט געווען דער ערשטער וואָס האָט מיט דער פעדער פראָטעסטירט קעגן דעם „טרינקען זיך אין בלאָטע" פון זיינע קאָלעגן אין דער שרייבער־פראָפעסיאָן. ער האָט פראָטעסטירט פאַר זיי, וועראַנד זיי אַליין האָבן געמוזט שווייגן, און פילייכט גאָר, אין נייטיקע מאָמענטן, אים פאַרשפּאָטן. און וויל אַלעקסאַנדראָוו האָט

אַזוי הייליק געהאַלטן זיין פעדער, האָבנדיק דעם באַוואוסטזיין, אַז אַ שרייבער איז אַ לערער און האָט אַ רעכט צו באַנוצן די פעדער נאָר אום אויסצודריקן זיינע אמתע געדאַנקען און געפילן, איז פאַר אַלעק־סאַנדראָוון ניט געווען קיין פלאַץ אין דער היגער יידישער טעגלעכער פּרעסע, אויסער אויף דעם באַרימטן „בענקל" וועלכער האָט עקסיסטירט מיט דעם צוועק צו דערמאָרדן מענטשנס כאַראַקטערע.

„און אונדזער אינטעליגענץ וועלכע מאַכט פּרעטענזיעס אויף לערנען און דערציען דאָס פאָלק האָט געהאַנדלט ביי אַלעקסאַנדראָווס טויט ניט בעסער ווי די פּרעסע ביי זיין לעבן. וואָס קאָן איינער וואָס איז באמת פאַראינטערעסירט אין דער יידישער קולטור־אַרבעט, און ספּעציעל אין דער סאָציאַליסטישער אויפקלערונגס־אַרבעט, טאָן ווייניקער ווי צו קומען אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד אַ קאַלעגע וועלכער האָט זיין גאַנצן יוגנד לעבן געווידמעט דער אַרבעט! און דאָך, ווער פון אונדזערע וואַרטפירער, ווער פון אונדזערע סאָציאַליסטישע רעדנער, שרייבער און טורע, אויסער די געגאָסן פון דעם „אַרבייטער", איז געקומען באַגלייטן אַלעקסאַנדראָוון אויף זיין לעצטער רייזע? בורגין איז ניט געקומען אַלס שרייבער, זאָנדערן אַלס אַן אַלטער גוטער פרײַנד פון דעם פאַרשטאַרבענעם. וולאַדעק אין ליליפוט זיינען געווען די אייניקע פון „בונד". ענטין, אַדלער, עלבע און באַנק זיינען געווען די אייניקע וואָס זיינען געקומען פון די פילע און פילע יידישע שרייבער און דיכטער".

פאַר יוסף שלאָסבערגן זיינען אַזעלכע מענטשן ווי אַלעקסאַנדראָוו וויכטיק דערמיט, „וואָס זיי האַלטן אויף דעם פאַרטרויען אין דער מענטשלעכער נאַטור":

„דאָס טאָגטעגלעכע לעבן איז אַזוי פול מיט אַנטוישונגען, מיט פאַרלאָרענע גלויבנס, מיט ליגן, פאַלשקייט און פאַרראַט, אַז ביים שטאַרקסטן מענטשן, וועלכער איז דאָך ניט מער ווי מענטשלעך, כאַפּט זיך אַמאָל אַריין אַ געפיל פון פעסימיזם בנוגע דער מענטשלעכער נאַטור; אָבער דאָס לעבן פון אַזאַ מענטשן ווי אַלעקסאַנדראָוו שטאַרקט דעם פאַרטרויען אין דער מענטשלעכער נאַטור, און דער פּעסימיזם ווערט פאַרטריבן".

שלאָסבערג האָט אָט־די רייד אַרויסגעזאָגט ביי דער טרויער־פאַרזאַמלונג נאָך אַלעקסאַנדראָוון. די דאָזיקע פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען דעם 12טן יולי, 1909, אין „מאַנהעטן לאַיסעאום".

אויף דער דאָזיקער פאַרזאַמלונג האָבן אַלע רעדנער אַפּעלירט צו
ד" „אייניקע הונדערט אינטעליגענטע מענער און פרויען", וואָס זיינען
געקומען אַפּגעבן כבוד דעם פאַרשטאַרבענעם שרייבער. די וועגדונג
איז געווען — זיי זאָלן מיטהעלפן אַרויסגעבן אַלעקסאַנדראָווס שריפטן.
אויך מאָריס ווינטשעווסקי האָט געריידט וועגן דעם. ווינטשעווסקי האָט
דערציילט: אַלעקסאַנדראָוו איז שטענדיק געווען צוריקגעצויגן און
אייגנאַם. אַלעקסאַנדראָוו האָט געמאַכט אויף אים דעם אייגדרוק ווי
אַ מענטש, וואָס איז יאָרנלאַנג אָפּגעווען אין אַ טורמע, און איז פּשוט
אָפּגעוואוינט געוואָרן פון מענטשן. אָבער דער וועלבער אַלעקסאַנדראָוו
איז געוואָרן גאָר אַנדערש ווען ער האָט געזומען די פעדער אין האַנט.
נאָכדעם ווי ער האָט געריידט אויספירלעך מכוח דעם גורל פון יידישן
שרייבער האָט ער דערקלערט: „ווען די שרייבער וואָלטן געטאָן פאַר
שרייבער דאָס, וואָס קלאָוקמאַכער טוען פאַר קלאָוקמאַכער ווען זיי
זיינען גוט אָרגאַניזירט, וואָלט פילייכט דיזער מיטינג ניט געווען נייַ־
טיק".

אין זיינע „רעדאַקציאָנעלע נאָטיצן", „צוקונפט", יולי, 1909, שטעלט
זיך אָפּ מאָריס ווינטשעווסקי אויף דער טראַגעדיע אַלעקסאַנדראָוו, אויף
זיין פּרינציפּיעלקייט, אויף דער באַציאונג מצד בונדיסטן־שרייבער צו
דער „ס. ל. פּ." און „ס. פּ." און ער באַטאָנט: דער רעזולטאַט איז
„אַז מען בלייבט דאָ אַ ריגאָריסט־בונדיסט, פאַר וועלכן אַפילו די
„וואַרהייט" איז טריף, און דאָס בלייבנדיק, בלייבט מען אויך אַן אבֿיון
און דורך דעם ווערט מען קראַנק, און דורך דעם גייט מען פאַר דער
צייט אין דר'ערד אַריין..."

אויף זיין דין־בייסיקן אופן שרייבט צביון אין זיין אַרטיקל „ח.
אַלעקסאַנדראָוס לעבן און טויט" („דער אַרבייטער", דעם 10טן יולי,
1909):

„ניט נאָר ווי צו לעבן דאַרף מען פאַרשטיין אין אַמעריקע, נאָר
אויך ווי צו שטאַרבן. ח. אַלעקסאַנדראָוו האָט ביידע זאַכן ניט פאַר־
שטאַנען. אין זיין לעבן האָט ער זיך צו פעסט געהאַלטן פאַר פּרינציפּן.
און אין אַמעריקע קען מען מיט פּרינציפּן ווייט ניט פּאָרן, בפרט נאָך
אַ יידישער שרייבער. און געשטאָרבן איז ער צו באַשיידן, און באַ־
שיידנקייט איז אין אַמעריקע, אין דער יידישער אַמעריקע, נאָך מער ווי
אַ פאַרברעכן".

צביון דערמאָנט ווי אַזוי מען האָט דעם דאָזיקן פיינעם שרייבער

ניט אַנערקענט ביים לעבן און חי אַזוי מען האָט אים טויט־געשוויגן ביים טויט. ער שרייבט: „עס האָט גאָרניט פאַסירט, אין גאַנצן גע־שטאָרבן נאָר איין שרייבער, און, נאָך אַזעלכער, וואָס האָט געהאַט אין זיין לעבן די חוצפה פאַר קיינעם זיך בייגן און צו בלייבן אַ קבצן ביזן טויט".

„ווי לאַנג אַלעקסאַנדראָוו האָט געלעבט, האָט מען אים געדאַרפט פאַרגעסן. ער איז דאָך אַ שרייבער געווען, און אַ שרייבער מיט טאַלאַנט און בילדונג... אָבער ווען ער איז געשטאָרבן, האָט מען דאָך שוין מיט אַ לייכטן האַרצן אים געמעגט אָפגעבן די אָנערקענונג און דעם כבוד וואָס אים קומט!"

„און וויפל שרייבער האָבן מיר איבערהויפט אַזעלכע ווי ח. אַלעק־סאַנדראָוו? און ניט נאָר אין אַמעריקע, נאָר אין אונדזער יידישער ליטעראַרישער וועלטל איבערהויפט. וויפל פובליציסטן אַזעלכע ווי אַלעקסאַנדראָוו האָבן מיר אין אונדזער ליטעראַטור? מיר האָבן סקיצן־שרייבער, דיכטער, ראַמאַניסטן, וויפל דאָס האַרץ גלוסט. וויפל פובלי־ציסטן אָבער האָבן מיר? און אין אונדזער אומגעהייער־גרויסן דלות אויף דעם פובליציסטישן געביט איז דער פאַרלוסט פון ח. אַלעקסאַנד־ראָוו באַזונדערס גרויס. אונדזער פאַרשטאַרבענער חבר האָט אין דער יידישער פובליציסטיק פאַרנומען אייגע פון די וויכטיקסטע פלעצער אויבן־אָן. מיט זיין בילדונג, מיט זיין שיינער, פליסיקער שפראַך, מיט זיין שאַרף, בייסנדער סאַטירע און מיט זיין אויסגעצייכנטן סטיל אי־בערהויפט, האָט ער גאַנץ וויניק געהאַט זיין גלייכן. אין רוסלאַנד, וואו מען פאַרהאַלט זיך צו דער יידישער פובליציסטיק מיט מער ערנסט ווי אין אַמעריקע, האָט ח. אַלעקסאַנדראָוו זיך דערוואַרבן אַ גרויסע פאָ־פולאַריטעט אין זייער אַ קורצער צייט. אין פעטערבורגער „פריינד" איז ח. אַלעקסאַנדראָוו געווען פאַררעכנט אַלס אייגער פון די גרעסטע ליטעראַרישע מיוחסים, און ניט קיין קלענערן כבוד האָט מען אים אָפגעגעבן אין דערווילנער „פאַלקס־צייטונג".

„יאָ, אין רוסלאַנד איז ח. אַלעקסאַנדראָוו אָנערקענט געווארן און אין רוסלאַנד וועט מען אים געוויס אָפגעבן אויך זיין לעצטן כבוד. פאַר אַמעריקע איז ח. אַלעקסאַנדראָוו אַ צו אַנשטענדיקער שרייבער געווען, אַז מען זאָל אים אָנערקענען . . ."

אַ סך שאַרפער פון צביונען האָט געשריבן ד"ר ס. מ. קלאַרמאַן, אין דעם אַרטיקל „וועגן אַלעקסאַנדראָוו" („דער אַרבייטער", דעם 7טן אויגוסט, 1909).

„ . . . יעדער אייגער וועט דאָך מוזן צוגעבן, אז אַלע די וואָס זיינען אין דער „שרייבער־מלאכה" האָבן ניט אַזוינע פּעאיקייטן און אַזאַ שייגעם אינדיווידועלן סטיל און אַזאַ אַלזייטיקייט ווי ער".

„ער האָט ניט געהאַט פּאַר וועמען זיינע געדאַנקען אַרויסצוגעבן. די געדאַנקען וועלכע זיינען געווען אַ טייל פון זיין אַרגאַנישן „איך", די הייליקע געפילן, וועלכע זיינען געבוירן געוואָרן אַלס פּועל יוצא פון זיין בלוט און מאַרך, האָבן ניט געקענט גרייכן די, פּאַר וועמען ער האָט געדענקט, אַז זיי זיינען נייטיק. זיין שטילע שטימע האָט געמוזט פּאַר־הילכט ווערן פון דעם רעש און געפּילדער פון אונדזער אַזויפיל שרייענ־דיקער געלעער און געל־רויטלעכער פּרעסע. ער האָט ניט געהאַט מיט וועמען זיך צו טיילן מיטן גייסטיקן פּאַרגעניגן וואָס ער האָט געהאַט, לעזנדיק די שענסטע און בעסטע וועלט־ליטעראַטור. און דאָס האָט אים געמאַכט אַזוי טרויעריק, אַזוי אייגזאָם, אַזוי וויט און פּרעמד פון מענטש. דיזע טראַגעדיע זיינע איז אין גאַנצן פּאַרקערפּערט אין זיינע שריפטן. באַזונדערס אין יענע, וועלכע זיינען געווען געשריבן אונטער זיין פּען־נאָמען „דאָן־קיכאָט". קענט איר זיך פּאָרשטעלן אַ גרעסערע טראַגעדיע ווי די, אַז אַ מענטש וואָס איז געבוירן געוואָרן מיט אַ מיל־דער, גוטמוטיקער, וויכער נאַטור, זאָל מוזן פּאַרגיפּטעט ווערן און שיסן מיט פּאַרסמטע פיילן! ווערטער, וועלכע האָבן געזאָלט זיין בטבע גלעטנדע, צערטלעכע און טרייסטנדע, זאָלן מוזן פּאַרוואַנדלט ווערן אין פּולע מיט צאָרן, צער, האַס און ביטערן סאַרקאַזם! אַ ביטערער גע־לעכטער, וואָס ווערט אַרויסגערופן ביי אַזאַ פילנדן און דענקענדן מענטשן ווי אַלעקסאַנדראָוו איז געווען, דורך דער אַרומיקער פּאַרפּעסטעטער סביבה פון וואולגאַריטעט, פון „טריאומפירנדן שווייץ", פון פּאַרשוווע־כונג פון אַלע הייליקטימער און פון דער אַלגעמיינער גלייכגילטיקייט, מוז לאַנגזאַם אָבער זיכער פּאַרסמען דאָס בלוט און פּאַרברענען דעם מאַרך, ביז ער ווערט ענדלעך אַ קרבן עולה, און שטאַרבט אַ פריצייטיקן טויט. אָט דאָס איז געווען די אמתע טראַגעדיע פון אונדזער ליבן ח. אַלעקסאַנדראָוו. און דיזע איז פּאַרקערפּערט אין „דאָן־קיכאָט", און וועט שטענדיק בלייבן ווי אַ לעבעדיקער עדות צו דער שאַנדע פון אונדזערע טאָן־געבער פונעם גייסטיקן לעבן פון דעם יידישן קוואַר־טאַל פּאַר די לעצטע צען יאָר".

אָבער דער ביטערער גורל איז נאָכגעגאַנגען אַלעקסאַנדראָוון אויך נאָך זיין טויט. עטלעכע טעג נאָך דער לוויה — דעם 30סטן יוני, 1909

— האָבן שרייבער, דעם פּאַרשטאָרבענעמס פּרײַנד, אויסגעקליבן אַן „אַלעקסאַנדראָוו־מעמאָריאל קאָמיטעט". דער קאָמיטעט האָט זיך מתחייב געווען: 1) אַראָנזשירן אַן אַלעקסאַנדראָוו־מעמאָריאַל־מיטינג, 2) זאַמלען אַלעקסאַנדראָווס אַלע שריפטן און אַרויסגעבן זיי אין בוך־פאָרם, 3) שטעלן אַ מצבה אויף זיין קבר, און 4) אַרויסגעבן אַ פּאָסטקאָרטל מיט אַלעקסאַנדראָווס בילד און מיט זיין זייער פּאָפולער קאָמפּסליד „חברים אין קאָמף" („א ליבער, מיר האָבן געשלאָסן..."). די טרויער־פּאַרזאַמלונג האָט מען אַראָנזשירט. די מצבה אויפן קבר האָט מען געשטעלט אוֹן דאָרטן אויסגעקריצט דאָס אומפּאַרגעסלעכע קאָמפּסליד. אָבער וואָס שייך זייַנע שריפטן — האָט זיי קיינער ניט אַרויסגעגעבן. ניט געקוקט אויפן שטורעם — „דער שרייבער טרינקט זיך אין בלאָטע", האָט מען אַלעקסאַנדראָווס שריפטן געלאָזט פאַרפאַלן וועלן אין תהום פון שכחה.

אמת, מען דאַרף צוגעבן, געוויסע באַמיאונגען אַרויסצוגעבן די שריפטן האָבן זייַנע חברים יאָ געמאַכט. מען האָט זיי צונויפגעקליבן, זיי מסדר געווען, און וועלן ניט אַ צופאַל וואָלטן זיי אַפּנים יאָ אַרויס. דער גאַנצער מאַטעריאַל איז פאַרבליבן געוואָרן אין אַ שריפּה אין דער ביורָאָ פון עס־על־פּי. אַ ביסל שפּעטער, אין 1910, איז אונטער־געגאַנגען דער „אַרבייטער", דער אָפּיציעלער אָרגאַן פון דער יידישער סעקציע „עס־על־פּי". דערווייל איז מען אָפּגעקילט געוואָרן צום גאַנצן פּלאַן. ביסלעכווייז האָט מען אים אָנגעהויבן פאַרגעסן.

ק ר י ט י ק

אין דער געשיכטע פון דער יידישער פּובליציסטיק און פון יידישן פּעלעטאָן דאַרף אָבער אַלעקסאַנדראָווס נאָמען פאַרנעמען גאָר אַ חשובן אָרט. זיין שפּראָך איז געווען רייך, קלאָר, נאַטירלעך און אידיאָמאַטיש. ער האָט פאַרמאָגט דאָס ליטעראַטישע יידיש פון אַ יידן אַ תלמיד־חכם. אַחוץ אין דער פּובליציסטיק האָט ער זיך אויסגעצייכנט אין דער קלייַנער צאָל קריטישע אַרטיקלען, וואָס ער האָט אָנגעשריבן. ער איז געווען גענייגט צו אַנאַליז און ער האָט באַטראַכט וועלק מיט זייער אַ פיינעם חוש. קיין ספּעציעלע פילאָסאָפּיע פון ליטעראַטור האָט ער ניט געהאַט פאַרמולירט. און זיין גלייבן אין קריטיק איז דאָס גלייבן ווי ביי די רוסישע פּאָלקיסטן און יידישע קריטיקערס סוף נייַנציקער און אָנהייב

היינטיקן יאָרהונדערט. זיין בליק אויף קריטיק ווערט אין גאַנצן קלאָר דורך זיין אַרבעט וועגן איבטענען („צוקונפט", מערץ, 1906) און דורך דעם אַרטיקל וועגן שלום אַשעס „שטעטל" („צוקונפט", אָקטאָבער, 1906). אַלעקסאַנדראָוו גייט ניט צו אַ ווערק מיט אַ פובליציסטישער „מאַרקסיסטישער" מאַס, ווי מען האָט עס געטאָן יענע צייטן אין דער יידישער אַמעריקע. ער האָט געהאַט זיין עטיש־געזעלשאַפטלעכן צוגאַנג. ער האָט געהערט צו יענע, וואָס האָבן געוואָלט „גוטע ליטעראַטור, און דער עיקר ריינע ליטעראַטור" — אַ פראָזע, וואָס איצט האָט זי אַ קנאַפּן אינהאַלט. דעמאָלט אָבער איז זי געווען אַ גרענעץ־ליניע. אין יענער צייט האָט זיך ערשט געהאַט אָנגעהויבן דער קאַמף מצד אַ קליינער גרופּע „עסטעטן", מצד מענטשן מיט העכערע פאָדערונגען און מער קולטור. אַ מענטשן פון אַלעקסאַנדראָווס שניט האָט מען באַטראַכט פאַר אַן „עסטעט".

אין זיין קריטיק גיט אָלעקסאַנדראָוו זיך אָפּ מיט „אינהאַלט, סטיל און דורכפירונג פון הויפּטגעדאַנק". חוץ די ריין ליטעראַרישע פאָדערונגען פאַרגעסט ער קיינמאָל ניט עטלעכע וויכטיקע פּרטים: קונסט מוז זיין געזעלשאַפטלעך אין איר וואָרצל. זי מוז זיין „גוט" און „פארנינפטיק". זיין אַרטיקל וועגן אַשס „שטעטל" איז אינטערעסאַנט און גוט אָנגעשריבן. ווייזט ער, למשל, דאָרטן אַן: „אַש מוסרט קיינעם נישט, דרשנט ניט קיין שום מאָראַל, ניט קיין אַלטע, ניט קיין נייע; פראָטעסטירט ניט קעגן די ביזן פון דער וועלט; קעמפט ניט פאַר געזעלשאַפטלעכע אידעאַלן. ער איז ניט מער ווי אַ קינסטלער, אַ דינער פון דער ריינער קונסט. ער קען מאָלן, האָט חשק דערצו און מאָלט". און וויטער: „אַ מערקווירדיקן הומאָר באַזיצט דער שרייבער, אַ ווייכן, אַ ווארעמען, אַזוי ווי די בילדער וואָס ער מאָלט, און עס טראָגט זיך מחמת דעם פון די בילדער אַ שטראָם פון שלום אי מיט דער רשעותדיקער וועלט, אי מיט דעם פאַרכמאַרעטן און מיט בליי אָנגעלאָדענעם הימל".

אין דער הקדמה צו דער „פרייער שטונדע", וואָס ער האָט רעדאַקטירט, דריקט אַלעקסאַנדראָוו אויס זיין אני־מאמין בנוגע ליטעראַטור און איר שליחות פאַרן פאָלק. דערי־בער ברענגען מיר פון דאָרטן דעם ווייטערדיקן גרעסערן אָפּשניט:

„די פרייע שטונדע" טרעט ניט אַרויס אונטער דער פאָן פון פאַרטייאישע אינטערעסן. זי איז ניט קיין פּאַרטיי־אָרגאַן, האָט ניט קיין שום טענדענץ. די „פרייע שטונדע" איז אַ ריין ליטעראַרישער זשורנאַל,

ניט מער און ניט ווייניקער. אַלץ וואָס זי באַצוועקט און צו וואָס זי וועט שטרעבן מיט אַלע מעגלעכקייטן איז צו געבן גוטע ליטעראַטור, צו דינען דער שיינער קונסט אין דעם ריכטיקן זין פון וואָרט. אין דעם זשורנאַל וועט דער לעזער געפינען אַזעלכע ווערק וואָס זיינען עכט ליטעראַריש, ד"ה וואָס באַפרידיקן באַשטימטע פאָדערונגען בנוגע צום אינהאַלט, צום סטיל, צו דער דורכפירונג פון הויפּטגעדאַנק.

„די „פרייע שטונדע" איז אָבער אין דער זעלביקער צייט אויך אַ קולטור־זשורנאַל, טאַקע דורך דעם אַליין שוין וואָס זי באַצוועקט זיך אָפּצוגעבן נאָר מיט גוטע ליטעראַטור. די „פרייע שטונדע" האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר איר נאָענטסטע אויפגאַבע צו פאַרשפּרייטן אין דער יידישער מאַסע אַ בעסערן באַגריף פון קונסט, אַנטוויקלען אין איר אַ פיינערן געשמאַק, פאַראינטערעסירן זי אין דעם לעבן פון דער דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דאָס וועט אויף שטענדיק פאַרבלייבן אַ וויכטיקער דאָקומענט פאַרן פאָרשער. זיין באַשולדיקונג גרויסער און ברייטער וועלט, אין דעם לעבן פון די אומות העולם, אין דעם לעבן פון מענטשנס האַרץ און מענטשנס נשמה, אין דעם לעבן פון דער שיינער, רייכער, אייביק בליענדער נאַטור מיט אירע מיליאָנען־מיליאַסן אומבאַגרייפלעכע וואונדער, צויבער־מלוכות, וועלטן און וועלט־לעך.

„די „פרייע שטונדע" וועט תמיד פאַרבלייבן טריי צום הייליקן געבאָט, וואָס זי האָט זיך גענומען פאַר איר מאָטאָ:

פאַרזייט וואָס איז אייביק און גוט און פאַרנינפטיק
פאַרזייט מיט אַ טאָלק.
אַ הערצלעכן דאַנק וועט אייך אָפּגעבן קינפטיק
דאָס יידישע פאָלק . . ."

אָט דער פּאראפראז פון נעקראַסאָוון איז ניט בלויז געווען אַ מאָטאָ, וואָס האָט זיך געפּאַסט צו אַ זשורנאַל, נאָר צו אַלע זיינע ליטעראַרישע ווערק, צו זיין גאַנץ לעבן . . .

טיף און דורכדרינגלעך איז אַלעקסאַנדראָוו אין זיין עסיי „די יידי־שע ליטעראַטור אין אַמעריקע", געדרוקט אין דער ביילאַגע צום פּע־טערבורגער „פריינד" — „דאָס לעבן", נומ' 5, 1905. דאָס איז אַן אַנאַליטישער אַריינבליק אין דער געלער פּרעסע, אין דער שונד־ליטעראַטור. די „הענט" אין די רעדאַקציעס, די „פאַרקויפטע נשמות",

וואָס ווערן דאָרטן אָנגעגריפן, האָבן אים דעם אַרטיקל קיין מאָל ניט געקענט מוחל זיין. אַלעקסאַנדראָוו האָט דאָרטן געגעבן אַ בילד וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דער גאַנצער ענין וועלט נאָך שאַרפער מחמת אַ גאַנץ טיפער באַמערקונג. גראָד אין אַמעריקע, ווייזט ער אָן, איז די צייט פאַר אַ רייכער און ריינער ליטעראַטור געווען זייער אַ גינסטיקע. די נייע שטראָמען מענטשן האָבן געשאַפן די מעגלעכקייט פאַר אַ גרויסן מאַרק. נאָך מער — זיי האָבן געשאַפן אַ ניי, אַ מערקווירדיק לעבן. דער מין מענטש איז אונטער דעם נייעם הימל געוואָרן אַן אַנדערער, אַ נייער טיפּ פאַר אַ נייער טעמאַטיק. ער שרייבט:

„די צוואַנגען, אין וועלכע עס האָט זיך געצאַפלט דער גייסט אויף יענער זייט ים, זיינען געבליבן אין וועג, און דאָ איז ער פריי געוואָרן, אויסגעלייטערט, באַפרישט מיט נייע בלוטן, נייע כוחות. דער עקאָנאָמישער יאָך האָט צייטנווייז זיך געלאָזט טאַקע פילן גאַנץ שטאַרק, אָבער די אַרומיקע אָטמאָספערע האָט אים געמאַכט מילד, דערטרעגלעך, שטענדיק געמונטערט מיט אַ האָפענונג, מיט אַ נייער אויפזיכט אויף בעסער . . . דער שטאָף האָט מער געריבן די שאַפונגס־קראָפט פון שרייבער. ער האָט אים געגעבן ברייטע מעגלעכקייטן זיך צו פאַרטיפן אין דעם מענטשנס נשמה, דער עיקר — אין דער יידישער נשמה. דאָרטן, אין קליינעם שטעטל, איז דער יידישער מענטש פון אַן אַלטער וועלט. ער לעבט אין אַ באַשטימטן, אַן אייגנעשטעלטן, אָבער אויך אין אַ שמאָלן קרייז פון דענקען און פילן. דאָ, אין אַמעריקע, איז ער אַרויס פון די ד׳ אמות, אַראָפגעוואָרפן פון זיך דעם אַלטן קאַפטל און אַרויפגעצויגן אַ נייעם, גענייט נאָכן לייטישן שניט, אָדער ער האָלט אין מיטן דער עובדא . . . אַ שפּאָגל נייער יייד איז באַשאַפן געוואָרן אויף אַזאַ דרך און זיין פסיכאָלאָגיע איז געווען אַ זעלטן רייכע . . . אַ ברייטע וועלט פון לעבן און שטרעבן . .. אַלץ איז דאָ געווען אַנדערש: די אָפּשטאַמונג, די דערציאונג, די שפּראַך, די לעבנס־פאָדערונגען, די באַדערפענישן, די אמונה, די פּאָליטישע רייפקייט, דאָס עסן, דאָס קליידן זיך, דאָס יאָגן זיך נאָך פרנסה, דאָס באַהאַנדלען דעם שכן — בקיצור יעדער האָט געהאַט זיין אָרט קעמפן, לעבן און שטאַרבן.״

אַלעקסאַנדראָוו שטעלט זיך אָפּ אויף די שטאַרקע סיכסוכים וואָס זיינען דאָ אויפגעקומען אין אַמעריקע. דאָס לעבן איז דאָך געווען פול מיט היפּוכדיקע אינטערעסן. עס האָבן זיך צונויפגעשטויסן פאַר־

שיידענע שטאַנדפּונקטן, מנהגים, לשונות, גלויבונגען און אידעאַלן. און מיט דעם אַלעם איז געקומען אַ שעפּעריש געפּיל, מען מוז זיך האַלטן צוזאַמען, געאייניקט אין קאַמף קעגן עקספּלואַטאַציע, קעגן אַסימילאַציע. און דאָך זיינען כסדר פאָרגעקומען קאַמפן: אין די משפחות — צווישן צוויי דורות, צווישן קולטורן, צוויי לעבנס־געפילן, און אַ קאַמף אין דער אינעווייניקסטער וועלט גופא. אַלעקסאַנדראָוו זעט אין דעם אַלעם אַ רייכן פּסיכאָלאָגישן מאַטעריאַל, וואָס דער יידישער שרייבער האָט ניט אויסגענוצט. אין אַזאַ וועלט האָט דער שרייבער געדאַרפט זיין ניט נאָר אַ קינסטלער, וואָס נעמט־אויף אַ ניי לעבן, אַ נייע נשמה. ער האָט אויך באַדאַרפט זיין אַ לערער, אַ דערציער, אַ פּירער, אַ וועגווייזער. און ניט דערפילט האָט דער יידישער שרייבער אין אַמעריקע זיין שליחות!

דאָס איז אַלעקסאַנדראָוס טרויעריקער אויספּיר. און ער גיט אָן געוויסע סיבות פאַר דעם דורכפאַל: די נויט ביי די יידישע שרייבער; און די גרענעדע וואָס די געלע פּרעסע האָט געפּירט. די רעדאַקציעס זיינען געווען קברים פאַר אמתע טאַלאַנטן. די געלע פּרעסע האָט געצוואונגען דעם שרייבער זיך אויסצייטן אויף קליינגעלט. זי האָט פון אים אויסגעזויגן זיין גאַנצע שאַפונגס־ענערגיע. חוץ דעם זיינען נישט געווען קיין עלטערע שרייבערס „וואָס זאָלן זיין די וועכטער פון דורך יאָרן אייגעגרונטעוועטע ליטעראַרישע טראַדיציעס". די געלע פּרעסע האָט זיך באַמיט מיט אַלע כוחות זיך צופּאַסן צום יידישן לייענער, אָבער ניט אים דערהייבן. און דער קולטורעלער מצב פון דורכשניט־לעכן יידישן לייענער איז געווען זייער אַ נידעריקער. די טענדענץ אין דער ליטעראַטור האָט אויך אַרויפגעצוואונגען חסרונות. דער שרייבער האָט געשריבן מעכאַניש, ניט שעפּעריש. זיין רעאַליזם איז געווען ניט קיין טיפער — אַ פאָטאָגראַפישער, און די ביטערסטע סיבה איז די, וואָס די אינטעליגענץ האָט געהאַלטן אין אַנטלויפן פון אונדז.

יידישיזם

העכערע פאָדערונגען פאַר ליטעראַטור זיינען ביי אַלעקסאַנדראָוון געגאַנגען אינאיינעם מיט זיין יידישיזם און זיין קוק אויף דער יידישער קולטור. געקומען צום אויסדרוק איז אָט דער יידישיזם אין דער פּרינ־ציפּן־דערקלערונג פון „יידישן ליטעראַטור־פאַראיין". אַלעקסאַנדראָוו איז געווען צווישן די הייפּט־גרינדערס, אינאיינעם מיט ד"ר חיים

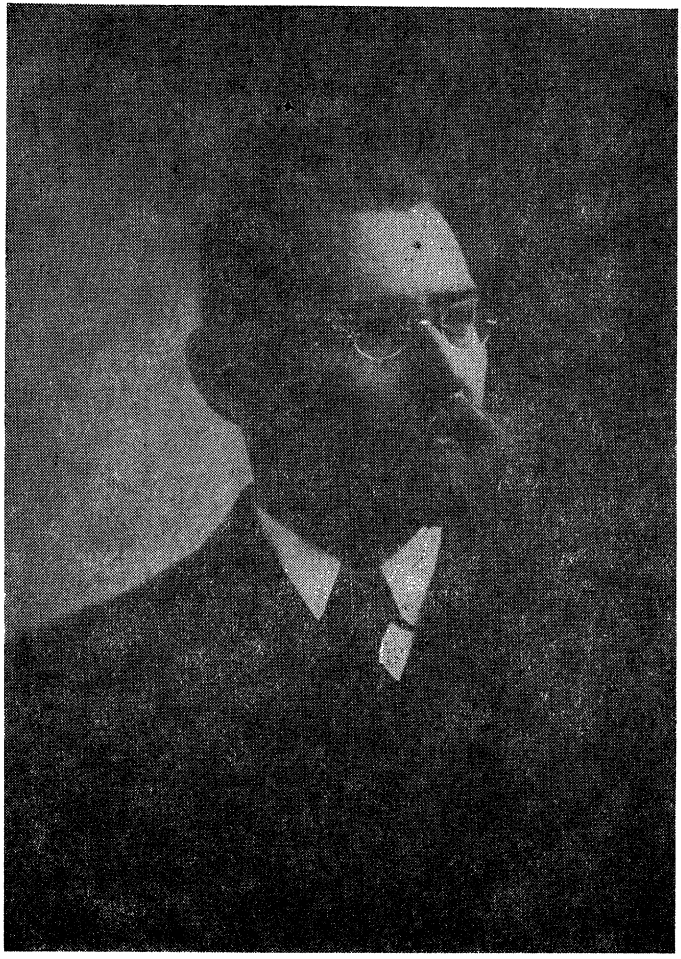

חיים אַלעקסאַנדראָוו — צו 35 יאָר.

זשיטלאָווסקי, לעאָן קאָברין, אברהם ליעסין, קלמן צונזער, מרים שמר, י. ל. כהן און אַנדערע. דאָס איז געווען אין 1905. דריי יאָר פאַר דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ. מיט יאָרן שפּעטער זיינען אויפגעקומען יענע קולטור־ליגעס און קולטור־געזעלשאַפטן, וואָס האָבן געפּרואווט דורכצופירן אין לעבן די פּרינציפּן פון יידישיזם. אין זיין „לעקסיקאָן" כאַראַקטעריזירט זלמן רייזען דעם פאַראיין ווי די „ערשטע אויסגע־שפּראָכן יידישיסטישע אָרגאַניזאַציע". אין דעם אַרטיקל אין „ייוואָ־בלעטער", וואָס מיר האָבן דערמאָנט אין אָנהייב, שרייבט זלמן רייזען: „אָט־דער ליטעראַטור־פאַראיין וויזט אין אויף דער נייער באַציאונג צו דער יידישער קולטור. ער האָט געהאָט אַ ברייטע פּראָ־גראַם „וואָס האָט אָנגעהויבן רעאַליזירט צו ווערן ערשט אין יאָרן אַרום און איז טיילוויז אויך די אַרבעט פון דעם מיט 20 יאָר שפּעטער געגרינדעטן יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט". ער גיט אויך צו: „ריכטיק האָט אַלעקסאַנדראָוו אָפּגעשאַצט די באַוועגונג וואָס האָט אַרויסגערופן די גרינדונג פון דעם יידישן ליטעראַטור־פאַראיין". דאָס זעט מען בולט פון אַלעקסאַנדראָוס קאָרעספּאָנדענץ אין דער אויסגאַבע „דאָס לעבן", נומ' 5, 1905, וועגן דעם פאַראיינס גרינדונג. מיר לייענען דאָרטן:

„די באַוועגונג איז אַן עכטע פאָלקס־באַוועגונג. זי טראָגט אין זיך אַ געזונטן קערן, דעם קערן פון נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין, פון זעלבסט־באַפרייאונג און זעלבסט־בויאונג... דאָס איז ניט דער ערשטער לי־טעראַטור־פאַראיין בייַ יידן. אַ סך זיינען שוין פריער געווען, אי אין רוסלאַנד אי דאָ אין אַמעריקע. אָבער צווישן יענע אַלע פאַראיינען און דעם איצטיקן איז דאָ אַ וויכטיקער אונטערשייד. יענע פאַראיינען האָבן געקוקט אויף דער יידישער ליטעראַטור נאָר ווי אויף אַ מיטל צו בילדן דאָס פאָלק, כדי דאָס פאָלק זאָל שפּעטער קענען איבערגיין צו דער ליטעראַטור פון די אומות־העולם. און אַזוי באַגרענעצט ווי זייער קוק איז געווען, איז אויך געווען זייער פּראָגראַם און אַרבעט. אָט דער נייַ־געגרינדעטער פאַראיין שטעלט זיך אויפן שטאַנדפונקט, אַז די יידישע ליטעראַטור דאַרף זיין אַ צוועק פאָר זיך אַליין, און זי האָט אַן עקסיסטענץ־באַרעכטיקונג ווי די גוויישע ליטעראַטורן און אַז זי מוז לעבן און וועט לעבן, כל־זמן עס וועט לעבן אין נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין דאָס פאָלק, וועמענס גייסט זי דריקט אויס, און לעבן דווקא אין דער יידישער שפּראַך, ווייל דאָס איז די שפּראַך פון דעם

גרעסטן טייל פון פֿאלק, און נאָר אין דער שפּראַך איז זי אין שטאַנד צו פֿאַרשפּרייטן איר מעכטיקע קולטורעלע ווירקונג".

געזעלשאַפטלעכע טעמאַטיק

אַלעקסאַנדראָוו האָט געפֿאָדערט סאָציאַלן באַוואוסטזיין, רייניע לי־טעראַטור, רייניע פּובליציסטיק. ער איז זיך געווען נאָציאָנאַל באַוואוסט, דורך־און־דורך פֿאָלקיסטיש. ער איז ניט געווען טענדענציעז. דאָך האָט ער געשריבן סאָציאַלע לידער. דער סאָציאַלער מאָטיוו איז ביי אַלעקסאַנדראָוון געווען ניט קיין פֿאַרטיי־ענין און ניט קיין מאָדע. פֿאַר אים איז עס געווען אָרגאַניש, נאַטירלעך. דאָס איז געווען זיין לעבנסבליק.

צווישן די לידער, וואָס עס האָט זיך אייגעגעבן צונויפקלייבן, געפינען זיך „יידישע וויגלידער". שרייבן אַזעלכע לידער איז ניט געווען קיין צופֿאַל אין יענער צייט. לערמאָנטאָוס „וויגליד" איז דע־מאָלט געווען באַרימט ביי די רוסיש־רעדנדיקע יידישע פֿאָלקן. נאָכמער האָט נעקראַסאָוס „וויגליד" פֿאַרכאַפּט זייער פּאָפּולאַריטעט. נעקראַסאָוו האָט אויסגענוצט דעם לערמאָנטאָוו־מאָטיוו פֿאַר ביטערן סאָציאַלן הו־מאָר. ביי טייל יידישע סאָציאַלע פֿאָלקן אין אַמעריקע געפינען מיר „וויגלידער", געשריבן אין סאָציאַלן נוסח. ביי אַלעקסאַנדראָוון באַ־שטייען די „יידישע וויגלידער" פון צוויי היפּוכדיקע מאָטיוון: „דאָס אַלטע" און „דאָס נייע". די לידער זיינען געווען געדרוקט אין דעם „אַרבייטער", דעם 28סטן אויגוסט, 1909:

יידישע וויגליד

1. ד א ָס א ל ט ע

שלאָף מיין קינד, אַ זיסער מלאך
טוט ביי דיר צוקאָפּנס שטיין . . .
ביזקל מאַרק איז אַ מהלך,
האַנדלען וועט דיין מאַמע גיין . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

וי פון גינגאַלד אין דיין קעפל,
פּערל שיטן זיך פון מויל . . .
כ׳טראָכ אַוועק מיין קאָשיק עפּל
שלעפּ זיך, דלות, וויי ניט פּויל . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד
מאַך די אויגן צו געשווינד.

ביסט אין קלויז דער גרעסטער מתמיד,
לערנסט גמרא טאָג און נאַכט . . .
שטייט מיין קאָשיק ווי פֿאַרתּמעט,
און מיין מזל שטייט און לאַכט . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

קענסט שוין באַלד די גאַנצע תורה,
זאָן עס קלינגט מיט דיר די וועלט . . .
כ׳שטיי אין פּריר מיט מיין סחורה,
ביז די ביינער גרייכט די קעלט . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

ווערסט, מיין זון, אַ גבירס אַן איידם
זאָן קומסט אַן עום שוער אויף קעסט,
מעג די קויפער נעמען שדים,
פון אַ גראָשן גיב זיי רעשט . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

טראָגסט אַ זיידענע קאַפּאָטע,
און די זאָקן ווייס ווי שניי . . .
שטיי איך אַפּ דעם טאָג אין בלאָטע
לויף אַהיים — אַ בראָך צו זיי . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

טראָגסט אַ היטל, שיינט פון ווייטן
און אַ גאַרטל — גאָלע פליש . . .
פאַר דיין טאַטן — ס׳ברעכט די זייטן —
שטעל איך קאָכן פוסטע פיש . . .
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
מאַך די אויגן צו געשווינד.

2. דאָס נייע

שלאָף מיין קינד, דיין טרייע מוטער
ביי דיין בעטל שטייט און וואַכט.
וואַקסטו אויס ביי מיר אַ גוטער
און אַ קלוגער — גאָר אַ פראַסט.
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
שליס די אויגן צו געשווינד.

הויך און שטאָלץ דעם קאָפּ דעם שיינעם
און אַרויס אין לעבן דרייסט!
בייגן — בייגסט זיך ניט פאַר קיינעם,
פריי די הענט און פריי דעם גייסט.
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
שליס די אויגן צו געשווינד.

וועסט אין קאַמף ניט שטיין פון ווייטן,
מוטיק וואַרפסט זיך אין געפעכט;
פאַר דעם אמת וועסטו שטרייטן
און פאַר אַלץ, וואָס גוט און רעכט.
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
שליס די אויגן צו געשווינד.

דו וועסט זיגן, דו, דער גוטער,
אָט אין יענער גרויסער שלאַכט . . .
שלאָף, מיין זון, דיין טרייע מוטער
ביי דיין בעטל שטייט און וואַכט.
שלאָף, מיין קינד, שלאָף, מיין קינד,
שליס די אויגן צו געשווינד.

די זעלביקע קעגנשטעלונג — דאָס אומגליקלעכע קעגן דעם פרייען — זעט מען אויך אין זיין ליד, וואָס הייסט, „צוויי וויגלידער". די טעמע האָט אים, קאָנטיק געמאַטערט. ווי דאָס פריערדיקע ליד איז אויך דאָס ליד „צוויי וויגלידער" פול מיט יידישן לעבנסשטייגער. און אין זיי איז אַלעקסאַנדראָוו זייער פאָלקסטימלעך. אַגב, זעלטן ווען אַ פּאָעט אין זיין צייט אין אַמעריקע האָט געשריבן אַזאַ קלאָרן, זאַפטיקן און דורכזיכטיקן יידיש, אָן שום דייטשמעריזמען. פּשטות און היימיש־קייטן ווייען פון זיינע לידער. די „צוויי וויגלידער" זיינען פריי נאָך נעקראַסאָווס „פּעסניאַ יעריאָמושקע". בלויז דעם געדאַנק האָט אַלעק־סאַנדראָוו גענומען ביי נעקראַסאָוון. דאָס איבעריקע איז אינגאַנצן יידיש:

צוויי וויג־לידער

שטיל די לופט אין קליינעם שטעטל,
פּוסט און וויסט די שמאָלע גאַס.
אין קאַלוזשע ווי אַ שרעטל
שפּילט זיך משהקע, קויטיק, נאַס.
ס׳ברענט די זון. דער אַלטער מאיר
שפּאַנט דאָס פערד און ווישט דעם שווייס.
שרה־דבורה זיצט ביים טויער,
האַלט אפרימקען אין שויס
און פאַרוויגט אים מיט אַ לידל.
כ׳זיץ דערביי און שטרענג זיך אָן
כאַפּן ווערטער . . . און אַ זידל
גאָר אַ בייזן ווילט זיך טאָן
אי דאָס ווייבל — די בהמה,
אי דעם שיר מיט זיין געהאַנק,
אי דעם גייסט פון שקלאַפן־אימה,
וואָס עס הערט זיך אין געזאַנג.
אַי־לו־לו־לו. אין די אויגן
ביי די רייכע קריגן חן
איז ניט גרינג: דעם רוקן בייגן
וועסטו דאַרפן . . . יע, מיין קרוין . . .
חנפען זיי, די פּיאַטעס לעקן,
זיין באַשיידן ווי אַ גראָז,

און אין קהלשע זאַכן שטעקן
ניט אָטוואַזשען זיך די נאָז.
ווען זיי גיבן דיר אַן עצה,
ווי צו כירן אויף דער וועלט,
מיט אַ סך, אַ קלאַפּ אין פּלייצע,
פריינדלעך פּנים, ואָר אָן געלט, —
ווער צעגאַנגען פון התפּעלות,
לאָז אַרויס אַ הייסע טרער,
דעם בעל־עצהס גרויסע מעלות
לויב און לויב אַלץ מער און מער.
האַלט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן,
ליאַרעם ניט, ווען ס׳טוט דיר וויי,
קריך ניט יענעם אין די אויגן,
ניט פאַרגעס — דו ביסט אַ שטרוי,
אַי־לו־לו־לו . . . נשקשה,
מען געוואוינט זיך צו צו אַלץ.
ביסט אַ ייד און זוכסט פּרנסה,
האָסט שוין ברויט און ס׳פעלט דיר זאַלץ —
ברעך זיך, קאָרטשע זיך אין דרייען . . .
אַי, עס טראַסקעט וואו אַ ריפּ, —
מילא ? אַז די קינדער שרייען :
טאַטע, עסן, עסן גיב,
ניט פאַרליר אין גאָט בטחון !
האָסט אַ צרה — זיץ און קלאָג,
איז דיין שווערע האַרץ צעבראָכן,
פאַסט הפסקות, תהלים זאָג.
קומט אַ גזר מן השמים,
גייט שוין אונטער, מיינסט, די וועלט ?
ברענג (דאָס) אומגליק צום בית־חיים —
רייסן קברים, מעסטן פעלד,
נאָר ניט האָב קיין גרויסן וועלער
און עשירות ניט פאַרלאַנג.
גיט מען דיר געקעכץ אַ טעלער,
נעם־זשע צו און זאָג אַ האַנק,
און דערפאַר, דערפאַר מיין תורה

נאָך די הונדערט צוואַנציק יאָר,
וועַן דו קומסט אַהין צום בורא,
ביסטו תיכף ווי אַ בכור.
קריגסט אַ חלק עולם הבא
גאָר ווי זיי (די) למד וואָוו,
ביי זיין טיש מיט אונדזער גבאי.
מיטן מגיד, מיטן רב.
שלאָף, מיין האַרץ, דער גוטער פאָטער
וועט דיר מאַכן זיס דיין רו
און פון בייז וועסט ווערן פטור,
אַי־לו־לו־לו־לו־לו . . .

משהקע באָדט זיך אין קאַלוזשע,
שרה־דבורה נעבעך מיד.
— „ווי־עסטו שוין שלאָפן, אכזר, נו־זשע ?"
— „הערט, איך האָב אַן אַנדער ליד.
גיט אַהער דעם קליינעם שרייער
כ׳וויג אים אין אויף מיינע ענט.
כ׳בעט דאָס קינד, אַ העליש פייער
אין מיין זיגגען זיצט און ברענט :
„שטאַרק געבויט און בריים געוואַקסן,
טראָגסט מיט שטאָלץ דעם שיינעם קאָפּ.
בייטן וועסט זיך גיט . . . אַן עקשן
ביסט אפרים . . . וואַרפסט אַראָפּ
פון די פלייצעס אין אַ צאָרן,
די נשמה יונג און דרייסט,
דעם געפּאַק, וואָס לאַנגע יאָרן
האָט געדריקט, געשטיקט דיין גייסט ;
דעם באַמאַוש פון שווערן גלות —
פרעהס מכות, פרעהס יאָך —
לאַנגע פאות, לאַנגע פאָלעס,
די מסחרים פון דער וואָך,
פול ביז קנאה, שנאה, טרערן,
פול מיט לויפעניש פון היגע,
פול מיט זידלען, שילטן, שוועָרן

וועלכע שטערן דיר אין גיין.
עס צעפאַלן אַלטע געטער,
און דער גייסט — ער ווערט באַפרייט.
דו וועסט זיגן . . .פריער — שפּעטער,
קומען, קומען מוז די צייט !"
ווען עס עפנט זיך דיין מוח
און דו גייסט אַרויס אין שטרייט.
אין אַ שטרייט מיט זאַווערוכעס,
מיט מחבלים גרויס און קליין.
אין אַ שטרייט מיט ביזוע רוחות,
אין די אָדערן פון ברוסט
און פון טויזנט קולות פלאַפלט
פון גענוס, געזאַנג און לוסט.
שלאָף, אפרים . . . קלייבן כוח
דאַרפסטו, קינד צו יענער צייט,
דיין ישועה קומט פון לעבן
וואָס עס רוישט, און הילכט און שלאָגט
ווי אַ קוואַל, און וועקט אַ שטרעבן
העכער, ווייטער, וואו עס טאָגט.
פון דעם לעבן, וואָס עס צאַפלט
לייגסט דיין האָפענונג אַוועק,
ניט פון פאַסטן, רייסן קברים,
קומט די גאולה אויף דער וועלט.
ניט פון גראָבן זיך אין ספרים
זאָגן תהלים, מעסטן פעלד,
פון אַ קרבן, פון אַ קנעכט . . .
און באַפרייט פון אַלטן שימל
גייסט אַרויס אין ברייטן וועג . . .
אויף דער ערד, און ניט אין הימל,
רייסן, בייסן, פול מיט ווינט ;
דעם פאַרזאָרגטן קאַלטן שכל
און דעם יאוש וואָס צעברעכט
און אָט דעם רחמנות שמייכל

(„די פרייע שטונדע", אַפריל, 1904)

„דו וועסט זיגן . . . פריער־שפּעטער, קומען, קומען מוז די צייט־קלינגט ווי אַ פאַרזיכערונג. די דאָזיקע הבטחה געפינט מען ביי אַלעק־סאַנדראָוון אויך אין אַנדערע לידער. די דאָזיקע הבטחה דערמאָנט אונדז אין וועקלידער, אין רופלידער. אַזאַ איז דאָס „מאי־ליד". צו דעם דאָזיקן ליד האָט דער יונג־פאַרשטאָרבענער קאָמפּאָזיטאָר מאיר פּאָזנער אָנגעשריבן מוזיק. ער האָט דערמיט אויפגעלעבט דאָס ליד אין זכרון פון יידישע מאַסן. פאַר די לעצטע עטלעכע צענדלינג יאָרן זינגען דאָס ליד די יידישע אַרבעטער־כאָרן. געדרוקט איז געווען דאָס ליד ניט אונטער אַלעקסאַנדראָווס נאָמען, נאָר אונטער זיין פּסעוו־דאָנים — סאָרעריוועס:

מאַי־ליד

וועמענס שטימע הער איך קלינגען?
נייע לידער זאָל מען זינגען!
אַל דאָס בייזע איז פאַרביי
מיט דעם ווינטן קאַלטן, לאַנגן . . .
רייך אין פאַרבן, רייך אין קלאַנגען
קומט צוגיין דער ערשטער מאַי.

וועמענס שטימע הער איך קלינגען?
פרייע לידער זאָל מען זינגען!
ס׳נעמט אַ סוף די שקלאַפעריי,
לויז די קלאַנגען, לויז די קייטן . . .
העל באַפּוצט מיט פרישע קווייטן.
קומט צוגיין דער ערשטער מאַי.

וועמענס שטימע הער איך קלינגען?
הויך און מונטער זאָל מען זינגען!
זאָל זיך טראָגן פראַנק און פריי
אונדזער ליד אין אַלע עקן . . .
צו אַ נייעם לעבן וועקן
קומט צוגיין דער ערשטער מאַי.

אַלעקסאַנדראָוו (מ. סאָרעריוועס) איז געווען באַקאַנט די יידישע מאַסן דורך די לידער, וואָס ער פלעגט דרוקן אין דעם אומלעגאַלן זשורנאַל „דער בונד", אַזאַ ליד איז — „ווען דער שונא שטייט אַנט־קעגן...". געווען איז עס געדרוקט אין נומער פינף „דער בונד", אָקטאָ־בער, 1904, איז אויך דערשינען אינעם זעלביקן יאָר אין זשורנאַל „די פרייע שטונדע", יולי, 1904, אונטערן נאָמען „פון די נביאים", אונטערגעשריבן ח. ווילנער:

פון די נביאים

ווען זער שונא שטייט אַנטקעגן
און פאַרשפאַרט דיר אַלע וועגן
מיט האַרמאַטן ביי דער זייט,
ווען דיין פרייהייט וויל ער רויבן
און דעם שטאָלץ אין דיר פאַרטויבן, —
שטרייט!

נעם צוזאַמען
גאָר די פלאַמען
פון דיין ברענענדיקן כעס,
פעסט און מונטער
רייס אַרונטער
אַלע צוואַנגען פון דיין האַס,
פול מיט טרייהייט
צו דער פרייהייט
פלאַטער אויף די רויטע פאָן,
און מיט קלאַנגען
פון געזאַנגען
מוטיק גרייף דעם שונא אָן.

אויף דעם שלאַכטפעלד זאָלן ווידער
קלינגען יענע פרייע לידער
פון די יוגנטלעכע טעג,
ווען אין האַרצן אין דעם ברייטן
האָט געפלאַקערט צו דעם צווייטן

טיפע ליבע אָן אַ ברעג,
און די העלע
הייסע זעלע
האָט נעריסן אין צַ שלאַכט
מיט די קרעפטן,
וועלכע העפטן
דעם פרוכת פון דער נאַכט,
אין דיין לעבן
נאָר איין שטרעבן
האָט באַהערשט די גאַנצע צייט;
אַלץ וואָס טייער, —
אין דעם פייער
פונעם גרויסן, בייזן שטרייט.

מיט אַ האַנט געפאַסט אין אייזן
זאָלסט דעם שונא גיך באַווייזן,
אַז ער לעבט — דיין אַלטער מוט,
און וועסט ברענגען צום מזבח
פאַר דער פרייהייט גאָר דיין כוח,
יעדן טראָפּן פון דיין בלוט.

ווי תמיד, מערקט מען אין אַלעקסאַנדראָווס לידער: גוטע שפּראַך, חוש פאַר ריטם, אינטערעסאַנטע גראַמען, באַזונדערס ווען ער גראַמט העברעאישע מיט יידישע ווערטער, ווי, למשל: עצה — פּלייצע, בטחון — צעבראָכן, פאָטער — פּטור, גלות — פּאָלעס. שכל — שמייכל, זאַ־ווערוכעס — רוחות אאַז"וו.

דעקאַדענטן

דער סאַרקאַזם אין אַלעקסאַנדראָווס פּובליציסטישע זאַכן איז זייער בולט. דער סאַרקאַזם איז אויפגעקומען אין זיינע פערזן. אין געוויסע פערזן איז זיין פּען געווען אפשר ווייניקער בייסיק, אָבער אָפּלאַכעריש איז זי סיי־ווי געווען. און זיינע קרבנות זיינען געווען על־פּי־רוב — די מאָדערניסטן. דעמאָלט האָט מען זיי גערופן — דע־קאַדענטן.

עס איז נאַטירלעך געווען פאַר אַלעקסאַנדראָוון, ער זאָל ניט קענען באַנעמען די פּריוואַט־יחידישע מאַטיוון, וואָס האָבן ניט געהאַט אין זיך קיין שמץ געזעלשאַפטלעכן באַדייט. ביי די דעמאָלטיקע דעקאַדענטן — איז די גאַנצע וועלט געווען ווי אויסגעשלאָסן. בלויז פּערזענלעכע אינטערעסן און פּערזענלעכע גריבלענישן האָבן זיך דעמאָלט באַווייזן אין דער יידישער ליטעראַטור.

עס איז ניט קיין צופֿאַל, וואָס אַלעקסאַנדראָוו איז געווען צווישן די ערשטע חוזק צו מאַכן פון דעם זשורנאַל „יוגענד" (1907־1908). אי די פֿארלויפֿער פון דער יחידישער פֿאַזיע, אי די שפּעטערדיקע „יונגע" האָבן אין יענעם זשורנאַל זיך באַוויזן אין זייער פולן מאָדער־ניזם. אַלעקסאַנדראָווס „פֿאַרניכטנדיקער" אַרטיקל איז פֿאַר זיי געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ. זייער שרייבן — האָט ער באמת געגלויבט — איז ניט „גוט און פארניגפטיק". געדרוקט איז געווען זיין אָנפֿאַל אין דעם „אַרבייטער". אָנהייב 1908.

נאָך אין 1906, ווען ער האָט געשריבן וועגן אַשס „שטעטל" אין „צוקונפט", האָט ער אים פֿאַרגעוואָרפן — „סימבאָליסטישע פאַרדרייע־נישן". „דער סטיל — שרייבן דאָרטן אַלעקסאַנדראָוו — איז אומעטום אָן אויסגעצייכנטער. אָבער שוין צופיל געפּוצט אין סימבאָלישע פע־דערן. נעמט, למשל, אָזאָ זאַץ: „צווישן די טונקעלע פאָלדן פון די פּעלצן (ביי די אַריינגעקומענע) האָלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאַכט, וואָס זיי האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט" (זייט 3)... נו, וואָס, זייט מוחל, וועט דאָ פאַרשטיין אַ פּראָסטער מענטש, דער מאָסאָווער לעזער? אַ פֿאַר אויגן וועט ער אויסגלאָצן, מיט די פּלייצעס קוועטשן. די מאָסע נעמט איבערהויפּט ניט אָן זיין סימבאָליזמוס. און ס׳איז כ׳לעבן אַ שאָד, וואָס שלום אש האָט אַ נייגונג, און אַ גאַנץ שטאַרקע, צו סימבאָליסטישע פאַרדרייענישן".

אָבער נאָך מיט פיר יאָר פאַר דעם, און פריער נאָך, האָט ער ליב געהאַט שרייבן פּעלעטאָנען אין גראָמען וועגן „דעקאַדענטן". אין אָט־די פעלעטאָנען פילט מען אַ לייכטע פּען. אָט איז זיינע אַ פֿאַראָדיע וועגן אַ „דעקאַדענט", דערשינען אין דער „אַרבייטער־צייטונג", דעם 2טן אויגוסט, 1902. דאָס ליד איז וועגן אַ באַוואוסטן דיכטער, וואָס מען האָט דעמאָלט געהאַלטן פֿאַר אַ „דעקאַדענט". געווען איז ער — יואל סלאָנים. געשריבן האָט אַלעקסאַנדראָוו דאָס ליד אונטערן פּסעוו־דאָנים — דאָן קיכאָט.

שמערל דעם דיכטערס מעלאַנכאָליע

אין גאָרטן, פאַרטיפט אין געדאַנקען,
שפּאַצירט ער אַרום ביי דעם פּלאַנקען.
דער הימל איז שוואַרץ, און די נאַכט
איז אויכעט ווי שמערל פאַרטראַכט,
פאַרשמאַכט . . .

אין גאָרטן שפּאַצירט ער אַרומעט,
און גרויס ווי די וועלט איז זיין אומעט.
אין האַרצן ביי שמערלען איז סם,
זיין מכה איז טיף ווי דער ים,
בים־באַם . . .

און שטיל איז אַרום ווי אין קבר ;
אַ שוידער גייט דורך יעדן אבר.
ביי שמערלען אין קאָפּ איז אַ בראַנד,
און שמערל איז בלייך ווי די וואַנט,
ווי שמאַנט . . .

וואָס הער איך ? וואָס זע איך ? וואָס פיל איך ?
וואָס זאָג איך ? וואָס טראַכט איך ? וואָס וויל איך ?
וואָס גיי איך ביים פּלאַנקען אַרום ?
וואָס טרעף איך גאָר וועגט אומעטום ?
בום־בום . . .

אוי, שמערל, נישט מאַך דאָ קיין טעות !
דו האָסט מעלאַנכאָליע משמעות
דאָס איז אַ פּאָעטישע קרענק . . .
דער קריגט זי וואָס האָט אין די בענק —
אַ קרענק . . .

אַן אַנדער אָפּלאַכעריש ליד איז געווען דאָס —

פרילינג־ליד

(ראָמאַנטיש, סימבאָליש, דעקאַדענטיש)

(געווידמעט די יידישע דיכטער פון דער אַמעריקאַנער יידישער פּרעסע)

די ווערבע, זי שטייט מאַיעסטעטיש.
די זון איז אין בראָטן פאַרטאָן.
די ביימער זיי קרעכצן פּאָעטיש
און שאָקלען די בלעטער קאָקעטיש,
דער ווינט פאַלט אַרונטער פון טאָן.

די פייגלען זיי זינגען געוויינלעך.
און דרייען דערביי מיטן עק.
אין וואַלד עפּעס מאָדנע פּאַרשוינלעך
דאָ קומען, דאָ לויפן אַוועק.
ווער זיינען דאָס ? וועווערקעס ? שדים ?

הערט, הערט, ווי עס קוואַקען די פרעש.
איך ווענד מיינע בליקן צום בוידעם ;
די מאַד הענגט פונאַנדער די וועש.

דאָס גרעזל איז גרין ווי אַ וואָרעם
גרין דער וואָרעם איז ווי אַ גראָז.

מיין ליבסטע — זי חלומט פון הרים
וגבעות און שפּרינגט ווי אַ האָז.
איך נעם זי אַרום מיט אַ קומער.
און קוש איר די אויגן, די נאָז.
בשעת איר טאַטע דער פרומער
ציט זופּנווייז טיי פון אַ גלאָז.
און קוקט מיט איין אויג אין די ספרים.

עס ציט מיך אַהין . . . צו די קברים
פון אַלטן בית־חיים . . . דער סטראזש —
אַן אומעט צעגאָסן . . . די שטיינער —
און לאָזט מיך אַריינ׳עט . . . אַרום
ער עפנט מיר אויפעט דעם טויער
שוין לאַנג איז ער טויב אויף אַן אויער —
אוי־וויי — ווי פאַרעלטערט, ווי קרום.
ווער ווייסט וועמעס טרוקענע ביינער
זיי היטן, ווער ווייסט וויפל יאָר.

צעשויבערט פּאָעטיש די האָר,
אַליין מיט מיין טרויער דעם גרויסן,
אַליין מיט מיין פלאַקער דעם הייסן,
שפּאַציר איך. . . דו ליבסטע ! קום, קום
צו מיר אין די אַרעמס געבויגן
איך נעם דיך ווי פריער אַרום.
און קוש דיר די נאָז און די אויגן.

אויפן זעלביקן שטייגער האָט ער געשריבן זיינע שטיפערייען אין רוסיש. זיי זיינען אין ערגעץ ניט געווען געדרוקט. דאָס ווייטער־דיקע ליד איז ווי־דער וועגן „דעקאַדענטן" אין דעם רוסישן סטודענ־טישן קלוב („אָבשטשעסטוואָ רוסקיך סטודענטאָוו"), וואָס האָט זיך דע־מאָלט געפונען אויף 262 איסט בראָדוועי. אַלעקסאַנדראָוו איז געווען אַ מיטגליד אין דעם קלוב. ווי געזאָגט — דאָס ליד האָט ער געשריבן אין רוסיש. אין יידיש וואָלט עס געקלונגען אַזוי:

געווידמעט די דעקאַדענטן פון קלוב

דער אָוונט — אומעטיק, ווי אַ געטרייע ווייב,
מיט געפלען דין איז אַלץ באַהויכט,
אין הימל זעלבסט געקרוינט זיך לויכט
בלאַס ווי אורטייל דער לבנהס שייב.

און ־י אַלייען פונעם דרעמלענדיקן סאָד
בלאָנדזשע איך פאַרבענקט, אין איינזאַמקייט.

וואו ביסטו, וואו? מיין יוגנט־טרייסט און מיין געבאָט?
די רגע פון מיין סוף איז שוין ניט ווייט.

ס׳גייט אויס מיין האַרץ פון ברענענדיקע ליידן.
ס׳קומען איצט מיר אין זכרון מיינע אַלע זינד.
אָ, קום, אָ טייערע, די האַנדעוואו איז דאָך פאַר ביידן,
כ׳וועל דיר אין האַנט פאַרטרויען אָט דאָס ליד, מיין קינד.

פאַראַן ביי אים אַן אַנדער רוסיש ליד — אַ ווענדונג צו פושקינען. פושקינס „בראָזשו לי יאַ וודאָל אוליץ שומניך" דינט אַלעקסאַנדראָוון פאַר אַ פאַראָדיע. ס. אי. אין דעם ליד איז ד״ר אינגערמאַן; און וו־סקי איז ווינטשעווסקי.

אָ דיכטער־גייסט, אָ גרויסער גייסט וואָס העלט,
פאַרגיב וואָס כ׳האָב אין ביטערן געמיט
אַ שפּיי געטאָן אויף גאָרער וועלט
און נאָכמאַכן גענומען איצט דיין ליד.

צי כ׳קוק אויף דער באַרישניע־האַנטיסטין,
אָדער אויף אַ דאָקטער פון איסט־סאַיד,
צי כ׳שרייב אַ ליבעס־צעטעלע אומיסטן,
צי נאַרישקייטן כ׳טו און שנייד.

אָדער כ׳טרויער אויף די וועטשערינקעס, בעלער
אין קרייז סטודענטישן ביז אין דער פרי.
אָדער כ׳שלאָף איין יעדע רגע גרעלער,
אויף ד׳ לאַנגווייליקע לעקציעס פון ס. אי.

ווען איך דערוע דעם ליבטיקן זשאַקעט
דער קעניגינס פון מיין געהיימען האָפן,
אָדער אין אַ זשורנאַל־נאָטיץ, אויף אַ געשפּעט,
שטעל איך אַריין זיך קונדס־סטראָפן,

צי כ׳לייען דעם באַריכט פון וועטער,
אָדער ווי־סקיס (ווינטשעווסקיס — נ. ב. מ.) צייטונגס־שטאָף,

איך זאָג: די יאָרן פליען אין דעם שפּעטער.
אויף מיר און אייך וואַרט שוין דער סוף.

ווי רויך, ווי דער געשפּענץ „האַמלעט"
פליסט — דורך דער שטראָם פון אונדזער צייט,
און ס'קען אויך טרעפן דעם פּאָעט —
זיין לעצטע רגע איז ניט ווייט.

פון שעהען זאָרגלאָזע און פרייד
וועלקן שוין די פרישע בלומען,
אין ברוסט — דאָס האַרץ־פייער פאַרגייט,
די טרוימען ליכטיקע — פאַרשוואומען.

אַ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן

אַלעקסאַנדראָווס אָפּלאַכערישע לידער און פּאַראָדיעס האָבן פאַר־שאַפט גאָר אַ סך יסורים די דעמאָלטיקע מאָדערניסטן. די דאָזיקע פּאַראָדיעס זיינען ניט וויכטיק. זיי ווייזן אונדז, אָבער, ווי פליסיק עס איז געווען זיין פערז, דער גראַם — גרינג און גלאַט, די פּען — לייכט און באַוועגלעך. אין זיין כאַראַקטער, ווי אין זיין שרייבן, זעט מען שטענדיק היפּוכים. מיר האָבן פריער געזען זיינע ערנסטע סאָ־ציאַלע לידער, און אויך דעם היפּוך — זיינע פּאַראָדיעס איבער די „דעקאַדענטן". פאַראַן אָבער ביי אים לידער תהומיק־ערנסטע. מער ווי דאָס: — לידער וואָס צערודערן ממש. זיין לחלוטין אומבאַקאַנט ליד „די גוואַלדגלאָק" געהערט צו אָט־דעם מין. געדרוקט איז עס געווען אין „אַרבייטער", דעם 7טן יאַנואַר, 1905. אין דעם ליד קומט צום אויסדרוק אַ סאָציאַלע אַלעגאָריע. די גוואַלדגלאָק שטורעמט — „און... וועקט און רופט". „ניט פון פלאַמען אַ ים האָט באַלאַגערט די שטאָט, ניט דער טייך האָט די קייטן געבראָכן, ניט אַ מענטש האָט צעטראָטן דעם הייליקן געבאָט, ניט עס פייערט דער פיינד אַ נצחון". אַ בעטלער איז געקומען. ער האָט געקלאַפּט אין די טירן — און קיינער האָט זיך אויף אים ניט דערבאַרעמט. איז — „ווי אַ בליץ לויפט דעם מוח אים דורך אַ געדאַנק" — ער וועט צעשטורעמען די גלאָק:

די גוואַלדגלאָק

אַ בית־עולם פֿאַרשלאָפֿענערהייט... פֿינצטער און שטיל...
ניט אַ שורך אין די גאַסן די טויטע...
וועך־ניט־וועך טוט דער ווינט מיט אַ לאָדן אַ שפּיל
און אַנטלויפֿט ווי פֿון פֿייער, דער שוטה...
פֿלוצלונג... הערט נאָר... וואָס איז דאָס?.. אַ קלאַנג נאָך אַ קלאַנג
טראָגט זיך ראש פֿון דעם טורעם דעם הויכן.
די גוואַלדגלאָק! אוי וויי... איר מעטאַלן געזאַנג
איז פֿון שטורעם, טרעוואָגע אַ צייכן...
און ער לעכערט די לופֿט
און ער וועקט און ער רופֿט
מיט אַ ווילדער אַכזריות — דער קלאַנג:
און אַן אימה, אַ שרעק,
אָן אַ זין, אָן אַן עק,
אין די מוחות פֿאַרקריכט וויַ אַ שלאַנג.

וואָס־זשע ברומט די גוואַלדגלאָק אין מיטן דער נאַכט ?
האָט דאָס רויטע געשפּענסט פֿון אַ פֿייער
זיך באַווײַזן אין גאָס און אַ חורבן געמאַכט
פֿון אַלצדינג וואָס איז הייליק און טייער ?
איז אַ מתנה פֿון שונאים באַפֿאַלן די ושטאָט,
וויַ אַ כוואַליע פֿין ים זיך צעגאָסן
און די הייזער פֿאַרווישט און געמאַכט זיי צו שפּאָט,
מיטן טויט די פֿאַרוואַנדשאַפֿט געשלאָסן ?
האָט אַ חיה אַ וויילדע אין מענטשנס געשטאַלט
זיך פֿאַרקליבן אין וואויגנוג פֿון שוואַכע
און געשאַכטן אָן מיטלייד וואָס יונג און וואָס אַלט,
און אַוועק פֿון געזעצלעכער ראַכע ?
האָט דער רואיקער טייך פֿון אַ שטורעם צעריסן,
אָן אַ וואָרנונג צעבראַכן די קייטן,
פֿון די ברעגעס אַרויס און די גאַסן פֿאַרפלייצט,
זיך געוואָרפֿן אויף שטיבער און קליטן ?

ניט פֿון פּלאַמען אַ ים האָט באַלאַנצירט די שטאָט,
ניט דער טייך האָט די קייטן געבראָכן,
ניט אַ מענטש האָט צעטראָטן דעם הייליקן געבאָט
ניט עס פּייערט דער פּייגד אַ בצחון...

מיט אַ ליידיקער טאַרבע, פֿאַרחלשט, פֿאַרשמאַכט,
האָלב פֿאַרפֿראָרן, געבוירגן אין פּירן
האָט אַ בעטלער, אַ בעטלער אַן אַלטער געשלעפּט זיך בייגאַכט
און מיט פּחד געקלאַפּט אין די טירן.
אַ קליין ווינקעלע בעט ער ביים אויוון, נישט מער,
כאָטש אַ ביסל די אברים הערוואַרמען...
שוין־זשע וועט זיך דאָס קיינער ניט — גאָטענ׳ו הער! —
איבער אים, דעם פֿאַרטיילטן, ערבאַרמען?
אָבער טויט איז אַרום, און ער הערט ניט קיין קלאַנג.
און ס׳קאָכט אויף אין זיין האַרצן אַ שטורעם.
ווי אַ בליץ לויפט דעם מוח אים דורך אַ געדאַנק...
ער וועט קריכן אַרויף אויפן סורעם,
און וועט כאַפּן דעם שטריק און צעטרייסלען די גלאָק,
און וועט קלינגען און קלינגען כסדר...
זאָל איר דונערנדער קול, ווי די בשורה פון טאָג
זיך דערהערן אין איטלעכן חדר!
זאָל ער האָקן אין פּענצטער, אין טויער, אין וואַנט,
זאָל ער רייסן פון שלאָף פּונעם זיסן,
זאָל ער ברענען דאָס האַרץ מיט אַ העלישן בראַנד,
זאָל ער וועקן דעם מענטשנס געוויסן!..
און ער לעכערט די לופֿט,
און ער וועקט און ער רופֿט,
מיט אַ וויילדער אַכזריות — דער קלאַנג,
און אַן אימה, אַ שרעק,
אַן אַ זין, אַן אַן ענק,
אין די מוחות פֿאַרקריכט ווי אַ שלאַנג . . .

קלינג, גוואַלדגלאָק, אַן אויפהער! און זאָל דיין געזאַנג
הילכן וויט פון אייך עק ביזן צווייטן!
זאָל ער רייסן פון שלומער דעם פרייען געדאַנק,

זאָל ער ברעכן פאַרבליבענע קייטן !
זאָל ייין שטורעמדיק קלינגען הערציילן דער וועלט,
אַז פון מיהקייט און הונגער געטריבן
ביי אַ טיר איז אַ בעטלער געשטאַנען אין קעלט,
און זיין בעטן אָן ענטפער געבליבן...
דו זאָלסט שטערן מיט העזה די רו איבעראַל,
וואו רחמנות פון האַרץ איז פאַרשוואונדן,
און אַ חשבון אַ שטרענגען זאָלסט מאָנען פון כלל
פאַר די בעטלערשע טרערן און וואונדן...

„די גוואַלדגלאָק" איז אַ נקמה־ליד, אַ ליד, וואָס מאָנט יושר. אין דעם דאָזיקן רופליד איז פאַראַן אומגעהייערער אימפּעט, יענער צע־בונטעוועטער אימפּעט, וואָס שאַפט און צערודערט, וואָס וועקט און רייסט מיט: — „קלינג, גוואַלדגלאָק, אָן אויפהער!... דו זאָלסט שטערן מיט העזה די רו איבעראַל, וואו רחמנות פון האַרץ איז פאַרשוואונדן, און אַ חשבון אַ שטרענגן זאָלסט מאָנען פון כלל, פאַר די בעטלערישע טרערן און וואונדן . . ." דאָס דאָזיקע ליד געהערט צו יענע לידער, וואָס זיינען אַליין — מעשים.

צו דעם זעלביקן תהומיק־ערנסטן מין געהערט זיין ליד „חברים אין קאַמף". דאָס ליד איז דערשינען אין דעם ערשטן נומער „אַרביי־טער" דעם 8טן אָקטאָבער, 1904. עס איז שפּעטער אויך דערשינען אין אַ בונדישער אויסגאַבע, אונטערגעשריבן מ. סאָרעריוועס. דאָס ליד געהערט צו די געציילטע לידער, וואו רעוואָלוציאָנערע ראָמאַנטיק איז דערהייבן צו אַ הויכער מדרגה. זייער ווייניק מענטשן קענען דאָס ליד אונטערן נאָמען „חברים אין קאַמף". אָבער דאָס ליד געהערט צו די פּאָפּולערסטע רעוואָלוציאָנערע לידער. און באַקאַנט איז עס מיט די ערשטע שורות: „אָ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן אויף לעבן און טויט אַ פאַרבאַנד, מיר שטייען אין שלאַכט ווי גענאָסן, די פאָנע די רויטע אין האַנט"... ניט איין יידישער רעוואָלוציאָנער קען וועגן אָט־דעם ליד איבערגעבן זכרונות און שטימונגען, וואָס זיינען באַלויכטן מיט אַ מאַרטירער־שיין, מיט אַ גלאַנץ פון חלום־ און וואָר־העלדישקייט — ממש מיט אַ מין מעסטעריע.

אינטערעסאַנט זיינען די זכרונות פון איינעם אַלטער דער הויכער, פון נואַרק, נ"דזש, אָפּגעדרוקט אין „אַרבייטער" פון 17טן יולי, 1909.

אין די עטלעכע שורות זכרונות בשייכות מיטן טויט פון מ. סאַרעריוועס, ווערט איבערגעגעבן אַ מערקווירדיקער עפּיזאָד ביים 6טן צוזאַמענפאָר פון „בונד", האַרבסט, 1905, אין דער שווייץ, ווי דאָס זינגען דאָס ליד האָט אין גאַנצן געביטן די שטימונג: „פאַרצויבערטע בלייבן מיר שטיין. רוסלאַנד, דער קאַמף, דער אמתער, דער שוידערלעכער, מיט בלוט־קרבנות. עס פינקלען אויגן, עס דריקן זיך פויסטן, און די טענער קומען טיפער און די ווערטער שטאַרקער, מעכטיקער..."

אויף דער טרויער־פאַרזאַמלונג נאָך אַלעקסאַנדראָוון, דעם 12טן יולי, 1909, האָט דער „בונד"־פאַרשטייער, ד"ר מ. גורעוויטש, זיך באַזונדערס אָפּגעשטעלט אויף דעם דערמאָנטן ליד. „א וואונדערבאַרע ווירקונג — האָט ער געזאָגט — האָט געהאט אַלעקסאַנדראָוס דורכדרינגענדעס ליד אויף דעם קעמפּנדן יידישן פראָלעטאַריאַט אין דער רוסישער רעוואָלוציאָן. די פערזן „בריידער, מיר האָבן געשלאָסן, אויף לעבן און טויט אַ פאַרבאַנד", האָבן געמאַכט די באַוואוסטזיניקע יידישע אַרבעטער פאַר העלדן..."

דאָס דאָזיקע מאַרטירער־ליד צייכנט זיך אויס באַזונדערס מיט הויכער רעוואָלוציאָנערער ראָמאַנטיק:

חברים אין קאַמף

אָ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן,
אויף לעבן און טויט אַ פאַרבאַנד,
מיר שטייען אין שלאַכט וי געוואָרן,
די פּאָגע די רויטע אין האַנט.

און טרעפּט דיר אַ קויל, מיין געטרייער,
אַ קויל פון דעם שונא — דעם הונט,
איך טראָג דיך אַרויס באַלד פון פייער
און הייל דיך מיט קושן די וואונד.

און ביסטו געפאַלן אַ טויטער,
די אויגן די ליבע פאַרמאַכט,
און וויקל דיך איין אין דער פאָגע דער רויטער
און נאַל אין דער בלוטיקער שלאַכט.

חיים אַלעקסאַנדראָוו איז געווען אַן איידעלע און רייַנע פּערזענלעכקייט, אַ געטרייער פּאַלקספריינד, אַן איבערגעגעבענער פּאַלקסדינער. געווען איז ער אַ שרייבער מיט אויסגעהאַלטענע פּריַנציפּן. אָבער אַלעקסאַנדראָווס אָרט אין דער יידישער פּאָעזיע איז געזיכערט מיט דעם אומשטערבלעכן ליד "אָ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן...". דאָס ליד איז, אַגב, אויסגעקריצט אויף זיין מצבה.

עוזר סמאָלענסקין

1937 — 1863

עוזר סמאָלענסקין

ערשטע דרייסיק יאָר אין אייראָפּע

ביי יעדן פּאָעט זיינען פּאַראַן בולטע פּסיכאָגראַפישע לידער. ביי אַ סך פּאָעטן זיינען פּאַראַן אויטאָביאָגראַפישע לידער. אָבער ניט אַלע פּאָעטן שרייבן פּרטימדיקע זכרונות. צווישן די סאָציאַלע פּאָעטן האָט אַזעלכע זכרונות געשריבן מאָריס ווינטשעווסקי. אַ ביאָגראַפישן עסקיז האָט אָנגעשריבן עוזר סמאָלענסקין. דאָס איז דער אַריינפיר אין זיין בוך „געקליבענע לידער". דער אַריינפיר הייסט „אַ במקום הקדמה". אַגב, — דאָס בוך זיינס איז אַרויס אין פילאַדעלפיע אין 1933, און עס איז שוין אַ יקר־המציאות.

סמאָלענסקינס ביאָגראַפישע שילדערונג העלפט אונדז פאַרשטיין דעם גאַנג פון אַ געוויסן טיפּ יידישן סאָציאַלן פּאָעט אין די 90ער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט. דאָס איז דער טיפּ וואָס איז געקומען פון דער ישיבה אין, שפּעטער, פון דער משכילישער וועלט.

עוזר סמאָלענסקין איז געבוירן געווארן דעם 23סטן נאָוועמבער, 1862, אין אוקראַיניש שטעטל העלמיאזעוו, פּאָלטאַווער גובערניע, ביי אַרעמע עלטערן. פון פינפטן ביזן עלפטן יאָר האָבן די עלטערן געהאַלטן זייער בן־יחיד ביי דער באָבען, אין אַן אַנדער שטעטל, ער זאָל קענען לערנען ביי אַ גמרא־מלמד. די באָבע איז געווען אַן אַרעמע אלמנה פון איר ערשטן מאַן, סמאָלענסקינס זיידע פון טאַטנס צד, און אַן עגונה פון איר צווייטן מאַן. איר פּרנסה איז געקומען פון האַנדלען מיט געזאַלצענע פיש. אַרעם ביז גאָר, האָט זי געצאָלט שכר־לימוד פאַרן אייניקל, דעם עלוי, מיט דער אָפּענונג, ער וועט ווערן אַ רב.

געלערנט האָט ער ביי אַ פרומען חסידישן מלמד ש"ס און פוסקים. פאָר זיך אַליין האָט ער געלערנט ספרי־מוסר, חסידות און קבלה. ווען ער איז אַלט געווען צוועלף יאָר האָט ער זיך צופעליק אָנגעשלאָגן אויף רד"קס „מכלול" און ער איז אין גיכן געווארן קלאָר אין דקדוק. דאָס האָט באַמערקט אַ יונגער לערער, אַ פאַרבאַהאַלטענער משכיל. דורך אים האָט זיך סמאָלענסקין באַקענט מיט טריף־פּסול, מיט „אהבת ציון", „אשמת שומרון" און אַנדערע השכלה־ביכער. דער דאָזיקער לערער

האָט אים צונויפגעפירט מיט אַפּיקורס פון שטעטל און ביי אים האָט ער געפונען ממש די גאַנצע השכלה־ליטעראַטור. די געבאָרגטע ספרים האָט סמאָלענסקין געלייענט טיף אין דער נאַכט. אויפן אויוון, „ביים טונקעלן שיין פון אַ קליין, רויכערדיק, בלעכן קעראָסין־לעמפל".

איין מאָל האָט אים געטראָפן אַ גרויס אומגליק. ער איז ניט געווען געזונ אָפּגעהיט. דער רבי האָט אים געכאָפּט בעת ער האָט פאַרגעלייענט פאַר זיינע חברים אין חדר לינעצקיס „פּוילישׁ יינגל". סמאָלענסקין אַליין גיט אויבער ווי אַזוי דער רבי האָט אים געהייסן בלייבן אויף וואַרמעס — ער דאַרף מיט אים עפּעס רעדן.

דער רבי האָט מיט אים גערעדט גוטע רייד. דאָך האָט עס ניט געהאָלפן. „דאָס פּוילישע יינגל" האָט ער טאַקע אומגעקערט דעם אָפּיקורס. אָבער ער האָט ביי אים וויטער געזומען אַנדערע ביכלעך. צווישן זיי — מאַפּוס „עיט צבוע". דאָס שטעטל האָט אָנגעהויבן רעדן וועגן דעם שפּאָגל־נייעם אָפּיקורס. די שמועה איז דערגאַנגען צו דער אַרעמער באָבען, דער פּאַרביטערטער עגונה. דער סקאַנדאַל איז געוואָרן אַ האַרצרייסנדיקער. פּאַר דער אומגליקלעכער באָבען איז עס געווען אַ בראָך, אַ שטראָף מן השמים. געעגדיקט האָט זיך עס מיט קלעפּ און קללות. און דער יונגער אפּיקורס האָט אין צווי וואָכן אַרום אויף אַלעמאָל פאַרלאָזט דער באָבעס הויז וועז זי איז געווען אויף אַ יאָריד. געווען איז ער דעמאָלט אַלט קרוב צו פופצן יאָר. טאַטע־מאַמע האָבן דעמאָלט געוואויגט אין אַ דאָרף, אַ הונדערט וויאָרסט וויט. האָט ער געמאַכט די נסיעה צופוס און אויף גוויישע פורלעך.

דער פאָטער האָט אים ניט געשטערט זיך פאַרנעמען מיט וועלט־לעכער בילדונג. ביים דאָרף־לערער האָט ער געקראָגן אַן אַריטמעטיק, אַ געאָגראַפּיע, פאַרשיידענע כרעסטאָמאַטיעס. ניט וויט פון דאָרף, אין זיין געבורט־שטעטל, האָט ער ביי אַ וויטן קרוב, אַ שוחט, געקראָגן דעם מורה נבוכים, כוזרי, עקדה, חובות הלבבות, אברבנאלס פּירוש אויף יחזקאל און דניאל. ביים רבס זון האָט ער געפונען אַלטע נומערן „המליץ" און „הצפירה".

וועז ער איז אַלט געווען זעכצן יאָר האָט זיך די קליינע משפּחה איבערגעצויגן אין שטעטל. האָט ער דאָרטן אין דער ביבליאָטעק פון אַלטן, אויסגעדינטן געגראַל געפונען גאַנצע אוצרות. דאָס זיינען געווען די ווערק פון פּושקין, לערמאָנטאָוו, ביעלינסקי, טשערני־שעווסקי, דאָבראָליובאָוו, פּיסאַרעוו, טורגעניעוו, טאָלסטאָי, דאָסטאָיעוו־

סקי„ ווי אויך די דעמאָלטיקע וויכטיקע זשורנאַלן: „וויעסטניק יעוו־ראָפי", „סאָוורעמעניק", „אָטעטשעסטוועניע זאַפיסקי", „רוסקאָיע באַ־גאַטסטוואָ".

אין יענער צייט איז ער געוואָרן אַ פּריוואַטער לערער. ער האָט זיך פאַרנומען מיט לערעריי אין פאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך אין אוקראַינע ביז זיינע דרייסיקער יאָרן. אין יאָר 1893 איז ער מיט זיין פּרוי און פּיר קינדערלעך געקומען קיין אַמעריקע.

ערשטע איינפלוסן

וועג סמאָלענסקין איז געקומען קיין אַמעריקע איז ער שוין געווען אַ מענטש מיט אַן אויסגעפּורעמטן וועלט־בליק. ער איז געווען אַ טיפּ־שער משכיל. זיין טעמפּעראַמענט איז, אָבער, געווען אַן אַגרעסיווער. יעדער אומגערעכטיקייט האָט אים געקענט שנעל אָנצינדן. ווי אַ משכיל האָט ער געוואוסט אייך זאָך: געדאַנק און וואָרט זיינען די ערשטע טריט צו ראַטעווען די וועלט. אויפקלערן די פאַרפינצטערטע מאַסן — דאָס איז געווען דאָס געבאָט פון דער שעה. דאָס איז אויך געווען דער מאָראַלישער חוב פון יעדן אויפגעקלערטן. די אויפקלערונג, די דידאַקטיק, צונויפגעשמאָלצן מיט הויכער מאָראַלישער אַגרעסיוו־קייט — דאָס האָט געשאַפן אין אים: צאָרן. איז ניט קיין חידוש וואָס ער האָט אויפגענומען איינפלוסן, וואָס האָבן געשטימט מיט זיין גע־מיט.

דעם האַרציקן, סענטימענטאַלן, דעפּיטיסטישן נאַדסאָנען האָט ער ניט געקענט אויפנעמען. און נאַדסאָן האָט בשעתו באַאיינפלוסט די גאַנצע יוגנט. אויף סמאָלענסקין האָט אויך ניט געווירקט דער הויך־באַגאַבטער לירישער ראָמאַנטיקער מיכה יוסף לעבענזאָן. און מיכה יוסף לעבענזאָן האָט דאָך פֿאַרמאָגט אויך יאוש־טענער. חוץ דעם — אין דער העברעאישער פּאָעזיע איז ער דאָך, בשעתו, געווען אַן אומדער־וואַרטע דערשיינונג, אַ וווירקנדיקער כוח.

אויף סמאָלענסקין האָבן שטאַרק געווירקט יהל"לס פּראָלעטאַרישע, אַנקלאָגנדיקע לידער. אויף אים האָט געווירקט יהודה לייב גאָרדאָנס קעמפּעריש ליד. דאָ האָט סמאָלענסקין דערפילט זיינע אייגענע שטי־מונגען. ער איז געווען דורכגענומען מיט דעם אומקאָמפּראָמיסלעכן קאַמף קעגן אַלץ, וואָס איז געווען אָפּגעשטאַנען אין יידישן לעבן.

צעברעכן אַלע פֿאַרשימלטע צוימען — דאָס איז געווען זיין אידעאַל. צעברעכן זיי — און דורך אויפקלערונג עפענען די אויגן די פֿאַרשטויסענע און דערנידעריקטע. און דאָס האָט זיך געפֿאַרט מיט יהל"לס פֿראַלעטאַרישקייט. מער ווי אַלץ האָט אויף סמאָלענסקין געווירקט נעקראַסאָווס צאַרנדיקער צער און בייסיקע סאַטירע. דאָס איז, אייגנטלעך, גאָלדענבערגס סמאָלענסקינס טעמפּעראַמענט. צער און אָנקלאָג — מע זעט עס אין סמאָלענסקינס ערשטע לידער. צווישן זיי איז טאַקע דאָ ליד „דער (דאָס) געווויין פון די קינדער". דאָס ליד איז טאַקע גערבן נאָך נעקראַסאָווס ליד „פּלאַטש דעטעי" (דאָס געווויין פון קינדער). געדרוקט האָט זיך סמאָלענסקינס ליד אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פרייַנד", דעם 25סטן מאַי, 1894. אויף וויפל עס לאָזט זיך פעסטשטעלן, איז עס סמאָלענסקיס צווייט ליד. ס'איז כדאי זיך אָפּשטעלן אויף דעם ליד.

אין 1894 האָט סמאָלענסקין שוין געהאַט געלעבט אַ יאָר צייט אין אַן ענגליש־רעידנדיק לאַנד, זיין אַמעריקע. מן־הסתם האָט ער דעמאָלט נאָך ניט געקענט ענגוג ענגליש. ער האָט זיכער ניט געווואוסט ענגויע פּרטים וועגן נעקראַסאָווס „פּלאַטש דעטעי". וואָלט ער געווואוסט, וואָלט ער זיך געוועגדט צום זעלביקן מקור, וואו נעקראַסאָוו האָט געפונען דעם מאָטיוו. נעקראַסאָוו האָט ניט אָנגעגעבן אין זיינע ווערק וועגן דעם לידס ענגלישן מקור. דאָס ליד האָט אָנגעשריבן די ענגלישע פּאָעטעסע עליזאַבעט באַרעט בראַונינג, די פרוי פון באַרימטן פּאָעט ראַבערט בראַונינג. ביי איר האָט דאָס ליד געהייסן „דהי קראַי אָוו דהי טשילדרען" (דאָס געווויין פון די קינדער). דאָס ליד האָט זי אָנגעשריבן אין 1843. דאָס איז געווען אַן אָפּרוף און אַן אָנקלאָג. איר האָט צערודערט דער גרויל פון עקספּלואָאַטירטע קינדער אין די ענגלישע פאַבריקן און שאַכטעס. וועגן דער קינדער־עקספּלואָאַטאַציע אין די ענגלישע שאַכטעס האָט מען געוואוסט אין רוסלאַנד נאָך אין די פערציקער יאָרן. און נעקראַסאָוו איז געווען דערמיט באַקאַנט. דאָס האָט אָנגערירט אַ טיפע סטרונע ביי די רוסישע „נאַראָדניקעס", די פאָלקיסטן. גריגאָראָוויטש האָט, אָגב, געשילדערט קינדער־אַרבעטער אין „די פישערס". נעקראַסאָוו האָט געהאַט אַ פּראָאַאישע ווארט־אין־ווארט איבערזעצונג פון עליזאַבעט באַרעט בראַוינגס ענגליש ליד. ער האָט, אָבער, געקירצט איר ליד אויף אַ פערטל. פון אירע 160 שורות איז ביי אים געווארן 40 שורות. ער האָט אויך צוגעפּאַסט דאָס ליד צו דער ווירקלעכקייט אין רוסישער פאַבריק.

געשריבן האָט ער דאָס ליד אין 1860. געדרוקט איז עס געווען אין „סאָוורעמענניק" אין 1861. קנאַפּע צוואַנציק יאָר האָט געדויערט ביז דאָס ענגלישע ליד איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רוסיש ליד. העכער דרייסיק יאָר האָט געדויערט ביז נעקראַסאָווס לידער איבערגעדרוקט זענען אין רוסלאַנד אויסגעגעבן געוואָרן. אָבער ווי אַזוי איז דאָס ליד אַהין אַרײַן, ווי אַזוי איז עס אַהין אַרײַנגעקומען, דאָס איז נאָך אַ פֿראַגע. מיר ווייסן בלויז, אַז דאָס ליד איז אַהין אַרײַנגעקומען פֿון אַ פּויערישן מויל.

נעקראַסאָווס ליד איז אַ פּאָעטישע ווידערשפּיגלונג פֿון אַ פּויערישן לעבן. דאָס איז אַ ליד וועגן אַ פּויערישן מיידל, וואָס איז אַוועקגעגעבן געוואָרן פֿאַר אַ מאַן, וואָס איז אַ פּויער, אָבער אַ פּויער, וואָס איז אַ פֿרײַער מענטש, אַ פּויער, וואָס איז נישט קיין קנעכט. דאָס איז אַ פּויער, וואָס איז אַ פּויער אַליין, וואָס האָט אַליין אַ פּויערישן לעבן, וואָס האָט אַליין אַ פּויערישן אָנטייל אין דער פּויערישער ווירטשאַפֿט. דאָס איז אַ פּויער, וואָס איז אַ פּויער אַליין, וואָס האָט אַליין אַ פּויערישן אָנטייל אין דער פּויערישער ווירטשאַפֿט.

דאָס ליד איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע. דאָס איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע. דאָס איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע.

דאָס ליד איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע. דאָס איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע. דאָס איז אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע, אַ פּויערישע פּאָעזיע.

עוזר סמאָלענסקין אויסגעבעסערט אין 1931 און עס איז אַריין אין זיין בוך אונטערן נאָמען „אַ מאָראַלישער מענטש". דאָס ליד איז ניט קיין טרייע, נאָר אַ פרייע איבערזעצונג. סאָציאַלע פּאָעטן זיינען ניט געווען אינגאַנצן פאַראינטערעסירט צו באַרייכערן די קונסט דורך קינסטלערישע איבערזעצונגען. זיי איז געגאַנגען אין דעם שליחות, אין דעם אינהאַלט און מוסר־השכל, וואָס דאָס ליד האָט געטראָגן אין זיך.

נעקראַסאָוו האָט, למשל, צוגעפּאַסט עליזאַבעט באַרעט בראַונינגס אויבנדערמאָנט ליד צו די רוסישע באַדינגונגען. אַזוי האָט אויך סמאָ־לענסקין צוגעפּאַסט זיין ליד „אַ מאָראַלישער מענטש" צו דער מענטאַלי־טעט פון זיין צייט און סביבה אין אַמעריקע.

נעקראַסאָווס „מאָראַלישער מענטש" באַשטייט פון פיר סטראָפעס. דער מאָראַלישער מענטש האָט געפּאַקט זיין ווייב מיטן געליבטן. איז ער אָנגעפאַלן אויפן הויז מיט פּאָליציי. דאָס ווייב איז פאַר גרויס חרפה געשטאָרבן. „לעבנדיק בהסכם מיט דער שטרענגער מאָראַל, האָב איך קיינעם ניט געטאָן קיין שלעכטס אין לעבן".

אַ פריינד זיינער האָט אים ניט אָפּגעצאָלט אַ חוב צו דער צייט. האָט ער אים איינגעזעצט אין תפיסה, און דער פריינד איז דאָרטן געשטאָרבן. ער האָט אים, פאַרשטייט זיך, מוחל געווען דעם חוב גלייך אין יענער רגע. ער האָט אים באַערט מיט טרערן און מיט טרויער. „לעבנדיק בהסכם מיט דער שטרענגער מאָראַל, האָב איך קיינעם ניט געטאָן קיין שלעכטס אין לעבן".

אַ פּויער זייגעם האָט ער באַשטימט צו זיין אַ קוכער. אַ גוטער קוכער געוואָרן — סאַראַ גליק. ער האָט, אָבער, ליב געהאַט צו לייע־נען ביכלעך און פירן וויכוחים. האָט דער מאָראַלישער מענטש אים „פאָטערלעך" געשלאָגן. איז ער אַוועק, דער פּויער, און האָט זיך דער־טרונקען.

אויך זיין טאָכטער איז פאַר דער צייט געשטאָרבן. זי האָט זיך פאַרליבט אין לערער און געוואָלט מיט אים אַנטלויפן. האָט ער זי איינגענומען, חתונה געמאַכט מיט אַן אַלטן גביר.

אויך יעדע פון די צוויי סטראָפעס ענדיקט זיך מיטן רעפרען „לעבנדיק בהסכם מיט דער שטרענגער מאָראַל, האָב איך קיינעם ניט געטאָן קיין שלעכטס אין לעבן".

ביי סמאָלענסקין זיינען פאַראַן זיבן סטראָפעס. די טעמאַטיק איז

על־פי רוב אַן אַנדערע. דער מאָראַלישער מענטש ביי אים איז „ניט קאָנסערוואַטיוו, נאָר אויך ניט ליבעראַל", „ניט קיין אַטעאיסט, נאָר ווייט פון היפּאָקריטן". דערפאַר נעמט ער אויס ביי אַלע גרעסטע לייט. „באַראָן־פאָן־געלט־זאַק" איז זייער פריינדלעך צו אים. און ער איז אַ מיטגליד אומעטום, אָפט, אויך — פּרעזידענט. און די סטראָפע, ווי יעדע ווייטערדיקע, ענדיקט זיך מיט די ווערטער: „איך בין אַ בראַווער מאַן מיט פיינע איידעלע זיטן, און היט שטרענג תמיד אָפּ די לערן פון מאָראַל".

אָט האָט ער אָפּגעגט זיין ווייב. ער האָט בלויז אַ שטיקל חשד, זי האָט אים ניט ליב. זי איז גיך געשטאָרבן פון האַרצווייטיק. אויך זיין טאָכטער איז געשטאָרבן. ער האָט ניט געקענט פאַרטראָגן, וואָס זי האָט זיך פאַרליבט אין אַ דיכטער. געמוזט האָט די טאָכטער חתונה האָבן מיט אַ רייכן גביר. און אַזוי איז זי יונגערהייט אַוועק פון דער וועלט. דער זון זיינער איז געוואָרן אַן אַנאַרכיסט. האָט ער אים פון הויז פאַרטריבן. ט'האָט לאַנג ניט גענומען — דער זון איז פון הונגער אויסגעגאַנגען. אויך איז געשטאָרבן זיינער אַ בעל־חוב, וועמען ער האָט איינגעזעצט אין תפיסה. אויך יתומים און אלמנות האָט ער אומגליקלעך געמאַכט. ס'האָט פּשוט געטראָפן, אַז ער, שוין אַ באַנקיר, האָט געמוזט, נעבעך, באַנקראָטירן. איצט האָט ער אַ פאַבריק. איז ער דאָך ניט שולדיק, וואָס די אַרבעטער האָט זיך פאַרגלוסט סטרייקן. ער האָט גערופן מיליטער, האָט זי באַנוצט געווער. אָבער ער: — „איך בין אַ בראַווער מאַן מיט פיינע, איידעלע זיטן, און היט שטרענג תמיד אָפּ די לערן פון מאָראַל".

אין אַמעריקע

קיין אַמעריקע איז עוזר סמאָלענסקין געקומען אין יאָר 1893. ער איז דעמאָלט אַלט געווען 30 יאָר, אַ מטופּל מיט אַ פרוי און פיר קליי־נע קינדערלעך. אָנגעקומען איז ער אין פילאַדעלפיע, וואו ער האָט אָפּגעלעבט זיינע יאָרן. די נאָענטע קרובים האָבן אים געעצהט, ער זאָל אַנאָנסירן אין די צייטונגען מכוח אַ לערער־שטעל. סמאָלענסקין האָט אין „יודישע גאַזעטן" אַוועקגעשיקט אַ ליד און געבעטן האָנאָראַר אין פאָרם פון אַן אַנאָנס. ביידע זאַכן האָט מען אָפּגעדרוקט. דאָס ליד איז, מעגלעך, געווען זיין ערשטע געדרוקטע שאַפונג. דאָס ליד

איז אין די „יודישע גאַזעטן" דערשינען דעם 24סטן נאָוועמבער, 1893. אין דער מאָטאָ צום ליד שטייט „צו זינגען מיט דער מעלאָדיע פון לערמאָנטאָוס „ספּי מאַליוטקאַ" (שלאָף, פּיצעלע — נ. ב. מ.). עס דאַרף זיין „ספּי מלאַדיענץ" (שלאָף יונגיטשקער — נ. ב. מ.). מיט אָט־די וועריאַציע הייבט זיך אָן לערמאָנטאָוס באַרימט ווּיגליד.

אַ ווּיגעלע ליד

פֿאַר די יידן אין אַמעריקע

(צו זינגען מיט די מעלאָדיע פון
לערמאָנטאָוס „ספּי מאַליוטקאַ")

שלאָף מיין קינד, מיין שיינער ענגעל,
איך זינג דיר אַ ליד;
דו וועסט פון קיין גלות ווייסן
כאָטש דו ביסט אַ ייִד.

גאָט האָט דיר מיט דיין פֿאַמיליע
אין אַ לאַנד געבראַכט,
וואו עס זיינען אַלע פּעלקער
גלייך און אייניק געמאַכט.

אומעטום אַלץ טאָן און וואוינען
מעג אָן אונטערשיד
יעדער מענטש, פון יעדער גלויבן,
קריסט און הייד און ייִד.

אויך דיין אומגלייקלעכער פֿאָטער,
פון מיין קאָפּ די קרוין
קען אין דיוע פּרייַ וועלטל
אָטמען פרייַער שוין.

אמת, ער איז נאָך אַ גרינער,
און נאָך שטום און טויב;
דאָך ניט אייביק וועלן זיך פֿלאָגן
מיר, איך האָף און גלויב.

כּעגלויב, אים וועט זיין קלוגער מוח
דינגען טריי און גוט,
זאָל נאָר גאָט אים געבן כּוח
און געדולד און מוט.

ער וועט קענען ענגליש ריידן
לעזן, שרייבן אויך,
און ער וועט מיט גאָטעס הילפֿע
שטייגן אין דער הויך.

אמת, יעצט גייט ער נאָך טרייען (פֿרואוון),
זוכט אַן אַרבעטס־פֿלאַץ...
אַך, זיי רואיק, הער אויף שרייען!
שלאָף מיין קינד, מיין שאַץ!

גאָט וועט אים מסתמא העלפֿן —
ער וועט אונטזער גויט —
וועט אים צושיקן אַן אַרבעט,
וואָס וועט געבן ברויט.

דו מיין קינד וועסט פֿריי זיך וואַקסן
אין דער פֿרייער לאַנד,
און וועסט גיין מיט אַלע בירגער
רואיק האַנט אין האַנט.

אויב דו ביסט פֿון גאָט באַשאָנקען
מיט אַ גוטן קאָפּ,
דאַן דעם העכסטן גליק עררייכן
קענסטו „האַרי אָפּ".

דאַרפסט דערהאָו זיך ניט אַנטזאָגן
פון דיין אַלטן שטאַם,
וועלכן ס׳האָט ניט פאַרדאָרבן
יאָסער, דונער, פלאַם . . .

מעגסט אַ ייד זיין, לערנען יידיש;
ס׳וועט ניט שאַדן דיר,
וען דו וועסט דיין פאָלק זיין ניצלעך,
גליק פאַרשאַפן מיר.

שטיצן זאָלסט אויך דיינע בריידער
פון דער אַלטער וועלט,
וועלכע ליידן נויט און צרות,
ווייל זיי פרייהייט פעלט.

זאָלסט מיט אַלע גלייך זיך שטעלן
קעגן קאַפּיטאַל,
וועלכער אַלע אַרבעטסלייטע
דריקט שטאַרק אינעראַל.

וועלכער באָדט אין זייער שווייס זיך
טרינקט אויס זייער בלוט
און זיי קענען זיך ניט וועהרן,
ס׳פעלט זיי נאָך דער מוט.

אין צייט וועט וויערע פרויען, קינדער
ליידן הונגער, קעלט,
זאָגט מען זיי דערפאַר צו גליק!
נאָר... אויף יענער וועלט!

גליק וויי גאָט ווייל מענטשן זאָלן
טרינקען מענטשן־בלוט,
טויזנט זאָלן הונגערס שטאַרבן,
איינעם זאָל זיין גוט!

אויך פאַרגעס ניט, אַז דיין פאָטער,
האָט געליטן פיל,
דיך, מיין קינד, צו מאַכן גליקלעך,
ברענגען צו אַ ציל.

און די מוטער האָט פאַרגאָסן
טרערן אָן אַ שיעור
בעת זי האָט געוויגט דיין וויגל
און געוונגען דיר.

שלאָף־זשע, שלאָף, מיין קינד, מיין לעבן
מאַך די אייגלעך צו!
דו וועסט, האָף איך, גליקלעך לעבן,
כאָטש אַ ייד ביסטו.

פאַר אָט־דעם ליד האָט ער געקראָגן אַן אַנאָנס אין דער צייטונג. אַדאַנק דער דאָזיקער מודעה האָט ער געקראָגן אַ לערער־שטעל אין אַ פּראָווינץ־שטאָט. לאַנג האָט אונדזער דיכטער זיך דאָרטן ניט גע־האַלטן. ער האָט ניט פאַרשטאַנען, אַז ער איז אַ מלמד אין אַ תלמוד־תורה. „די פאַרוואַלטונג, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן" — שרייבט סמאָלענסקין אין זיין בוך־הקדמה — איז באַשטאַנען פון . . . „אַלע מיטגלידער פון דער קהילה — ליטוואַקעס, פּוילישע, רומע־נישע, גאַליציאַנער, אונגאַרישע און אוקראַינישע יידן, און יעדער „באַלעבאָס" האָט געוואָלט, איך זאָל לערנען מיט זיין קינד, ווי מען לערנט דאָרט, אין דער אַלטער היים". חוץ דעם האָבן זיי געפאָדערט, דער לערער זאָל פרייטיק־צו־נאַכטס און שבת זיין אין שול און אַכטונג געבן, די תלמידים זאָלן דאַווענען.

אונדזער דיכטער האָט איין זאַך ניט געוואָלט באַנעמען, די טענה פון די באַלעבאַטים: מען קען ניט זיין אַ מלמד אין אַ רעליגיעזער שול און אין דער זעלביקער צייט אויסדריקן „שטענדיק, פריי און אָפן, מיט מויל און שריפט... אַנטי־רעליגיעזע און סאָציאַלע איינ־שויאונגען". איז ניט קיין וואונדער, וואָס אין די ערשטע פיר יאָר אין אַמעריקע איז סמאָלענסקין, ווי אַ לערער, דורכגעגאַנגען אַלע שבעה מדורי גיהנום. ער איז געווען עקשנותדיק נאַאיוו צו גלויבן,

ער וועט קענען געדייען איז דער פּראָפעסיע פון אַ רעליגיעזן לערער. ער איז דערצו געווען שטרענג פּרינציפּיעל: ער האָט זיך ניט געקענט מאַסקירן ווי אַנדערע לערער.

אין 1897 איז עוזר סמאָלענסקין געוואָרן אַן אַרבעטער. ער האָט פּיר יאָר געאַרבעט, „און שווער געאַרבעט, אין איינעם פון די גרעסטע הורטאָווע אַפּטייק־געשעפטן אין פּילאַדעלפּיע. גאָר אַן אַנדער ליד האָט סמאָלענסקין דעמאָלט געזונגען. אין 1897 האָט זיך באַוויזן סמאָלענסקיס אַ צווייט וויגלידל, אויך נאָך דער מעלאָדיע פון לערמאָנטאָווס וויגלידל.

עס דאַרף אונדז ניט חידושן, וואָס אין די ערשטע יאָרן פון זיין שרייבן האָט ער געדרוקט צווישי וויגלידער. דאָס וויגלידל לערמאָנטאָווס האָבן דעמאָלט געקענט זינגען אַלע פּאָלקסמענטשן, וואָס האָבן געקענט אַ ביסל רוסיש, באַזונדערס — די פּאָלקס־אינטעליגענטן. דאָס ליד, האָט, אָבער, אויך געהאַט הינטער זיך אַ טראַדיציע. זי האָט אויך געהאַט הינטער זיך אַ טראַדיציע ווי סאָציאַלע טעמאָטיק. מען האָט אָנגעהויבן איבער־פּראָזירן דאָס ליד אין פּאַרשיידענע טעמעס, באַזונדערס — אין סאָציאַלע טעמעס. לערמאָנטאָווס ליד איז געווען אַ „קאָזאַקיש וויגלידל" — וועסט אויסוואָקסן, מיין קינד און ווערן אַ קאָזאַק, ווי דיין טאַטע; אַ העלד וועסטו זיין אין אויסזען און אַ קאָזאַק אין דער נשמה. דאָס ליד איז דערשינען אין 1840 אין „אָטעטשעס־טוועניע זאַפּיסקי". דאָס ליד איז געוואָרן אַזוי באַרימט, אַז זעקס יאָר שפּעטער, אין 1846, איז אין „פּעטערבורגסקי סבאָרניק" דערשינען נעקראָסאָווס „וויגלידל" — נאָכגעמאַכט לערמאָנטאָוון. נעקראָסאָווס ליד איז אַ ליד געצילט גאָר קעגן דער ביוראָקראַטיע. „דו וועסט זיין אַ טשינאָווניק נאָכן אויסזען און אַ פּאָדלעץ אין דער נשמה" — אַזוי כאַראַקטעריזירט די מוטער איר קינד. ער וועט קענען חנפענען, בייגן דעם רוקן — דערווייל — שלאָף כל־זמן דו האָסט זיך נאָך ניט אויסגע־לערנט גנבענען.

דאָס ליד האָט אַרויסגערופן סקאַנדאַלן. עס זיינען אַוועק מסירות, וואָס זיינען דערגאַנגען צום בילדונג־מיניסטער אואוואַראָוון. עס האָבן אַרײַנגעכאָפּט אַ גאַב די, וואָס האָבן דורכגעלאָזן דאָס ליד. יאָרן נאָכ־אַנאַנד האָט מען ניט דערלויבט איבערדרוקן דאָס ליד, מיט איין אויס־נאַם, וועו דאָס ליד איז דערשינען נאָכאַמאָל אין 1851, אין „מאָסקווי־טיאַנין". דער מאָסקווער צענזאָר האָט געקראָגן אַ שאַרפן אויסרייד פון

בילדונג־מיניסטער. ערשט אין 1868, 22 יאָר שפּעטער נאָכן ערשטן אָפּדרוק, איז עס ווידער דערשינען.

כמעט אַלע סאָציאַלע פּאָעטן האָבן געוואוסט וועגן נעקראַסאָווס איבער־פּראַזירן דאָס ליד אין אַ שאַרפער געזעלשאַפטלעכער סאַטירע. דאָס האָט זיי אונטערגעזאָגט צו שאַפן וויגלידער אין סאָציאַלן נוסח. און אַזעלכע לידער זיינען דאָ ביי אַ סך סאָציאַלע פּאָעטן.

אויך אונדזער עוזר סמאָלענסקין האָט כלומרשט געשריבן זיינע וויגלידער נאָך לערמאָנטאָוון נאָך. אָבער דאָס איבער־פּראַזירן די טעמע — דאָס האָט ער גענומען ביי נעקראַסאָוון.

עוזר סמאָלענסקינס צווייט וויגליד איז דערשינען אין „אַרבייטער צייטונג", דעם 2טן מאַי, 1897. ווי דאָס ערשטע וויגליד, איז אויך דאָס איצטיקע ליד ניט אַריין אין סמאָלענסקינס לידער־בוך. דאָס ליד האָט ער אָנגעשריבן ווען ער האָט זיך געזעגנט מיט זיין לערערישער פּראָפעסיע און געמוזט ווערן אַן אַרבעטער.

אין דעם ליד זינגט סמאָלענסקין גאָר אַנדערש וועגן אַמעריקע. די מוטער וויגט דאָס קינד, וואָס ציטערט ווי אין פיבער — ניטאָ „קיין געלט אויף האָלץ אין קוילן". דער טאַטע איז געוואָרן אַן אַפּי־קורוס, — דערפאַר האָט זיך גאָטס צאָרן אויסגעגאָסן אויף אים. דער טאַטע האָט „געלערנט גאָטס תורה לאַנגע, לאַנגע יאָר. זי קען דאָ אונדז געלט פאַרשאַפן, כיבוד אויך דערצו". די „מחנות פרומע יידן", וואָס קומען אָן יעדן טאָג „מאַכן אַ לעבן גאָר נשקשה, שפּאָרן געלט דערצו". „איינער ווערט אַ גרענד־ראַבינער—הכשרס שרייבט אָן אַ צאָל, און אַ צווייטער קוילעט הינער, זינגט זיך אַלעמאָל, ער איז שוחט און בעל־תפילה, מוהל אויך דערצו". איינער ווערט אַ שמש, „טראָגט אַ הויכן הוט", יענער „דרשנט, פּריידיקט, רעדט טיף דייטש דערצו". סמאָ־לענסקין צילט זיינע סאַטירישע פיילן אויף די אַלע „גבאים, מלמדים". און די מאַמע פאַרוויגט איר קינד און דערציילט אים וואָס פאַר אַ שלימזל עס איז דער טאַטע: ער קען גוט לערנען, אָבער ער האַסט די כלי־קודש און „רעדט, דומע, פּוסטע ווערטער...":

איך וועל מיינע אידעאַלן
די פּרינציפּן מיין,
ניט פאַרבייטן אויף מעטאַלן,
אויף קיין גלאַנץ און שיין.

כ׳מעג פאַראָרעמט מער נאָך ווערן
מער פאַרנאַרט דערצו
וועל איך נאָר מיין גאָט פאַרערן.
אַי־ליו־ליו־ליו־ליו.

און מיין גאָט, מיין אידעאַל איז —
אַלץ וואָס רעכט און וואַר,
און גערן אָפּפערן אַלעס
אויף מיין גאָטס אַלטאַר.
און ביי די כלי־קודש דאָרטן
גייען אימער צו
לומפּערייען אַלע סאָרטן
אַי־ליו־ליו־ליו־ליו.

די מאַמע דערציילט דעם קינד, זי „ווייס ניט וואָס פּרינציפּן הייסן, וואָס איז אידעאַל". זי ווייס נאָר — די קעשענע איז אַ פּוסטע. דערפאַר טרייבט מען זי פון דער דירה, ס׳איז ניטאָ מיט וואָס צו הייצן, און ניטאָ קיין פּרוטה צו קויפן ברויט און מילך. און וואו צו באָרגן איז אויך ניטאָ.

אַזוי לאָזט אונדז וויסן סמאָלענסקין וועגן זיין טרויעריקן מצב ווען ער האָט געמוזט ווערן אַן אמתער פּראָלעטאַריער.

מזמור לתורה

ווי יעדער עקסטרעמער משכיל־ראַדיקאַל, איז עוזר סמאָלענסקין געווען קעגן אַלע כוחות, וואָס פאַרהאַלטן דעם מענטשלעכן פּראָגרעס. נאָכן באַגריף פון אַלע עקסטרעמע ראַדיקאַלן בשעתם האָט אויך סמאָ־לענסקין געזען דריי עיקר־שונאים, וואָס זיינען שולדיק אין אַלע געזעלשאַפטלעכע אומגליקן: „גאָלד־זאַק און קירך און רעגירונג". זיין פאַרביטערט האַרץ האָט ער אויסגעגאָסן אויף זיי. דער עפּעקטיווסטער מיטל איז געווען — סאַטירע. די ביטערקייט, דער צאָרן — זיי האָט גענערט דאָס מאוימדיקע אימיגראַנטישע לעבן.

דער אימיגראַנט האָט שנעל פיינט געקראָגן דאָס לאַנד פון זיין טרוים. דער גרויסשטאָטישער טומל און האַרמידער האָט אויך באַ־

וויטקט דעם אימיגראַנטס אינערלעך לעבן. די פּרעמדע זיטן, דאָס בי־טערע עקאָנאָמישע לעבן — פּאַרן אימיגראַנט האָבן זיי אויסגעזען כאַא־טיש, אומגערעכט און ברוטאַל. אַ סך אימיגראַנטן האָבן זיך געפילט ווי אָפּגענאַרט. זיי האָבן טאַקע ניט פאַרגעסן די עקאָנאָמישע צרות אין זייער געבוירנאַרט. זיי האָבן ניט פאַרגעסן די פּאָגראָמען, פאַרפאָל־גונגען און אונטערדריקונגען. דאָך האָבן זיי געבענקט נאָך דעם פּריער־דיקן לעבן אין זייער אייראָפּעאישער היים. עוזר סמאָלענסקין האָט באַטראַכט זיין פּריערדיקע היים פּאַר אַ גן־עדן, בלויז אַ בייזער גע־וויטער האָט דאָרטן צעשטערט זיין לעבן. אין זיין ליד „וואָס טוט מען?" („פּרייַע אַרבעטער שטימע", דעם 23סטן מאַי, 1902) שרייבט דער דיכטער וועגן זיך און זיין היים אין אייראָפּע:

און איך האָב געטראַכט שוין,
אַז איך בין אַ מאַכט שוין —
געוואַנט שוין פון פּרייהייט צו רייַדן...
קומט אָן אַ געוויטער,
צעשטערט מיינע ווינטער,
און וואַרפט מיך אַרויס פון גן־עדן...

פאַרוואָגלט, פאַרטריבן
פון פאָטערלאַנד ליבן
צוזאַמען מיט וויב און מיט קינדער.
בין איך אין דער מדינה
פון צאַללאָוץ גרינע
אַוועק זוכן רוע בעשוינדער.

און געטראַכט האָט ער וועגן אַמעריקע:

אָט דאָרט וועל איך לעבן,
און האָפן און שטרעבן,
מיט אַלע מיינע לאַנדסלייט צוזאַמען:
־אָס לאַנד איז אַ נייַע,
געזעצן דאָרט פרייַע
פאַר אַלע נאַציאָנען און שטאַמען.

אָבער אויסגעלאָזט האָט זיך, אַז דער אַמאָליקער אימיגראַנט האָט זיך יאָרן און יאָרן „געפילט ווי אַ גר". נאָך ער־גער — ער האָט זיך ניט געקענט צופאַסן צום נייעם לעבן. ער האָט געפילט אין זיך שטענדיק „אַ פונק פון אידייען, צעפלאַקערנד זיך אָפטמאָל אין פלאַמען". „וואוהין נאָר איך קער זיך — מיין נשמה איז אַלץ נאָך אַ גרינע..." און דער אימיגראַנט קלאָגט און ווייניט, וואָס „דאָ קען מען ניט זייען — צו טרוקן, צו האַרט איז דער באָדן". אָלץ, וואָס ער האָט געזען אין אַמעריקע, איז געווען אין זיינע אויגן — באַרבאַריש, רויבעריש און מערדעריש:

די יוגנט דערציען?
(איך זע וי דאָ בליען
מיט פוילע, פאַרשטונקענע בליטן —
זי ציט אין זיך לייחות,
פון גיפטיקע כוחות —
באַרבאַרישע לערן און זיטן).

און אַלץ ברענגט מען דאָ ווי אַ קרבן „אויף מארסעס און מאַמאָנס מזבחות".

אין זיין ביטערער סאַטירע לאַכט ער אויס אַמעריקע. אין זיין ליד „לבני קורח מזמור" (אַפּריל, 1898) שילדערט דער דיכטער דעם פראָטעסט פון די רייכע צו גאָט קעגן מאָריס ראָזענפעלדס „תפילה לעני". זייער בקשה איז: „רייס אויס זיי די צונגען, אָט זיי, די קבצנים, די אַרבעטער יונגען". מיר — טענהן די גבירים פאַרמאָגן דאָך אַלץ. „ווען מיר וואָלטן זיי, אָט די שנאָרערס, קבצנים אויס מיטלייד, רחמנות, קיין אַרבעט געגעבן... וואָלטן זיכער זיי אַלע געהונגערט, געשמאַכט". און זייער דאָנק איז גאָר: זיי האַסן אונדז:

אָט קומט אַ פּאָעטל, נאָר הויט און נאָר ביינער,
און תפילהט אין נאָמען פון אַלע דלפנים,
אַז... דו זאָלסט אונדזו אָפּמעקן פון דער ערדס פּנים.

פּאַרוואָס קומט עס אונדז? „מיר גיבן זיי יעדע פיר יאָר פרעזידענטן... און רעפּרעזענטאַנטן און סענאַטאָרן". מיר בויען דאָך קאַ־

זעמאַטן פאַר די פאַרברעכער, „אונדז קאָסטן מיליאַרדן מיליץ, פאַליציאַנטן, די אַרמייען און די פלאָטע מיט די קאָמענדאַנטן, צו שיצן פון פיינט זיי אין געפערלעכע שטעלן, און האַלטן אין אָרדענונג די היצקעפּ, רעבעלן..."

די סאַטיריש קריטיק גייט דאָ אויף דעם שטאַט, אויף די פאַליטיקענער, וואָס האַלטן די גאַלדזעק, אויף די גייסטלעכע, וואָס פאַרטיידיקן די זעלביקע גאַלדזעק:

און דער עיקר... יאָ! זאָרגן מיר פאַר זייער גשמה,
זי זאָל, ריין און געליטערט, פאַר דיר זיין אַ נחמה:
מיר בויען פאַר זיי סינאַגאָגן און שולן...
— — — — — — — — — — — — — — —
און יעדער איז פריי אַהין קומען דיך בעטן,
דו זאָלסט דיין גשמה, די זינדיקע, רעטן,
פון שטראָפן פאַרדינטע אויפן עולם, אוי, יענעם:
פון תבוט־הקבר, פון גלגול, פון גיהנום.
מיר צאָלן די גייסטלעכע גרויסע געהאַלטן,
זיי זאָלן אָפּט דרשות און פריידיקטן האַלטן
און לערנען דעם עולם דאָס היילקע גלויבן
און אַלץ, וואָס פאַרבאָרגן, וואָס אונטן און אויבן...
מיר דרוקן פאַר זייערטוועגן היילקע ספרים,
וואָס זיי האָבן די סגולה צו טייטן דעם וואָרעם
פון צווייפל אין גאָט, אין דעם כוח הכוחות
— — — — — — — — — — — — — — —
און... דאָך טוען תפילה די הינט, עזי־פנים,
אַז דו זאָלסט אונזוז אָפּמעקן פון דער ערדס פנים.
ניין... הער בעסער אונזוז, גאָט! רייס אויס זיי די צונגען,
אָט זיי, די קבצנים, די אַרבעטער־יונגען.

סמאָלענסקין, ווי אַ געטרייער, אמאָליקער אַנאַרכיסט, נוצט די שאַרפסטע כלי־זין קעגן די דריי „שונאים פון דער מענטשהייט" — קאַפּיטאַל, שטאַט און אָרגאַניזירטע רעליגיע.

סמאָלענסקין לאָכט אויס די אַמעריקאַנער „וואָלן", אין אַ ליד, וואָס הייסט טאַקע „די וואָלן" („פרייע אַרבעטער שטימע", דעם 10טן

נאָוועמבער, 1899). ער דערקט־אויף די גאַנצע קאָרופּציע ביי די אַמאָ־ליקע וואַלן. און דאָס פּאַלק אין טאָג פון וואַלן —

עס האָט די בייטש אַרויסגעריסן
ביים אַלטן שמייסער פון דער האַנט,
און אָפּגענעבן זי מיט חשק
צום נייַ־דערווייַלטן — אָן פּאַרשטאַנד.

עס האָט פון לייב אַראָפּגעריסן
די אַלטע פּיאַווקעס, פול מיט בלוט,
און צוגעטשעפּעט נייַע, פרישע —
אָן פּיאַווקעס פילט עס זיך ניט גוט.

א תל־תל מאַכט סמאָלענסקין אויך פון דעם שיינעם, אייגנאַרטיקן אַמעריקאַנער יום־טוב „טהענקסגיווינג דעי", דעם דאַנק־זאָגן טאָג, איינגעפירט פון די ערשטע פּיליגרימען, וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צום אַמעריקאַנער ברעג. דאָס טוט סמאָלענסקין אין זיין ליד „מזמור לתורה", געדרוקט אין דער „פרייַע אַרבעטער שטימע", דעם 8טן דעצעמבער, 1899.

אין דעם ליד דאַנקט דער דיכטער דעם אייבערשטן פאַר זייַנע גרויסע חסדים. אים פּעלט אויס „אויף ברויט און בגדים"; ער לויבט פון היץ און קעלט; און קראַנקייטן צעשטערן אים דאָס לעבן. ער דאַנקט, וואָס מ׳פּאַרזאָרגט אים מיט כּלי־קודש, מיט רייכע, וואָס רויבן זיין פרייהייט, —

נעם אָן־זשע, א גאָט, מייַנע האַרצלעכע דאַנקען
פאַר דיזע אומשעצבאַרע, גרויסע געגאָבן!
און... איך זאָל נאָך מער און נאָך מערער דיר דאַנקען
און לויבן דיין נאָמען, אַלמעכטיקער אָדון!

הער אויס און פאַרנעם אויך מיין האַרצלעכע תפילה:
אויפן אָרט פון נגידישע ליבשאַפט און טרייהייט,
אויפן אָרט פון די געטלעכע דחשות אפילו —
גיב מוט און קוראַזש מיר צו קעמפן פאַר פרייהייט!

האָסן די גאַנצע אומגערעכטע אָרדענונג, האָסן די וואָס האַלטן־
אויף אַזאַ אָרדענונג — דאָס איז געווען דאָס צאַרנדיקסטע געפיל
אין די הערצער פון עקסטרעמע ראַדיקאַלן. און ניט בלויז פון עקס־
טרעמע ראַדיקאַלן. ביי אַלע אַמאָליקע אימיגראַנטן האָט געלעבט די
בענקשאַפט נאָכן פריערדיקן לעבן אין אייראָפּע. און דאָס האָט ניט גע־
שטימט מיט דער ברוטאַלער ווירקלעכקייט. איז די טענדענץ געווען —
באַשולדיקן אין אַלץ אַמעריקע. די אידעאַלע אַמעריקע, דאָס לאַנד פון
הויכע גייסטיקע אַספּיראַציעס — דאָס האָט מען ניט געזען. און אויב
מ׳האָט אַמאָל דערזען אַ ליכטיקן אויפבליק, איז עס געווען ווי אַ ליכ־
טיקער אויפשטראָל, אויף אַ רגע, אין דער ממשלה פון פינצטערניש.
אָבער די ממשלה פון פינצטערניש פון צביעות, גניבה און גזילה —
דאָס און בלויז דאָס איז אַמעריקע. אַזוי האָט אויסגעזען אַמעריקע אין
די אויגן פון די אומגליקלעכע אימיגראַנטן. נאָך מער — אין די אויגן
פון די עקסטרעמע ראַדיקאַלן. אָט די טעמע האָט מען פאַנאַנדערגע־
שפּילט אויף פאַרשיידענע אופנים.

וועג מ׳וועט אַמאָל וועלן באַהאַנדלען, אויף אַ ברייטער קאַנווע,
דאָס יידיש־אימיגראַנטישע געמיט אין לעצטן יאָרהונדערט, וועט מען
געפינען אַ סך מאַטעריאַלן אין דער יידישער דערציילונג, און נאָך
מער — אין יידישן ליד.

חוץ אין די אויבנדערמאַנטע לידער האָט עזור סמאָלענסקין פאַר־
צייכנט די דאָזיקע שטימונגען, קעגן דער קאַפּיטאַליסטישער אַמעריקע,
אין זיינע לידער: „דאַנק־זשע גאָט" (1906), „א חלום" (1908), „בעיז־
באָל" (1924), „אונדזער פלאָטע" (1930).

א פ י ק ו ר ס י ם

כמעט אַלע סאָציאַלע פּאָעטן זיינען געווען רעאַליסטן. דער
רעוואָלוציאָנערער ראָמאַנטיזם האָט אויפגעוואַכט אין זיי בעת זיי האָבן
געשילדערט זייער טרויס: די צוקונפטיקע גליקלעכע געזעלשאַפט,
באַשטראָלט מיט יושר און גערעכטיקייט. וועגן דעם היינט, אָבער, האָבן
זיי געטראַכט אין טערמינען פון קעמפער און מאַטעריאַליסטן. עוואָלו־
ציע — דאָס איז געווען אין הינטערגרונט ביי אַ סך פּאָעטן. אמת, —
ניט אַלע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט בפירושע אפּיקורסות. על־פּי־רוב
איז אַפּיקורסות אויפגעקומען ביי יענע פּאָעטן, וואָס האָבן געשטאַמט

פון ישיבות. זיי זיינען דאָס געווען די גרעסטע „בעזבאָשניקעס" (גאָטלאָזע). אין גרונט האָט זיי די טעמע „גאָט" זייער שטאַרק באַ־שעפטיקט, ניט ווייניקער ווי די אמתע פרומע. דער אונטערשייד איז געלעגן אין דעם, וואָס איין צד, דער פרומער, האָט ניט געצווויפלט אין גאָטס עקסיסטענץ, און דער צווייטער האָט דאָס געלייקנט. אָבער ביידע האָבן געהאַט אַ בשותפותדיקע טעמע. די דאָזיקע טעמע איז ביי ביידן געווען אַן עיקר־מחשבה,וואָס האָט זיי אינגאַנצן באַוועלטיקט.

צווישן די שארפע פאָעטן־אַפּיקורסים האָט זיך אויסגעצייכנט עוזר סמאָלענסקין. פונקט ווי די קאַפּיטאַליסטישע אַמעריקע איז געווען די ציל־ברעט פאַר זיינע שארפע פיילן, אַזוי איז עס אויך געווען די אַמע־ריקאַנער „פרומע" יידישקייט. ער האָט אויף דער דאָזיקער טעמע אַנ־געשריבן אַ היפּשע צאָל לידער. ער האָט די אַמעריקאַנער „פרומע" יידישקייט באַטראַכט ווי אַ שטיק פינצטערניש. אין זיינע אויגן איז זי געווען פאַרפירעריש, סאָציאַל־צוריקגעשטאַנען און רעאַקציאָנער.

אין זיין ליד „יום־כיפור" דערציילט אונדז דער פּאָעט ווי זיין „הייס־געליבטע", „טרייַע" מוזע קומט צו אים צושוועבן: „אין איין האָנט די פרייהייטס־פאָן, אין דער צווייטער אַ מתנה פאַר מיין גייסט — מיין אַלטע לירע..." צו זינגען שירה. זיינען זיי אַוועק אין דער יידישער געגנט „עפּעס אַלעס איז זאָ שטום". ער וואונדערט זיך:

וואו וושע זיינען יענע מאַסן,
וואָס זיי פילן אָן די גאַסן,
וועמעס קולות רעשן, רוישן,
וווּ די כוואַליעס פון דעם גרויסן
פּונעם טיפּן אָקעאַן?
איז דאָ קיינער היינט פאַראַן?

פלוצעם דערזעט ער אַ געשטאַלט „הויט און ביין". זאָגט אים די פיגור:

היינט... היינט איז דאָך... יום כפּורים...
יעדער ייד מוז היינט יסורים
זיין פאַרגרעבטן גוף פאַרשאַפן,
כדי מלאכים זיך באַשאַפן,
זיי זאָלן מליצים זיין פאַר אים
דאָרט, פאַר כסא אלקים.

און דאָס געשטאַלט באַקלאָגט זיך:

עס האָט אויך געוואָלט תשובה טאָן אויף די אייגענע זינד. האָט עס אָבער דעם בילעט פֿאַרלאָרן.

„און אָן בילעטן — וואָגט נאָך וועט איבערטרעטן די שוועל פון שול, פון גאָטעס הויז, — וואַרפט אים פֿאָליציי אַרויס...“ און דער דיכטער, אַ דערשראָקענער, געזעגנט זיך מיט דער מוזע.

וואָס־חשוע טויג מיר איצט די לירע?
וועט וועט הערן היינט מיין שירה?
וועמען גייט איצט פרייהייט אָפּ?

אויך אין סמאָלענסקיס ליד „הקפות“ (1925) לאַכט ער אָפּ פון אַמעריקאַנער פרומקייט על־פי נוסח „יענקי־דודל“. דער שול־פרעזידענט פליסטערט דעם שמש אין אויער אַריין וועמען אויפצורופן צו הקפות. רופט אויס דער שמש „אַ שניידער־באָס (אַמאָל אַ גרויסער עני)“. קען דאָס ניט פאַרטראָגן דעם פרעזידענטס אַ קאָנקורענט „פון לאַנג שוין זיינס אַ שונא“:

אַ חוצפה פון אַ גראָבן יונג,
אַ בור, אָן עם הארץ!
אים חלומט זיך: אַ פרעזידענט
איז דאָ אַ באַנצער פריץ. —

און בעת די „אלופים האָבן זיך געדרייט אַרום דער בימה“, האָט געטראָפן אָן אומגליק:

„האָב פֿלוצים איך אַ רעש דערהערט:
„אַ קלאָג! אַ ברעך! אַ ספר...
אַ ספר, אוי! ליגט אויף דער ערד . . .“

אין שול איז געווארן אָן איבערקערעניש. צווישן די געשרייען און געוואָלדן, האָט מען אָנגעוויזן אויף דעם שולדיקן — „ס׳האָט ער געמאַכט, אַז דיזער דאָ זאָל פאָלן מיט דעם תורה!“ — און אַלע האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אויפן זינדיקן. וועט ס׳האָט זיך געגאָסן בלוט

פון דעם חוטא, זיינען אַנגעקומען „אַן אַמבולאַנס און פאַליציי־פאַטראָלן". דעם חוטא האָט מען אַוועקגעפירט אין שפּיטאָל, דעם פּרעזידענט מיט אַלע „התורנים" — אין פּאַליציי.

די דאָזיקע סאַטיריש־אַפּיקורסישע לידער האָט סמאָלענסקין גע־שריבן נאָך אין די 90ער יאָרן. דאָס שאַרפסטע ליד פון דעם מין איז — „רבי מאיר בעל־נס אין חרם". דאָס ליד איז געווען געדרוקט אין „אבענד־בלאַט", דעם 6טן יאַנואַר, 1897. אין זיין בוך „געקליבענע לידער" (1933) איז דאָס ליד פאַרגרעסערט — פון 80 שורות אויף 178 שורות. דער תוך־איגהאַלט פון ליד איז דער זעלביקער. דער הייליקער רבי מאיר בעל־נס האָט פאַרלאָזן זיין קבר, כדי פאַרשטעל־טערהייט דורכפירן אַ שטילע נסיעה. „ניט לאַנג האָט דערשפּירט ער — ס׳ווערן עוולות באַגאַנגען מיט די פּאַנדן, וואָס טראָגן זיין נאָמען און זיגל". „האָט תיכף ביי גאָט אַ פּולמאַכט געקראָגן, און ער איז אַוועק איבער דער וועלט באַזוכן די צעוואַרפענע גלות־קיבוצים פונעם איי־ביק־פאַרוואָגלטן יידישן פאָלק, און וואַרענען די ווייבער... ניט לאָזן די פּושקעס אויף פּרעמדער השגחה... נאָר זעלבסט זיי באַוואָכן און שטרענג קאָנטראָלירן די זאַמל־משולחים, און אָפט רעווידירן די בוכ־האַלטונג־סיסטעמע מיט שכל און טאָלק".

וועג דער צדיק איז געקומען קיין ניו־יאָרק האָט ער תיכף איינגע־אָרדנט אַ „מאַנסטער־אַסיפה" אין דעם גרעסטן וועלט־זאַל, אין מעדיסאָן סקווער־גאַרדען. ער דערציילט דער גרויסער אַסיפה ווייבער, וואָס פאַראַ שוועך־פאַרהאַרעוועטע געלטער זיי וואַרפן אַריין אין די פּושקעס, ווי עס ליידן די הייליקע, „וואָס תפלהן טאָג־טעגלעך פאַר אייך דאָרט, ביים כותל מערבי", „ווי זיי קריגן (ניט) קיין הילף, און שמאַכטן אין דחקות, און שטאַרבן פון הונגער". זיי קריגן דאָס, וואָס קומט זיי, ווי אַ נדבה, „דאָן גיט מען זיי... חתמנען עפּעס פאַפּירן". און וועג ר׳ מאיר בעל־נס וויל דערציילן די נשים צדקניות „וואו איז דאָס געלט", „דאָס... געלט... נעמען צו... די..." און דאָ בלייבט דער צדיק שטיין, ווערט אָפּהענטיק, „ווי זיין שטימע וואָלט פּלוצלונג פאַרשטומען". און נאָכדעם קומט די באַשרייבונג:

> אַ מנין רבנים, מיט בערד און מיט פּאות,
> און לאַנגע ארבע־כנפות, שניי־ווייסע זאָקן,
> אין יידענע זשופּיצעס, סויבלנע שטריימלעך,
> אין טלית און קיטלען, אָט ווי צו כל־נדרי,

מיט ברענענדע ליכט און מיט בלאָזנדע שופרות, —
איז ווי פון דער ערד וואָרטן פלוצלונג דערשינען
און, פֿאַרגלאָצנד מיט חבקות די אויגן צום הימל,
באַפוילן די ווייבער באַלערנד און שטרענג:
„גייט, נשים צדקניות, תיכף אַהיים!
די הענט ניט פֿאַרגעסט נאָר צו דריי מאָל צעוואַשן...
אין טויטנס פיר איילן טאָר קיינער ניט שטיין: —
מיר... וואַרפֿן אים... די רגע... אין חרם אַריין!!!"

די נשים צדקניות האָבן זיך קוים מיטן לעבן געראַטעוועט פון דעם גרעלאָך, פון דעם „אומגעלומפערט־גיגאַנטישן קנויל". און דער צדיק ר' מאיר בעל־נס איז צוריק אַוועק אין זיין רו.

אָט־די מאָטיוון זיינען געווען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר די ראַדיקאַלע־אַפּיקורסים, וואָס האָבן זיך בשעתם אויסגעצייכנט מיט די באַרימטע „יום־כיפּור־בעלער".

כדי צו זיין נערעכט צו סמאָלענסקין, מוז מען אויך דערמאָנען זיינע אַנדערע לידער, וואו ער שילדערט יידישן לעבנסשטייגער אויף אַ נייטראַלן אופן, אָן דעם אַפּיקורסישן אויסטייטש — וויאַ מין נאָסטאַלגיע נאָך פֿאַרגאַנגענע צייטן. אַזעלכע לידער זיינען: „ביים סדר" און „חנוכה".

עס וואָלט געווען ניט ריכטיק זיך פֿאַרצושטעלן די אַמאָליקע ראַדיקאַל־אַפּיקורסים ווי בכיוונדיקע צו־להכעיסניקעס. פֿאַרקערט, — זיי האָבן קיין שום הנאה ניט געהאַט פון זייער אַפּיקורסות. אַ סך ראַדיקאַלן האָט דער גאַנצער ענין ניט אינטערעסירט. ביי אַנדערע איז עס, אָבער, געווען אַ פּראָגע פון לעבן און טויט. זיי זיינען געווען ביז גאָר אויפגערעגטע אַפּיקורסים. זייער קאַמף קעגן רעליגיעזער „פֿאַרשקלאַפונג" האָט זיי ממש געקאָסט געזונט. פול מיט צאָרן און צער איז געווען זייער קאַמף קעגן די „אונטערדריקער, פֿאַרשקלאַפער און ברוטאַלע אונטעריאָכער". דעם שטאָט און די אַרגאַניזירטע רעליגיע האָבן זיי דאָך באַטראַכט פֿאַר די זיילן, וואָס אויף זיי האָט דער אונטערדריקער — דער קאַפּיטאַל, — זיך געשטיצט. זיי האָבן זיי באַטראַכט אויך ווי אַקטיווע מיטשולדיקע אין דעם בלוטיקן שפּיל. איז די, וואָס האָבן אויך אין קינדהייט געליטן פון צופיל פרומקייט, — זיי האָבן עס רעווואָלטירט אין די עלטערע יאָרן. אין איין קנויל האָבן זיך דאָ צונויפ־

געמישט יחידישע איבערלעבונגען און סאציאלע פסיכאלאגיע. די שארפסטע אפיקורסים זיינען טאקע געווען יענע, וואס זיינען געקומען פון די ישיבות און וואס זיינען געווען דורכגעווייקט מיט לומדות. זיי זיינען דאס געווען די גרעסטע „בעזבאזשניקעס". צו די דאזיקע רא־דיקאלע לומדים־אפיקורסים האט געהערט עוזר סמאלענסקין.

ואתם אומרים שירה

זיין ליד „איך זינג ניט קיין שירה" האט עוזר סמאלענסקין אפגע־דרוקט אין דער „פרייער ארבייטער שטימע", דעם 5טן אקטאבער, 1900. אנגעשריבן האט ער דאס ליד אין מאי אין דעם זעלביקן יאר. די מאטא צום ליד האט ער גענומען פון מדרש שמות רבה. דאס איז אן אגדה אין סנהדרין לט: ע"ב — „מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה?" (מיינע באשעפענישן טרינקען זיך אין ים, און איר זינגט שירה?).

דעם דיכטערס מוזע דערשיינט, ברענגט אים די לירע און רעדט אים צו, ער זאל אויפהערן טרויערן און גיין זען ווי די נאטור האט דערוואכט און — „גיס עס דאן אויס אין א ליד". דער דיכטער פאר־לאזט „אונדזער בבל", „וואו אלעס: מיין געסל, מיין שכן, מיין דירה, זעט אויס אזוי וואכעדיק, פראסט". אויף דער שויס פון דער נאטור זעט ער באצויבערנדיקע בילדער. „און זינגען א שירה, אין האנט מיט דער לירע, צום פרילינג בין איך שוין באריים". נאר פלוצעם דערהערט ער „געשרייען פון שרעקלעכע וויען, פון לעצטן, פון טויטלעכן שמערץ": א סאוע האט געכאפט א שוועלבל ביים האלדז. די גרויזאמע סצענע דערמאנט אים אין „מחנות וואמפירן, וואס מאכט אין זיך שפירן, און פינצטערניש איז פאר זיי גוט, באפאלן די שוואכע, ניט פירכטנד קיין ראכע, און זויגן מיט דורשט זייער בלוט".

„די נאטור האט דערוואכט פון איר דרימל: עס שטורעמט . . . עס דונערט... עס בליצט..." די פינצטערע בילדער פארשווינדן, „דאך בלייבן אין הארצן די פיינלעכע וואונדן: דער טרויער, טיף, טיף, דארטן זיצט".

און טרויעריק שטייג איך אראפ אין הער ניידער,
מיט מידקייט שווערער פון בליי אין די גלידער,
און גיי — גיין, איך שלעפ זיך — צוריק,

צוריק אין מיין געסל, צוריק אין מיין דירה,
וואו זינגען זינג אָפּט איך, נאָר קיינמאָל קיין שירה,
פון פרילינג, פון פריידן, פון גליק.

די דאָזיקע טעמע האָט שוין געמאַטערט סמאָלענסקין בעת ער האָט געשריבן זיינע ערשטע לידער. אין 1897 האָט ער פאַרלאָזן זיין לערערייַ. עטלעכע יאָר האָט ער געאַרבעט, „און זייער שווער געאַר־בעט", „אין אייגעם פון די גרעסטע הורטאָוונע אָפּטייק־געשעפטן אין פּילאַדעלפּיע". אין יענער צייט שוין האָט ער אָנגעשריבן דאָס ליד „דער אַרבייטער צור נאַכטיגאַל" (אין בוך הייסט דאָס ליד „דער אַר־בעטער צום סאָלאָוועי") אין דעם ליד דריקט אויס דער דיכטער דעם זעלביקן עיקר־געדאַנק ווי אין ליד „איך זינג ניט קיין שירה", וואָס ער האָט אָנגעשריבן מיט דריי יאָר שפּעטער. די דאָזיקע טעמע איז ביי די סאָציאַלע פּאָעטן געווען אַ קאַרדינאַלע טעמע: ווי קען מען זינגען שירה, ווען גאָטס באַשעפענישן טרינקען זיך אין בלוט, גייען־אויס אין יאָמערטאָל? אויך סמאָלענסקין האָט די טעמע ניט געלאָזן צורו. סענ־טימענטאַל איז סמאָלענסקינס ליד. אָבער עס איז אַן עכטער אויסדרוק פון זיין צייט. מיר גיבן דאָ איבער דעם אָנהייב פון ליד:

אָ, געטלעכע זינגערין, ליבלינג אַוראַמס!
דו הופסט מיך צום יום־טוב פון מוטער־נאַטור:
דו זאָגסט, כ'זאָל, צוגלייך מיט נגידים און שרהס,
אַרויסגיין באַוואונדערן מאַיס גרינע פלור.
דו הייסט מיר דעם שאָפּ און די אַרבעט פאַר־לאָזן,
און גיין אין וואַלד הערן דיין הימלישן שיר,
און גיין אין פעלד שמעקן פיאַלן און ראָזן,
וואָס מישן זייער הופט מיטן לייכטן זעפיר,
און צוהערן זיך צו דעם קוואַלס פלוידעריין,
און הערן די בלעטלעך זיך סודען אין וואַלד...
דו זאָגסט: מיינע קרעפטן וועל איך דאָרט באַנייען,
וי מאַמע־נאַטור, וואָס ווערט קיינמאָל ניט אַלט.

אַך, ליבינקע פייגעלע! כ'בעט מיר פאַרצייען..
דיין וואונש צו תערפילן איז ניט אין מיין האַנט:

ווי קאָן איך, ווי קאָן איך די קרעפטן באַנייען,
ווען איך בין אין שקלאַפן־יאָך אייביק געשפּאַנט?!
ווי קאָן איך, זאָג, בליקן אויף בליענדע בלומען,
ווען... ווי! מיינע קינדער יונג וועלקן אין שאַפּ?!
ווי קאָן איך גאָר הערן פון בינען דאָס זשומען,
ווען פון דער מאַשין אייביג זשומעט אין קאָפּ?!
ווי קאָן איך אַרויסגיין אין וואַלד און אין פעלד גאָר,
געניסן דעם שיינעם, דעם ליבלעכן מאַי,
ווען צייט אויפן עסן, אויפן שלאָפן מיר פעלט גאָר,
ווען איך — בין נאָר אַרבעטן, אַרבעטן פריי?!

די זעלביקע טעמע חזרט זיך איבער ביי סמאָלענסקין אין ליד „צו מיין מוזע" (אַרבייטער צייטונג", דעם 10טן יוני, 1900) דער אונטערשייד איז, אין דעם דאָזיקן ליד זוכט דער דיכטער כאָטש אַ ביסל רו פאַר זיין „געפּלאָגטן גייסט". ער וויל אַוועקפליען אין „לאַנד פון פאַנטאַזיע, וואו אָרט און צייט פאַרשווינדן ווי אַ רויך". און ער בעט זיך ביי זיין מוזע:

טאָ קום־זשע, פריינדין, קום! און זעץ אויף דיינע פליגלען
מיין שוואַכן גייסט אַרויף און לאָמיר פליען הויך,
אין לאַנד פון פאַנטאַזי אויף אירע שיינע היגלען,
אַהין, וואו אָרט און צייט פערשווינדן ווי אַ רויך.

פילייכט פון דאָרט וועל איך די ווייטע צוקונפט זען,
באַגילט מיט יענער זאַך פון חכמה איבעראַל,
ווען אַלץ אין מענטשן־רייך וועט אימער נאָר געשען
צו ברענגען פריידן, גליק פאַר יעדן און פאַר אַל.

און קוקנדיק אַהין, אויף צוקונפטס ליבע בילדער,
וועל איך די קעגנוואַרט פאַרגעסן אויף אַ ווייל;
מיין הערצנס שאַרפער וויי וועט ווערן לייכטער, מילדער,
און מיין געפּלאָגטער גייסט וועט רוען כאָטש דערווייל.

סתם זינגען שירה וויל ניט דער דיכטער. אָבער „צוקונפטס ליבע־בילדער" — דאָס וויל ער זען. דאָס שילדערט ער. ער האָט בשעתו אָפּגעדרוקט אַזאַ פאַנטאַזיע, וואָס הייסט „אַ וואונדערלאַנד" („פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 11טן מאַי, 1901).

אַ סך לידער זיינע האָט סמאָלענסקין מיט יאָרן שפּעטער איבער־געשריבן, טייל איבערגעאַנדערשט, געקירצט. אַזוי האָט ער אויך געטאָן מיטן ליד „וואונדערלאַנד", אַן ערך דרייסיק יאָר שפּעטער. שטאָט „פאַנטאַזיע" איז דאָס אונטערקעפּל אין ליד — „אוטאָפּיע". דער עיקר־געדאַנק אין ליד איז: ס'איז פאַראַן אַ ווייט וואונדערלאַנד. זיינען דאָרטן ניטאָ די אַלע אומגליקן, וואָס פאַרפינצטערן אונדז דאָס לעבן:

און מען זעט דאָרט קיין וואַך, קיין פּאָליץ, קיין אַרמיי
(וועלכע, זעלבסט קיין זאַך שאַפנדיק, פרעסן ווי דראָנען),
און קיין פעסטונג אַרום, קיין געווער, קיין קאַנאָנען,
קיין געפאַרבטע, געשטרייפטע, געשטערנטע פאָנען, —
דאָך העחשט אייביקע רו דאָרט און פרידן ביי זיי:
קיינער ווייס פון קיין גוואַלדטאַט, פון שטרייט און פון קריג,
קיינער ווייסט פון נצחון, עראָבערונג, זיג.
אייביקע האַרמאָניע העחשט אין וואונדערלאַנד:
קיינער ווייס פון קיין יאָך, קיינער הערשט, קיינער שקלאַפט...
פאַר זיך זעלבסט און פאַר אַלעמען יעדערער שאַפט.

סאָציאַלער דלות און פרייהייט

דער סאָציאַלער פּאָעט האָט זיך זעלטן דערלויבט אַנטלויפן פון דער ווירקלעכקייט. ער האָט עס געטאָן בלויז אין געציילטע פאַלן: ווען ער האָט געשילדערט זיין צייטווייליקע מידקייט; ווען ער איז אַנטוישט געוואָרן אין די מאַסן אין רגעס פון גרויסן יאוש. אָבער אָפטער ווי אַלץ איז עס געשען, ווען ער האָט געשילדערט דעם שיינעם צוקונפט־טרוים. דאָס איז געווען דער היפּוך פון דער פינצטערער און ביטערער וואָר. דאָס איז געווען ווי אַ מיטל: שילדערן קאָנטראַסטן, פריידיקן וועגן סאָציאַלן גליק און סאָציאַלן אומגליק.

איינע פון סמאָלענסקינס גאָר ערשטע לידער האָט שוין געהאַט

אין זיך אַט־דעם נוסח — קאָנטראַסטן. דאָס ליד האָט געהייסן „די קינדער" דאָס ליד איז געווען געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פרייַנד", דעם 11טן מאַי, 1894. ווי גאָר אַ סך לידער זיינע, האָט סמאָלענסקין דאָס ליד איבערגעשריבן אין יאָר 1931.

דער אינהאַלט פון ליד איז אַן אַנטנומענער. „אַ ליכטיק וואַרעם צימערל, ווינטער אויף דער נאַכט. פול מיט קינדער־שטימעלעך: מ'שפּילט זיך, מ'שטיפט און לאַכט". די מוטער קומט אַריין, דערציילט זיי מעשהלעך „שפּאַסיקע מסתּם". זי שפּילט זיי שפּעטער לידער אויף דער פּיאַנאָ.

„אין אַנדער צימער, אין דער זעלבער נאַכט, ווינען קליינע קינדער, הונגעריק, פּאַרשמאַכט". „קאַלט, אַ שרעק, אין צימער", און די קינדער שרייַען „גיי מיר, מאַמע, ברויט". די מאַמע זוכט ברויט אין שאַפע און געפינט ניט. אוּן דער יאָמער ווערט גרעסער.

דער דאָזיקער קאָנטראַסטן־נוסח איז אויך גיכר אין אַזאַ ליד ווי „געוויטער", געדרוקט אין דער „אידישער אַרבעטער וועלט", דעם 14טן אויגוסט, 1914. סמאָלענסקין האָט איבערגעשריבן דאָס ליד אין יוני 1930.

אין „געוויטער" שילדערט דער דיכטער די פּינצטערע כוחות אין דער נאַטור — כמאַרע, ווירבל־ווינט, דונערן, בליצן. זיי קומען־ביי די ליכטיקע כוחות — „וואוּנדערלעך לייכטע... די ראַנדן מיט זילבער באַפּוצט". די פּינצטערע כוחות באַהערשן און צעשטערן די ליכטיקע כוחות. צום סוף, אָבער, פּאַרשווינדן די פּינצטערע כוחות. די נאַטור לייטערט זיך אויס.

דער קאָנטראַסטן־געדאַנק האָט געדינט די סאָציאַלע פּאָעטן ווי פּערסאָניפיקאַציע. וואָס פּאַראַ מיטלען די ראַדיקאַלע פּיאָנערן־פּאָעטן זאָלן ניט האָבן גענוצט — איין זאַך איז קלאָר: זיי זיינען געווען אינגאַנצן דורכגענומען מיט סאָציאַלער שליחות:

„און אָנשטאָט צו שאַפן „שטילע באַהאַרציקטע, ווייכע און צאַרטע לידער, וואָס מיט זייער פּאַרווּיגנדן ריטם און האַרציקע אויסדרוקן שאַפן זיי אַ ליבע אַטמאָספּערע, מיט ווייכע קושנס צום אָפּרו פּאַר אַן אויסגעמאַטערטן גייסט — האָב איך נאָך מיט פיל יאָרן צוריק כמעט ווי אַ נדר געטאָן צו ווידמענען מיינע קליינע, באַגרענעצטע שאַפּנדע כוחות אויף צו גיסן ליכט אין די פּאַרנעפּלטע מוחות פון די דערשלאָגענע, פון אַלעמען אוּן פון אַלע זייטן עקספּלואָאַטירטע מאַסן, אוּן צו

וועקן זייערע, אין לעטאַרגישן שלאָף פון גלייכגילטיקייט פאַרזונקענע, גייסטער, צו קאַמף און באַפרייאונג".

דאָס זיינען סמאָלענסקינס שורות. ער האָט זיי אָנגעשריבן ווי אַ פוסנאָטיץ צום קריטיקער אב. גאָלדבערגס „במקום הקדמה". די „במקום הקדמה" געפינט זיך אין עוזר סמאָלענסקיס בוך „געקליבענע לידער".

סמאָלענסקין איז סאָציאַל כמעט אין זיין יעדן ליד. ער שילדערט דעם שרעקלעכן דלות אין אַזעלכע לידער ווי „דער גיהינום פון די בעקער" („ווארהייט", דעם 22טן מאַי, 1909). ביטערע סאָציאַלע סאַ־טירע שילדערט ער אין אַזעלכע לידער ווי „ס'איז קיינעמס, קיינעמס שולד" („געקליבענע לידער", ז' 225).

ס'האָט געטראָפן אַן אומגליק, אַן אייזנבאַן־צוזאַמענשטויס, אַ סך מענטשן האָבן פאַרלאָרן זייערע לעבנס. די אונטערזוכונג האָט פעסט־געשטעלט: ס'איז קיינעמס שולד. אמת, דער באַן־וועכטער אַרבעט לאַנגע שעהען. ער איז פאַרמאַטערט, מיד און שוואַך. איז ער אויף אַ רגע פאַרזונקען אין שלאָף. אָבער די באַן־מאַגנאַטן קומט דאָך ניט קיין שטראָף דערפאַר. אַן אומגליק האָט אויך געטראָפן אין אַ פאַבריק אַ פייער־פאַסטקע, אויך אין קוילן־גרובן. אַזויפיל פאַרלאָרענע לעבנס. מ'פאָרשט, מ'זוכט, „און... נאָך גרויס מי געפינט מען אויס — ס'איז קיינעמס, קיינעמס שולד".

ס'איז כאַראַקטעריסטיש — סמאָלענסקין זעצט־איבער און דיכט־איבער אַזעלכע לידער, וואָס זיינען סאָציאַל, וואָס רופן צו פרייהייט. מיט דער דאָזיקער כוונה זעצט ער איבער פּיאָטר וויינבערגס „מאָריע" (ים). מחמת דער זעלביקער כוונה זעצט ער איבער פּוירסי ביש שעליס „די מאַסקע פון אַנאַרכיע".

ס'איז זייער כאַראַקטעריסטיש ווי ער בייט אַפילו שורות, כדי צופּאַסן די איבערזעצונגען צו זיין סאָציאַלן איינשטעל. ער זעצט אי־בער פריי פּושקינס „נביא". ענדיקט זיך דאָס ליד ביי פּושקינען ווי דעם אייבערשטנס שטים רופט דעם נביא „שטיי־אויף, דו נביא, און זע, און האָרך, ווער אָנגעפילט מיט מיין ווילן, און וואַנדערנדיק דורך ימען און לענדער ברען די מענטשן־הערצער מיט מיין וואָרט". ביי סמאָ־לענסקין ענדיקט זיך עס גאָר אַנדערש, לויט זיין פרייהייט־נוסח:

און צינד־אָן מיט פרייהייטס ווערטער־פלאַמען
די הערצער פון אַלע מענטשן־שטאַמען.

„איך און מיין מוזע"

פאַראַן לידער ביי סמאָלענסקין, וואָס זיינען ווי אויסגעשרייען פון טיפן צער, שולד און חרטה. זיי שילדערן סמאָלענסקינס שווערע פער־זענלעכע איבערלעבונגען. זיי זיינען, אָבער, ניט אינגאַנצן קיין יחידישע לידער. דער הינטערגרונט איז שטענדיק סאָציאַל. אַפילו די סיבה פון די דאָזיקע לידער איז, צום טייל, אַ סאָציאַלע.

ווען סמאָלענסקין איז אין 1893 געקומען קיין אַמעריקע, איז ער פיר יאָר צייט געווען אַ לערער אין די תלמוד־תורהס. נאָכדעם האָט ער פיר יאָר, פון 1897 ביז 1901, געאַרבעט אין אַ הורטאָוונעם אַפּטייק־געשעפט. שפּעטער איז ער געווען ביז 1904 אַן אַגענט פון אַ פאַרזי־כערונג־געזעלשאַפט. פון 1904 ביז 1926 האָט ער זיך פאַרנומען מיט „ריל עסטעיט" — אומבאַוועגלעכע גיטער. און אין די גאָר שפּעטע יאָרן איז ער געווען אַ באַנק־אָנגעשטעלטער.

ווען ער איז געוואָרן אַ סוחר פון באָדן און הייזער, איז דאָס געווען בלויז אויף אַ ווייל. ער האָט געטראַכט: ער וועט אָנזאַמלען געלט, כדי זיך קענען אָפּגעבן מיט דיכטונג. האָט זיך, קאָנטיק, פון ביידע זאַכן אויסגעלאָזן אַ טייך. ניט ער איז געוואָרן רייך, ניט ער האָט גע־האַט מנוחה צו שרייבן. און דאָס האָט דעם דיכטער פאַרשאַפט אַ סך עגמת־נפש. דאָס איז ביי אים געוואָרן ממש אַ קאָמפּלעקס.

שוין אין 1902 האָט ער וועגן דעם אָפּגעדרוקט אַ ליד „איך בין אַ גרוש" („פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 19טן סעפּטעמבער, 1902). די מוזע האָט אים פאַרלאָזן, דערציילט ער אין דעם ליד: „איך זעלבסט, אוי וויי, האָב זי פאַרטריבן, פאַרשאַפנד איר פיל שמערץ און פּיין". געיאָגט און געמאַטערט פון פליכטן, פלעגט ער שטענדיק פאַריאָגן די מוזע פון זיך. צוזאַמען מיט זיין מוזע, איז, אָבער, אויך פאַרשוואונדן זיין גליק.

דעם זעלביקן מאָטיוו ברייטערט ער אויס אין זיין ליד „איך און מיין מוזע" (פרייע אַרבייטער שטימע", דעם 22סטן אַפּריל, 1906):

און יעדעס, יעדעס מאָל ווען מענטשן, טרערן און בלוט
פאַרביי מיין גייסטיק אויג ווי כוואַליעס בייזע שטראָמען,
דערהייבט זיך אין מיין האַרץ אַ ברויזנדיקע פלוט —
מיט שרעק און טרויער פול געדאַנקען טיפע תהומען.

עס דריקט מיר שווער דאָס האַרץ דער גרויסער וועלטן־שמאַרץ,
מיין נשמה אין מיר ברענט מיט פלאַמענדיקן צאָרן;
און ס׳וויל זיך אין אַ לידּ מיר אויסגיסן דאָס הארץ,
פילייכט וואָלט אויף אַ וויל מיר לייכטער כאָטש געוואָרן.

טאָ־קום־זשע, מוזע מיין! דיין גייסט מיר ברענג צוריק!
(צו גרויזאַם איז די שטראָף פון גייסט צו זיין געשידן),
קער אום דאָס גלויבן מיר אין אַלגעמיינעם גליק,
און לאָמיך, וויִ אַמאָל, געפינען רו און פרידן!

אָבער די מוזע שטויסט אים אָפּ פון זיך:

ווילסט דעם קאַלבּ, דעם גאָלדענעם, דינען —
דין אים! דו ביסט פריי...
אָבער וויִיס: אומזיסט דיין האָפן,
איך זאָל זיין דיר טריי.

די גליקלעכסטע טעג אין זיין שפּעטערדיק לעבן איז געווען וען ער האָט געחלומט, געשריבן און איבערגעשריבן זייַנע לידער. זיין שענסט ליד איז „דער שטראָם פון לעבן" (געשריבן דעם 30סטן מערץ, 1907). אין בוך איז דאָס ליד שטאַרק געקירצט:

דער שטראָם פון לעבן

וען מאַמע־ערד, נאַך זומער אַרבעט,
דורך האַרבסט און ווינטער נעמט זיך רו,
און מיט באַגייטע, פרישע קרעפטן
צו נייַער שאַפונג גרייט זיך צו;

— — — — — — — — — — — — — — —

דאַן דערמלט, שלאָפט אויך מיין נשמה:
מיין האַרץ, פאַרגליווערט, קוים וויך רירט;
מיין גייסט, וואָס שטעלט מיך פון חיה העכער,
זיין אייגנעם זיין קוים, קוים דאַן שפּירט.

*
**

נאָר אַט, פון פריליגנס זון געצערטלט,
האָט שניי און איז די ערד פאַרלאָוט,
און... שנעל באַוועגט זיך שוין מיין מוח,
מיין גייסט האָט זיך באַפרייט פון פראָסט.

— — — — — — — — — — — — — —

און כאָטש אין גרעניצלאָזן וועלט־אל
אַן אומבאַדייטנדער אַטאָם,
אַ נישטיק טיילכל פונעם גאַנצן,
אַ וואַסער־טראָפן אין אַ תהום.

דאָך פיל איך: מיין פרידן ז׳ענג פאַרבונדן
מיטן אַלגעמיינעם מענטשן־גליק:
פאַרוואָלקנט זיך דער מענטשהייטס הימל,
פאַרטונקלט ווערט מיין לעבנס בליק.

*
**

טאָ וויי־וושע, פרילינג, מיר ווילקאָמען!
שטראָמט, לעבנס־כוואַליעס, אין מיין האַרץ!
מיט אייך וועט תמיד דאָרט פולסירן
די וועלטן־פרייד, דער וועלטן־שמאַרץ.

אין 1927 איז סמאָלענסקין קראַנק געוואָרן. די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט ער אַ סך געליטן. אין זיינע לעצטע לידער באַקלאָגט ער זיך שטאַרק אויף זיינע קראַנקייטן, אומגליקן און אויף דער גאַנצער וועלט. געשטאָרבן איז דער דיכטער אין פילאַדעלפיע, אין יאָר1937, אין עלטער פון 74 יאָר.

נייטן לעמפערט

1899 — 1875

פריער טויט

טראַגיש איז געווען דאָס לעבן פון די יידישע אימיגראַנטן אין די לעצטע צוויי צענדלינג יאָרן פֿאַריקן יאָרהונדערט. די גרעסטע טראַגעדיע זיינען געווען די שוויץ־פֿאַבריקן. אויך די פּעדלער האָבן שוער און ביטער געשלעפּט זייער יאָך. דערצו זיינען נאָך צוגעקומען די ענגע טענעמענט־הייזער, די שטענדיק־לײַערעמדיקע גאַסן. דאָס אַלץ האָט פֿאַרשניטן טויזנטער, טויזנטער יונגע לעבנס. באַזונדערס שטאַרק פֿאַרשפּרייט איז געווען די פֿראָלעטאַרישע קראַנקייט — שווינדזוכט.

וועג מ׳דערמאָנט זיך ז. ליבינס עטלעכע ווערטער וועגן זיין מוזע, שטייען־אויף פֿאַר אונדז שוידער־בילדער פון גיהנום. „אין פּינצטערן סוועטינג־שאַפּ, שרייבט ליבין, איז געבוירן געוואָרן מיין מוזע, לעבן דער זינגער־מאַשין האָט זיך דערהערט איר ערשטער שמערצלעכער אויסגעשרייַ; אין די פּינצטערע טענעמענט־קברים האָט זי זיך דער־צויגן". דאָס דאַנטע־בילד פון „פּינצטערן סוועטינג־שאַפּ", פון די „טענעמענט־קברים" — דאָס מאַכט אונדז קלאָר די סיבה פֿאַרוואָס דער אומגעזעטיקטער גאָט מאַמאָן האָט פֿאַרשלונגען אַזויפיל יונגע קרבנות.

די יידישע ליטעראַטור אין יענער צייט האָט געטריי אָפּגעשפּיגלט די דאָזיקע גרויסע טראַגעדיע. זי האָט ניט נאָר אָפּגעשפּיגלט, זי האָט אויך געטיילט דעם ביטערן גורל. די יונגע אויפגייענדיקע יידישע פּאָעטן, אויך זיי האָבן צוגעשטעלט זייער חלק קרבנות. עדעלשטאַט שטאַרבט צו זעקס און צוואַנציק יאָר. באָושאָווער איז צו זעקס און צוואַנציק יאָר אין אַן אַנשטאַלט פֿאַר גייסטיק קראַנקע. בנימין רא־זענבלום שטאַרבט צו נייַן און צוואַנציק יאָר, נאָכדעם ווי ער פֿאַרענדיקט זיין שטודיע און אַרבעט שוין ווי אַ ציווייל־אינזשיניער. נחום מ. באַ־באַד שטאַרבט צו איין און דרייסיק יאָר, אַידער ער האָט נאָך באָוויזן צו פֿראַקטיצירן מעדיצין. די דאָזיקע רשימה איז אַ סך אַ לענגערע. יצחק ריינגאָלד שטאַרבט צו דריי און דרייסיק יאָר. דער סאָמע יינג־סטער קרבן איז געווען דער דיכטער נייטן (נעיטן) לעמפּערט. נאָך אַידער ער האָט באָוויזן געפּינען זיין פּאָעטישן וועג, האָט דער טויט

אים פֿאַרזעיט אויף דער נייער ערד. ער איז אַ סימבאָל פון אַן אומ־גליקלעך, פֿאַרצערנדיק לעבן אין דעם נייעם לאַנד.

עס איז באמת אומפֿאַרשטענדלעך ווי אַזוי דער יונגער פֿאָעט האָט געפונען צייט — לייענען אַזויפיל וויפל ער האָט געלייענט, שרייבן, זיין זייער טעטיק אין דער פֿאַרטיי (ער האָט געהערט צו דער דע־ליאַן פֿראַקציע) און אויך אויפטרעטן אויף אַרבעטער־פֿאַרזאַמלונגען און מיטינגען מיט לידער, ווי דאָס איז דעמאָלט געווען דער מנהג.

זיינע נאָענטסטע, וואָס האָבן אים נאָך געדענקט ווי אין אַ חלום, האָבן אים געהאַלטן פֿאַר אַ זייער סימפּאַטישן יונגנמאַן, אַן אינטעלי־גענטן, אַ קלוגן און אַ באַלאַנסירטן. ער איז געווען פול מיט ענערגיע, קעמפֿעריש, אַ מענטש מיט אידעאַלן און הויכע טרוימען.

לעמפּערט איז געווען אַן אייגנאַרטיקער טאַלאַנט. ער האָט פֿאַר־מאָגט אַ שאַרף אויג, אַ חוש פֿאַר סאַטירע. ער איז געווען אַ מענטש מיט באַשטימטע פּרינציפּן, אַן איבערצייגטער רעוואָלוציאָנערער סאָ־ציאַליסט.

זיין גאַנצע ליטעראַרישע אַרבעט האָט געדויערט אַן ערך דריי יאָר, און אפשר ווייניקער ווי דריי יאָר. און דערצו — ניט ענגוג אינטענ־סיוו. די לידער זיינען אין אים אויפגעקומען זייער אָפּט — מיט יעדער געשעענישׂ. אָבער ער איז געווען אַ שקלאַף צו זיין טאָג־טעגלעכער שווערער אַרבעט—פון קאַיאָר ביז שפּעט אין דער נאַכט. האָט ער ניט געקענט פֿאַרשרייבן יעדער לירד, וואָס איז אין אים אויפגעקומען. ס׳איז בכלל אַ חידוש ווי אַזוי ער האָט באַוויזן שרייבן דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבן. צו אַלע זיינע שוועריקייט איז נאָך צוגעקומען דאָס שווער־סטע — זיין קראַנקייט. די שווינדזוכט האָט אים שטענדיק געמאַטערט. די לעצטע זעקס חדשים פון זיין יונג לעבן זיינען געווען טעג און נעכט — ממש גיהנום. די גאַלאָפּירנדיקע שווינדזוכט האָט אים באַפֿרייט פון זיינע גרויסע ליידן, דעם 5טן אַפּריל, 1899. געשטאָרבן איז ער אין עלטער פון 23 יאָר און פיר חדשים.

פיר טעג נאָך זיין טויט, דעם 9טן אַפּריל, 1899, איז אין „אַרבייי־טער־צייטונג" דערשינען מאָריס ראָזענפעלדס קלאָגליד אויפן טויט פון זיין קאָלעגע, וועמען ער האָט הויך געשעצט:

אויף דעם טויט פון נייטן לעמפערט

נאָך אַ פּראָלעטאַריער איז פאַרגאַנגען,
נאָך אַ שיינע זעלע האָט די גרוב געפאַנגען,
נאָך אַ זינגער קנאַפּער פאַר די שקלאַפן,
נאָך אַ קעמפער האָט געלייגט די וואַפן,
נאָך אַ פּריינד אַוועק פון אונזער מיטן,
נאָך אַ בלומע האָט די צייט פאַרשניטן,
נאָך אַ מאַן מיט איין מאָל ניט געוואָרן ; —
נאָך אַ גייסט אויף אייביק אונטן פאַרלאָרן : —
נייטן לעמפערט איז אַוועק — ניטאָ מער !
גרויסער שמערץ ! אָ, גרויסער, גרויסער יאָמער !

ביאָגראַפישע פרטים

דעם ערשטן נאָמען נייטן האָט לעמפערט געקראָגן אין אַמעריקע. ביז אַמעריקע האָט ער געהייסן נחום. געווען איז ער דער עלטסטער זון אין דער משפּחה. ער איז געבוירן געוואָרן דעצעמבער 1875 אין סטוידץ, אין רוסיש — סטאָלבצי, מינסקער גובערניע, לעבן דער מיר.

זיינע עלטערן, וואָלף און מירקע לעמפערט, האָבן נאָך זיין געבורט זיך אַריבערגעקליבן פון סטוידץ אין דעם ישוב רוזשיצע, אַרום דריי ווערסט פון קאָידענאָוו. די משפּחה האָט זיך מפרנס געווען פון מילכיקס. מ׳האָט געהאַט בהמות, געמאַכט פּוטער און קעז, און געגאַנגען אין קאָידענאָוו פאַרקויפן די פּראָדוקטן. מיט אָט־דער פרנסה האָבן זיי קוים דערהאַלטן די נשמה.

ניט געקוקט אויף דער גרויסער אָרעמקייט האָט מען נייטענען געלערנט, ווי דאָס איז געווען דער מנהג ביי יידן. אָנגעהויבן לערנען האָט ער צו פיר יאָר. מען האָט געדונגען אַ מלמד פאַר אים און פאַר זיין יינגערער שוועסטער. דער מלמד איז, אַגב, געווען אויך אַ שניידער, וואָרן פון קנעלן האָט ער ניט געקענט אויסקומען. נייטן האָט אַרויס־געווויזן גרויסע פּעאיקייטן ביים לערנען. אַזוי האָט ער געלערנט ביים מלמד ביז ער איז אַלט געוואָרן זיבן יאָר. דער מלמד האָט שוין מער ניט געהאַט קיין תורה פאַרן פּעאיקן יינגל. האָט מען נייטענען אַוועק־

געשיקט קיין סטוּיפּץ צו זיין זיידן און באָבען. אין סטוּיפּץ האָט ער זיך שוין געלערנט ביי גרעסערע מלמדים. פּיר יאָר האָט ער ביי זיי געלערנט. צו עלף יאָר האָט מען אים אַוועקגעשיקט אין דער מירער ישיבה. דאָרטן האָט ער זיך געפונען אונטער דער השגחה פון דעם באַוואוסטן ראש־ישיבה ר׳ חיים־לייב. אין דער ישיבה איז ער געווען אַן אָנגעזעענער תלמיד, מחמת די גרויסע פּעאיקייטן, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזן. חוץ דעם — זיין זיידע, ר׳ יעקב מאיר העלער, איז געווען אַ משולח פּאַר דער מירער ישיבה. דריי יאָר האָט נייטן געלערנט אין דער ישיבה. נאָכדעם האָט ער וויטער געלערנט אין סטוּיפּץ ביים באַרימטן מלמד פון שטעטל ר׳ יהושע.

וען נעיטן איז אַלט געווען עלף יאָר, דאָס מיינט אין 1886, איז זיין פאָטער אַוועק קיין אַמעריקע. מפּרנס זיין די משפּחה פון מילכיקס איז פּשוט געווען איבער די כוחות. וען נייטן איז אַלט געווארן פערצן יאָר האָט מען אים געוואָלט אַוועקשיקן צו זיין פאָטער קיין אַמעריקע. מען איז אָבער געבליבן ביים וועלן. ס׳איז פּשוט ניט געווען קיין געלט מיט וואָס אים אויסצוריכטן אין דעם וויטן וועג. דער טאַטע האָט אין אַמעריקע אויך ניט געמאַכט קיין גליקן. און שיקן דעם קליי־נעם זון אויף הוצאות האָט ער ניט געקענט. איז נייטן געבליבן שטעקן אין סטוּיפּץ ביז ער איז אַלט געווארן פופצן יאָר.

צו יענער צייט האָט זיך געמאַכט אַ גוטע געלעגנהייט. אַ באַ־קאַנטער ייד איז געפאָרן קיין אַמעריקע און ער האָט גראָד איינגע־שטימט מיטצונעמען דעם יונגן נייטענען מיט זיך. ער האָט אים פאַר־שריבן פאַר זיינעם אַ זון און אים געגומען אויף זיין פּאַס. אַזוי איז דאָס פופצן־יאָריקע בחורל געקומען קיין אַמעריקע, אין יאָר 1889. דער טאַטע האָט אים געטראָפן ביי דער שיף. און פון דעמאָלט אָן האָט זיך אָנגעהויבן דאָס שווערע לעבן פון צוקונפטיקן פּאָעט. דער איין און דרייסיק יאָריקער פאָטער איז געווען אַ פּרעסער אין אַ שוויץ־פאַבריק, ער האָט קוים פאַרדינט אויף אַ לעבן. איז העלפן דעם זון האָט ער בשום אופן ניט געקענט.

נייטן האָט אָבער געהאָט אַ פעטער אין ניו־יאָרק, אַן אייגנטימער פון אַ גראָשעדיקן סאָדע־וואַסער שטעלכל אין באַיאַרד און עליזאַבעט סטריט. האָט דער פעטער אים צוגענומען צו זיך, ער זאָל אים העלפן ביים שטעלכל. פערצן שעה אַ טאָג האָט דאָס בחורל געארבעט ביים פאַרקויפן סאָדע־וואַסער. געשטאַנען איז ער אין דרויסן, ווינטער אין די פרעסט און זומער אין די גרויסע היצן.

דער דראַנג צו לערנען איז אָבער געווען זייער גרויס ביי אונדזער צוקונפטיקן דיכטער. נאָכן אָפשטיין אַן ערך פערצן שעה אַ מעת־לעת — צייטנווייז אין שניי און אין רעגן — האָט ער געפונען צייט זיך אַריינכאַפן אין דער נאַכטשול זיך צולערנען אַ ביסל ענגליש. זיין לערער אין יענער שול איז געווען דער באַוואוסטער סאָציאַליסט מיכאַאיל זאַמעטקין. פיר יאָר צייט האָט דער וויסן־דאָרשטיקער נייטן זיך גע־פֿלאָגט ביים פעטערס סאָדע־וואַסער שטעלכל, און בייגאַכט האָט ער אָפגעכאַפט דעם אָטעם אין דער ענגלישער נאַכטשול.

נייטן איז שוין אַ בחור פון אַכצן יאָר. די משפחה איז שוין געווען בכוח צוגוידפשלאָגן אַ קליינעם קאָפּיטאַל און אים קויפן אַן אייגן סאָדע־וואַסער שטעלכל. די לאַגע פון דעם הארעפאַשנעם יונגמאַן האָט זיך וויניק־וואָס געביטן. חוץ דעם וואָס ער האָט געהאָרעוועט פונקט אַזוי ביטער ווי פריער, האָט ער נאָך געמוזט טראָגן די זאָרגן פון אַ געשעפט־מאַן, אויך די פאַרפאַלגונגען מצד אַ קאָנקורענט קעגנאיבער זיין שטעלכל. נייטן סאָדע־וואַסער „געשעפט" האָט זיך געפונען אויף נאָרפאָלק און סטענטאָן, אויפן דרום־מערב ווינקל. קעגנאיבער נייטנס שטעלכל האָט אַ ייד פאַרקויפט סאָדע־וואַסער נאָך פון פריער. דער עלטערער „סוחר" האָט זיך באַקלאָגט פאַרן דיסטריקט־פירער פון טעמעני, מיט וועמען ער איז געווען אַ גאַנצער שמעלקע. טעמעני, ווי באַוואוסט, האָט דע־מאָלט געהאַט אין אירע הענט די שטאָט־רעגירונג. האָט דעריבער לאַנג ניט געזומען, און אין איין שיינעם בייטאָג איז צו נייטנס שטעלכל צוגעפאָרן אַ וואָגן פון „סאַניטאַרישן דעפּאַרטמענט", אָפּגעריסן נייטנס שטעלכל פון דער וואַנט און עס אַוועקגעפירט. נייטן איז געבליבן שטיין אַ פּריטשמעלעטער. דער אויסרייד פון „סאַניטאַרישן אָפּטייל" איז געווען: נייטנס שטעלכל פאַרעמט צופיל פלאַץ אויפן טראָטוואַר און דאָס איז אַ סכנה פאַר די דורכגייער. קיין שום ויצעקוס האָבן ניט געהאָלפן. אַ לעבן אָבער האָט מען געמוזט מאַכן, און סאָדע־וואַסער פאַרקויפן איז געווען נייטנס ספּעציאַליטעט. האָט ער, אינאיינעם מיט אַ שותף, געעפנט אַן אַנדער סאָדע־וואַסער שטעלכל, אויף עלדרידזש און קאַנאַל סטריט, אויפן צפון־מזרח ווינקל. דאָ, ביי דעם דאָזיקן סאָדע־וואַסער שטעלכל, האָט די מוזע אויפגעוואַכט אין נייטן לעמפערטן.

אַכצן יאָר איז נייטן אַלט געווען וועו אַ נייע וועלט האָט זיך פלוצעם אַנטדעקט פאַר אים. ער האָט זיך באַקענט מיט שרייבער, פאָעטן, אַרבעטער־פירער, טרוימער און פראַקטישע אידעאַליסטן פון

דער וואַקסנדיקער אימיגראַנטישער ניו־יאָרקער געטאָ. ער האָט זיך צוגעהערט צו די רייד וועגן ליטעראַטור, קונסט, סאָציאַליזם, אַנאַרכיזם. עס האָט לאַנג ניט געגומען און ער האָט זיך געפונען אין סאַמע מיטן קאַמף צווישן די ראַדיקאַלע פּאַרטייען אין יענער צייט. וואָרן די לי־טעראַטור און דער קאַמף צו באַפרייען „דאָס אונטערדריקטע פֿאָלק" זיינען דעמאָלט געווען אינס און דאָס זעלביקע. געהערט האָט נייטן צו דער „ס. ל. פּ.", „סאָושעליסט לעיבאָר פּאַרטי" — די סאָציאַליסטישע אַרבעטער־פּאַרטיי. אַ ניי לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פּאַר נייטענען. און דאָס אַלץ איז געווען אַ דאַנק זיין סאָדע־וואַסער קרעמל, זיין שטעלכל. די סיבה איז געווען אַ גאַנץ פּשוטע.

אַנטקעגן נייטן לעמפּערטס סאָדע־וואַסער קרעמל האָט זיך געפונען די דעמאָלטיקע ליטעראַרישע קאָפּע. דאָס איז געווען איזידאָר סאַקס קאָפּע. געפונען האָט זיך עס אויף 86 קאָנאַל סטריט, אינעם דרום־מערב ווינקל עלדרידזש און קאָנאַל סטריט. די ליטעראַטן און אַרבעטער־פירער האָבן טעג און נעכט פּאַרבראַכט אין סאקסעס קאָפּע. אויך לעמפּערט סאָדע־וואַסער שטעלכל איז געווארן אַ זאַמלפּונקט פּאַר די ליטעראַטן און ראַדיקאַלן. פון דער קאָפּע איז מען אַריבערגעגאַנגען צו כאַפן אַ שמועס מיט לעמפּערטן. און מיט לעמפּערטן איז געווען אַ פּאַרגעניגן צו רעדן. צווישן די פֿאָעטן אין יענער צייט איז ער געווען איינער פון די סימפּאַטישסטע, זויבערסטע און אידעאַליסטישסטע מענטשן. באַ־זונדערס האָט מען זיך צוזאַמענגעקליבן ביי זיין סאָדע־וואַסער קרעמל אין די הייסע זומערדיקע נעכט. צווישן יאָר צייט האָט לעמפּערט גע־האַלטן דאָס קרעמל, און צווישן יאָר צייט איז דער ראָג ביי זיין שטעלכל געווען אַ זאַמלפונקט. דאָרטן האָט מען זיך געאַמפּערט וועגן ליטע־ראַרישע און סאָציאַלע פּראָבלעמען, דאָרטן האָט מען געפירט פייער־דיקע דיסקוסיעס. דאָ האָט לעמפּערט זיך באַפריינדט מיט מאָריס ראָזענפעלדן, מיט יאָנאַטאַנזאָנען (קל וחומר), באַבאַדן, וויליאַם קייזערן, לעאָן קאָבריענען, מיט די פירנדיקע שרייבער און ראַדיקאַלן פון די נייע־צייקער יאָרן. דער פּאָעט שאַרקאַנסקי האָט אָפילו געוואוינט ביי די לעמפּערטס. ביי זיי אין הויז האָט ער געשריבן זיינע ווערק „ונתנה תוקף" (אַ דראַמע אין פיר אַקטן), און „כל נדרי" (אַ היסטאָרישע אָפּע־רעטע אין פיר אַקטן), וואָס זיינען גלייך געווארן אַ גרויסער דער־פּאָלג אויף דער יידישער בינע. אַלע ליטעראָרישע און געזעלשאַפט־לעכע נייס האָבן זיך גלייך דערטראָגן צו לעמפּערטס סאָדע־וואַסער

שטעלכל. פון דאַנען האָט זיך עס צעטראָגן איבער דער שטאָט. וועז אברהם ליעסין, למשל, האָט נאָך ניט באַטראַכטן דעם אַמעריקאַנער באָדן, וועז ער האָט זיך נאָך געפונען אויף דער שיף, האָט מען שוין ביי לעמפּערטס „סאָדע־וואַסער" געוואוסט, אַז עס קומט אַן פון מינסק אַ בארימטער יידישער פּאָעט.

לעמפּערטס זאַמלפּונקט איז אונטערגעגאַנגען וועז ער האָט חתונה געהאַט. ער איז דעמאָלט אַלט געווען צוואַנציק יאָר. נאָך דער חתונה מיט חנה עפשטיין האָט ער פאַרביטן זיין סאָדע־וואַסער געשעפט אויף אַ דעליקאַטעסן־קראָם. די דעליקאַטעסן־קראָם האָט ער געעפנט מיט זיין חבר קרעטשינסקין. קרעטשינסקי איז שפּעטער געשטאָרבן אין קאַלאַראַדאָ פון דער דעמאָלט־פאַרשפּרייטער שווינדזוכט. זייער דעליקאַטעסן־קראָם האָט זיך געפונען אויף 80 קאַנאַל סטריט. מער ווי אַ יאָר האָט זיך דאָס געשעפט ניט געהאַלטן. לעמפּערט האָט שפּעטער ווידער געעפנט אַ דעליקאַטעסן־קראָם, דאָס מאָל אויף 97 מאָנראָו סטריט. אין דער צווייטער קראָם איז ער געווען באַשעפטיקט ביז ער איז שטאַרק קראַנק געוואָרן. מחמת זיין קראַנקייט זיינען זיינע פאַרדינסטן שטאַרק געפאַלן. ער האָט זיך געמוזט אַרויסציען פון זיין „רחבותדיקער" דירה אויף 38 עלדרידזש סטריט, וואו ער האָט געהאַט דריי קליינע צימערלעך אויפן פינפטן שטאָק. ער האָט געצאָלט די דעמאָלט גרויסע סומע — אַכצן דאָלאַר אַ חודש. האָט זיך דער קראַנקער דיכטער אַרײַנגעצויגן מיט זיין פרוי און קליינעם זון, דריי חדשים אַלט, צו די עלטערן אויף 175 מעדיסאָן סטריט. אין די פיר קליינע צימערלעך ביי די עלטערן האָבן זיך, אַוודאַי, געפונען: טאַטע־מאַמע, די יונגע פרוי לעמפּערט מיטן קליינעם זון און דעם קראַנקן פּאָעט. צו ענג איז זיי אַלעמען געוואָרן אין דער דאָזיקער דירה. מ׳מוז אָבער ראַטעוועז דעם חולה־מסוכן. האָט מען זיך איבער־געצויגן אין דעם דיכטערס לעצטע דירה אויף 60 פּייק סטריט. דאָרטן איז געווען אַ ביסל גראַמער, דאָרטן זיינען געווען פינף חדרימלעך. די גרעסערע דירה האָט אָבער ווייניק־וואָס געהאָלפן דעם דיכטער. די משפּחה האָט ניט פאַרשטאַנען די גרויסע סכנה פון נייטן לעמפּערטס קראַנקייט. ער איז אָפּגעלעגן אין בעט זעקס חדשים און איז געשטאָרבן פון דער גאַלאָפּירנדיקער סוכאָטע. ווי דערמאָנט — אין עלטער פון דריי און צוואַנציק יאָר און פיר חדשים. בעת ער איז געווען קראַנק, האָבן אים די חברים זיינע זייער אָפט באַזוכט. אַ שטענדיקער באַזוכער איז געווען זיין פרײַנד, דער נאָוועליסט לעאָן קאָבערין.

ביי זיין לוויה זיינען געווען אַלע מיטאַרבעטער פון „אָבענד־בלאַט", די מיטגלידער פון „אַרבייטער צייטונג פּאָבלישינג אַסאָסיאיישאַן", קאָ־לעגן־שריפטשטעלער און פּאַרערער. מען האָט אים באַערדיקט אויפן „יוניאַן פילד סעמעטערי", אויף סאַיפּרעס היל, אין ברוקלין.

די ערשטע לידער

אויף וויפל עס לאָזט זיך באַשטימען האָבן לעמפּערטס לידער זיך אָנגעהויבן באַווייזן אין שמ"רס וועכנטלעכן בלאַט „דער יודישער פּאָק", אין 1895. „דער יודישער פּאָק" איז געווען אַ הומאָריסטיש בלאַט (1894 — 1896). דאָרטן זיינען, אָבער, געווען געדרוקט אויך ערנסטע לידער. צווישן זיי — לעמפּערטס לידער.

שוין אין זיינע ערשטע פּראָווען זיינען פּאַראַן קלאָרע סאָציאַלע רייד. זיין ליד „לאָזט מיך שטאַרבן" געהערט, מן־הסתם, צו זיינע ערשטע לידער, — און אפשר איז עס גאָר זיין ערשט ליד. געדרוקט איז עס דעם 17טן נאָוועמבער, 1895, אין „יידישן פּאָק". ער רעדט אין דעם ליד קעגן „קנאה, שנאה צווישן מענטשן און נאַציאָן", קעגן מלחמות „אין דעם נאָמען פון רעליגיאָן". ער שטעלט זיך אין פּאַרן באַרויבטן אַרבעטער, פּאַר דעם פּאַרפּאָלגטן יידן. דאָס איז אַ פּראָ־טעסט־ליד, אָבער אויך זייער אַ פּעסימיסטיש ליד:

לאָזט מיך שטאַרבן

כּוויל גיט לעבן, לאָזט מיך שטאַרבן,
שטאַרבן שנעל, — איך האַס די וועלט,
בעסער דאָרטן אונטן ליגן
זיין פון מענשן וויט פּאַרשטעלט,

בעסער דאָרטן אין דער פינצטער
און פון וועלעם — אַ געצעלט,
אידער לעבן און צן ליידן,
אין דער שיינער, שלעכטער וועלט.

איידער לעבן און צו קוקן,
זאָל פיל לייד אויף יעדן סריט,
בעסער אין דעם נאַסן קבר,
וואו מע וועט קיין צרות ניט...

וואו מען וועט קיין קאַה, שנאַה,
צווישן מענטשן און נאַציאָן,
וואו מען פירט קיינע מלחמות —
אין דעם גאַמען רעליגיאָן.

וואו מע וועט ניט קיינע בעטלער,
און קיין רייכע אויך דערצו,
וואָס באַרייסן, און באַרויבן
פון דעם אַרבעטער זיין רו...

וואו מע וועט ניט קיינע ייִדן,
לייִדנדיק אומזיסט זאָל פיל.
וווּ מע האַסט זיי, און מע טרייבט זיי
עפענטלעך און אין דער שטיל...

שטאַרבן! לייגט מיך גיך אין קבר,
אין דער פינצטער, אין דער קעלט —
גלייבט מיר, ברידער, בעסער דאָרטן,
אַלס אין אונדזער שיינער וועלט.

(„דער יודישער פאָק", דעם 17טן נאָוועמבער, 1895)

אין לעמפערטס אָ צוויי ליד זענען מיר זייער אַנדערע כאַראַקטעריסטישע סימנים. די דאָזיקע סימנים דערציילן אונדז וועגן לעמפערטס נייגונג צו פאָליטישער פעלעטאָן־פאָעזיע. דאָס איז אָ זשאַנער, וואָס מען האָט גאַנץ דערפאָלגרייך קולטיווירט אין דער ליטעראַטור. אויך אין דער יידישער ליטעראַטור. ביי לעמפערטן זעט מען עס גלייך אין זייער ערשטע לידער.

זיין ליד „העלפט אים" איז אָ סאַטירע וועגן דעם אַנטיסעמיט

אָהלוואַרט. עס איז אינגאַנצן געשריבן אין דעם פעלעטאָן־סטיל. דאָס ליד דערציילט קלאָר און בולט ווער דער אָהלוואַרט איז, דעם דיכטערס באַציאונג צו אים, ווי אויך דעם דיכטערס פירוש:

העלפט אים

פאַסט תעניתים, ציונס קינדער,
קלאָגט איצט אויף דער בייזער שעה,
דען דער יידן־פרעסער אָהלוואָרט,
איז שוין איצט ביי אונדז אויך דאָ.

ער איז געקומען מיט דעם אויסרייד,
אייך פאַרטרייבן פון דער וועלט,
מיינען מיינט ער עפּעס אַנדערט:
איר זאָלט אים שענקען עפּעס געלט...

ווייל אין דייטשלאַנד, זעט ער מער
קיין פעניג פאַר די אויגן ווען,
ער איז אַהער צו אונדז געקומען,
ווייזן, וואָס אַ לומפּ נאָר קען.

אַלזאָ, ברידער, צו דער אַרבעט!
העלפט אים אין זיין גרויסער נויט.
גייט אים גיכער, שנעלער הערן,
דען אויב ניט — האָט ער קיין ברויט...

(„דער יודישער פּאָק", דעם 15־טן דעצעמבער, 1895)

צווישן לעמפּערטס ערשטע פּרואוון זיינען פאַראַן אויך לירישע לי־דער. זיי ענדיקן זיך אַלע מיט אַ סקעפּטישן טאָן. ווי אַ משל קענען מיר אָנווייזן אויף זיין ליד „דער פרילינג קומט" („דער יודישער פּאָק", דעם 22טן מערץ, 1896). ער באַשרייבט דאָרטן ווי עס וואַכט אויף די גאַנצע נאַטור — די גראָזן, די ביימלעך, די פייגל. אָבער ער ענדיקט דאָס ליד זייער טרויעריק:

דער פרילינג קומט, דער פרילינג קומט,
דער וחמער איז באַלד דאָ,
אין דער נאַטור זיך אַלעס זומט
נאָר אין מיין האַרץ אַליין עס ברומט:
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
דאָס איך בין באַלד ניטאָ . . . .

אַזוי זיינען אויך די לידער: „מיין געליבטע", פריי נאָך יודזשין פילדן (דאָרטן, פעברואַר 22, 1896) און „וועז ליבע רעגירט", פריי נאָך לאָרד בייראָנען (דאָרטן, דעם 19טן יאַנואַר, 1896).

אינעם ליד „מיין געליבטע" דערציילט ער זיין געליבטער ווי ער האָט זי „געליבט, געאַכט און געשעצט", אָבער זי האָט אים פאַרלאָזן. און ער ענדיקט דאָס ליד מיט די ווערטער:

איך האָב צו דיר גאָרנישט — איך ווייל דיר זאָגן נאָר:
אַז וו — ווי די בלום —קענסט ליבן אַ האַלב יאָר . .

און אינעם ליד „וועז ליבע רעגירט" דערציילט ער אונדז:

דאָן וויזט אונדז די וועלט אויס ווי אַ גן עדן,
די מענטשן אין מלאכימלעך גאָר,
דאָן זעען מיר אַרום זיך נאָר הוילע פריידן,
— קיין צרות, קיין זאָרגן — גאָר ניט אַ האָר.

אָבער אַלע גליקן „וועז ליבע רעגירט" ענדיקן זיך זייער טרויעריק:

דערווייל דערפילט מען, אַז יעדער אבר
שטאַרבט ביסלעכווייז אָפּ מיט דעם געזונט.
נאָך אַ ווייליע — און סיוינקט שוין דיין קבר,
עס ישלאָגט ואומדערוואַרטעט די לעצטע שטונד....

קאַמף־לידער

נאָכדעם ווי לעמפּערט האָט אָפּגעדרוקט זיינע ערשטע לידער אין שמ״רס „יודישן פּאָק", האָבן זיך זיינע לידער באַוויזן אין „אַרבייטער צייטונג" און אין „אָבענד־בלאַט". אין דער דאָזיקער אַרבעטער־פּרעסע איז קלאָרער געוואָרן זיין פּאָעטיש פּנים.

וועג מען באַקענט זיך נאָענט מיט אַלע זיינע לידער, איז מען גע־נייגט זיי צו טיילן אין דריי מינים: אין קאַמף־לידער, פּאָליטישע לי־דער און לירישע.

זיינע קאַמף־לידער זיינען ניט קיין אַבסטראַקטע שורות וועגן קאַמף. זיי זיינען על־פּי־רוב אָפּרופן אויף געשעענישן. דעריבער זיינען זיי געשריבן קלאָר, זאַכלעך, דערקלערעריש. דאָס אייניציקע, וואָס דער־הייבט זיי צו אמתער קאַמף־פּאָעזיע איז זייער שוואונג. לעמפּערט האָט פּאַרמאָגט אַ הייסן טעמפּעראַמענט פון אַ טיף־גלויביקן אין דעם אַר־בעטער־קאַמף.

אינעם כאַראַקטער פון קאַמף־לידער איז געלעגן רעטאָריק. מען דאַרף אָבער פּאַרשטיין, דאָס האָט גאָר אַנדערש געקלונגען וועג מ׳האָט די לידער פּאַרגעטראָגן. דער אימפּעט ביים שאַפן אַ קאַמף־ליד האָט זיך גענוי געהערט בעת מ׳האָט דאָס ליד דעקלאַמירט. און די דאָזיקע רעטאָריק איז טאַקע געווען דער הויפּט־כוח, וואָס האָט עמאָציאָנעל באַווירקט די מאַסן.

לעמפּערטס צוויי לידער „צום אַרבעטער" האָבן אין זיך אַלע סימנים פון ברייטער רעטאָריק. זיי זיינען דערקלערעריש און זיי קלינגען ווי אַ צורוף. אָן טיפן ערנסט און אַבסאָלוטן גלויבן קענען זיך אָט־די אַלע עלעמענטן ניט צונויפשמעלצן.

די וואָלן אין יאָר 1897 האָבן אַרויסגערופן אין לעמפּערטן די דער־מאָנטע צוויי לידער:

צום אַרבעטער

ווידער איז אַ יאָר פאַרגאַנגען,
ווידער קומען אָן די וואַלן
ווידער זייט איר אויסגעאַנגען,
ווידער זייט איר טויט געפאַלן,

וויִדער האָט איר נאָך געליטן ;
וויִדער אייער בלוט פאַרגאָסן,
וויִדער האָט מען אייך געשניטן,
וויִדער האָט מען אייך געשאָסן.

וויִדער איז אַ יאָר פאַרגאַנגען,
וויִדער קומט שוין אָן אַ נייער —
וואָלט איר אימער זיין געפאַנגען ?
וואָלט איר גאָרניט וועלן פרייער ?
וואָלט איר אימער זיין נאָך שקלאַפן ?
וואָלט איר פון קיין לעבן וויסן ?
וואָלט איר אימער שאַפן, שאַפן,
אוּן די פראַצע ניט געניסן ? !

ברידער ! וואָלט איר וויסן וויינטער,
וואָס וועט קומען אין דעם זומער,
מוזט איר שנעל אַ קוק טאָן הינטער,
אוּן דערזען דעם ים פון קומער.
וווייסט, איר האָט ניט וואָס צו האָפן,
אויף קיין גליקלעכערע צייטן ;
וווייסט, וועָן איר וועט ליגן, שלאָפן,
וועט דאָס לעבן זיך ניט בייטן.

***

עס קומט דער טאָג, עלעקשאָן קומט,
דער שונא פליט, דער שקר ברומט :
„פאַר אַרבעטער !" שרייט יעדער אויס —
זיי פילן וויִ זיין מאַכט איז גרויס ;
עלעקשאָן קומט, זיי רירן איין :
אייך אַרבעטער וועט בעסער זיין ;
אָ, שטימט פאַר זיי, עלעקט זיי נאָר,
אירט גליקלעך זיין דאָס נעקסטע יאָר.

זיי ריידן און זיי זאָגן צו
אייך, אַרבעטער, נאָר גליק און רו, —
נאָר איר גענאַרטע אַלערליי,
איר ענטפערט ענדלעך מוטיק זיי:

— — — — — — — — — — — — —

מיר האָבן גענוג שוין געוואַרט און געליטן,
צופיל פון זיסינקע ווערטער פאַרזוכט,
מיר האָבן געאַרבעט, געזייט — און געשניטן,
האָט איר אונדזער זריעה, האָט איר אונדזער פרוכט.

מיר ווערן פון איצטער שוין אוים מחותנים,
מיר ווילן מיט אייך שוין ניט האָבן צו טאָן,
מיר נעמען צוזאַמען זיך אַלע קבצנים,
און הייבן שוין הויך די גערעכטיקייט־פאָן.

מיר גייען אין וואַל־קאַמף אַרויס, און מיר גיבן
דעם ערשטן סיגנאַל צום אַלוועלטלעכן שטרייט,
און קעמפען זאָ לאַנג ביז מיר וועלן דערלעבן
די פרייהייט און גלייכהייט און ברידערלעכקייט.

ווי פריער דערמאָנט — דאָס דאָזיקע ליד איז דערשינען בעתן וואַל־קאַמף („אבענד־בלאַט", דעם 23סטן אָקטאָבער, 1897). מיט זעקס טעג שפּעטער, דעם 29סטן אָקטאָבער, איז דערשינען דאָס צווייטע ליד „צום אַרבעטער":

.2

הייבט דעם האַמער, פּראָלעטאַריער!
הייבט אים אין דעם גאַנצן לאַנד,
לערנט אייערע ברידער, שקלאַפן,
לערנט זיי איצט מיט פאַרשטאַנד
דאָס זיי קענען איצטער ברענגען
שנעל דעם לאַנג־דערוואַרטן מאַי.

הייבט דעם האַמער, פּראָלעטאַריער!
הייבט אים אין דעם גאַנצן לאַנד,
נעמט צונויף איצט די פאַרשקלאַפטע,
דריקט זיי ברידערלעך די האַנט,

זאָגט זיי דאָס אין ליידן אימער
וענט איר נאָר איין קלאַס געווען:
זאָגט זיי דאָס די פּריידן מוזן אויך
נאָר צוזאַמען איצט געשען.

הייבט דעם האַמער, פּראָלעטאַריער!
הייבט אים אין דעם גאַנצן לאַנד,
זאָגט די ברידער, די פּאַרשקלאַפּטע;
דאָס מיר שטייען איצט ביים שטראַנד;
איין וועג ציט זיך נאָר אין וואַסער,
אין אַ טיפן זומפּ אַ וועג,
און דער צווייטער — דורך פון בלומען
אויסגעטראָטענער שיינער וועג...

הייבט דעם האַמער, פּראָלעטאַריער,
הייבט אים אין דעם גאַנצן לאַנד,
זאָגט די ברידער, דאָס די בודלער
שיטן נאָר אין אויגן זאַמד,
זאָגט זיי דאָס מיר האָבן אַלע
אַלס אַ קלאַס געליטן נאָר,
זאָגט זיי, רופט זיי, צו באַפרייאונג,
איצט אין אייגעם דיזן יאָר.

דער ערשטער, וואָס האָט געשריבן קאַמף־לידער, איז געווען מאָריס ווינטשעווסקי. אויף דער שיקאַגער היימאַרקעט־טראַגעדיע האָט ווינטשעווסקי זיך אָפּגערופן מיט אַ רוף־ליד „עס רירט זיך". דאָס איז געווען אין יאָר 1886. דאָך איז דאָס קאַמף־ליד נאָך אַלץ געלעגן אין די ויקעלעך. דאָס וויכטיקסטע דערביי איז: די קאַמף־לידער זיינען על־פּי־רוב אויפגעקומען ווי אַ רעוואָלוציאָנערער אָפּרוף אויף אַקטועלע געשעענישן. ביי נייטן לעמפּערטן זעט מען עס זייער בולט. די אויבן־געברַאַכטע לידער זיינען אַ גוטער ביישפּיל. זיי זיינען אויפּגעקומען בעת די וואַלן אין יאָר 1897. אַזוי, למשל, זעען מיר די זעלביקע זאַך אין זיין ליד „דער גאָלדענער ווייץ־זאַק".

מען דאַרף געדענקען איין זאַך: די קאַמף־לידער האָט דער דיכטער ניט געשריבן סתם אין אַ חלל, פּאַר זיך אַליין. וועג אַ געלונגען קאַמף־ליד איז דערשינען, איז עס אָווען צווישן עולם ווי אַ פייער אין פלאַקס.

דער עולם האָט עס אויפגעכאַפּט. מ׳האָט דאָס ליד דעקלאַמירט אין די לאָקאַלן ביי מיטינגען. קיין מיטינג, קיין זיצונג אין אַ יוניאָן, פאַר־איין און קלוב האָט זיך ניט אָנגעהויבן אָן דעקלאַמירן אַרבעטער און רעוואָלוציאָנערע לידער.

דער פּובליציסטישער עלעמענט אָדער די פּובליציסטישע אָנצו־הערעניש איז שטאַרק ניכר אין לעמפּערטס קאַמף־לידער. זיי זיינען אָפּרופן אויף וויכטיקע טאָג־געשעענישן, וואָס האָבן ממש געריסן די אויגן. זיינע פּאָעטישע אָפּרופן זיינען געווען קלאָר, שאַרף און ביטער. אַזוי איז טאַקע געווען זיין ליד „דער גאָלדענער וויץ־זאַק".

דאָס אונטערקעפּל אינעם ליד דערציילט קלאָר דעם פּאָעטס כוונה: צו געבן „אַ ריכטיק בילד פון דעם איצטיקן יקרות אויף דער גאַנצער וועלט, צוליב די גאָלדענע געשעפטן פון אַ מ״ר לייטער און אַנדערע ספּעקולאַנטן אויף מאַסן־הונגער".

אַזאָ מין ליד האָט מען געדרוקט אין דער צייטונג אויף דער ערש־טער זייט, אין סאַמע מיטן. איבער דעם ליד איז אָפּט געווען אַ קאַר־טון. דער קאַרטון האָט גראַפיש איבערגעגעבן דעם תמצית פון ליד.

אַזוי, למשל, — איבער דעם ליד „דער גאָלדענער וויץ־זאַק", געדרוקט אין צוויי עמודים, איז געווען אַ קאַרטון: — אַ זאַק מעל, וואָס זיצט אויפן טראָן מיט אַ גאָלדענער קרוין אויפן קאָפּ. הינטערן טראָן — אַ גראָטעסקע לאַכעדיקע פיגור, אַרומגערינגלט מיט זעק דאָלאַרן. אין פאָרנט פון טראָן שטייט אָן אָרעמע פרוי אויף די קני מיט אַ הונ־געריק קינד אויף דער האַנט און בעט ברויט ביים גאָלדענעם וויץ־זאַק וואָס אויפן טראָן. דער עפּיגראַף צום ליד באַשטייט פון טאָמאַס הודס באַרימטע שורות: „אך, גאָט! פאַרוואָס איז ברויט אַזוי טייער, און פלייש און בלוט אַזוי ביליק?" און דאָס איז דאָס ליד:

דער גאָלדענער וויץ־זאַק

אַ־בעטער! איר האָט געוויס אָן געשניטן
אַרבעטער! איר האָט נאָך אימער געליטן
פון רעגן, פון שטורעם, פון היץ און פון פייער,
ביז איר האָט געכראַפּט אל די תבואה אין שייער.

אַרבעטער ! איר האָט אין שייער געשאָטן,
אַרבעטער ! איר האָט דעם ברויט אויך געקנאָטן !
מיט אייערע כוחות, דאָס טייערסטע הויוון, —
ביז איר האָט אים פאַרטיק געמאַט פאַר די אויגן.

און דאָך, איר געדריקטע, אַך עפנט די אויגן !
און זעט אייער פרוי אויף די קני דאָ געבויגן.
אַך הערט, ווי זי וויינט און זי בעט זיך מיט טרערן :
„אַ שטיקעלע ברויט כאָטש דאָס קינד צו דערנערן !"

אַ שטיקעלע ברויט ! אַך, דאָס קינד האַלט ביים שטאַרבן !
אָ זאָגט מיר, וואו זיינען, פון פעלד יענע גאַרבן ?
אַוואו איז די תבואָה, וועלך' איר האָט געשאָטן ?
אַוואו איז דער ברויט וועלכן איר האָט געקנאָטן ?

אַוואו איז די אַרבעט ? אַוואו איז דער כוח ?
אָ,זעט כאָטש, פאַרפירטע, אָט עפנט דעם מוח !
איר זעט ווי ער האַלט עס פאַרשלאָסן אין זעקל
און לאַכט, ווען איר קומט צו אים בעטן אַ ברעקל ?

ער לאַכט ? ער מעג לאַכן, וואָם פאַראַ פראַגע.
ווי קומט, ער זאָל הערן פון אייך גאָר אַ קלאַגע ?
פון אייערע ליידן, פון טרערן, פון וויינען,
אָ זאַמלט ער גאָלד דאָך, און קויפט זיך אָן קרוינען.

ער לאַכט — ער מעג לאַכן : איר האָט קיין רחמנות
אויף זיך, אויף דער פרוי און קינדער קרבנות —
פון אייער געדולד און לאַנגיאָריקן שווייגן,
פון אייער ניט וועלן אַלס מאַכט זיך צו צייגן...

פון אייער ניט וועלן ! אָ, ברידער אין ליידן,
ווי לאַנג נאָך, ווי לאַנג, וועט איר זייען און שניידן
פאַר זיי, פאַר די רייכע, די אוצרות און אַלעס,
און לאָזן אַליין זיך דעם פינצטערן דלות ?

ווי לאַנג נאָך געדריקטע ! ? גענוג שוין צו טראָגן
דעם דלות, די צרות, די נויט און די פּלאָגן,
דערוואַכט שוין אַמאָל דאָך ! שטירצט נידער די חיה !
זאָל לעבן אַ מענטשהייט אַ זאַטע, אַ פרייע . . .

צו לעמפּערטס קאַמף־לידער דאַרף מען צורעכענען דאָס ווייטער־דיקע ליד, גענומען פון דייטש :

אַן אַרבעטער־מאַרש

אין מזרח ווייזט זיך שוין דער טאָג,
און מאָרגן־ווינטן ווייען ;
די לערכע זינגט איר מאָרגן־ליד,
און מיר, געדריקטע, גייען.
מיר גייען מוטיק, גייען שטאָלץ,
דעם מאָרגן־ליכט אַנטקעגן,
מיר גייען און אַ ווידער־קול
הילכט אָפּ אויף אַלע וועגן :

שלאָפט רואיק נאָר, איר רייכע לייט,
און לאָזט אַליין אונדז זאָרגן ;
מיר, סאָציאַליסטן, ציען איצט
און אונדז געהערט דער מאָרגן !

מיט אונדז אינאיינעם גייט דאָס רעכט,
די וואַרהייט און די טרייהייט,
אין יעדער שטאָט, אין יעדן הויז
נעמט מען אונדז אויף מיט טרייהייט,
מיר קומען לינדערן די נויט
פון די געדריקטע מאַסן ;
מיר קומען און דער ווידער־קול
הילכט אָפּ אין אַלע נאַסן :

שלאָפט רואיק נאָר, איר רייכע לייט,
און לאָזט אַליין אונדז וואַרגן ;
מיר, סאָציאַליסטן, ציען איצט
און אונדז געהערט דער מאָרגן.
און אויב איר שטעלט זיך אונדז אין וועג
די וואַרהייט צו הערדריקן
זייט רואיק, דאָס מיר וועלן דאָך
דעם פאָלק די וואַרהייט שיקן.

(„ארבייטער־צייטונג", דעם 10ן מאי, 1898)

כמעט אַלע זיינע קאַמף־לידער זיינען רוף־ און וועק־לידער. דאָך — אין זייער רוב זיינען זיי געלעגנהייט־לידער. אַזוי זיינען געווען זיינע לידער „צום אַרבעטער", געשריבן אין שייכות מיט וואַלן. אַזוי איז אויך דאָס נאָרווֹאָס ציטירטע ליד. געשריבן איז עס לכבוד דעם ערשטן מאַי.

וועג מען לייענט זיי, דערפילט מען ניט דעם פולן עמאָציאָנעלן באַטייט. וואָרן געשריבן האָט מען אַזעלכע לידער — זיי פאָרצוטראָגן, דעקלאַמירן. די פאָרלייענער ביי די פאַרזאַמלונגען — אָפט די פאָעטן אַליין — האָבן באַטאָנט די לידער אַ סך לעבעדיקער ווי דער לייענער בעת ער האָט געלייענט די לידער אין שריפט. די וועגדונגען, אויסרופן, די רעטאָרישע פראָגעס אין דעם פאָרלייענערס מויל האָבן געהויבן און געשטאַרקט די עמאָציאָנעלע שטייגערונג. אַזוי אויך האָבן געווירקט די אַנאַפאָרישע שורות, די איבערחזרונג פון אַ שורה.

נאָענט צו די קאַמף־לידער זיינען געשטאַנען לעמפערטס פאָליטישע לידער.

פאָליטישע לידער

דער נאָמען פאָליטישע לידער איז אפשר ניט אינגאַנצן פאַסיק פאַר לעמפערטס געווֹיסע געלעגנהייט־לידער. זיי שטייען נאָענט צו זיינע קאַמף־לידער טאַקע דערפאַר, וואָס זיי באַהאַנדלען אַקטועלע געשעענישן. לעמפערט רירט שטענדיק אָן אַזעלכע אַקטועלע געשעענישן, וואָס האָבן אַ דירעקטן שייכות מיטן אַרבעטער־קלאַס. אויך זיי זיינען אַרבעטער־לידער. זייער טעמע אָבער איז מער לאָקאַליזירט. זי גייט

ניט אַריבער די גרענעצן פון אַ צייטווייליקער געשעעניש, הגם די געשעעניש איז איין ריזנג אין אַ גאַנצער קייט געשעעניש אין דער קאַפּיטאַליסטישער סיסטעם. זי לאָזט אויך איבער אַן אינדרוק פון אַ צייטווייליקער געשעעניש.

אין דעם דאָזיקן זשאַנער איז פאַראַן בייסיקע סאַטירע, דער בלענד פון שארפן פעלעטאָן. די טעמע איז קלאָר, ציל־באַשטימט.

בעת דער שפּאַניש־אַמעריקאַנער מלחמה, למשל, האָט אַ גרויסער טייל יידישע ראַדיקאַלן באַטראַכט די מלחמה ווי אַ קאַפּיטאַליסטישע אַוואַנטורע. ביי לעמפּערטן האָט די מלחמה אַרויסגערופן אַ שארף און אויסערגעווייגלעך טעמפּעראַמענטפול ליד — „מי ומי ההולכים". דאָס איז אַ גאָר פיינער מוסטער פון פּאָליטישער פּאָעזיע. בשעתו האָט דאָס ליד געמאַכט אַ גרויסן רושם.

מי ומי ההולכים

דער שרייבט זיך איין אַלס וואַלאָנטיר,
און וויל איצט גיין אין קריג —
פאַר דעם שטייט אָפן פרייהייטס־טיר ;
זי נעמט אים אויף אַלס פריינד צו איר
און פירט אים שנעל צום זיג.

נאָר וויסן זאָל אָס דער וואָס וויל
און איז באַריים צו גיין :
דאָס ניט אַ נאַציאָנאַל־געפיל
איז פרייהייטס גרויסער שטרעבונג־ציל,
איז פרייהייטס קאַמף אַליין.

אין דיזער גרויסער יאַמערטאָל
אין דיזער וועלט פון גויט,
וואו סיהערט זיך קרעכצן איבעראַל
פון שווערן דרוק, פון טויטן קוואַל,
פון אַלטן קאַמף פאַר ברויט ;

אין דיזער וועלט, וואו אַרבעט שווער,
געניסן רייכע נאָר —
דאָן גיבן קיין נאַציאָנען מער,
נאָר קלאַסן צווייי, דער קנעכט און דער,
און מערער — ניט אַ האָר.

דאָרום, איר וואָלאָנטירן, קנעכט
איר ווילט איצט גיין גאַנץ פריי ?
טאָ גייט אַרויס פאָר אייער רעכט
און שטירצט אַרונטער אַל־דאָס־שלעכטס,
און שטירצט די טיראניי !

אָ, גייט אַרויס פון שאָפּ, פון שאָכט !
עס רופט אייך דאָ די נויט
צו שטירצן דיזע ווילדע מאַכט,
וואָס האָט פאָר שקלאָפן אייך געמאַכט,
וואָס דריקט אייך ביז צום טויט.

אָ, גייט איר, וואָלאָנטירן אַל' !
דערהייבט די רויטע פאָן !
און קעמפן זאָלט איר איבעראַל
נאָר קעגן שונא וקאָפיטאַל,
די פיינדלעכע נאַציאָן,

ווער שרייבט זיך איין אַלס וואָלאָנטיר,
און וויל באַלד ניין אין קריג ??
פאָר דעם שטייט אָפן פרייהייטס־טיר :
די נעמט אים אויף אַלס פריינד צו איר,
און פירט אים שנעל צום זיג !

(„ארבייטער־צייטונג", דעם 19־טן יוני, 1898)

אויף דער זעלביקער טעמע האָט ער נאָך אַ ליד : „קיל זיך אָפּ, אָנקל סעם !" געדרוקט אין „אַרבייטער־צייטונג", דעם 27סטן פעברואַר, 1898.

אין דעם ליד עצהט ער אָנקל סעמען צולייגן איז צום מוח, זיך אָפּקילן און ניט „בלאָפּן מיט דיין (זיין) כוח":

אַך, „אָנקל סעם", זואַרט אַ ווייליע
קיל זיך אָפּ אַ ביסל;
פּאָלג מיך, קריך ניט מיט דיין לעפּל
אין אַ פּרעמדער שיסל,
ווייל דער שפּאַניער ליבט קיין בלאָף
און עס קען נאָך — ווי! דיין שטראָף
קומען... און..אך, „אָנקל סעם",
מאַך שנעל אַ סוף פון דעם!....

פּאָליטיש שאַרף טרעט לעמפּערט אַרויס אויך אין זיין ליד „זיי דאַרפן סאָלדאַטן". דאָס ליד איז פול מיט בייסיקער סאַטירע אויף די רייכע, וואָס זייערע רייכטימער דאַרף פּאָלק „באַשיצן, באַהיטן". און די וועגדונג מצד די רייכע איז צום זעלביקן פּאָלק, וואָס האַרעווועט פּאַר זיי „ביטער, מיט בלוט און מיט שווייס". און דער דיכטער ענדיקט דאָס ליד צייל־באַוואוסט:

זיי דאַרפן סאָלדאַטן, זיי מעגן אויך האָבן,
דאָך ציטערט ניט, ברידער, און האָט ניט קיין קלעם
זיי פילן דער קבר איז באַלד אויסטעגראָבן
פּאַר זיי, פּאַר דעם געלט, פּאַר דער גאַנצער סיסטעם.

פּאַראַן פּאָליטישע לידער ביי לעמפּערטן, וואָס זיינען נאָענט צום פּעלעטאָן אין פערזן. עס איז נאַטירלעך זיין דערנעענטערן זיך צום פּעלעטאָן. על־פּי־רוב זיינען דאָך זיינע לידער געשריבן אויף אַק־טועלע טעמעס וואָס שפּיגלען אָפּ אַ וויכטיקע געשעעניש. אַזוי איז זיין ליד „טאמאניס גדולה". דאָס איז אַ סאַטירע אויף די מעשים תעתועים פון דער לאָקאַלער ניו־יאָרקער דעמאָקראַטישער אינסטיטוציע, וואָס האָט קאָנטראָלירט די שטאָט־רעגירונג. אַן ענלעך ליד איז זיין „פערד־אויסשטעלונג" — אַ מוסטער פון זיין פּעלעטאָן אין פערזן:

די פערד־אויפשטעלונג

פֿאַרפוצט איז דער „גאַרדען"
מיט ראָזן, מיט בלומען;
די רייכע — זיי ווינען
צוזאַמענגעקומען
צו שפּילן אין פערדלעך,
צו צייגן דעם פּראַכט,
וואָס בלוטיקע אַרבעט
באַשאַפֿט האָט, געמאַכט.

עס שפּילט דער אָרקעסטער
מעלאָדישע טענער,
עס קוועלן די וואַמען,
עס שמייכלען די מענער,
עס פליען די פערדלעך,
די רייטער גאַלאָפּ,
עס הילכן די בראָווּאָס
פון טויזנטער אָפּ.

זאָ שפּילט מען אין פערדלעך,
יאָ איין און יאָ אויס;
זאָ וואַקסט אויך דער דלות
ביים אַרבעטער גרויס,
דאָרט טרינקט מען שאַמפּאַניער,
דאָרט לאַכט מען פון דעם —
אַ פלוך יענער באַגדע,
אַ פלוך דער סיסטעם.

לעמפּערטס נטיה צום פּאָליטישן ליד האָט געקענט פירן צו גאָר גרויסע דערגרייכונגען אין דעם געביט. ער איז געווען דער טעמפּע־ראַמענטפולער פּאָליטישער פּאָעט. און עס איז אַ שאָד, וואָס די יידישע פּאָעזיע האָט אים אַזוי יונג פֿאַרלאָרן.

יידישע טעמאַטיק

צו אונדז זיינען דערגאַנגען עטלעכע לידער זיינע מיט אַ יידישער טעמאַטיק. זיי זיינען אָבער אויך סאַציאַלע לידער. די לידער זיינען „שמחת־תורה" („אָבענד־בלאט", דעם 19טן אָקטאָבער, 1897), „תשעה־באָב", „כל דכפין", און „צו מענדעלען". די דאַטעס פון די לעצטע דריי לידער — ניט פעסטגעשטעלט.

אין „שמחת־תורה" און אין „תשעה באב" רעדט אַן אַמאָליקער „בעזבאָזשניק". אין „שמחת־תורה" פאַרזיכערט ער דעם רבונו־של־עולם, אַז ער וואָלט וועלן אים לויבן, זיין תורה, פסוקים, משפטים און חוקים. ער וואָלט עס אַלץ געטאָן ווען דעם רבונו של עולמס תורה וואָלט געשטראָלט „פון אַ פרייהייטס־גאָלדענע זאָננע, פון אַ לעבן, גליק און וואָננע". אָבער „איצטער איז מען נאָך אויף קלאָגן; און צו טאַנצן אַ געדריקטער, דאַרף מען זיין גאָר אַ פאַרריקטער!"

ניט ווייניקער „בעזבאָזשניק" איז ער אין זיין ליד „תשעה־באב". ביידע קלאָגן, ביידע פאַסטן אום תשע־באב — ר׳ יאַנקעלע דער רב און דער אַפּטרייטער חיים יאָשעס. „אייגער פאַסט נאָר, ווייל אַ חורבן איז געווען אַמאָל, אַ שרעק; און דער צווייטער — וויל, אך, ברידער, ס׳איז פראָסט ניטאָ פון ברויט אַ לעק" . . .

אין ליד „כל דכפין" פאַרזאָגט ער דעם קבצן, ער זאָל ניט מאַכן קיין שהיות און זיך לאָזן גיין צום עושר — „ער בעט, עס איז אַ יושר" . . . אָבער ער זאָגט אים אָן: „אַיידער דו גייסט עסן, זאָלסטו איין זאַך ניט פאַרגעסן: דאָס פאַר די גליקן אָן אַ שיר, איז פאַרשלאָסן איצט די טיר" . . .

דאָס פערטע ליד אויף אַ יידישער טעמע איז דאָס ליד געווידמעט מענדעלע מוכר ספרים. דער שאַרפער סאַציאַלער מאָטיוו ביי מענדעלען איז געווען זייער שטאַרק אָנגעלייגט ביי לעמפּערטן. דאָס ליד אַליין איז סאַציאַל שאַרף. הגם דער ריטם פון ליד דערמאָנט אין ווינטשעווסקין, איז ער אָבער זייער אינטערעסאַנט. ער איז זייער באַ־וועגלעך. און דאָס גאַנצע ליד איז געשריבן געשיקט און מיט גאָר אַ פיינעם חוש פאַר פאָרם:

צו מענדעלען

געווידמעט דעם ליבן מענדעלע מוכר ספרים

ר׳ מענדעלע, ר׳ מענדעלע!
דיין יעדער ווארט אַ רענדעלע,
אַ רענדעלע, ר׳ מענדעלע,
איז ווערט דיין יעדער ווארט;

דו קענסט זיי גוט דעם יידעלע,
זיין טרויער און זיין לידעלע,
זיין לידעלע, זיין טרויערל
פון האַנען און פון דאַרט.

דו קענסט דעם יידנס הערצעלע,
דו שפילסט אים אויף דער טערצעלע —
אַ טערצעלע, אַ שמערצעלע,
וואָס שטעכט אין יעדן ביין;

דו קענסט אויך ווייגן זינגענדיק,
ווען דיין האַרץ צעשפרינגענדיק,
צעשפרינגענדיק, דורכדרינגענדיק
מיט טרערן און געווייַן.

דו קענסט גוט די רבנימלעך
רבנימלעך, דיינימלעך,
דיינימלעך, חזנימלעך
וואָס טוען ניט אַ האַר;

וואָס מאַכן אַן די קריגענעס,
די קריגענעס, די ליגענעס
די ליגענעס, באַטריגענעס
ביים יידן אַ מאַנץ יאָר.

דו קענסט אויך די קאַראַבקעלעך,
די קונצן און די האַפקעלעך,
די האַפקעלעך, קאַראַבקעלעך
אין יעדער יידיש שטאָט ;

דו וויסט אויך וויי די פרומינקע,
די פרומינקע, די קרומינקע,
די קרומינקע, די דומינקע,
וויי זיי זיצטערן פאַר גאָט ....

דו קענסט די „בני רחמנימלעך"
די „כל ישראל" פנימלעך,
די פנימלעך רחמנימלעך
וויי ינענער שוואַרצער ייד,

וואָס מאַכט אַף לייכט די געלטעלע
און האָט פאַר זיך די וועלטעלע,
די וועלטעלע, די געלטעלע,
און זינגט אַ צדקה־ליד .....

דו קענסט אויך די „יהודימלעך"
וואָס מאַכן אַף ירידימלעך
ירידימלעך, געריידערלעך
אין דעם עלעקשאַן טאָג ;

וואָס וואַנן צו די פיעלע
און קויפן אַף די קיעלע
די קיעלע, די פיעלע
וואָס האָט נאַכער אַ קלאַג ....

דו קענסט אויך די דעזאַקטערלעך,
די „כל ישראל" פאַקטערלעך,
די פאַקטערלעך, דעזאַקטערלעך
מיט זייער האָב און גאָב :

וו זיי שרייבן כלומחשט וויינעדיק,
דעם יידנס שטאָלץ באַשיינעדיק,
באַשיבעדיק, באַווייגעדיק
און אַלעס פּאַרן דושאַב . . .

וו קענסט זיי גוט ר׳ מענדעלע
זיי קענען — חוץ אַ רענדעלע
אַ רענדעלע צו צאָלן דיר
פּאַר דיין שרייבן וועז :

דאָך דיין לוין, מיין טייערער,
קריגסטו וועז דער פּרייערער
זאָגט אַ מאָל וויך שטיל :
„רב מענדעלע ער קען !...״

(„אַבענד־פּאָסט״, דעם 17־טן יאַנואַר, 1897)

לירישע לידער

לעמפערט האָט אָנגעהויבן מיט לירישע לידער. אָבער קיין סך לירישע לידער איז אים ניט אויסגעקומען צו שרייבן. ס׳איז בכלל אַ חידוש ווי אַזוי ער האָט באַוויזן אַרבעטן פון פרי ביז שפּעט אין דער נאַכט, לערנען, אָנטייל נעמען אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, אויפטרעטן מיט זיינע לידער אויף פּאַרזאַמלונגען און אָנשרייבן דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבן.

די עטלעכע לירישע לידער זיינע צייכענען זיך אויס מיט טיפער שטימונג, דינעם ליריזם און מיט אמתער פּאָעזיע.

פּאַראַן ביי אים אַ ליריש לידּ, וואָס איז צוגלייך אויך אַ סאָציאַל לידּ. דאָס איז אַ שטיל געוויין אויף אַ מאַרטירערס טויט, און אויך אַ שבועה. דער מאַרטירער איז געווען מ. שוואַב, אייגער פון די אומשולדיקע קרבנות אין דער שיקאָגער היימאַרקעט־טראַגעדיע (1886). דאָס ליד האָט בשעתו געמאַכט אַ גרויסן רושם, — און ניט אומזיסט. דאָס ליד געהערט צו לעמפערטס שענסטע לידער :

אויף דעם טויט פון מ. שוואַב

שטיל ליגט דאָס האַרץ, וואָס האָט אַזוי געשלאָגן
פאַר ליכט און פאַר דעם פּראָלעטאַריערס רעכט,
אַ האַרץ, וואָס נאָר דעם אונטערדריקטנס קלאָגן
האָבן ניט געלאָזן רוען טעג און נעכט.

אַ האַרץ, זאָ פול מיט ליבע, טרייהייט,
אַ האַרץ, זאָ פול מיט זאָ פול וואוט און האַס,
אַ האַרץ, וואָס האָט אַזוי געהאַסט דעם רייכן קלאַס,
שטיל ליגט דאָס האַרץ, אַך פרי, צו פרי געשטאָרבן.
פרי פון אונדז אַוועק, דו טרייער, טרייער פריינד,
דו האָסט געוואָלט און ליידער ניט דערוואָרבן
צו זען דעם גרויסן שיינעם מאָרגן — הייַנט.

דאָרום שוערן מיר דיר צו אַן אייביק טרייַ,
מיר אַלע אונטערדריקטע שקלאַפן, קנעכט,
מיר ווילן קעמפן ביז די מענטשהייט ווערט אַ פרייַ
און זיגן פאַר דעם אַלגעמיינעם רעכט.

רירנדיק זיינען אויך לעמפערטס לירישע לידער, וואָס אין זיי שאָטנט אַ מאָדנער פאַרגעפיל וועגן פריצייטיקן טויט. איינס אַזאַ ליד איז „הערבסט", געדרוקט אין „אַרבייטער צייטונג", דעם 26סטן סעפּטעמבער, 1897.

ה ע ר ב ס ט

דער הערבסט, ער קומט, די בלעטער פאַלן,
דער וואַלד, ער רוישט אַן אָפשיידליד, —
צום פרילינג און צו נאַכטיגאַלן,
צו אַלץ, וואָס האָט געלעבט, געבליט.

דער הימל ליגט שוין אייגנעצויגן
אין שוואַרצע וואָלקנס גרויס און שוער:

די בלום — אַ קריפּל — שטייט געבויגן,
דער טאָל איז וויסט, ער גרינט ניט מער!

אין מיר — מיין יוגנט ווי דער וזומער
פאַרגייט שוין אויך, געזעגנט זיך;
עס קומט דער הערבסט, איך פיל אַ קומער, —
דער הערבסט, דער טויט באַגעגנט מיך....

און אָט איז אַ צווייט ליד מיט די זעלבע שטימונגען:

און ווער איך אין טרוימען פאַרזונקען,
און חלום פון פרילינג, פון גליק,
דאַן קומט, אַך, דער הערבסט־ווינט דער קאַלטער
און וועקט מיך מיט כעס צוריק.

דאַן גיי איך מיר אום אַ דערוואַכטער,
און וויין שטיל, און קלאָג אויף דאָס ניי,
דער הערבסט־ווינט — מיר דאַכט, אַז ער זאָגט מיר:
„דיך וועט שוין ניט גריסן קיין מאַי!...“

עלף טעג נאָך לעמפּערטס טויט, דעם 16טן אַפּריל, 1899, איז אין דער „אַרבייטער־צייטונג“ דערשינען זיינס אַ ליריש ליד, וואָס מ׳האָט געפונען צווישן זיינע מאַנוסקריפּטן. די שטימונג אין דעם ליד איז די זעלביקע ווי אין זיינע אַנדערע לעצטע לידער: האַרבסטיקע וואָר, אונטערגאַנג, „עס העלפן קיין ווערטער“.

הערבסט־געדאַנקען

צעוויאַנעט די בלעטער, פאַרשוואונדן די בלומען,
פון זומער ניטאָ מער קיין שפּור;
דער הערבסט — אַך, דער קאַלטער, איז שוין אָנגעקומען
געענדערט האָט זיך די נאַטור.

דער הימל דער בלויער, ער ליגט איינגעצויגן
אין וואָלקנס אין שווערע — אַ גוואַלד;

דער בוים, אַ פאַרדאַרטער, שטייט אינזאַם געבויגן
אין אינזאַמען, עלנדן וואַלד.

פֿאוגל איז דער פרילינג, דער זומער, די צייטן
די גאָלדענע גליקלעכע צייט ;
עס קומט אָן דער וועטער, גאָטור מוז זיך בייטן,
עס העלפן קיין ווערטער, קיין שטרייט.

עס העלפט ניט קיין וויינען, קיין קלאָגן, קיין בעטן,
עס העלפט ניט אין האַרצן דער דריק ;
פֿאוגל איז חער פרילינג ; ווער וויים אויב באַטרעטן
וועסטו נאָך אַ פרילינג צוריק ?....

זאָ, לויפן, זאָ פליען די בליענדע יאָרן,
זאָ לויפט אויך די יוגנט — אַ שרעק !
עס קומט אָן דער וועטער, מאַרש ! מענטש דו מוזט פאָרן
אַהין —אַך, אין שרעקלעכן עק...

N. B. MINKOFF

PYONERN FUN YIDDISHER POEZIE IN AMERIKE

DOS SOTSIALE LIED

TSVEITER BAND

New York, 1956

N. B. MINKOFF

PIONEERS OF YIDDISH POETRY IN AMERICA

THE SOCIAL POETRY

Volume 2

New York, 1956